

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

71
1999

ZVEZA GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
ASSOCIATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETIES OF SLOVENIA
L'ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS GÉOGRAPHIQUES DE SLOVÉNIE

**GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE
71
1999**

**ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN FOR GEOGRAPHY AND RELATED SCIENCES
BULLETIN POUR GÉOGRAPHIE ET SCIENCES ASSOCIÉES**

LJUBLJANA 1999

ISSN: 0350-3895
COBISS: 3590914
UDC: 91

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE
71
1999

© Zveza geografskih društev Slovenije 1999

Uredniški odbor – Editorial board – Comité de rédaction:

dr. Matej Gabrovec
dr. Andrej Kranjc
dr. Franc Lovrenčak
dr. Zlatko Pepeonik
dr. Drago Perko
dr. Ugo Sauro
dr. Ana Vovk Korže
dr. Walter Zsilincsar
dr. Jernej Zupančič

Urednik – Editor – Rédacteur:

dr. Drago Perko

Upravnik – Administrator – Administrateur:

Borut Peršolja

Izdajatelj: Zveza geografskih društev Slovenije

Za izdajatelja: dr. Milan Orožen Adamič

Prevajalci v angleški jezik: Branka Klemenc, Rajko Pavlovec, Wayne J. D. Tuttle, Mateo Zore

Prevajalca v slovenski jezik: Mirko Pak, Mimi Urbanc

Fotografija: Milan Orožen Adamič, Uroš Vidovič

Kartografija: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Inštitut za geografijo,
Oddelek za geografijo Filozofske fakultete

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tiskarna: Collegium graphicum d. o. o.

Sofinancer: Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

Naslovnica: Kartografska podlaga za zemljevide v članku Suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice avtorice Nataše Germ, © Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 1999

Front page: Some cartographic layers of the maps from the article Suburbanisation of Slovenska Bistrica by Nataša Germ, © Anton Melik Geographical Institute ZRC SAZU, 1999

VSEBINA – CONTENTS – MATIÈRES**UVODNIK – EDITORIAL – ÉDITORIAL**

Drago Perko	
V osmo desetico Geografskega vestnika	7

RAZPRAVE – PAPERS – ARTICLES

Dušan Plut	
Regionalizacija Slovenije po sonaravnih kriterijih	9
<i>Regionalization of Slovenia by sustainability criteria</i>	24
Dimitrij Krajnc	
Strukturne spremembe v kmetijstvu subpanonske Severovzhodne Slovenije po letu 1990 in možnosti nadaljnega razvoja	27
<i>Structural changes in the agriculture of Subpannonian Northeast Slovenia after 1990 and the possibilities of further development</i>	38
Dejan Rebernik	
Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945	41
<i>Population development in Ljubljana after 1945</i>	58
Nataša Germ	
Suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice	61
<i>Suburbanisation of Slovenska Bistrica</i>	68
Dejan Cigale	
Nekatere značilnosti bližnje rekreacije prebivalstva Domžal	71
<i>Some characteristics of daily and weekend recreation of Domžale residents</i>	89

RAZGLEDI – REVIEWS – REVUES

Milan Bufon	
Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji	91
<i>Problems of territoriality in political and cultural geography</i>	102
Colin H. Williams	
The communal defence of threatened environments and identities	105
<i>Skupno varovanje ogroženega okolja in narodnih skupnosti</i>	120
Petr Šindler	
Political, social and economical development of Ostrava region in Czech republic	121
<i>Politični, socialni in ekonomski razvoj Ostravske regije na Češkem</i>	127
Rajko Pavlovec	
Ljudsko poimenovanje nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem	129
<i>Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)</i>	133

METODE – METHODS – MÉTHODES

Irena Rejec Brancelj	
Metodološki vidiki preučevanja kmetijskega obremenjevanja okolja v slovenskih pokrajinah	135
<i>Methodological aspects of studying agricultural environmental pollution in regions of Slovenia</i>	150

KNJIŽEVNOST – LITERATURE – LITTÉRATURE

Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič in Drago Perko (uredniki): Geografski atlas Slovenije – Država v prostoru in času (Dušan Plut)	151
Ivan Gams in Igor Vrišer (urednika): Geografija Slovenije (Jernej Zupančič)	154

Janja Turk, Mojca Dolgan Petrič, Ida Knez Račič, Karmen Sadar, Alenka Turel Faleskini (urednice): Bibliografija Geografskega vestnika 1925–1998 (Letniki 1–70) (Milan Natek)	157
Geografski zbornik – Acta geographica XXXVIII (Milan Natek)	158
Joseph Franz Kaiser: Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev (Vladimir Drozg)	160
Jörg Maier s sodelavci: Bayern (Vladimir Drozg)	161
Mosella – Eau et Morphologies 23/3–4 (Andrej Kranjc)	162

KRONIKA – CRONICLE – CRONIQUE

80 let Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Irma Potočnik)	165
50 let Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU (Drago Perko)	168
Govor ob odkritju spominske plošče profesorju Svetozarju Ilešiču (Ivan Gams)	170
Odprtje razstave o akademiku in univerzitetnem profesorju dr. Svetozarju Ilešiču (Igor Vrišer)	173
Profesor Svetozar Ilešič kot pedagog (Jurij Kunaver)	175
Prispevek Petra Habiča k poznavanju hidrologije krasa (Andrej Kranjc)	176
Sedemdeset letnikov Geografskega vestnika in njegov prvi urednik dr. Valter Bohinec (Milan Natek)	180
Ob grobu dr. Franceta Habeta (Jurij Kunaver)	184
Državno odlikovanje, nagradi in priznanja (Milan Natek)	186
Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU v letu 1998 (Drago Perko)	187
Inštitut za geografijo v letu 1998 (Jernej Zupančič)	189
Inštitut za raziskovanje Krasa ZRC SAZU v letu 1998 (Tadej Slabe)	191
Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1998/99 (Marijan M. Klemenčič)	192
Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru v študijskem letu 1998/99 (Ana Vovk Korže)	193

ZBOROVANJA – MEETINGS – ASSEMBLÉES

Mednarodni seminar »Bodočnost mest – globalizacija in regionalizacija kot moteča dejavnika« (Mirko Pak)	197
Mednarodna konferenca »Soil conservation in large-scale land use« (Ana Vovk Korže)	198
Mednarodno zborovanje »Land use and land cover change« (Franci Petek)	199
Mednarodni simpozij »Nature conservation and sustainable development on karst terrains« (Andrej Kranjc)	200

NAVODILA – INSTRUCTIONS – INSTRUCTIONS

Navodila avtorjem za pripravo člankov v Geografskem vestniku (Drago Perko)	203
--	-----

UVODNIK**V OSMO DESETICO GEOGRAFSKEGA VESTNIKA**

Izvršilni odbor Zveze geografskih društev Slovenije me je 14. oktobra 1999 potrdil za novega urednika Geografskega vestnika in hkrati sprejel tudi moj predlog novega uredniškega odbora Geografskega vestnika. Uredništvo po novem poleg urednika sestavljajo (po abecednem redu) še: dr. Matej Gabrovec kot predstavnik Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, dr. Andrej Kranjc kot predstavnik Inštituta za raziskovanje krasa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, dr. Franc Lovrenčak kot predstavnik Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, dr. Ana Vovk Korže kot predstavnica Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru in dr. Jernej Zupančič kot predstavnik Inštituta za geografijo. V mednarodnem delu uredniškega odbora so trije tuji geografi: dr. Zlatko Pepeonik iz Hrvaške, dr. Ugo Sauro iz Italije in dr. Walter Zsilincsar iz Avstrije. Uredniški odbor ima tako tri nove člane in pet starih članov, med katerimi so tudi tri vodje geografskih inštitucij, predprejšnji urednik in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter prejšnji urednik Geografskega vestnika. Dela upravnika revije je prevzel Borut Peršolja.

Prejšnjemu uredniku dr. Francu Lovrenčaku, prejšnjemu upravniku mag. Dejanu Cigaletu, ki je postal novi urednik Geografskega obzornika, in prejšnjemu uredniškemu odboru, ki so ga poleg urednika sestavljali še dr. Ivan Gams in dr. Igor Vrišer kot predstavnika Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, dr. Andrej Kranjc kot predstavnik Inštituta za raziskovanje krasa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, dr. Karel Natek in Milan Natek kot predstavnika Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, dr. Marjan Ravbar in dr. Metka Špes kot predstavnika Inštituta za geografijo ter dr. Zlatko Pepeonik, dr. Ugo Sauro in dr. Walter Zsilincsar kot tuji geografi, se najlepše zahvaljujem za kakovostno in požrtvovalno delo, ki so ga opravili v dobrobit Geografskega vestnika.

Na prvem sestanku novega uredniškega odbora, ki je bil 25. novembra 1999, sem njegove člane seznanil z novimi zahtevami in navodili Ministrstva za znanost in tehnologijo, ki denarno podpira izdajanje Geografskega vestnika, glede vsebinskega in grafičnega oblikovanja periodičnih publikacij kot celot in člankov kot njihovih sestavnih delov. Ministrstvo za znanost in tehnologijo je zahtevalo tudi to, da od leta 2000 vse periodične publikacije izhajajo vsaj dvakrat letno. Uredniški odbor je sprejel sklep, da naj urednik že pri 71. številki Geografskega vestnika v največji možni meri upošteva zahteve sofinancerja, in sklep, da bo Geografski vestnik z letom 2000 začel izhajati polletno, če bo financer vztrajal pri zahtevi o vsaj dveh številkah periodičnih publikacij na leto.

Tako je v 71. številki Geografskega vestnika, ki je zdaj pred Vami, nekaj novosti, ki pa niso bistveno spremenile zunanje podobe Geografskega vestnika. Tudi vsebina in razdelitev vsebine po razdelkih ostajata tradicionalni, saj se vse od leta 1925, ko je izšla prva številka, nista prav dosti spremenili: razdelek Razprave prinaša daljše, deset do dvajset strani dolge izvorne znanstvene članke, razdelek Razgledi predvsem nekoliko krajše izvorne in pregledne znanstvene članke, razdelek Metode pa prispevke, ki se ukvarjajo z znanstvenoraziskovalno metodologijo. Razdelki v zadnjem delu revije, Književnost, Kronika in Zborovanja, pa že s svojimi imeni govorijo o najpogostejši vsebini njihovih prispevkov. Na zahtevo financerja so na koncu dodana še Navodila za pripravo člankov v Geografskem vestniku.

Ker je sofinanciranje Geografskega vestnika zelo skromno, zaenkrat ni nobene možnosti, da bi revija izhajala v barvah, vendar se bo uredniški odbor zelo potrudil, da bo povečal dotok denarnih sredstev, saj na tem temelji kakovost prevodov in lektoriranja člankov ter njihovih grafičnih prilog; kakovost vsebine prispevkov pa je odvisna predvsem od nas geografov samih.

Drago Perko,
urednik

RAZPRAVE**REGIONALIZACIJA SLOVENIJE PO SONARAVNIH KRITERIJIH**

AVTOR

Dušan Plut

Naziv: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: dusan.plut@ff.uni-lj.si

Telefon: 061 241 12 42

Faks: 061 125 93 37

UDK: 911.6(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Regionalizacija Slovenije po sonaravnih kriterijih

Trajnostno sonaravna regionalizacija Slovenije je zasnovana na poskusu upoštevanja fizičnogeografskih in družbenogeografskih značilnosti. Zato so bili uporabljeni hidrogeografski (členitev na porečja) in ekonomskogeografski (vplivna območja središčnih naselij) regionalizacijski kriteriji. Regionalizacija je bila izvedena v dveh hierarhičnih stopnjah, izdvojeno je bilo 8 makroregij in 25 mezoregij. V večini primerov so se vplivna območja makroregionalnih in mezoregionalnih središč ujemala s členitvijo na porečja. Večja neskladja so v območjih z manjšo reliefno energijo ter v območjih med mesti z različno stopnjo vpliva. Vplivna območja središčnih naselij višje stopnje segajo prek reliefno manj izrazitih razvodnic.

KLJUČNE BESEDE

regionalizacija, trajnostno sonaravni razvoj, hidrogeografski regionalizacijski kriteriji, ekonomskogeografski regionalizacijski kriteriji, Slovenija

ABSTRACT

Regionalization of Slovenia by sustainability criteria

Sustainable regionalization of Slovenia is based on an attempt to take into consideration physico-geographical and sociogeographical features. Applied for this purpose were hydrogeographical (division to river basins) and economic-geographical (influential areas of central settlements) criteria of regionalization. The regionalization was made in two hierarchical steps, in which eight (VIII) macroregions and twenty-five (25) mesoregions were discerned. In the majority of cases the influential areas of macroregional and mesoregional centers matched with river basins. Greater discrepancies occur in areas with weaker relief energy, and areas between two towns with different levels of influence. Influential areas of central settlements of higher rank stretch beyond the divides that are less explicit in view of landforms.

KEY WORDS

regionalization, sustainable development, hydrogeographical regionalization criteria, economic-geographical regionalization criteria, Slovenia

1. Uvod

Regionalizacija je razvrščanje oziroma razmejevanje zemeljskega površja na pokrajine, območja, predele ali ozemlja, ki jih družijo podobne ali celo enake naravne in/ali družbene značilnosti (Vrišer 1999b, 38). Regionalizacija deli zemeljsko površje na posamezne večje ali manjše pokrajine (regije) z določeno posebnostjo (individualnost) in se razlikujejo od sosednjih ozemelj. Individualnost regije temelji na dosedanjem razvoju in na kvalitetnih razlikah, ki nastopajo kot odraz medsebojne povezanosti in součinkovanja med posameznimi sestavinami pokrajine oziroma geografskega okolja (Vrišer 1998c, 22). Regija torej obsega večje ali manjše geografsko sklenjeno območje (Gosar 1999, 75). Razmejitve se opirajo na fizične značilnosti (relief, rečna mreža, podnebje) ali na družbenogospodarsko zgradbo (navezanost okolice na mesta, tradicionalne politično-upravne tvorbe, gospodarska usmerjenost). Manj pogosti so primeri, da pri regionalni členitvi sovpadajo naravne in družbene razmejitve (Vrišer 1998c, 23; Vrišer 1999b, 38). Poseben problem predstavlja določanje mej med regijami, saj razmejitve pogosto niso jasne (Urwin 1997, 109).

Z regionalizacijo določeni prostorski kontinuum razdelimo na takšne dele (pokrajine, regije, enote ...), da pridejo do izraza tiste značilnosti, po katerih se enota razlikuje od sosednjih. Ključno je, da členitve ne moremo izpeljati po enotnem kriteriju ali kriterijih kot pri tipizaciji, temveč po različnih kriterijih. Tako zemeljsko površje razčlenimo na pokrajine kot dele zemeljske površinske sfere, pri katerem se pojavi in faktorji ter delujoče sile medsebojno povezujejo v kompleksno in individualizirano celoto (Vrišer 1998c, 22). Bistvo regionalizacije je združevanje in ločevanje pokrajinskih enot na osnovi poznavanja čim večjega števila elementov naravnega in antropogenega okolja (Plut 1977, 166). Eden ključnih problemov regionalizacije je subjektivnost pri izbiri kriterijev (Natek 1998, 141). Vsaka regionalizacija je po mnenju Gamsa (1998, 214) plod kriterijev, ki jih izberemo in so lahko sporni. Omejitve regij je praviloma zelo težko določljiva, zlasti zaradi različnih značilnosti regij. Fizičnogeografske značilnosti regij so stabilnejše v primerjavi z manj predvidljivimi družbenogeografskimi potezami (Haggett 1972, 231).

Regionalizacijske kriterije lahko razdelimo v tri skupine (Vrišer 1998c):

- kriteriji, zasnovani na fiziognomiji pokrajine (kotlina, porečje, gorovje ...),
- kriteriji, zasnovani na homogenosti regije (kraška pokrajina, rudarsko ozemlje, narodnostno ozemlje ...),
- kriteriji, zasnovani na funkcijski povezanosti ali gravitaciji različnih pokrajin k določenem središču.

Značaj ozemlja in namen obravnave odločata o izboru regionalizacijskih kriterijev. Razlikujemo naravnogeografske ali fiziognomske regije, ki se opirajo na naravne sestavine. Homogene regije obsegajo strnjeno ozemlje s podobno naravno, gospodarsko ali družbeno sestavo, funkcijske (nodalne) pa se oblikujejo okoli središč in temeljijo na gospodarskih in družbenih stikih. Največkrat se uporabljajo fiziognomske in funkcijske regionalizacije. Regije niso strogo ločene od drugih pokrajinskih enot, praviloma so medsebojno povezane s številnimi gospodarskimi, socialnimi in kulturnimi odnosi ter vezmi. Zato jih je mogoče sestavljati v večje oziroma deliti v manjše pokrajinske enote, zato glede na velikost razlikujemo makroregije, mezoregije in mikroregije.

2. Regionalizacijska načela trajnostno sonaravnega razvoja

Trajnostni sonaravni razvojni model je zasnovan na organizaciji materialnega življenja človeštva v okviru okoljskih (planetarnih, regionalnih in lokalnih) omejitev. Osnovni cilj (trajnostno) sonaravnega razvoja je hkratno izboljšanje blagostanja in zdravja ljudi ter kakovosti ekosistemov. Po svetovni konferenci o okolju in razvoju v Rio de Janeiru leta 1992 je trajnostno sonaravni način gospodarjenja z okoljem in naravnimi viri postal, vsaj v besedah, temeljna razvojna in okoljska globalna strategija (Plut 1997). V številnih razvojnih dokumentih Evropske zveze je model sonaravnega bistven, predstavljal pa je tudi osnovo za 5. akcijski okoljski program med letoma 1993 in 2000 (Towards Sustainability 1993). Vprašanje potrebnosti uporabe načel sonaravnega razvoja pri obravnavanju problemov regionalnega razvoja za mnoge avtorje ni več aktualno oziroma je že presežena kategorija (Gulič s sodelavci 1997).

Smotrna raba regionalnih virov (naravnih oziroma okoljskih, gospodarskih, infrastrukturnih, človeških) je eden izmed temeljev sonaravnega in enakomernejšega regionalnega razvoja. Organizacija življenja in dejavnosti v ustreznih, sonaravno zasnovanih prostorskih enotah, torej zmogljivostim okolja, virom, gospodarski sestavi, poselitvi, vplivnim območjem središč in lokalni ter regionalni pripadnosti prebivalcev prilagojena prostorska členitev države, je predpogoj za okoljsko, gospodarsko, kulturno in socialno uravnotežen napredek, skladnejši regionalni razvoj. Prostor naj bo organiziran na način, ki omogoča varčno rabo naravnih in drugih endogenih virov in s tem njihovo obnavljanje ter razpoložljivost za prihodnje generacije. Potrebno je temeljno poznavanje tako fizičnih procesov kot ravnanja družbe; prostor predstavlja srž za razumevanje njihovih medsebojnih povezav (Unwin 1997, 210).

Členitev prostora, državnega teritorija s temeljnim upoštevanjem naravnogeografskih in pokrajinskoekoloških značilnosti (naravne regije, bioregije, ekosistemske regije), je ena izmed osnov za optimalno prostorsko organizacijo življenja in dela na regionalnem nivoju. Zasnovana je na izhodišču, da regionalne subsisteme sestavlja splet podobnih lastnosti fizičnogeografskih sestavin (Blij in Muller 1993). Hkrati so okoljski problemi po mnenju Baileya (1998, 1) ustrežneje opredeljeni z naravnimi lastnostmi kot z administrativnimi oziroma političnimi mejami. Ponovna aktualizacija fizičnogeografskih in pokrajinskoekoloških sestavin ozemlja pri členitvi pomeni delno tudi kritičen odziv na geografski koncept, ki se je preveč osredotočil na industrijske dejavnosti in urbano družbo ter zanemarljivo okoljske posledice (Unwin 1997, 109). Načela členitve pri fizični geografiji in pokrajinski ekologiji so sicer sorodna. Osnovna razlika je v tem, da prva vidi regije kot celoto, pokrajinska ekologija pa kot splet ekotopov (Gams 1986, 149).

Nizozemska je ena izmed prvih držav, ki je za reševanje okoljskih problemov različnih prostorskih ravni državno ozemlje razdelila na različne tipe naravnih regij. Za uspešnejše reševanje regionalnih okoljskih in razvojnih problemov (na primer onesnaževanje območij talne vode, odlaganje odpadkov itd.) in uvajanje regionalne sonaravnosti je bila država razdeljena na 40 tako imenovanih ekodistriktov, zasnovanih na hidroških in geomorfoloških značilnostih. Za potrebe varstva narave in oceno regionalne občutljivosti območij za posege človeka so bile na osnovi fizičnogeografskih in ekoloških značilnosti izluščene tako imenovane ekoregije, zasnovane na določeni abiotski homogenosti, a z različnimi biološkimi združbami (Concern for ... 1989).

Za razliko od reliefno zasnovane fiziognomske regije, ki jo označuje večja stopnja pokrajinske homogenosti, je porečje po notranji sestavi praviloma pokrajinsko mozaično, heterogeno ozemlje. Zaradi spleta različnih pokrajinskih enot v posameznem porečju je načelo delitve na porečja dejansko bližje pojmovanju pokrajinske ekologije (na primer splet ekotopov) kot fizični geografiji (na primer reliefno zasnovane, homogene naravne enote). Porečje je opredeljeno na osnovi rečne mreže, vodozbirnega območja glavne reke in usmeritve vodnega toka, ločenega od sosednjih z višje ležečimi topografskimi razvodnicami (Blij in Muller 1993, 403). Le-to je po mnenju Newsona (1994, 189) okoljska enota, ki jo trajno povezujejo gravitacijski procesi. Porečja, vključno z biocenozami ter človekom, sestavljajo regionalni sistem. Uporaba porečij kot regionalnih enot načrtovanja ima večdesetletno tradicijo. Omogoča načrtovanje integralno zasnovanega regionalnega razvoja, sestavljenega iz upravljanja z okoljskimi, gospodarskimi, človeškimi in drugimi viri porečja (Mather in Chapman 1995, 198 in 199).

Haggett (1972, 238 in 239) in Petts ter Bravard (1996, 22) opredeljujejo porečja kot naravno zasnovane prostorske enote. Označujejo jih kot »gnezda« regij, ki omogočajo ozemeljsko hierarhične členitve na večja ali/in manjša porečja. Uspešen model uporabe porečja Tennesseeja leta 1933 v Združenih državah Amerike kot planske enote za različne potrebe je doživel številna posnemanja. Tako je bil za uspešnejše odpravljanje evtrofikacije in onesnaženosti Rena izdelan okoljski sanacijski program za celotno porečje (Concern for ... 1989; Newson 1994). Uporaba celostnega hidrosistemskega pristopa predstavlja priložnost za razvoj integriranega, sonaravnega gospodarjenja (holistični ekosistemski pristop) s porečji in vodnimi viri, ki razen naravovarstvenih koristi prinaša trajne ekonomske in druge koristi za vse uporabnike (Petts in Amoros 1996; Jones 1997; Newson 1997). Členitev zemeljskega površja na porečja je prva stopnja k sonaravnemu gospodarjenju z viri porečja. Kompleksno, trajnostno sonaravno zasnovan načrt upravljanja porečja obsega upravljanje z vodnimi viri, viri podeželja (zaščita

prsti, zemljiška raba, ekosistemi), urbani viri (industrija, mestni deli porečja) in upravljanje s človeškimi viri (izobrazba, poznavanje okolja, tehnološke veščine) (Newson 1997, 359). Po mnenju Jonesa (1997) so zlasti manjša porečja zelo primerna prostorska enota za ekosistemsko prostorsko načrtovanje.

Med družbenogeografskimi regionalizacijami, vključno z ekonomskogeografskimi, je z vidika načel sonaravnega razvoja primerna funkcijska, s tako imenovano mestno regijo kot temeljno enoto regionalne organizacije. Zasnovana je na večplastni povezanosti mesta z okolico, ki se zlasti odraža v gibanju prebivalcev, dobrin, denarja, informacij (Haggett 1972, 247). Tako kot porečja so tudi mestne regije hierarhične, različno velika in vplivna mesta pa so tako kot porečja »gnezda« regij. V porečju glavna reka gravitacijsko priteguje snovne in energijske tokove porečja, v mestni regiji pa središčno mesto določenega območja gravitacijsko oziroma centripetalno priteguje prebivalstvo in sproža snovno-energetske prilive v mesto. Tudi mestna regija, tako kot porečje, potrebuje za delovanje stalen tok energije.

Za razliko od porečja pa so pri mestni regiji prisotni tudi povratni tokovi, torej gibanja ljudi, snovi, energije in informacij iz mesta v njegovo okolico. Ohranjanje dinamičnega ravnovesja mestne regije omogoča dodatna poraba zalog energije (fosilna goriva), pri porečju pa se ravnovesje ohranja s pomočjo priliva sončne energije. Porečja označuje tudi z vidika dolgoročnega načrtovanja stalnost razvodnic in s tem ozemlja porečja, gravitacijski vpliv mesta pa se spreminja, kar povzroča tudi spremembe površine mestne regije. Kljub temu pa so tudi pri opredelitvi gravitacijskega vpliva mest razvodnice zelo pomembne, zlasti v porečjih z večjo reliefno energijo. Členitvi na porečja (fiziognomski kriterij) in vplivna območja središč torej povezujejo številna podobna metodološka in vsebinska izhodišča.

3. Geografske značilnosti in doseданje členitve Slovenije, pomembne za sonaravno regionalizacijo

Sodobni izzivi regionalne politike 21. stoletja na osnovi (trajnostno) sonaravnih izhodišč ponovno poudarjajo izjemen pomen okolju in regionalnim virom prilagojene členitve države in regionalne razvojne politike, okoljski vidiki členitve pa naj bodo tudi gospodarsko in družbeno optimalni.

Med pokrajinskimi prvinami so z vidika trajnostno sonaravne členitve Slovenije pomembne naslednje geografske stalnice (Ilešič 1972; Gams 1991; Gams 1996; Gams 1998; Marušič 1993; Plut 1993; Plut 1997):

- izrazita pokrajinska prehodnost, pokrajinska, pokrajinskoekološka, krajinska in biotska pestrost;
- stik štirih evropskih naravnogeografskih makroregij (Alpe, Panonska nižina, Dinarsko gorovje, Sredozemlje) in oblikovanje petih pokrajinskih tipov (še predalpskega);
- prevlada goratega in hribovitega ozemlja;
- skromne površine ravninskega sveta (šestina površja).

Zaradi zelo razgibanega ozemlja Slovenije se na zelo kratke razdalje spreminjajo sestava prsti, relief, ekspozicija oziroma podnebje, vodne razmere (Gams 1998, 214). Slovenske krajine kažejo po mnenju krajinskega arhitekta Marušiča (1993, 10) veliko pestrost in bogastvo krajinskih vzorcev in so posledica fizičnogeografske pestrosti ter raznolike rabe prostora (zlasti kmetijstva) v preteklosti in sedanjosti. Velika reliefna, podnebna in pedološka raznolikost, skupaj z jasno oblikovanimi porečji in pestro pokrajinsko rabo, opredeljuje pokrajinsko mozaičnost Slovenije.

Za členitev Slovenije so pomembne zlasti naslednje geografske spremenljivke (Ilešič 1972; Vrišer 1990, 1998a in 1998b; Plut 1993; Klemenčič 1995; Ravbar 1995 in 1999):

- zelo neenakomerna gostota poselitve z obsežnimi območji redkejšje in skromnimi površinami gostejše poselitve;
- skromno število in opremljenost urbanih središč višje stopnje;
- delno razvite zasnove policentričnega regionalnega razvoja;
- slabše razvito infrastrukturno omrežje (ceste, železnice, telekomunikacije, kanalizacija);
- dolgotrajni industrijski, energetske in urbani pritiski na geografsko okolje, ki so izoblikovali posamezna razvojno šibka in pokrajinsko degradirana območja.

Sedanje urbano omrežje Slovenije še vedno označujejo velika velikostna in oskrbna nesorazmerja. Poleg dveh srednje velikih mest, Ljubljane z 270.000 prebivalci in Maribora s 105.000 prebivalci, so druga mesta za vlogo pokrajinskih središč višje stopnje (najmanj 100.000 prebivalcev v središču, zaledje najmanj 500.000) številčno skromna. Nad 50.000 prebivalcev štejejo le še obalna, kranjska in celjska mestna regija (Ravbar 1995). Ostalo so »mala mesta«, ki skupaj s svojimi neposrednimi obmestji štejejo med 20.000 in 50.000 prebivalci. Prevlada razpršenega vzorca poselitve in le zasnovne policentričnega urbanega sistema so pomembne geografske spremenljivke za sonaravno regionalizacijo Slovenije.

Z vidika sonaravne regionalizacije je temeljna geografska poteza Slovenije naravnogeografsko in družbenogeografsko zelo pestro in neenotno ozemlje s prostorsko neenakomerno razporejeno mrežo razvojno dokaj šibkih urbanih središč (Vrišer 1998b).

4. Členitve Slovenije, pomembnejše za trajnostno sonaravno regionalizacijo

Naravnogeografske členitve Slovenije so prednostno zasnovane na reliefu kot dominantnemu pokrajnotvornemu dejavniku (preglednica 1). Tako izdvojene naravnogeografske regije bodo tudi v bodoče pomembno vplivale na pokrajinsko rabo, prehodnost in usmerjenost prometnih tokov ter nekatere poteze pokrajinske ranljivosti. Pokrajinski stiki in rečna mreža pa so v Sloveniji pomembni povezovalci in oblikovalci regionalne identitete, zasnovane na vplivnem območju središčnega naselja in/ali razvodnicah. Zato so naravnogeografske členitve Slovenije z reliefom kot nosilnim geografskim dejavnikom (homogene naravne regije) razvrščanja manj uporabne za trajnostno sonaravno členitev Slovenije. Zevenske naravne regije srednje ravni (mezoregije), zasnovane zlasti na reliefu in litološki zgradbi se praviloma ne ujemajo z razvodnicami porečij ter s številom in mejami vplivnih območij središč.

Preglednica 1: Primerjava števila pokrajinskih enot izbranih naravnogeografskih in pokrajinskoekoloških regionalizacij Slovenije (Kladnik 1996; Kladnik in Perko 1998; Perko 1998a, 1998b in 1998c).

avtorji	makroregije	submakroregije (tipi pokrajini)	mezoregije (konkretne pokrajine)	submezoregije
S. Ilešič (1958)	5	10	43	7
I. Gams (1983)	5	–	49	2
I. Gams, D. Kladnik, M. Orožen Adamič (1996)	6	2	60 (205 mikroregij)	–
M. Gabrovec, D. Kladnik, M. Orožen Adamič, M. Pavšek, D. Perko, M. Topole (1995); D. Perko (1998b, 1998c)	4	9	48 (49 z morjem)	0
K. Natek (1996)	5	–	60	(205 mikroregij)

Ilešičeva (1972) pokrajinsko-fiziognomska (pokrajinsko-tipološka), zlasti pa Gamsova (1986 in 1998) ter z vidika študije ranljivosti okolja izdelana Natkova (Špes s sodelavci 1996) pokrajinskoekološka členitev Slovenije podčrtujejo, da so v geografsko in ekološko izredno pestri Sloveniji pokrajinskoekološke oziroma naravne enote izraziti pokrajinski spleti.

Med družbenogeografskimi členitvami (v širšem pomenu besede) so z vidika sonaravne členitve zelo pomembne ekonomskogeografske členitve. Vrišerjeva (1990) ekonomskogeografska regionalizacija Slovenije temelji na kombinaciji ekonomsko-funkcijske in ekonomsko-homogene regionalizacije. Prva je temeljna, zasnovana je na prevladujoči gravitaciji okolice (podeželja) k določenemu središču (mestu). Dru-

ga izhaja iz gospodarske usmerjenosti regij na podlagi razmerja med primarnimi, sekundarnimi in terciarnimi dejavnostmi. Vrišerjeva (1990) gospodarskogeografska regionalizacija je najtesneje povezana z zasnovo policentričnega sistema poselitve Slovenije, ki je predpostavka endogenemu regionalnemu razvoju.

Hierarhična zgradba ekonomskogeografskih regij na ozemlju Slovenije ima 106 temeljnih ekonomskogeografskih regij, 57 mikroregij, 12 mezoregij (Primorje, Notranjska, Goriška, Gorenjska, Osrednjeslovenska, Dolenjska, Zasavje, Spodnje Posavje, Savinjska, Koroška, Podravska, Pomurska) in 2 makroregiji (Vrišer 1990, 130). V gorskem svetu se ekonomskogeografske enote močno ravna po naravnogeografskih značilnostih. V nižinskem svetu je po mnenju Vrišerja (1990) sovpadanje obojih prej izjema kot pravilo (kar pa le delno velja za porečja – opomba avtorja). Kritično ugotavlja, da so med mezoregijami v resnici velike razlike, na primer Spodnjeposavska, Koroška in Notranjska regija pa imajo šibka središča (Vrišer 1990).

Z vidika sonaravnega regionalnega razvoja in členitve je pomembna njegova ugotovitev o potrebnosti tako imenovanih mezoregionalnih središč. Policentrični razvoj lahko temelji edino na obstoju in razvoju mezoregionalnih središč in njihovih ekonomsko-funkcijskih regij. Vrišer (1990, 178) upravičeno postavlja vprašanje, ali bomo v bodoče imeli sedanjih 15 ali 21 ekonomskogeografskih mezoregij oziroma ob Ljubljani, Mariboru, Murški Soboti, Ptuju, Ravnah/Slovenj Gradcu, Velenju, Celju, Jesenicah, Kranju, Trbovljah, Novem mestu, Krškem/Brežicah, Postojni, Nove Gorici in Kopru še regije Ljutomera, Črnomlja, Kočevja, Tolmina, Idrije in Sežane ter morda še kakšnega drugega središča (Vrišer 1990, 178). Obenem se mu vsiljuje misel, da gre pri mezoregijah (12) v resnici za dve različni hierarhični stopnji. Vrišerjeva ekonomskogeografska regionalizacija (1990) predstavlja torej eno od dveh temeljnih zasnov za poskus sonaravne regionalizacije Slovenije.

Splošni uporabi namenjena (regionalnogeografska) geografska regionalizacija Slovenije (Ilešič 1972) predstavlja za (trajnostno) sonaravno členitev metodološko in vsebinsko zelo uporabno shemo. Zasnovana je namreč na prirodnih (zlasti reliefnih in hidrogeografskih potezah porečja), zgodovinskih, zlasti pa na socio-ekonomskih (gravitacijska policentričnost) regionalizacijskih kriterijih, torej ob upoštevanju naravnogeografskih in družbenogeografskih potez slovenskega ozemlja. Regionalizacija izhaja iz petih glavnih regionalnih enot (makroregij), ki se zlasti na osnovi socioekonomske regionalne sestave delijo v mezoregije in submezoregije. Le-te se v glavnem ujemajo z ozemlji takratnih občin (60) ali skupin občin.

5. Metodologija (trajnostno) sonaravne regionalizacije Slovenije

Sonaravno zasnovana členitev Slovenije na mezoregionalni ravni naj ne bi bila naravnogeografsko oziroma pokrajinskoekološko ali ekonomskogeografsko enostransko zasnovana, temveč regionalnogeografski poskus členitve, kjer bi stabilnejši pokrajinskoekološki in naravnogeografski vidiki postali enokovredni dinamičnejšim ekonomskim in upravno-političnim vidikom ter občutku regionalne pripadnosti prebivalcev. Občutek regionalne pripadnosti je v veliki meri odraz prepleta fizičnogeografskih in družbenogeografskih značilnosti, zgodovinskih in kulturnih silnic ter upravno-političnih členitev. V veliki meri se kaže tudi v mreži nekdanjih občin in okrajev, pa tudi sedanjih občin. Naravnogeografski (okoljski) in ekonomskogeografski kriteriji ter tako izdvojena območja dejansko v veliki meri že vključujejo regionalno pripadnost prebivalcev in prebivalcev.

Okoljski (fizičnogeografski in pokrajinskoekološki, ekosistemski) kriteriji sonaravne mezoregionalne členitve izhajajo iz tistih naravnogeografskih potez Slovenije, ki so temeljne za oblikovanje vplivnih območij središč višje stopnje ter s tem za oblikovanje območij mezoregionalne stopnje. Obstoječe naravnogeografske delitve Slovenije s tipom reliefa kot dominantnim kriterijem členitve za oblikovanje sonaravno opredeljenih geografskih enot (in pokrajin kot upravno-političnih enot) niso optimalne. Primernejšo osnovo predstavljajo razvodnice (na primer v Julijskih Alpah med Gorenjsko in Posočjem), ki v vzpetem svetu bistveno vplivajo na oblikovanje gravitacijskega zaledja posameznega centralnega naselja. Na drugi strani pa v hribovitem (predalpskem) in ravninskem delu Slovenije potek razvodnic ni determiniral vpliva posameznega gravitacijskega središča, ki je za oblikovanje funkcijske regije odločujoč.

Analiza pokrajnotvornih sestavin in njihova členitev ter primerjava z mejami ekonomskogeografskih mikroregij in vplivnih območjih urbanih središč tretje stopnje ter višjih stopenj po Vrišerju (1990) je pokazala, da predstavlja hidrogeografski kriterij, členitev na porečja oziroma dele večjih porečij, zelo primerno nosilno naravnogeografsko (in pokrajinskoekološko) osnovo za sonaravno, torej funkcijsko zasnovano regionalnogeografsko členitev Slovenije. Klemenčič (1998, 206) poudarja, da je tako stik ravnine z razgibanim svetom kot rečna mreža v Sloveniji povezovalno, stičiščno mesto in oblikovalec prostorskih enot. V pokrajinsko pestri Sloveniji namreč porečja kot vodozbirna območja združujejo zelo različne naravnogeografske (zlasti reliefne) enote, katerih naravni potencial za pokrajinsko rabo je pomembno vplival na oblikovanje poselitvenega vzorca in s tem posledično na oblikovanje vplivnega območja (prostorskega zaledja) urbanih središč.

Pokrajinski spleti so v naravnogeografsko pestrem ozemlju temeljna geografska značilnost. Zgornji, srednji in spodnji deli porečij slovenskih rek vključujejo torej pokrajinske (pokrajinskoekološke) splete, različne naravnogeografske enote, omejene z razvodnicami. Razvodnice slovenskih porečij so v reliefno zelo razgibani Sloveniji tudi pomembne prometne omejitve, ki so sooblikovale obliko, obseg in intenzivnost vpliva posameznih središč. Tako kot so slovenske doline, kotline in ravnine vodna vozlišča porečij, tako so tudi urbana središča ob slovenskih rekah vozlišča gospodarskih in drugih tokov določenega območja. Gravitacijske sile in načelo pokrajinske heterogenosti povezuje tako način delitve na porečja kot vplivna območja središčnih naselij. Seveda je treba poudariti, da je na oblikovanje vplivnega območja središč vplivalo večje število geografskih in drugih dejavnikov. Zato razvodnice porečij niso bile vzete kot razmejitvene črte med pokrajinami, temveč razvodnicam pogosto bližnje meje upravne enote oziroma nekdanje meje občin (do leta 1991). V posameznih primerih, zlasti pri območjih z manjšo reliefno energijo, tudi ni bilo možno in smiselno odločujoče upoštevati hidrogeografski kriterij.

Upravičenost večje naslonitve sonaravne členitve na porečja in pomen sonaravnega upravljanja s porečji podčrtujejo vse bolj pomembni vodnogospodarski in vodnoekološki razlogi. Dodaten razlog za uporabo porečij kot kriterija členitve je dejstvo, da se naravne razmere v porečju seveda spreminjajo bistveno počasneje kot prebivalstvene in gospodarske razmere ter pokrajinska raba. Zato je upravičeno mnenje planerja Gajška (1999, 108), da so za regionalne meje med naravnimi mejami uporabne predvsem razvodnice. Načrt urejanja porečja Kokre (1998) za Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije predstavlja vzorčno, sonaravno zasnovano strokovno podlago za pripravo prostorskih sestavin občinskih planov in izvedbenih aktov, opredeljevanja namenske rabe prostora, naravnih virov (zlasti vodnih) ter pretehtanih posegov v sestavine porečja.

Glede na potrebe makroregionalne in mezoregionalne stopnje sonaravne členitve smo funkcijsko priredili hidrogeografsko členitev na porečja na ozemlju Slovenije sodelavcev Hidrometeorološkega zavoda Republike Slovenije (Bat 1997; Kolbezen in Pristov 1998; Kolbezen 1998), in sicer v dveh korakih. V prvi stopnji so bila v povodjih Črnega morja in Jadranskega morja izdvojena naslednja glavna porečja:

- 1. porečje Save, porečje Kolpe, porečje Drave in porečje Mure v povodju Črnega morja in
- 2. porečje Soče in porečje drugih jadranskih rek v povodju Jadranskega morja.

Za funkcijsko, trajnostno sonaravno členitev mezoregionalne ravni je primerna naslednja nadaljnja členitev glavnih slovenskih porečij:

- 1.1. porečje Save:
 - 1.1.1. porečje Save Dolinke in Save Bohinjke (upravni enoti Jesenice, Radovljica),
 - 1.1.2. porečje Tržiške Bistrice in Kokre (Tržič, Kranj),
 - 1.1.3. porečje Sore (Škofja Loka),
 - 1.1.4. porečje Kamniške Bistrice (Kamnik, Domžale),
 - 1.1.5. zgornje in srednje porečje Ljublanice (Cerknica, Postojna, Logatec),
 - 1.1.6. porečja ljubljansko-litijske Save in spodnje porečje Ljublanice (Vrhnika, Ljubljana, Litija),
 - 1.1.7. porečja zasavskih pritokov Save (Zagorje, Trbovlje, Hrastnik),
 - 1.1.8. zgornje porečje Savinje s Pako (Mozirje, Velenje),
 - 1.1.9. srednje in spodnje porečje Savinje (Žalec, Celje, Laško, Šentjur pri Celju),

- 1.1.10. zgornje porečje Krke (Grosuplje, pretežni del ozemlja Ribnice in del ozemlja Kočevja),
- 1.1.11. srednje in spodnje porečje Krke (Trebneje, Novo mesto),
- 1.1.12. spodnje porečje Save (Sevnica, Krško, večji del ozemlja Brežic),
- 1.1.13. porečje Sotle (Šmarje pri Jelšah, manjši del ozemlja Brežic);
- 1.2. porečje Kolpe:
 - 1.2.1. zgornje porečje Kolpe (pretežni del ozemlja Kočevja in del ozemlja Ribnice),
 - 1.2.2. belokranjski del porečja Kolpe (Črnomelj, Metlika);
- 1.3. porečje Drave:
 - 1.3.1. zgornje Podravje z Mislinjo in Mežo (Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Dravograd, Radlje ob Dravi),
 - 1.3.2. srednje Podravje (Ruše, Maribor),
 - 1.3.3. zgornje in srednje porečje Dravinje (Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice),
 - 1.3.4. spodnje Podravje (Ptuj, Ormož, Lenart – zgornji del porečja Pesnice);
- 1.4. porečje Mure:
 - 1.4.1. levi del porečja Mure (Murska Sobota, Lendava),
 - 1.4.2. desni del porečja Mure (Gornja Radgona, Ljutomer);
- 2.1. porečje Soče:
 - 2.1.1. zgornje Posočje (Tolmin),
 - 2.1.2. srednje Posočje z Vipavo (Nova Gorica, Ajdovščina),
 - 2.1.3. porečje Idrijce (Idrija);
- 2.2. porečja drugih jadranskih rek:
 - 2.2.1. porečje Reke (z matičnim Krasom) (Ilirska Bistrica, Sežana),
 - 2.2.2. porečje Rižane in drugih vodotokov Koprškega Primorja oziroma slovenske Istre (Koper, Izola, Piran).

Ekonomskogeografski kriteriji sonaravne členitve oziroma sonaravno zasnovane členitve mezoregionalnega nivoja poudarjajo pomen čim večje geografske homogenosti območij, gospodarne rabe regionalnih virov in dostopnosti delovnega mesta in storitev. S tega vidika je bila kot temeljni kriterij družbenogeografske členitve (vplivna območja mezoregionalnih središč) izbrana Vrišerjeva (1990) pretežno ekonomsko-funkcijska opredelitev 57 mikroregij, ki so nastale kot vplivno območje velike večine nekdanjih občinskih (komunalnih) središč. Le-ta kljub spremembam v devetdesetih letih pomembno vplivajo na sodobne družbene oziroma gospodarske procese ter predstavljajo tradicionalno jedro povezovanja sedanjih občin.

Predlog sonaravne členitve Slovenije na mezoregionalni in makroregionalni ravni poskuša poiskati razvojno in okoljsko ravnovesje, zato naj bi pretežno hidrogeografsko (porečno) izdvojene sonaravne geografske regije povezale pokrajinske (pokrajinskoekološke) spletne v okviru vplivnih območij regionalnih središč, torej kot geografsko zaokrožena razvojna območja. Na osnovi kombinacije dveh dominantnih kriterijev (hidrogeografskega in ekonomskogeografskega) izdvojene sonaravne regije bi lahko predstavljale eno od osnov za nadaljnje strokovne dodelave in predloge lokalnih skupnosti ter regionalističnih gibanj za opredelitev druge stopnje lokalne samouprave (pokrajine) in upravnih okrajev. Predložena trajnostno sonaravna regionalizacija Slovenije upošteva:

- hidrogeografski kriterij (dominanten) s členitvijo na porečja različnih hierarhičnih stopenj oziroma dele porečja večjih slovenskih rek,
- družbenogeografski kriterij z mikroekonomsko funkcijsko (nodalno) členitvijo (dominanten kriterij), delno z upoštevanjem regionalne gospodarske sestave območij, ki temelji na razvitosti in obsegu vplivnega območja izbranih središčih naselij srednje oziroma višje stopnje (Vrišer 1990; Vrišer 1998b) in posredno vključuje tudi regionalno pripadnost, identiteto prebivalcev; dodatni prebivalstveni kriterij izhaja iz razpršenega poselitvenega vzorca v večjem delu ter še sprejemljive gospodarnosti in znaša najmanj 25.000 prebivalcev v regiji (izjema zgornje Posočje zaradi velikosti ozemlja in izrazite geomorfološke razbitosti),
- upravno politični kriterij z upoštevanjem mej upravnih enot za določanje razmejitev med mezoregijami.

6. Predlog sonaravne regionalizacije Slovenije

Sonaravna regionalizacija Slovenije izhaja iz pokrajinske (pokrajinskoekološke) mozaičnosti Slovenije, ustreza pa tudi statistični oznaki teritorialnih enot (NUTS) držav Evropske zveze. Ob upoštevanju izredne pokrajinske in ekološke mozaičnosti Slovenije in razpršenega poselitvenega vzorca in na tej osnovi oblikovanih naravnih regij in mikroekonomskih območij bi bilo treba izdvojiti od 45 do 60 mezoregij. Tolikšno število mezoregij pa bi bilo za ozemeljsko majhno Slovenijo in evropske gospodarske kriterije regionalnega povezovanja bistveno preveliko. Geografska oblikovanost ozemlja Slovenije in večina sonaravno zasnovanih razlogov govori v prid dvostopenjski regionalni členitvi, oblikovanja od 7 do 12 makroregij in od 20 do 25 mezoregij. Zato smo kot prebivalstveni kriterij upoštevali 25.000 prebivalcev pokrajine kot minimalno število.

Na osnovi izbranih (trajnostno) sonaravnih kriterijev predlagamo dvostopenjsko sonaravno regionalnogeografsko členitev Slovenije na 8 makroregij in 25 mezoregij (preglednica 2, slika 1).

Preglednica 2: Trajnostno sonaravna regionalizacija Slovenije (¹Plut 1999; ²Vrišer 1990, Vrišer 1998b; ³ozemlje nove občine Radeče (upravna enota Laško) lahko zaradi gravitacijske neopredeljenosti uvrščamo k mezoregiji Zasavje ali Spodnje Posavje).

makroregije mezoregije	porečja ali deli porečij	središče makroregije, središče mezoregije, (stopnja središčnega naselja ¹)	mikroekonomske regije ²
1. POMURJE	porečje Mure	Murska Sobota (5)	
1.1. Prekmurje (1)	levi del porečja Mure	Murska Sobota (5)	Murska Sobota Lendava
1.2. Prlekija (2)	desni del porečja Mure	Ljutomer (3) / Gornja Radgona (3) (delitev funkcij)	Gornja Radgona Ljutomer
2. PODRAVJE	porečje Drave	Maribor (6)	
2.1. Koroška (3)	zgornje porečje Drave (z Mislinjo in Mežo)	Ravne na Koroškem (4) / Slovenj Gradec (4)	Ravne na Koroškem Slovenj Gradec Dravograd
2.2. Mariborska (Srednje Podravje) (4)	srednje porečje Drave in zgornje porečje Pesnice	Maribor (6)	Radlje Ruše Maribor Lenart
2.3. Dravinjska (5)	zgornje in srednje porečje Dravinje	Slovenska Bistrica (3)	Slovenska Bistrica Slovenske Konjice
2.4. Spodnje Podravje (6)	spodnje porečje Drave	Ptuj (4)	Ptuj Ormož
3. SAVINJSKA SLOVENIJA	porečje Savinje	Celje (5)	
3.1. Zgornjesavinj- sko-Šaleška (7)	zgornje porečje Savinje (s Pako)	Velenje (4)	Mozirje Velenje
3.2. Celjska (8)	srednje in spodnje porečje Savinje	Celje (5)	Žalec Celje Šentjur pri Celju Laško ³
3.3. Posotelje (Sotelska) (9)	porečje Sotle	Šmarje pri Jelšah (3)	Šmarje pri Jelšah

makroregije mezoregije	porečja ali deli porečij	središče makroregije, središče mezoregije, (stopnja središčnega naselja ¹)	mikroekonomske regije ²
GORENJSKA	zgornje porečje Save	Kranj (5)	
4.1. Zgornja Gorenjska (10)	porečje Save Dolinke in Save Bohinjke	Jesenice (4) / Radovljica (3)	Jesenice Radovljica
4.2. Srednja Gorenjska (11)	porečje Tržiške Bistrice in Kokre	Kranj (5)	Trzič Kranj
4.3. Škofjeloška (12)	porečje Sore	Škofja Loka (3)	Škofja Loka
5. OSREDNJA SLOVENIJA	srednje porečje Save	Ljubljana (7)	
5.1. Ljubljanska (13)	porečje ljubjansko- litijske Save, srednjega in spodnjega porečja Ljubljani ter zgornjega porečja Krke	Ljubljana (7)	Logatec Vrhnika Ljubljana Grosuplje Litija
5.2. Kamniško- Domžalska (14)	porečje Kamniške Bistrice	Kamnik (3) / Domžale (3)	Kamnik Domžale
5.3. Zasavska (15)	porečje zasavskih vodotokov	Trbovlje (4)	Zagorje Trbovlje Hrastnik ³
5.4. Notranjska (16)	zgornji del porečja Ljubljani	Postojna (4)	Postojna Cerknica
5.5. Kočevsko-Ribniška (Kočevsko) (17)	zgornji del porečja Krke in Kolpe	Kočevje (3)	Ribnica Kočevje
6. JUGOVZHODNA SLOVENIJA	spodnje porečje Save	Novo mesto (5)	
6.1. Srednja Dolenjska (18)	srednje in spodnje porečje Krke	Novo mesto (5)	Trebnje Novo mesto
6.2. Spodnje Posavska (19)	spodnje porečje Save	Krško (4) / Brežice (4)	Sevnica Krško Brežice
6.3. Belokranjska (20)	belokranjsko porečje Kolpe	Črnomelj (3)	Črnomelj Metlika
7. SEVERNA PRIMORSKA	zgornje in srednje porečje Soče	Nova Gorica (5)	
7.1. Zgornje Posoška (Tolminska) (21)	zgornje porečje Soče	Tolmin (3)	Tolmin
7.2. Goriška (22)	srednje porečje Soče (z Vipavo)	Nova Gorica (5)	Nova Gorica Ajdovščina
7.3. Idrijsko-Cer- kljanska (23)	porečje Idrije	Idrija (3)	Idrija
8. JUŽNA PRIMORSKA	povodje Tržaškega zaliva	Koper (5)	
8.1. Kraško- Brkinska (24)	porečje Reke (z matičnim Krasom)	Sežana (3)	Sežana Ilirska Bistrica
8.2. Slovenska Istra (Koprsko Primorje) (25)	ostalo neposredno povodje Tržaškega zaliva	Koper (5)	Koper Izola Piran

Med hidrogeografsko, ekonomskogeografsko in upravno-politično členitvijo (ena ali več upravnih enot oziroma nekdanjih občin) je na mezoregionalni ravni velika stopnja skladnosti. To za 25 mezoregij potrjuje tudi velika stopnja ujemanja med glavnimi razvodnicami in upravnimi mejami ter »porečna« oblikovanost vplivnih območij središč mikroregionalne in mezoregionalne stopnje. Neskladja so posledica neizrazitosti in s tem manjšega gospodarskega (ekonomsko gravitacijskega) in prometnega pomena razvodnic v nekaterih območjih gričevnatega subpanonskega sveta, pa tudi nedoločljivosti ter reliefne neizrazitosti razvodnic plitvega krasa. Pomemben razlog za neskladje pa je lahko tudi močnejši vpliv središča višje stopnje, ki sega prek razvodnice.

Temeljna neskladja med hidrogeografsko členitvijo in izluščenimi sonaravnimi makroregijami in mezoregijami so v naslednjih primerih:

- zgornje porečje Pesnice oziroma ozemlje upravne enote (mikroregije) Lenart se ne uvršča v mezoregijo Spodnje Podravje, temveč v Srednje Podravje (Mariborska mezoregija); razlog je bližina Maribora kot središčnega naselja višje stopnje v primerjavi s Ptujem ter reliefna neizrazitost razvodnice Pesnice v subpanonskem terciarnem gričevju (Slovenske gorice),
- Posotlje se uvršča v Savinjsko makroregijo, ne pa v Jugovzhodno Slovenijo; vzrok je reliefna in s tem prometna neizrazitost razvodnic v subpanonskem gričevju ter močnejši gravitacijski vpliv Celja v primerjavi z oskrbno šibkejšim in bolj oddaljenim Novim mestom,
- del zgornjega porečja Krke oziroma ozemlje upravne enote Grosuplje se ne uvršča v makroregijo Jugovzhodne Slovenije (kot srednje in spodnje porečje Krke), temveč zaradi večje vplivne moči in bližine Ljubljane v Osrednjo Slovenijo;
- del zgornjega porečja Krke in povirnega dela Kolpe oziroma kraško ozemlje upravnih enot Ribnice in Kočevje pripada porečju dveh kraških rek, a z izrazito geografsko individualnostjo (mezoregija) ter na višji središčni stopnji z zelo izrazito gravitacijsko vlogo Ljubljane v primerjavi z Novim mestom, zato se uvršča v makroregijo Osrednja Slovenija in ne v Jugovzhodno Slovenijo,
- del srednjega porečja kraške Ljubljance, torej ozemlje upravne enote Logatec, smo uvrstili v Ljubljansko mezoregijo, ne pa k Notranjski mezoregiji (zgornje porečje Ljubljance), in sicer zlasti zaradi močnega gravitacijskega vpliva Ljubljane v primerjavi s Postojno; Vrišer (1990) ugotavlja, da je mikroregijo Logatec vpliv Ljubljane docela obvladal.

V makroregijah in mezoregijah povodja Jadranskega morja ter porečja Mure med hidrogeografsko in ekonomskogeografsko opredeljenimi mezoregijami ni bistvenih neskladij. V posameznih delih porečja Save, Drave, Savinje in Kolpe pa so zgoraj opisana posamezna neskladja. Gledano v celoti je temeljno neskladje med glavnimi porečji in sonaravnimi regijami Slovenije le na ozemlju kraškega porečja Kolpe, ki ni izdvojeno kot posebna regija in pripada dvema makroregijama (Jugovzhodna in Osrednja Slovenija). Porečje Save kot glavna porečje obsega več kot polovico ozemlja Slovenije, zato je umestna njegova členitev na ravni makroregij.

Primerjave makroregij in mezoregij (trajnostno) sonaravne regionalizacije z drugimi temeljnimi naravnoteografskimi, družbenogeografskimi (vključno z gospodarskogeografskimi), splošnimi in politično-upravni notranji delitvi namenjenimi regionalizacijami Slovenije kažejo na največjo stopnjo skladnosti z Ilešičevo (1972) členitvijo Slovenije na makroregije in mezoregije ter Vrišerjevima (1999a) alternativnima predlogoma razdelitve Slovenije na deset ali petindvajset pokrajin (druga stopnja lokalne samouprave).

Trajnostno sonaravna regionalizacija sicer izhaja iz večjega števila makroregij (osem v primerjavi s petimi Ilešičevimi), zato je tudi število mezoregij večje (25 v primerjavi s 17). Sonaravni makroregiji Pomurje in Podravje sta v Ilešičevi (1972) regionalizaciji makroregija Severovzhodna Slovenija, Savinjska Slovenija je enaka obsegu makroregije Savinjsko-zgornjesotelske Slovenije, makroregiji Gorenjska in Osrednja Slovenija Ilešičevi makroregiji Osrednja Slovenija (z ozemljem upravne enote Postojna oziroma porečjem Pivke), Jugovzhodna Slovenija je identična po obsegu in imenovanju, sonaravno izdvojeni makroregiji Severna in Južna Primorska (a brez ozemlja upravne enote Postojna) pa sta pri Ilešiču združeni v makroregijo Zahodne Slovenije oziroma Primorske.

Če zanemarimo različno število makroregij, je temeljna ozemeljska razlika med obema regionalizacijama zgolj pri različnem uvrščanju ozemlja upravne enote Postojna. Pri mezoregijah so razen večjega števila sonaravnih mezoregij temeljni le naslednji trije primeri ozemeljskega neskladja, in sicer:

- ozemlje upravne enote Šentjur pri Celju se v Ilesičevi regionalizaciji uvršča k Subpanonski (mezo)regiji Savinjsko-Sotelski Sloveniji, v sonaravni regionalizaciji pa k Celjski mezoregiji,
- ozemlje upravne enote Velenje se v Ilesičevi regionalizaciji uvršča v Osrednjo regijo Savinjske Slovenije (s Celjem kot središčem), v sonaravni regionalizaciji pa je del Zgornjesavinjsko-Šaleške mezoregije (z Velenjem kot središčem),
- ozemlji upravnih enot Logatca in Cerknice sta v Ilesičevi regionalizaciji Notranjska gozdna mezoregija, ozemlje upravne enote Postojna je del Primorske kraške mezoregije; v sonaravni členitvi pa je Logatec del Ljubljanske mezoregije, Cerknica in Postojna pa tvorita Notranjsko mezoregijo.

Od Vrišerjevega (1999a) predloga delitve Slovenije na 25 pokrajin in glavnega mesta se predlog sonaravne členitve razlikuje v naslednjem:

- upravna enota Postojna po Vrišerjevem predlogu obsega razen upravne enote Cerknice še ozemlje upravne enote Ilirske Bistrice,
- ozemlje nove občine Radeče se po Vrišerjevem predlogu uvršča v pokrajino Spodnja Savinjska dolina (središče Celje) z umestnim opozorilom, da gravitira v več smeri,
- Ljubljana je izločena kot glavno mesto.

Temeljna razlika glede Vrišerjevih (1999a) predlogov za členitev Slovenije na 10 oziroma 25 pokrajin je v dejstvu, da Vrišer (1999a, 90) predlaga enostopenjsko členitev (na 10 ali 25 pokrajin), predlog sonaravne členitve pa poudarja umestnost dvostopenjske členitve na vmesni regionalni stopnji. Trajnostno sonaravna členitev zaradi pomembne vloge hidrogeografskega regionalizacijskega kriterija ne izloča ozemlja mestne občine Ljubljane kot posebne pokrajine oziroma mezoregije.

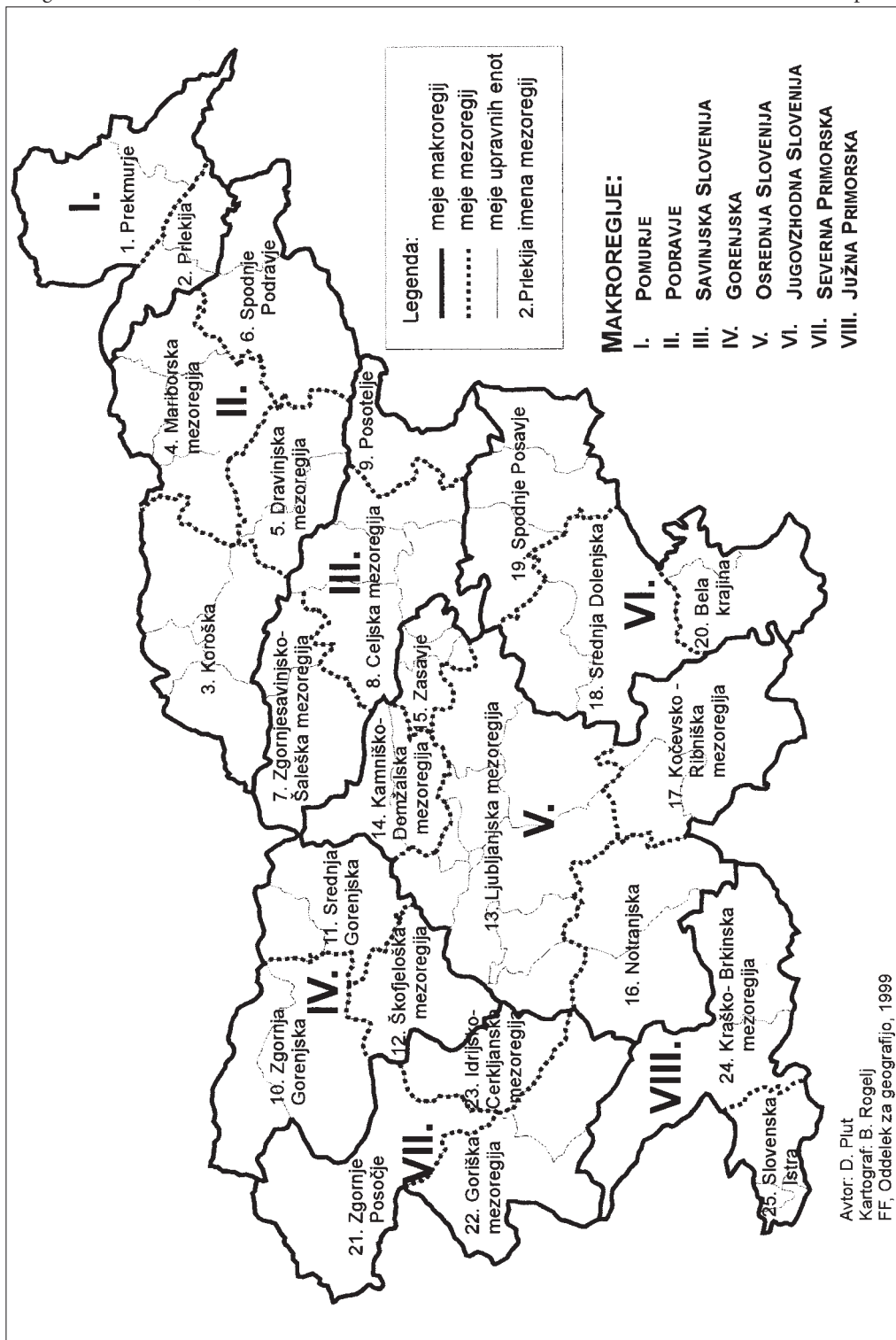
Dvostopenjska členitev naj bi omogočala na ravni večjega števila manjših mezoregij (oziroma upravnih okrajev in/ali pokrajin kot druge stopnje lokalne samouprave) skupno urejanje okoljevarstvene, komunalne, šolske, zdravstvene, regionalne gospodarske in druge problematike (Gosar 1999; Gulič 1999; Plut 1999; Ravbar 1999). Tako zasnovane manjše pokrajine naj bi se zlasti gospodarsko povezale v močne zveze pokrajin, ki bi bile evropsko primerljive. Po mnenju Ravbarja (1998, 102) je zaradi globalizacije in vstopa v Evropsko zvezo za konkurenčen nastop na evropskem trgu potrebno združevanje slovenskih regij. Dejstvo je, da je Slovenija geografsko zelo raznolika, občutek pripadnosti skupnosti, skupna identiteta, možnost oblikovanja in poistovetenja s skupno vizijo in uresničevanja razvojnih ter drugih ciljev se zato stežka uresničujejo na ravni fizično in miselno težko obvladljivih velikih regij. Zato se zdi tudi Gosarju (1998), Guliču in Praperjevi (1998) za Slovenijo primernejše oblikovanje večjega števila manjših regij (pokrajin ali upravnih okrajev) kot geografsko razmeroma sklenjenih območij s kulturno identiteto.

Večje regije s krepitvijo izbranih regionalnih središč višje stopnje bi pomenile strateški odgovor Slovenije na pričakovane geopolitične pritiske močnejših središč sosednjih držav oziroma regij (Gajšek 1999, 110; Ravbar 1999, 97). S tega vidika se postavlja vprašanje, ali bo zlasti prebivalstveno dokaj šibka Murska Sobota (delno tudi Nova Gorica) sposobna razvojno in oskrbno prevzeti zelo zahtevno nalogo regionalnega središča, središča »evroregije«, kar velja tudi za človeški potencial celotnega Pomurja.

Nekateri pomisleki veljajo tudi za vsa ostala predvidena središča makroregij, razen Ljubljane in Maribora, ki ne dosegajo 50.000 prebivalcev. Vendar bi verjetno prav izbor za središče makroregije prinesel dodatno razvojno in oskrbno spodbudo in okreplil tudi sonaravno primerno policentrično razvojno usmeritev. Ni izključeno, da bo dolgoročno v Sloveniji zaradi zunanjih geopolitičnih razlogov prišlo do oblikovanja treh, za Slovenijo velikih regij:

- Severovzhodna Slovenija oziroma porečje Mure in Drave (Maribor),
- Osrednja Slovenija oziroma porečje Save (Ljubljana),
- Primorska oziroma Jadransko povodje (Koper/Nova Gorica).

Slika 1: Regionalizacija Slovenije po sonaravnih kriterijih.

Avtor: D. Plut
 Kartograf: B. Rogelj
 FF, Oddelek za geografijo, 1999

7. Sklepi

Sonaravna regionalizacija Slovenije izhaja iz pokrajinske pestrosti in poselitvenega vzorca Slovenije. Predstavlja poskus funkcijske regionalnogeografske členitve slovenskega ozemlja na makroregije in mezo-regije s pomočjo nosilnih hidrogeografskih (členitev na porečja) in ekonomskogeografskih (vplivna območja središčnih naselij višje stopnje) kriterijev, ki zaradi gravitacijske osnove obeh poudarjajo pokrajinske spletne, pokrajinsko raznovrstnost v okviru posamezne geografske enote. Kot dodatni regionalizacijski kriterij je bila upoštevana upravno-politična delitev (upravne enote), ki skupaj z vplivnimi območji posredno vključuje tudi regionalno identiteto oziroma regionalno pripadnost prebivalcev in prebivalcev določenega območja.

Izbrani regionalizacijski kriteriji so podčrtali primernost dvostopenjske trajnostno sonaravne regionalizacije višjega reda s členitvijo na 8 makroregij in 25 mezo-regij. Dvostopenjska sonaravna členitev omogoča na ravni manjših mezo-regij optimalno gospodarsko rabo regionalnih virov in varovanje geografskega okolja mezo-regij ter ohranjanje regionalne identitete, njihovo združevanje in večplastno gospodarsko sodelovanje v okviru večjih makroregij pa primerno osnovo za razvojne (tržne) globalizacijske pritiske in evropske povezovalne procese (na primer čezmejne evroregije). Morda bo v prihodnosti prišlo do trajnostno sonaravno zasnovanega povezovanja osmih makroregij v tri: Podravje (s Pomurjem), Posavje in Primorska.

Geografska členitev Slovenije na manjše število večjih regij (od 7 do 12) bi pomenilo neupoštevanje izrazite pokrajinske raznolikosti. Oblikovanje od 40 do 60 pokrajin, ki realno izhajajo iz geografske razčlenjenosti slovenskega ozemlja, pa bi bilo gospodarsko neprimerno in v nasprotju s sodobnimi evropskimi gospodarskimi in informacijskimi procesi.

Sonaravno zasnovana regionalizacija Slovenije bi lahko predstavljala instrument za uresničevanje ciljev skladnejšega, okolju in naravnim virom prilagojenega regionalnega razvoja, spodbujanje regionalnega povezovanja in samoiniciativnosti ter ohranjanje identitete slovenskih pokrajin. V procesih globalizacije, evropskega povezovanja in okrepljenih pritiskov na geografsko okolje ter identiteto (nacionalno, regionalno in lokalno) bi odsotnost dolgoročno primerne regionalne ravni členitve (in s tem povezanega regionalnega sodelovanja) Slovenije pomenila tudi veliko razvojno in strateško tveganje.

8. Viri in literatura

- Bailey, R. 1998: *Ecoregions – The Ecosystem Geography of the Oceans and Continents*. New York.
- Bat, M. 1997: *Vodovje*. Enciklopedija Slovenije 11. Ljubljana.
- Blij, H., Muller, P. 1993: *Physical Geography on the Global Environment*. New York.
- Concern for Tomorrow – a National Environmental Survey 1985–2010. RIVM, Bilthoven, 1989.
- Gajšek, M. 1995: *Regionalizacija in pomestenje Slovenije*. Magistrska naloga, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Gajšek, M. 1999: *Predlog členitve Slovenije na programske regije (Raziskava o delitvi Slovenije na pokrajine)*. Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Gams, I., 1986: *Osnove pokrajinske ekologije*. Ljubljana.
- Gams, I. 1991: *Nekatere geografske stalnice Slovenije*. Geografski vestnik 63. Ljubljana.
- Gams, I. 1996: *Geografske značilnosti Slovenije*. Ljubljana.
- Gams I. 1998: *Pokrajinsko ekološka sestava Slovenije*. Geografija Slovenije. Ljubljana.
- Gosar, L. 1999: *Kakšne regije potrebujemo? Pokrajine v Sloveniji*. Ljubljana.
- Gulič, A. 1999: *Predlog členitve Slovenije na pokrajine – socialnoprostorski vidiki*. Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Gulič, A., Kukar, S., Gulič, P., Kržišnik, E., Malnič, D., Pavlin, B., Praper, S., Kukar, Ma., Kukar, Mo., Logar, F., Pečar, J. 1997: *Strategija, politike in ukrepi za oblikovanje in izvajanje skladnejšega regionalnega razvoja Slovenije*. Elaborat, Urbanistični inštitut Republike Slovenije. Ljubljana.

- Gulič, A., Praper, A. 1998: Regionalni razvoj, regionalizem in regionalizacija Slovenije: značilnosti dosežanih in možni scenariji prihodnjih sprememb. Regionalizem v Sloveniji. Ljubljana.
- Haggett, P. 1972: Geography: a Modern Synthesis. New York.
- Ilešič, S. 1972: Slovenske pokrajine (Geografska regionalizacija Slovenije). Geografski vestnik 44. Ljubljana.
- Jones, J. 1997: Global Hydrology: Processes, Resources and Environment Management. Harlow.
- Kladnik, D. 1996: Naravnogeografske členitve Slovenije. Geografski vestnik 68, Ljubljana.
- Kladnik, D., Perko, D. 1998: Zgodovina regionalizacij Slovenije. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Klemenčič, M. M. 1998: Slovenija – pokrajine in ljudje. Geografski vestnik 70. Ljubljana. (recenzija)
- Klemenčič, V. 1995: Prostorska diferenciacija RS po demografskih procesih in demografskih strukturah. Gradivo strokovnega posveta DS RS. Ljubljana.
- Kolbezen, M. 1998: Kopenske vode. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Kolbezen, M., Pristov, J. 1998: Površinski vodotoki in vodna bilanca Slovenije. Ljubljana.
- Marušič, J. 1993: Značilni krajinski vzorci Slovenije. Tipološka klasifikacija krajine. Ljubljana.
- Mather, A., Chapman, V. 1995: Environmental Resources. Harlow.
- Načrt urejanja povodja – vodnogospodarsko načrtovanje v okvirih približevanja Evropski uniji: načrt urejanja povodja Kokre. Vodnogospodarski inštitut, Ljubljana, 1998.
- Newson, M. 1994: Hydrology and the River Environment. Oxford.
- Newson, M. 1997: Land, Water and Development: Sustainable Management of the River Basin Systems. Routledge. London.
- Natek, D. 1998: O regionalizaciji Slovenije. Geografski vestnik 70. Ljubljana.
- Perko, D. 1998a, Geografija, regija in regionalizacija. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Perko, D. 1998b: Naravnogeografska regionalizacija Slovenije. Geografski zbornik 38. Ljubljana.
- Perko, D. 1998c: Pokrajine. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Petts, G., Amoros, C. 1996: Fluvial Hydrosystems: a Management Perspective. Fluvial Hydrosystems. London.
- Petts, G., Bravard, J. 1996: A Drainage Basin Perspective. Fluvial Hydrosystems. London.
- Plut, D. 1977: Fizičnegaeografska regionalizacija Koprškega Primorja s pomočjo faktorke analize. Geografski vestnik 49. Ljubljana.
- Plut, D. 1993: Regionalni razvoj Slovenije v luči uravnoteženo-trajnega, sonaravnega razvoja. Dela 10. Ljubljana.
- Plut, D. 1997: Slovenija na križpotju. Ljubljana.
- Plut, D. 1999: Zasnova členitve Slovenije na pokrajine s pomočjo trajnostno sonaravnih izhodišč. Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1995: Poselitveni vidiki regionalnega razvoja Slovenije, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije – prostor, okolje, socialna varnost. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1999: Oblikovanje pokrajin in njihova vloga pri regionalnem razvoju. Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Špes, M., Brečko, V., Hočevar, M., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A., Šebenik, I., Šubic, A., Vovk, A. 1996: Študija ranljivosti okolja. Elaborat, Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Towards Sustainability, 1993: Commission of the European Communities, Luxembourg, 1993.
- Trpin, G. 1998: Upravna teritorializacija. Regionalizem v Sloveniji. Ljubljana.
- Unwin, T. 1997: The Place of Geography. Harlow.
- Vrišer, I. 1990: Ekonomskogeografska regionalizacija Republike Slovenije. Geografski zbornik 30. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1998a: O regionalizaciji Slovenije. Regionalizem v Sloveniji. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1998b: Središčna (centralna) naselja. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1998c: Uvod v geografijo. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1999a: Deset ali petindvajset pokrajin v Sloveniji? Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1999b: Regionalizacija. Pokrajine v Sloveniji. Ljubljana.

9. Summary: Regionalization of Slovenia by sustainability criteria

(translated by Branka Klemenc)

Spatial division of the state in accordance with the organization of life and activities, capacities of environment, resources, economic structure, settling pattern, influential areas of centers, and local and regional identity of inhabitants, is a precondition of planning a model of sustainable development. Space should be organized so as to enable an economic exploitation of natural and other endogenous resources and resultantly, their regeneration and availability for the generations to come, as well as the preservation of environment and biotic diversity.

A basic geographical feature of Slovenia in view of regionalization consists of physico-geographically and sociogeographically uneven territory with the uneven spatial distribution of developmentally weak urban centers. An analysis of landscape-forming elements and their division, and comparison with the borders of economic-geographical microregions and influential areas of urban centers of the third or higher level according to Vrišer (1990), however shows that the hydrogeographical criterion, or division to river basins or sections of large basins, represents a very convenient elementary physico-geographical (and landscape-ecological) basis of sustainable, i. e. functionally designed regional-geographical division of Slovenia. Namely, in the landscape-diverse Slovenia, river basins as the water catchment areas unite the most diverse natural geographical units (especially landforms), with natural potentials for the landscape use which significantly influence the origin of settling pattern and thus, the formation of influential areas (spatial catchment areas) of urban centers.

An interlacement of landscape features in the physico-geographically diverse territory are the basic geographical feature. Thus, the upper, central and lower sections of Slovenian river basins include various landscape (landscape-ecological) interlacements, and diverse natural-geographical units limited with divides. The divides between the river basins in Slovenia, which is very agitated as to its landforms, represent considerable transport limitations that influenced the form, extent and influence intensity of individual centers. Slovenian valleys, basins and plains are the water nodes of river basins, and the urban centers along the rivers are the nodes of economic and other streams of a certain area. Gravitation forces and landscape heterogeneity are the elements which determine the model of division to river basins and influential areas of individual central settlements. It must be highlighted that the formation of influential areas results from a greater number of geographical and other factors. Therefore, the divides between the river basins were not taken as delineation lines between individual regions, but the borders were taken instead, between the administrative units which often match with the divides. In individual cases, especially in the areas of weaker relief energy, it was neither possible nor reasonable to take the hydrogeographical criterion as the decisive factor.

The sustainable regionalization of Slovenia proceeds from its landscape diversity and settling pattern. It represents an attempt at a functional regional-geographical division of Slovenian territory to macroregions and mesoregions, according to the basic hydrogeographical (river basins) and economic-geographical (influential areas of central settlements of higher rank) criteria which, owing to the gravitational basis of either criterion, emphasize the landscape interlacement and the landscape diversity within the frame of an individual geographical unit. Taken into consideration as an additional regionalization criterion was the administrative-political division (administrative units or municipalities) which, together with their influential areas, indirectly comprise the regional identity of the people of a certain area.

Proceeding from the sustainable criteria our proposal is based on a two-stage regional division of Slovenia: to eight (VIII) macroregions and twenty-five (25) mesoregions:

- I Pomurje – the Mura River macroregion: 1) Prekmurje; 2) Prlekija;
- II Podravje – the Drava River macroregion: 3) Koroška; 4) mesoregion of Maribor (Central Podravje); 5) mesoregion of the Dravinja River; 6) Lower Podravje;
- III Savinjska Slovenija – the Savinja River macroregion: 7) the Upper Savinja-Šaleška Dolina mesoregion; 8) mesoregion of Celje; 9) mesoregion of the Sotla River (Posotelje);

- IV Gorenjska macroregion: 10) Upper Gorenjska; 11) Central Gorenjska; 12) mesoregion of Škofja Loka;
- V Central Slovenia: 13) mesoregion of Ljubljana, 14) mesoregion of Kamnik-Domžale; 15) mesoregion of the central Sava River (Zasavje); 16) Notranjska; 17) mesoregion of Kočevje-Ribnica (Kočevsko);
- VI Southeast Slovenia: 18) Central Dolenjska; 19) mesoregion of the Lower Sava River; 20) Bela Krajina;
- VII Northern Littoral: 21) mesoregion of the Upper Soča River; 22) mesoregion of Nova Gorica (Goriško); 23) mesoregion of Idrija-Cerkno;
- VIII Southern Littoral: 24) mesoregion of the Kras-Brkini; 25) Slovenian Istria (the Koper Littoral).

There is a significant congruity between the hydrogeographical, economico-geographical and administrative-political divisions (one or several administrative units or former municipalities) on mesoregional level. For 25 mesoregions, this is also confirmed by a considerable congruity between the main divides and administrative borders and the river-basin-like influential areas of the centers on microregional and mesoregional levels. Discordances result from inexplicit features, and consequently, lesser economic (economico-gravitational) and transport significance of divides in certain areas of the hilly subpannonian world, as well as from the indeterminability and relief indefiniteness of divides on shallow karst. An important cause of discordance can also be found in stronger influence of a certain center of higher rank, which extends beyond the divide. The selected regionalization criteria confirmed the suitability of two-stage sustainable regionalization with the division to eight macroregions and twenty-five mesoregions. On the level of smaller mesoregions, the two-stage sustainable division makes possible the optimum economic use of regional resources and protection of geographical environment of respective mesoregions and maintaining the regional identity, uniting of mesoregions and multilevel economic cooperation within the frame of bigger macroregions, and provides a suitable basis for developmental (market) globalization pressures and European integration processes (transborder Euroregions, for example).

Geographical division of Slovenia to a smaller number of larger regions only (from 7 to 12) would mean the unobservance of the explicit landscape diversity. Formation of 40 to 60 regions which actually originate in the geographically agitated territory of Slovenia would be economically unsuitable and in contradiction with contemporary European developmental processes.

Based on the combination of two dominant regionalization criteria (hydrogeographical and economico-geographical) sustainable regions were defined representing a basis for determining the second-level areas of local self-government (regions) and administrative districts. Namely, Slovenia lacks an intermediate, regional level of state administration, between municipalities (administrative units) and the state. Sustainably planned regionalization of Slovenia could represent an instrument for implementing the aims of sustainable development, stimulation of regional integration and self-initiativeness, and maintaining the identity of Slovenian regions.

RAZPRAVE**STRUKTURNE SPREMEMBE V KMETIJSTVU SUBPANONSKE SEVEROVZHODNE SLOVENIJE PO LETU 1990 IN MOŽNOSTI NADALJNJEGA RAZVOJA**

AVTOR

Dimitrij Krajnc

Naziv: mag., profesor geografije in zgodovine

Naslov: Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: dimitrij.krajnc@siol.net

Telefon: 062 229 36 55

Faks: 061 218 180

UDK: 911.3:63(497.4-18)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Strukturne spremembe v kmetijstvu subpanonske Severovzhodne Slovenije po letu 1990 in možnosti nadaljnjega razvoja

Po osamosvojitvi Slovenije je prišlo do številnih sprememb, ki so vplivale na razmere v kmetijstvu. Kakšen je vpliv teh sprememb: pozitiven ali negativen? Ali se velikost slovenskih kmetij končno povečuje in njihova neugodna velikostna struktura izboljšuje? Kakšni so ob vstopanju Slovenije v Evropsko unijo načrti kmetov in kakšna prihodnost kmetij? Na ta in podobna vprašanja smo poskušali najti odgovore v raziskavi, ki je zajela območje subpanonske Severovzhodne Slovenije.

KLJUČNE BESEDE

kmetijstvo, strukturne spremembe, Severovzhodna Slovenija, razvoj

ABSTRACT

Structural changes in the agriculture of Subpannonian Northeast Slovenia after 1990 and the possibilities of further development

After the gained independence of Slovenia numerous changes took place which have influenced the conditions in agriculture. Are the impacts resultant from these changes positive, or negative? Does the size of Slovenian farms finally increase? Does the unfavourable size-structure of Slovenian farms improve? How do the plans of Slovenian peasants look like in the process of Slovenian integration into the EU? What kind of the future is expected for Slovenian farms? We tried to find the answers to these and related questions with the investigation which was carried out on the territory of subpannonian Northeast Slovenia.

KEY WORDS

agriculture, structural changes, Northeast Slovenia, development

1. Uvod

Po drugi svetovni vojni je bil razvoj kmetijstva v Sloveniji usmerjen v krepitev družbenega sektorja na račun zasebnih kmetovalcev. Razvoj zasebnega sektorja je bil z dvema agrarnima reformama in uvedbo zemljiškega maksimuma praktično zaustavljen. Posledice enosmernega in planskega razvoja so se začele kazati v osemdesetih letih, še bolj pa so prišle do izraza po letu 1990.

Po osamosvojitvi je Slovenija prvič dobila možnost, da kmetijstvo razvija v skladu z njenimi naravnimi možnostmi in potrebami. Zato je bila izdelana Strategija razvoja slovenskega kmetijstva (1992), ki je določila cilje prihodnjega razvoja kmetijstva.

Z osamosvojitvijo je Slovenija izgubila tudi velik trg za svojo prehrabeno industrijo. Ravno tako je bilo treba poiskati nove trge za nakup pridelkov, ki jih v Sloveniji nismo pridelali dovolj. Družbeno kmetijstvo, katerega razvoj je bil pred osamosvojitvijo v interesu države, se je po njej znašlo v novih razmerah, ki so neugodno vplivale na njegov razvoj in obstoj.

V podobni situaciji so se znašli tudi slovenski kmetje. V novi državi je vladal drugačen način dela. Razmere na trgu, in s tem tudi cene, sta začela določati ponudba in povpraševanje. Meje so se postopoma odpirale za kmetijske pridelke iz drugih držav. Slovenski kmetje so se tako soočili s tujo konkurenco, ki je zaradi boljše razvitosti kmetij in državnih subvencij kmetijske pridelke ponujala po nižjih cenah. Država je zaradi težav v gospodarstvu težko pomagala kmetom v borbi s tujo konkurenco. Poleg tega so višino pomoči omejevali tudi sklenjeni sporazumi s posameznimi državami oziroma organizacijami.

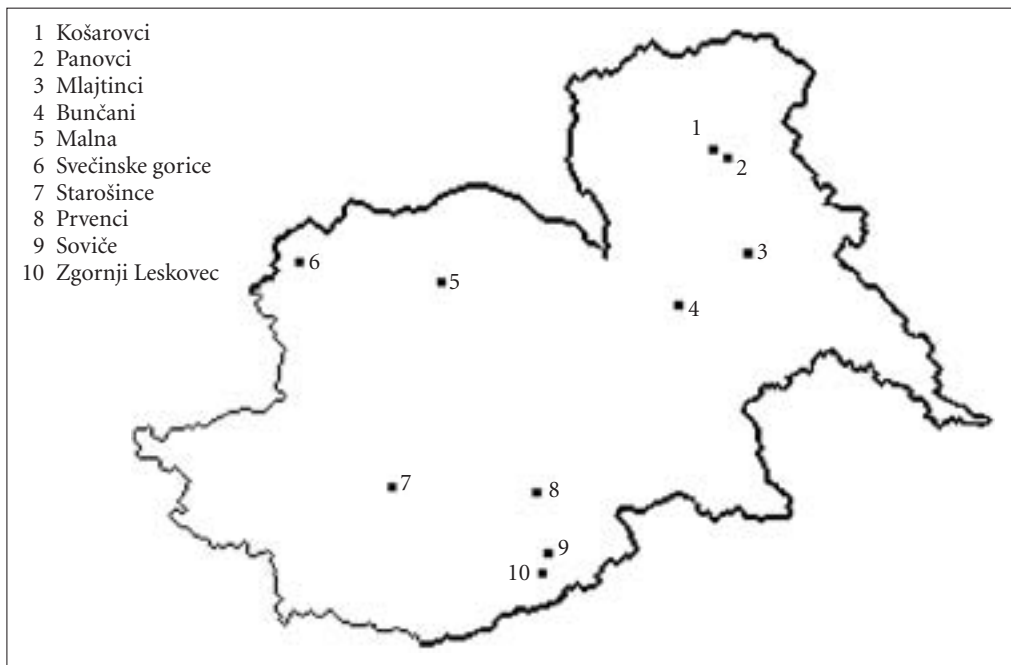
Že pred osamosvojitvijo so bile z odpravo zemljiškega maksimuma dane možnosti neomejenega povečevanja kmetij. Vendar je bila večina kmetij zaradi pretekega razvoja ekonomsko prešibka, da bi lahko izkoristila dane možnosti in se povečevala z nakupom oziroma najemom zemljišč. Dodatne možnosti za njihovo povečanje so dajali novi zakoni, predvsem Zakon o denacionalizaciji. Že kmalu po njegovem sprejetju pa so se začela postavljati vprašanja o njegovi resnični učinkovitosti in pozitivnem vplivu na kmetijstvo.

Tudi članstvo v Evropski uniji je vedno bolj postajalo nujnost in ne samo želja. Opravljene so bile različne raziskave, kako bi članstvo vplivalo na kmetijstvo. Kljub dokaj ugodnim ocenam o pridružitvi med slovenskimi kmeti še vedno vlada veliko nezaupanje in strah pred morebitno večlinitvijo Slovenije. Slovenske kmetije so večinoma premajhne in preslabo organizirane, da bi bile ekonomsko uspešne in bi lahko uspešno delovale tudi v okviru Evropske unije.

Naštete spremembe so imele pozitivne in negativne vplive na kmetijstvo. Postavljalo se je tudi vprašanje, kakšen je bil njihov splošen vpliv na kmetijstvo, na povprečno velikost in z njo povezano velikostno strukturo kmetij, pa tudi kakšen je bil njihov vpliv na obseg in strukturo posevkov ter na število in sestavo živine na kmetijah. Ob vključevanju Slovenije v Evropsko unijo pa so pomembni tudi načrti za prihodnost. Da bi ugotovili, do kakšnih sprememb je prišlo, smo opravili raziskavo v subpanonski Severovzhodni Sloveniji, ki spada med kmetijsko najpomembnejša območja Slovenije.

2. Obseg raziskave

Območje raziskave je obsegalo deset občin pred reformo lokalne samouprave. Izbrali smo devet sondnih naselij (Bunčani, Košarovci, Malna, Mlajtinci, Panovci, Prvenci, Soviče, Starošince in Zgornji Leskovec) in eno območje (Svečinske gorice z osmimi naselji), kjer smo izvedli anketiranje. V anketiranje je bilo vključenih 324 gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom; od tega je bilo 13 zapuščenih, v 63 gospodinjstvih niso želeli sodelovati. V obdelavo podatkov je bilo tako zajetih 222 popolnih anket. Po opredelitvi Statističnega urada Republike Slovenije štejejo za gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom vse tiste zasebne kmetije, ki imajo najmanj 10 arov obdelovalne zemlje, ne glede na to, ali so njihovi člani kmetovalci ali ne; pa tudi tiste kmetije, ki imajo manj kot 10 arov, a imajo:

Slika 1: Obseg raziskovalnega območja in sondna naselja.

- kravo in tele ali junca ali
- kravo in 2 odrasli ovci ali kozi ali mešan par ali
- 5 odraslih ovac ali
- 3 odrasle prašiče ali
- 4 odrasle ovce in prašiče skupaj ali
- 50 kokoši ali druge odrasle perutnine ali
- 20 čebeljih panjev.

3. Povprečna velikost kmetij

Za obdobje od konca druge svetovne vojne do začetka devetdesetih let je bilo za Slovenijo in njen subpanonski severovzhodni del značilno zmanjševanje števila gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom in zmanjševanje njihove povprečne velikosti. Tako se je med letoma 1981 in 1991 število gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom v subpanonski Severovzhodni Sloveniji zmanjšalo za 13,4 %. Kljub zmanjšanju njihovega števila se je njihova povprečna velikost zmanjšala za 3,1 %. Kot kaže, pa se je po letu 1990 proces zmanjševanja velikosti gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom končno ustavil in se začel počasi obračati v smer povečevanja. To potrjujejo tudi podatki, dobljeni na anketiranih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom. Povprečna velikost anketiranih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom se je med letoma 1991 in 1997 povečala za 5 % ali za 0,3 ha. To povečanje je sicer majhno in na letni ravni pomeni komaj 1,2-odstotno rast velikosti posesti, vendar pa nakazuje ustavitev zmanjševanja velikosti posesti. Takšna stopnja rasti je seveda premajhna, da bi lahko kmalu dohiteli povprečno velikost kmetije v Evropski uniji. Ob nadaljevanju tako skromne rasti bi povprečno velikost kmetije v Evropski uniji iz leta 1995 (17,5 ha kmetijske zemlje) dosegli šele čez 75 let. Ob tem se

moramo tudi zavedati, da so bila anketirana gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom leta 1991 za 95 % večja od povprečja v subpanonski Severovzhodni Sloveniji, tako da je stanje za celotno območje še veliko slabše.

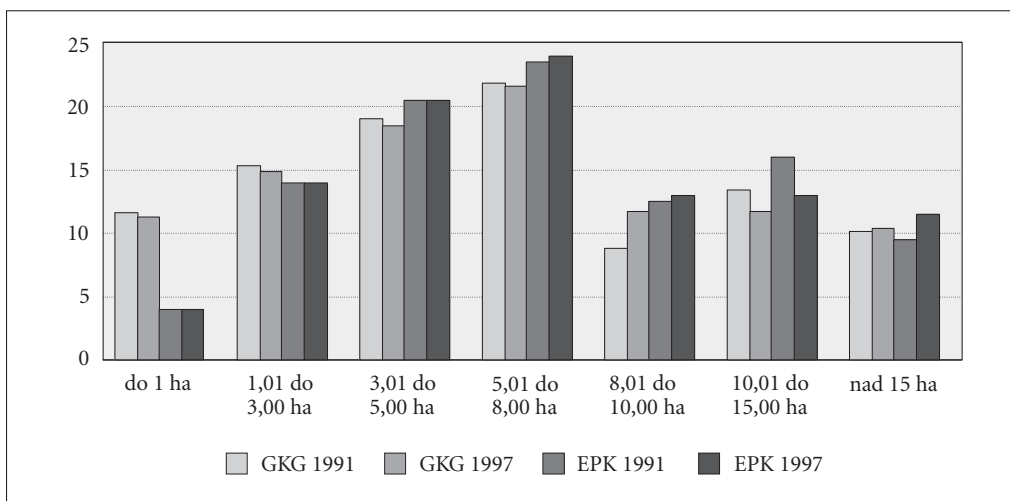
Pri evropsko primerljivih kmetijah (EPK) je stanje nekoliko drugačno (Kovačič 1996); odvisno ali pri računanju povprečne velikosti upoštevamo samo lastna zemljišča ali zemljišča v uporabi. Evropsko primerljive kmetije so tista gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom, ki imajo:

- najmanj 1 ha kmetijske zemlje v uporabi (KZU),
- oziroma, če imajo manj kot 1 ha KZU pa tista, ki imajo:
 - najmanj 30 a vinogradov in/ali sadovnjakov ali
 - 2 glavi in več glav velike živine (GVŽ) ali
 - 15 do 30 a vinogradov/sadovnjakov in 1 do 2 GVŽ ali
 - najmanj 10 a kmetijskih zemljišč in 90 a gozda.

Obseg lastnih zemljišč se je pri EPK med letoma 1991 in 1997 povečal za 5 %. Povprečna EPK se je tako povečala za 0,3 ha. Letna stopnja rasti je bila še nižja kot pri gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom, samo 0,65 %. Ob takšni stopnji rasti bodo povprečno velikost kmetije v Evropski uniji iz leta 1995 dosegle šele po letu 2100. Obseg uporabljenih zemljišč se je v istem obdobju povečal za 9,7 %, povprečna velikost EPK se je tako povečala za 0,75 ha, zaradi tega je bila letna stopnja rasti nekoliko spodbudnejša, skoraj 1,6 %. Ob takšni stopnji rasti se bo povprečna velikost EPK izenačila s povprečno velikostjo kmetije v Evropski uniji iz leta 1995 do leta 2045. Vendar so bile tudi anketirane EPK leta 1991 za 71 % večje od povprečne EPK v subpanonski Severovzhodni Sloveniji, tako da je realno stanje še nekoliko slabše.

Kot kaže slika 2, sprememba velikosti gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, čeprav minimalna, skoraj ni imela vpliva na velikostno strukturo gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, ki je še naprej ostala zelo neugodna. Spremembe so bile namreč minimalne in daleč od kakšnega izboljšanja. Še vedno so prevladovala gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom velika do 5 ha, medtem ko se je delež gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, večjih od 10 ha, celo nekoliko zmanjšal.

Pri EPK je bilo stanje podobno. Delež EPK, velikih do 5 ha, je ostal enak. Do nekoliko opaznejše spremembe je prišlo samo pri EPK, večjih od 10 ha, kjer se je delež EPK, večjih od 15 ha, povečal na račun zmanjšanja deleža EPK, velikih med 10 in 15 ha.

Slika 2: Velikostna struktura anketiranih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom in evropsko primerljive kmetije leta 1991 in 1997 (lastna zemljišča).

4. Živinoreja

Poleg neugodne velikostno strukture in razdrobljenosti posesti je velika pomanjkljivost slovenskih kmetij njihova neusmerjenost v posamezno dejavnost. Večina kmetij v Sloveniji in seveda tudi v subpanonski Severovzhodni Sloveniji je živinorejsko-poljedelska, zelo malo je takšnih, ki so usmerjene samo v živinorejo ali poljedelstvo ali vinogradništvo oziroma sadjarstvo. Leta 1981 je bila v Sloveniji in tudi v subpanonski Severovzhodni Sloveniji brez živine približno desetina EPK.

Za subpanonsko Severovzhodno Slovenijo je značilna zelo majhna usmerjenost kmetij, kar se kaže tudi v deležu kmetij, ki se ukvarjajo z živinorejo. Leta 1991 se je z živinorejo ukvarjalo 88 % anketiranih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, pri EPK je bil delež nekoliko višji in je znašal 92 %. Do leta 1997 se je delež živinorejskih kmetij nekoliko zmanjšal. Tako se je z živinorejo ukvarjalo 84 % gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom in 89 % EPK. Na EPK so ob tem redili med 98 in 99 % vse živine.

Kljub zmanjšanju števila živinorejskih EPK za 4 % se je število živine povečalo za 40 %, s 3392 na 4788 glav velike živine (GVŽ). Povečanje števila pujskov in mladih prašičev predstavlja kar 87 % celotnega povečanja. Zaradi tega se je število GVŽ povečalo samo za slabih 10 %, s 1416,74 na 1555,2 GVŽ. Na EPK so večinoma redili samo govedo in prašiče, ostale živalske vrste so zastopane v skromnem številu. Zaradi tega govedo in prašiči predstavljajo kar 98 % GVŽ. Po ustaljeni metodologiji predstavlja 1 GVŽ 500 kg žive teže živali, kar pomeni:

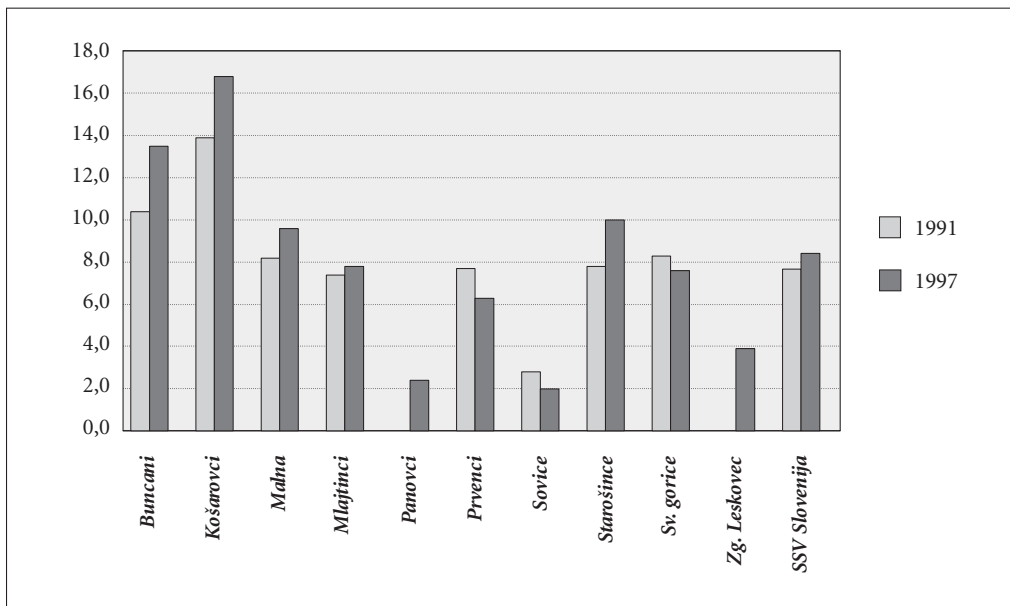
- 1,1 konja,
- 1,1 krave, breje telice ali in drugega odraslega goveda,
- 0,5 teleta in mlada goveda,
- 0,2 mezga, mule in osla,
- 0,3 plemenske svinje in mlade breje svinje,
- 0,2 merjasca in drugega odraslega prašiča,
- 0,1 pujska in mladega prašiča,
- 0,12 plemenske in druge odrasle ovce,
- 0,1 koze,
- 0,02 jagnjeta in mlade ovce.

Po letu 1991 se je pomen prašičereje povečeval, medtem ko je govedoreja stagnirala. To se kaže tudi v povečanju števila glav velike živine. Med letoma 1991 in 1997 se je število prašičev povečalo za 65 %, medtem ko se je število govedi zmanjšalo za dober odstotek. Zaradi tega se je spremenilo razmerje med govejo živino in prašiči. Leta 1991 je bilo to razmerje 76 proti 24, do leta 1997 pa se je spremenilo v 67 proti 33.

Leta 1997 so na EPK v povprečju redili skoraj polovico več živine kot šest let pred tem. Leta 1991 so v povprečju redili 20 glav živine, leta 1997 pa že 29 glav. V GVŽ ti podatki niso več tako vzpodbudni. Leta 1991 so na EPK v povprečju redili 8,3 GVŽ, šest leta kasneje pa 9,5 GVŽ.

Prevladovala so kmetije z mešano živino, samo 40 EPK ali slaba četrtina je bila usmerjena samo v govedorejo ali prašičerejo. Vendar tudi na teh kmetijah koncentracija živine ni bila zelo visoka. Samo z govedorejo se je ukvarjalo 6 EPK, ki so skupaj redile 39 glav goveje živine. Nad 10 glav govedi so imeli samo na dveh kmetijah, ki sta skupaj redili 33 glav govedi, ostale so imele manj kot 5 glav govedi. Preračunano v GVŽ so na teh kmetijah skupaj redili 28,5 GVŽ, v povprečju 4,75 GVŽ, kar je za polovico manj, kot je bilo povprečje na ostalih EPK. Podobno stanje je bilo tudi v prašičereji. Na 34 EPK, ki so se ukvarjale samo s prašičerejo, so redili 1080 prašičev, kar je bilo slabih 31 % prašičev, ki so jih redili na EPK. V povprečju so redili skoraj 32 prašičev, vendar je ta podatek lahko zavajajoč. Nad 50 prašičev so namreč redili samo na 9 EPK, ki so skupaj redile 927 prašičev, v povprečju torej 103 prašiče. Na ostalih 25 EPK so redili 153 prašičev, v povprečju samo 6,1 prašiča. Na prašičerejskih EPK so skupaj redili 130,3 GVŽ oziroma 14,5 GVŽ na kmetijo, na ostalih kmetijah so redili vsega 30,8 GVŽ, kar pomeni samo 1,2 GVŽ na kmetijo.

Intenzivnost živinoreje in obremenjenost zemljišč z GVŽ je bila dokaj visoka. Na hektar kmetijske zemlje je leta 1997 prišlo 1,2 GVŽ. Če pa od kmetijskih zemljišč odštejemo površine vinogradov in sadov-

Slika 3: Povprečno število glav velike živine na anketiranih evropsko primerljivih kmetijah leta 1991 in 1997.

njakov, ki ne dajejo krme za živino, se obremenjenost poveča na 1,4 GVŽ na hektar zemljišč. V primerjavi z letom 1991 se intenzivnost živinoreje kljub 10 % povečanju števila GVŽ ni povečala. Razlog gre iskati v trikrat večjem obsegu najetih zemljišč. Ob enakem obsegu kmetijskih zemljišč v uporabi bi leta 1997 na hektar prišlo 0,1 GVŽ več kot leta 1991.

Ti podatki nakazujejo postopno povečanje intenzivnost živinoreje. Vendar se bo to povečevanje ustavilo, če mu ne bo sledilo tudi povečevanje obsega gospodarstev. Anketirane EPK so verjetno že zelo blizu maksimalnega števila živine, ki jo lahko prehranijo na obstoječi velikosti posesti. Obremenjenost zemljišč z živino je realno še nekoliko višja, ker so v izračunu upoštevana vsa zemljišča, tudi tista, ki so namenjena pridelavi hrane za ljudi.

5. Poljedelstvo

V poljedelstvu je prišlo do sprememb tako v obsegu kot v strukturi posevkov. Tu se ponovno kažejo vplivi neusmerjenosti kmetij. Lahko rečemo, da skoraj na vsaki kmetiji sejejo koruzo, pšenico, krompir, sladkorno peso. Zaradi tega so površine, namenjene posamezni kulturi, majhne, kar še dodatno draži pridelavo.

Kot je razvidno iz preglednice 1, se je med letoma 1991 in 1997 površina posevkov povečala za 112,8 ha oziroma za slabo četrtno. Vendar moramo podatke za leto 1991 jemati nekoliko z rezervo. Po njih naj bi bilo namreč posejanih samo 70 % njiv, ki so jih imela v lasti anketirana gospodinjstva. Leta 1997 pa je bilo posejanih že 90 % njiv. Na EPK odpade 98 % posejanih površin. Prispevek ostalih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom je zanemarljiv. Bolj kot površina je pomembna sestava posevkov, ki se med letoma 1991 in 1997 ni zelo spremenila. Povečal se je delež koruze, ki je leta 1997 zavzemala že polovico posejanih površin, nekoliko se je povečal tudi delež ječmena in sladkorne pese. Zmanjšal pa se je pomen pšenice, katere delež je padel pod četrtno, in krompirja.

Preglednica 1: Obseg posevkov na anketiranih evropsko primerljivih kmetijah leta 1991 in 1997.

posevki	1991		1997		indeks 1991–1997
	ha	delež	ha	delež	
buče	12,0	2,6	12,7	2,2	105,8
ječmen	26,0	5,6	36,2	6,3	139,2
silazna koruza	51,4	11,1	59,3	10,3	115,4
koruza v zrnu	171,5	37,1	234,4	40,7	136,7
krmna pesa	8,6	1,9	9,7	1,7	112,8
krompir	40,2	8,7	31,3	5,4	77,9
pšenica	117,5	25,4	138,2	24,0	117,6
sladkorna pesa	35,3	7,6	53,5	9,3	151,6
Skupaj	462,5	100,0	575,3	100,0	124,4

Spremembe v sestavi posevkov so posledica sprememb v sestavi živine. Povečanje pomena prašičere je povzročilo povečanje površin, namenjenih pridelavi krme za prašiče (ječmen, koruza v zrnu), medtem ko se stagnacija govedoreje kaže v zmanjšanju deleža površin za silazno koruzo.

Zaradi majhnega obsega zemljišč in širokega spektra posevkov imajo kmetje s posameznimi kulturami posejane manjše površine. Na anketiranih EPK so imeli leta 1997 pšenico posejano povprečno na 1,2 ha, koruzo v zrnu na 1,5 ha, silazno koruzo na 1,3 ha in sladkorno peso na 1,2 ha. Krompir so gojili samo za lastne potrebe, zato je bil posejan na samo 0,3 ha. Na tako majhnih površinah, ki so zaradi majhne velikosti parcel še dodatno razdeljene, je težko ekonomsko uspešno kmetovati.

6. Mehanizacija

Dodatna neugodna značilnost slovenskih kmetij je pretirana opremljenost z mehanizacijo, ki ima korenine v neusmerjenosti kmetij. Zaradi tega morajo imeti kmetje številne priključke. Novejši priključki zahtevajo tudi močnejše traktorje, kar privede do visoke obremenitve zemlje s konjskimi močmi. Drugi razlog za veliko število priključkov je neučinkovitost strojnih krožkov v preteklosti, kar se kaže v majhnem številu priključkov v solasti.

Leta 1997 so imeli na 120 EPK kar 182 traktorjev s skupno močjo 7127 KM. V povprečju so na EPK imeli 1,5 traktorja s povprečno močjo 39,2 KM. S temi traktorji so kmetje obdelovali vsega 814,7 ha kmetijske zemlje oziroma 956,2 ha kmetijske zemlje v uporabi. Na hektar kmetijske zemlje je tako prišlo kar 8,7 KM, na hektar kmetijske zemlje v uporabi pa 7,5 KM. Kmetje so z enim traktorjem v povprečju obdelovali vsega 4,5 ha lastne kmetijske zemlje oziroma 5,3 ha kmetijske zemlje v uporabi. Na tako majhnih površinah traktorji v nobenem primeru ne morejo biti ekonomično izkoriščeni in zato za kmete predstavljajo bistveno večji strošek, kot pa bi ga v primeru večje izkoriščenosti (glej tudi Bračič 1975, 167).

7. Prebivalstvo

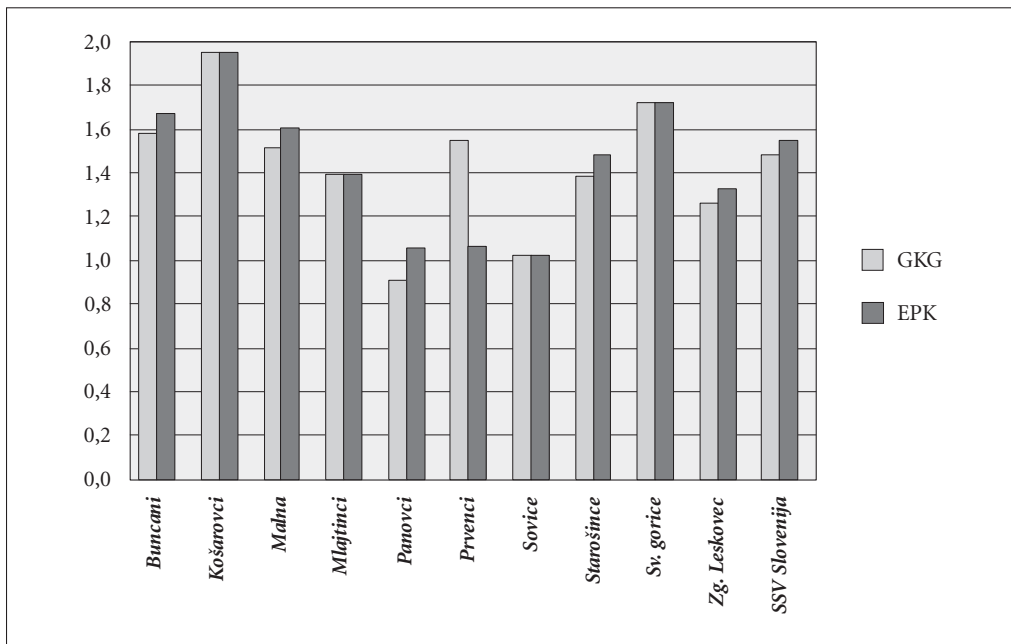
Leta 1997 je na anketiranih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom živelo 835 prebivalcev, od tega je bilo 47,5 % moških in 52,5 % žensk. Glede na temeljne starostne skupine lahko starostno sestavo prebivalcev anketiranih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom uvrstimo med ostarele, saj je samo 22 % mlajših od 20 let in kar 25 % starejših od 60 let. Neugoden je tudi indeks staranja, ki ima vrednost 102, kar je visoko nad idealno vrednostjo, ki omogoča ugoden demografski razvoj. Takšna starostna sestava je tudi višja od mejne vrednosti, nad katero lahko pričakujemo zmanjševanje števila prebivalcev.

O delovanju kmetije odločajo predvsem gospodarji, zato je njihova sestava še toliko pomembnejša. Za Slovence je značilna navezanost na zemljo, ki je še posebej izrazita pri kmečkem prebivalstvu. To se kaže tudi v tem, da gospodarji večinoma vztrajajo pri lastništvu do smrti; le redki se odločijo, da bodo kmetijo prenesli na naslednika pred tem. Zaradi tega prevladujejo stari gospodarji. Na anketiranih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom je bila kar tretjina gospodarjev starejših od 64 let. Od 56 do 64 let je imela še dodatna petina gospodarjev, samo petina gospodarjev pa je bila mlajša od 45 let. Relativna visoka starost gospodarjev se kaže tudi v njihovi izobrazbeni strukturi. Več kot polovica gospodarjev je imela samo osnovnošolsko izobrazbo, šestina poklicno in dobra desetina srednješolsko. Višjo ali visoko izobrazbo so imeli samo 3 % gospodarjev. Poudariti velja, da je imela samo dobra petina gospodarjev kmetijsko izobrazbo.

Ob takšni starostni strukturi gospodarjev bi pričakovali, da je zagotovljenost naslednikov veliko boljša, vendar imajo samo na 46 % anketiranih gospodinjstev zagotovljenega naslednika. To je naslednik, ki stalno dela na kmetiji ali je redno zaposlen in po službi dela na kmetiji. Nadaljnjih 18 % gospodinjstev ima zagotovljenega naslednika, ki pa je še mlajši in je vprašanje, ali se bo kasneje odločil za kmetovanje. Na 16 % gospodinjstev pa nimajo naslednika, imajo samo dediča oziroma nimajo nikogar. Na preostali petini gospodinjstev, kjer so gospodarji mlajši od 45 let, pa vprašanje naslednika še ni aktualno.

Kljub ostareli sestavi prebivalstva, imajo anketirana gospodinjstva dovolj velik delovni potencial za nekajkrat večja gospodarstva. Na 222 anketiranih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom so imeli na voljo 329 polnovrednih delovnih moči (PDM) oziroma 1,5 PDM na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom. Na 199 EPK so imeli 307,7 PDM, kar pomeni prav tako 1,5 PDM na EPK. S polnovredno delovno močjo izražamo obseg delovne sile; pomeni delovni potencial populacije, ki živi na kmetijah in je na razpolago za kmetijsko proizvodnjo.

Zaradi velikega obsega delovne sile in majhne velikosti posesti so zemljišča tudi čezmerno obremenjena z delovno silo. Na anketiranih gospodinjstvih povprečno pride 25 PDM na 100 ha KZU. Ker

Slika 4: Število polnovrednih delovnih moči na anketiranih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom in evropsko primerljivih kmetijah leta 1997.

gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, ki ne izpolnjujejo pogojev za EPK, uporabljajo vsega 0,8 % KZU, na voljo pa imajo 6,5 % PDM, je pri njih obremenjenost zemljišč z delovno silo veliko večja kot na EPK. Na EPK v povprečju pride 23,5 PDM na 100 ha KZU, na ostalih gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom pa kar 194,9 PDM. Na anketiranih gospodinjstvih tako razpolagajo s približno trikrat večjim obsegom delovne sile, kot bi je potrebovali glede na velikost posesti.

8. Prihodnost

Trenutno stanje v kmetijstvu in trendi v zadnjih šestih letih ne nakazujejo hitrega izboljšanja stanja. Kot smo že ugotovili, je letna stopnja rasti obsega posestev prenizka za hitrejšo izboljšanje stanja. Pri oceni možnosti je potrebno tudi vedeti, kakšno kmetijstvo si želimo v prihodnosti. Želimo samo-ooskrbno, visoko produktivno ali okolju prijazno kmetijstvo? Usmeritev slovenskega kmetijstva v prihodnosti je zapisana v Strategiji razvoja slovenskega kmetijstva (1992, 71 in 72). V grobem so ti cilji zelo podobni ciljem strategije iz leta 1958, vendar bo morala biti pot za njihov uresničevanje zaradi posebnosti slovenskega kmetijstva drugačna.

V določenih segmentih so EPK v subpanonski Severovzhodni Sloveniji že danes primerljive s kmetijami v Evropski uniji, zato v teh segmentih niso potrebne velike spremembe. Na kmetijah je dovolj delovne sile, ki bi lahko opravljala z nekajkrat večjimi posestmi. Intenzivnost živinoreje je primerljiva z intenzivnostjo v Evropski uniji, prav tako imajo dovolj mehanizacije za nekajkrat večja posestva.

Pomanjkljivosti EPK so v premajhnem obsegu posestva in s tem povezano neekonomičnostjo pridelave. Nizki so tudi hektarski donosi, majhen je dnevni prirast mesa in nizka mlečnost krav.

Pomanjkljivosti kmetij je možno odpraviti s povečanjem obsega oziroma z njihovo specializacijo, delno tudi z uvajanjem dodatnih dejavnosti, ki pa zaradi nezainteresiranosti, pomanjkanja delovne sile, prostora in časa na anketiranih gospodinjstvih še dolgo ne bodo zaživele. Cilj strukturne politike slovenskega kmetijstva je, da bi bilo vsaj 70 % kmetijske zemlje v obdelavi gospodarstev, ki bodo imela več kot 15 ha kmetijske zemlje (Strategija razvoja slovenskega kmetijstva 1992, 78). Posestvo enega gospodarstva se lahko ob enakem obsegu zemljišč v državi poveča samo z zmanjšanjem ali ukinitvijo drugega. To pa bo zelo težka naloga, še posebej ob dejstvu, da je slovenski kmet močno navezan na zemljo in da v trenutni situaciji zemlja marsikomu zagotavlja preživetje. To potrjuje tudi podatek, da je samo petina anketiranih kmetov pripravljena prodati celotno kmetijo ali jo dati v najem, če bi v zameno dobili dohodke, ki bi jim zagotavljali ustrezen način življenja.

Velike sprostite zemljišč tudi ni možno pričakovati ob večji ponudbi delovnih mest v drugih dejavnosti. Kar 61 % anketiranih kmetov bi namreč kmetovalo v enakem obsegu tudi, če bi dobili zaposlitev v drugi dejavnosti. Samo 15 % jih je v tem primeru pripravljenih opustiti kmetovanje in zemljo prodati ali dati v najem.

Ena izmed možnosti za povečanje obsega kmetij je bila tudi denacionalizacija, vendar se je stanje v praksi pokazalo za povsem drugačno. V kar treh četrtinah anketiranih gospodinjstev so odgovorili, da od denacionalizacije ne pričakujejo ničesar. Tisti, ki pa so že dobili vrnjena zemljišča oziroma jih pričakujejo, so večinoma dobili manjše površine, v večini primerov so dobili vrnjeno do 2 ha zemljišč.

Tudi od prenehanja delovanja kmetij v prihodnosti ne moremo pričakovati dodatnih zemljišč. Samo na 6 % anketiranih gospodinjstev nameravajo v prihodnosti prenehati s kmetovanjem, glavni razlog je starost. Enak delež pa jih bo zmanjšal obseg kmetovanja. Več kot polovica jih je zadovoljna s sedanjim obsegom kmetovanja in ga v prihodnosti ne mislijo spreminjati. Na preostalih gospodinjstvih pa želijo povečati in intenzivirati pridelavo ter mehanizirati gospodarstvo, če ga še niso.

Ob takšnih dejstvih se postavlja vprašanje, na kakšen način se bodo slovenske kmetije lahko povečevale in kakšna bo njihova prihodnost, če se njihov obseg ne bo povečal. Dejstvo je, da se bodo morale slovenske kmetije v prihodnosti povečati, če bodo želele preživeti. Ob vstopu v Evropsko unijo bi se lahko na polovici slovenskih kmetij, glede na njihov trenutno velikost, ukvarjali zgolj s pridelavo sad-

ja in zelenjave. Druge dejavnosti namreč na tako skromnih površinah ne omogočajo paritetnega dohodka, ki je pomemben za zagotavljanje socialne varnosti kmetov in ohranjanje zanimivosti kmetijstva za mlajše generacije. Paritetni dohodek razumemo kot dohodek, ki zagotavlja enako neto plačo za polno zaposlitev kot v povprečju gospodarstvo, enako raven socialnih pravic iz dela, kot jih imajo delavci, ter enako nadomestilo za vložen kapital, kot ga v povprečju dosegajo v gospodarstvu. Po vsebini lahko tako pojmovani paritetni dohodek primerjamo z neto dodano vrednostjo (Rednak 1994, 7). Za zagotavljanje paritetnega dohodka v poljedelstvu ali živinoreji bi morale biti kmetije nekajkrat večje. Na Kmetijskem inštitutu (Jerič 1994, 37) so opravili modelne izračune za posamezne tipe kmetij in so prišli za naše pojme do zelo velikih kmetij: poljedelska kmetija bi morala imeti 33 ha njiv, govedorejska kmetija 28 ha zemljišč, prašičerejska 7,5 ha njiv, sadjarska pa 3,4 ha nasadov. Višina paritetnega dohodka je izračunana na raven dohodkov v drugih dejavnostih v letu 1994. Ob zviševanju dohodkov v drugih dejavnostih se zvišuje tudi paritetni dohodek in z njim povezana velikost posameznega tipa kmetije. Ob paritetnem dohodku je potrebno upoštevati tudi velikost, ki je potrebna za zagotavljanje polne zaposlenosti 1 PDM, kar je pomembno pri določanju potrebnega obsega delovne sile na kmetijah. Ker pa je površina, potrebna za zagotovitev paritetnega dohodka, manjša od površine potrebne za polno zaposlitev 1 PDM, morajo biti modelne kmetije še nekoliko večje.

Ob upoštevanju velikosti in potrebne višine pridelkov modelnih kmetij na eni strani ter količine pridelkov oziroma števila živine v zasebnem sektorju subpanonske Severovzhodne Slovenije leta 1995 in zemljišč v lasti zasebnega sektorja je tu prostora za okoli 10.200 modelnih kmetij. Od tega bi bilo okoli 1000 poljedelskih, 1900 prašičerejskih, 2200 govedorejskih, 3600 sadjarskih in 1500 vinogradniških. Na teh kmetijah bi bilo dovolj dela za okoli 13.400 PDM. Povprečna kmetija bi imela okoli 16,9 ha kmetijskih zemljišč in bi zaposlovala 1,3 PDM. V primerjavi z letom 1991 bi se moralo število kmetij zmanjšati za 80 %, delovna sila pa za slabih 70 %. Te okvirne, morda celo neverjetne nizke ocene lahko potrdimo in preverimo še z drugačnim izračunom.

Vzemimo podatke o obsegu zemljišč v subpanonski Severovzhodni Sloveniji leta 1992. Za to leto so podatki o obsegu zemljišč še točni, za naslednja leta temeljijo zgolj na ocenah Zavoda za statistiko in ne prikazujejo realnega stanja. Tega leta je bilo v tem območju 200.280 ha kmetijskih zemljišč, od tega je bilo v zasebni lasti 169.952 ha. Če želimo doseči povprečno velikost kmetije, recimo v Avstriji leta 1995, ki je bila 15,4 ha kmetijske zemlje, potem je na zemljiščih v zasebni lasti prostora za okoli 11.000 kmetij. Če prenehajo delovati vsa kmetijska podjetja in njihova zemljišča preidejo v last kmetov, potem lahko računamo še na dodatnih 2000 kmetij. Če pa želimo doseči povprečno velikost kmetij v Evropski uniji leta 1995, to je 17,5 ha kmetijske zemlje, potem je dovolj zemlje za okoli 9700 oziroma 11.500 kmetij. Ponovno lahko ugotovimo, da je bilo leta 1991 v subpanonski Severovzhodni Sloveniji skoraj petkrat toliko kmetij, kot bi jih lahko normalno uspevalo.

Ob teh izračunih se moramo zavedati, da se v Evropski uniji število kmetij vsako leto zmanjša za okoli 1,6 % in takšno gibanje načrtujejo tudi v prihodnje. To pomeni, da je prej omenjenih 11.000 kmetij že preteklost in bi se moralo njihovo število v naslednjih treh desetletjih zmanjšati na vsega 6600. V tem primeru bi se moralo število kmetij od leta 1991 do leta 2027 zmanjševati za 5,4 % letno. Obseg kmetij bi se moral v tem obdobju povečevati za 7 % letno, da bi bila povprečna velikost kmetije leta 2027 okoli 28 ha. Za primerjavo naj navedem, da se je med letoma 1981 in 1991 število gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom v Sloveniji zmanjševalo za 2 % letno, medtem ko se je povprečna velikost zmanjševala za 0,1 % letno. V subpanonski Severovzhodni Sloveniji se je v istem obdobju število gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom zmanjševalo za 1,4 % na leto, njihova povprečna velikost pa se je zmanjševala za 0,3 % na leto.

Ker je doseganje takšne stopnje letne rasti obsega lastnih zemljišč nemogoče, se bodo morale kmetije v prihodnosti povečevati z najemanjem kmetijskih zemljišč. V Evropski uniji je najemanje zemljišč že ustaljena praksa. Leta 1995 je bilo od 119,7 milijonov ha kmetijskih zemljišč samo 70,2 milijonov ha v lasti kmetov, ostale površine so imeli v najemu. Med letoma 1990 in 1995 se je delež kmetijskih zemljišč v lasti kmetov zmanjšal za 61 % na 59 %. V Nemčiji je ta delež še nižji. Pred združitvijo so ime-

li kmetje v lasti 43 % kmetijske zemlje, po združitvi se je delež znižal na 38 % (Statistics in focus 1997, 2). Pri nas je obseg zemljišč v najemu zelo skromen. Leta 1991 so imela gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom v najemu 1,6 % uporabljanih zemljišč. Po podatkih, zbranih z anketo, lahko ugotovimo, da se obseg najetih zemljišč povečuje. Leta 1991 so imela anketirana gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom v najemu 2,8 % uporabljanih zemljišč, leta 1997 pa že 8,3 %. Kljub temu pa je to še daleč od evropskega povprečja.

Pri najemanju zemljišč se pojavlja tudi problem višine najemnine. Za najemodajalca je le-ta vedno prenizka, medtem ko je za najemnika vedno previsoka. Višina najemnine je trenutno izražena v količini pšenice in znaša med 900 in 1000 kg za hektar obdelovalne zemlje. Preračunano v tolarje to znese med 29.000 in 32.000 SIT. Če višino najemnine primerjamo s podatkom, da poljedelska kmetija najema zemljišč ne prenese niti pri 20.000 SIT najemnine (Jerič 1994, 37), potem je jasno, zakaj se malo slovenskih kmetov odloča za najem dodatnih površin. Ob primerjavi višine najemnine v Sloveniji in v Evropski uniji ugotovimo, da slovenski kmetje, glede na njihove dohodke, plačujejo relativno visoke najemnine.

Večina slovenskih kmetov se vrti v začaranem krogu neekonomičnega kmetovanja. Obseg lastnih zemljišč jim ne omogoča izboljšanja ekonomičnosti in povečevanja dohodkov. Zaradi višine najemnine ne najemajo dodatnih zemljišč. Zaradi nizkega hektarskega donosa in povprečne kvalitete pridelkov na hektar zemljišč ne dosežejo dovolj visokih dohodkov, da bi se jim najem ekonomsko izplačal. Izplačal bi se jim samo ob večjih hektarskih donosih in boljši kvaliteti pridelkov. Tega pa ni mogoče dosegati na nekaj arov velikih parcelah ali hektar ali dva velikih površinah, posejanih z določeno kulturo. In tako so ponovno na začetku.

Poleg tega slovenske kmete pesti tudi velika razdrobljenost zemljišč, ki jim povzroča veliko izgubo časa in dodatne stroške. Rešitev tega problema je v komasacijah, ki pa jih kmetje nimajo preveč radi. Vzroki so v dolgotrajnih postopkih, nezaupanju kmetov v uradnike in strahu, da bodo po komasaciji dobili manj kvalitetno zemljo, kot so jo vanjo vložili.

Ob nadaljevanju takšnih trendov so možnosti za izboljšanje stanja v kmetijstvu zelo majhne. Ker kmetovanje ne bo zagotavljalo dovolj visokega dohodka, se bodo kmetje vedno pogosteje zaposlovali v drugih dejavnostih, ob tem pa kmetovanja ne bodo opustili. Skupni dohodki jim bodo nato zagotavljali dovolj visok standard in ne bodo imeli želje po izboljšanju in povečanju obsega kmetovanja. Tako ne bodo odvisni od kmetijstva, zato bodo opuščali obdelavo manj primernih površin. Kmetijstvo se bo vedno bolj usmerjalo v samooskrbo, s tem pa se bodo zmanjševali tržni presežki. Takšen način kmetovanja bo tudi zaviral razvoj uspešnih kmetij, ker na trgu ne bo zemljišč, ki bi jih lahko kupile ali najele. Pomanjkanje zemljišč bo povzročilo tudi dvig najemnin, ki bodo postale previsoke tudi za uspešne kmetovalce.

9. Sklep

Po osamosvojitvi Slovenije je v kmetijstvu subpanonske Severovzhodne Slovenije prišlo do sprememb, ki niso imele velikega vpliva na njegovo strukturo. Spremembe so bile premajhne, da bi lahko povzročile večje premike v strukturi kmetijstva, kljub temu pa lahko iz izbranih podatkov naredimo več zaključkov.

Po skoraj petih desetletjih zmanjševanja povprečne velikosti kmetij so se le-te po letu 1990 začele počasi povečevati. Povečanje je bilo majhno, v povprečju samo 0,3 ha, in daleč od potrebnega, če želimo v doglednem času doseči vsaj povprečno velikost kmetije v Evropski uniji leta 1995.

Spremembe v velikosti kmetij so bile premajhne, da bi lahko imele vpliv na velikostno strukturo kmetij, ki je še naprej ostala zelo neugodna. Še naprej prevladujejo kmetije velike do 5 ha, medtem ko se je delež večjih od 10 ha celo nekoliko zmanjšal.

Kljub zmanjšanju števila živinorejskih kmetij, se je povečalo število glav živine. Povečal se je tudi pomen prašičereje. Zaradi povečanega najema zemljišč pa je obremenjenost zemljišč z živino ostala nes-

premenjena. Razvitejše kmetije so tudi že dosegle ekološko mejo obremenitve zemljišč in brez negativnih vplivov na okolje na obstoječih zemljiščih ne morejo povečevati števila živine.

Starostna sestava prebivalstva na kmetijah je zelo neugodna, kar se kaže tudi v visoki starosti gospodarjev. Kljub temu pa ima samo slaba polovica kmetij zagotovljenega naslednika.

Kmetije imajo dovolj veliko zalogo delovne sile in mehanizacije za obdelavo nekajkrat večjih površin, kot jih obdelujejo sedaj.

Načrti kmetov so zelo usmerjeni nerazvojno. Večina jih je zadovoljna z dosedanjim obsegom kmetovanja. Zelo malo kmetij namerava v prihodnje opustiti oziroma zmanjšati obseg kmetovanja, zaradi tega so možnosti za povečevanje kmetij v prihodnosti zelo majhne. Brez tega pa bodo kmetije težko postale ekonomsko uspešne.

10. Viri in literatura

- Belec, B., Kladnik, D. 1983: Nekateri geografske značilnosti Severovzhodne Slovenije z vidika razvoja ruralne pokrajine. *Geographica Slovenica* 14. Ljubljana.
- Bračič, V. 1975: Ptujsko polje, Historično socialnogeografska študija. Maribor.
- Erjavec, E., Rednak, M., Majce, B. 1996: Slovensko kmetijstvo in evropske integracije. Ljubljana.
- Geografski atlas Slovenije, Država v prostoru in času. Ljubljana, 1998.
- Jerič, D. 1994: Dohodkovni vidiki velikostne strukture kmetij v Sloveniji. Kako izboljšati posestno strukturo v Sloveniji, IX. tradicionalni posvet kmetijske svetovalne službe. Bled.
- Krajnc, D. 1995: Ljubljana, 1995.
- Krajnc, D. 1998: Vplivi različnih metod pri obdelavi podatkov popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev leta 1991 na število in strukturo kmetij v Sloveniji. *Geografski vestnik* 70. Ljubljana.
- Krajnc, D. 1999: Strukturne spremembe v kmetijstvu Severovzhodne Slovenije po letu 1990. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Kovačič, M. 1996: Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991. Ljubljana.
- Rednak, M., Gliha, S., Volk, T. 1994: Agrarnopolitični in ekonomski vidiki zemljiške politike v Sloveniji. Kako izboljšati posestno strukturo v Sloveniji, IX. tradicionalni posvet kmetijske svetovalne službe. Bled.
- Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. ČZD Kmečki glas, Ljubljana, 1997.
- Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Ljubljana, 1992.
- Statistics in focus, Agriculture, forestry and fisheries 2. Eurostat, Luxembourg, 1997.

11. Summary: Structural changes in the agriculture of Subpannonian North-east Slovenia after 1990 and the possibilities of further development

(translated by Branka Klemenc)

After World War II, the majority of attention in Slovenia was paid to the development of social sector of agriculture, while private farming was in subordinate position. Such development pushed private farmers to a difficult position which was already evident towards the end of the eighties, and became even more obvious after the gained independence of Slovenia with which radical changes occurred in the field of economy, influencing the conditions in agriculture as well. Numerous new laws were passed, conditions on the market were determined by the offer and demand, foreign competition further impaired the conditions of farmers, and Slovenian membership into the EU gradually became the necessity not only a wish. Our interest was focused on the changes which took place in the agriculture owing

to the foregoing facts. The investigation was performed in subpannonian Northeast Slovenia, one of the most important agrarian areas of Slovenia. Included into the research were 324 households with agrarian structure from nine pilot settlements and one pilot area; 13 of these households were already abandoned, and 63 did not wish to take part in the research. The gathered data exposed that too little changes took place in the structure of farms between 1991 and 1997, for sensible speaking about the improved situation. The average size of private lands of the surveyed households increased by 5%, or by 0.3 ha, in the studied period. An equal increase was also registered in the farms which are comparable in size to European farms. A slightly greater increase was registered in the extent of cultivated lands, because by mean 10%, or by 0.75 ha more lands were cultivated on the farms (comparable in size to European farms) in 1997 than in 1991. Little changes in the average size did not have any greater influence on the size structure of the farms, which continued to be very unfavourable. The farms of up to 5 ha still prevailed. Some more significant changes occurred in the number and the structure of livestock; the number increased in the studied period by 40%, or from 3,392 to 4,788. Since almost 87% of the total increase consisted of young pigs and piglets, the number of head of cattle increased by mean 10% only, from 1,417 to 1,555. The number of head of cattle per farm on the farms (comparable in size to European farms) increased from 8.3 in 1991 to 9.5 in 1997. In spite of this increase, cattle density per an area of land remained equal in both years, and amounted to 1.2 head of cattle per hectare of farming land. Significant changes also took place in crop production, which results sooner from deficient data for the year 1991 than from the actual changes. In 1997, by 112.8 hectares, or by a mean quarter larger area of lands were sown than six years ago. In spite of this increase, some greater changes did not occur in the structure of crops. The greatest percentage of areas were still sown with corn, which already occupied a half of the sown areas in 1997. Wheat was the second crop as regards the occupied area, and the percentage of it already dropped under one quarter. On the other hand, the percentages of millet and sugar beat slightly increased. Changes in the structure of crops primarily resulted from the changes in the structure of livestock. Namely, greater significance of pig growing caused the increase in the areas intended for the production of food for pigs.

There were 835 inhabitants living in the surveyed households in 1997. Their age structure was unfavourable, since only 22% of these inhabitants were younger than 20, and as much as 25% older than 60. The ageing of the population is also manifested in the unfavourable age structure of the households' masters. Namely, one third of the masters were older than 64, and further fifth were between 56 and 64. The rather old age of masters is also manifested in their educational structure. More than a half of them have the completed elementary school only, one sixth vocational, and a gross tenth secondary education. Higher or high education were only registered with 3% of the masters.

In spite of the old age of the masters only 46% of the farms have a granted successor. A further fifth of the farms have a successor, but these successors are still young and it is not clear whether they are going to decide later for farming or not. However, one sixth of the farms have not a successor who would plan to continue with farming.

These data do not indicate any possibilities for a quick improvement of this situation in the future and favourable development of successful farms. Slovenian farms will have to be larger in the future if they are to carry on the economically successful farming. However, at the unchanged extent of cultivable lands they can only become larger if their number is reduced. Yet, the plans of the farmers do not offer some great possibilities for the decrease in the number of farms. On more than a half of the farms they intend in the future too, to farm at an equal extent as now. On only 6% of the farms they intend to give up farming in the future, and only 15% of the farmers would give up farming if they would get employment in some other activity. Only one fifth of the farmers would sell or rent their farms if they would get a sufficient income in turn which would provide a proper level of living.

Proceeding from these data and the fact that in 1991, there were five-times as many farms in subpannonian Northeast Slovenia as could normally prosper (average size: 17.5 ha of farming land), we can conclude that a difficult period of adapting to new conditions stands ahead of Slovenian agriculture.

RAZPRAVE**PREBIVALSTVENI RAZVOJ LJUBLJANE PO LETU 1945**

AVTOR

Dejan Rebernik

Naziv: mag., univerzitetni diplomirani geograf in profesor francoščine, asistent

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: dejan.rebernik@guest.arnes.si

Telefon: 061 241 12 32

Faks: 061 125 93 37

UDK: 911.3:314(497.4 Ljubljana)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945

V prispevku je prikazan prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945. V prvem delu smo orisali razvoj prebivalstva za celotno območje Ljubljane in njene okolice po posameznih letih ter določili, kolikšen del rasti prebivalstva je posledica selitvenega gibanja in kolikšen delež naravnega gibanja prebivalstva. V drugem delu smo analizirali razvoj prebivalstva po posameznih delih mesta.

KLJUČNE BESEDE

geografija prebivalstva, urbana geografija, urbanizacija, prebivalstveni razvoj, migracije, naravni prirastek prebivalstva, Ljubljana

ABSTRACT

Population development in Ljubljana after 1945

Presented is the development of Ljubljana population after the year 1945. The first part describes the development of the population for the entire area of Ljubljana and its surroundings by individual years, and proportions were determined, of the population growth resultant from migrations and natural increase of the population. The second part offers the analysis of population development by individual town districts.

KEY WORDS

population geography, urban geography, urbanisation, population development, migrations, natural increase, Ljubljana

1. Uvod

Prikaza prebivalstvenega razvoja Ljubljane in obmestnih naselji smo se lotili na dva načina. Najprej smo podali **oris razvoja prebivalstva za celotno območje Ljubljane in njene okolice** po posameznih letih. Skušali smo ugotoviti, kolikšen del rasti prebivalstva je posledica migracijskih gibanj (priseljavanje in odseljavanje prebivalstva) oziroma naravnega prirastka. Razvoj prebivalstva v Ljubljani smo primerjali z razvojem prebivalstva v celotni Sloveniji in ga umestili v družbeno-ekonomske ter prostorske procese, ki so takšen razvoj povzročili. V drugem delu smo večjo pozornost namenili prikazu **razvoja prebivalstva po posameznih značilnih delih mesta**. V ta namen smo območje današnje Mestne občine Ljubljana razdelili na takšne prostorske enote, ki so nam omogočile primerjavo števila prebivalcev za posamezna obdobja.

2. Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane

Prebivalstvo na območju današnje Mestne občine Ljubljana se je od leta 1948 do leta 1993 povečalo s 123.149 na 275.366 oziroma za 123 % (preglednica 1). Stopnja naraščanja prebivalstva se je po letu 1945 stalno povečevala in dosegla vrhunec med letoma 1961 in 1981. Po letu 1981 se je rast prebivalstva zelo umirila in v zadnjih nekaj letih prešla v stagnacijo. Vzroke za takšen razvoj prebivalstva je potrebno iskati v družbeno-ekonomskih procesih, ki so v preučevanem obdobju potekali v Sloveniji in tudi v nekdanji Jugoslaviji in v posebnem položaju Ljubljane kot glavnemu mestu ene izmed republik zvezne države. Pod vplivom industrializacije smo bili v šestdesetih in sedemdesetih letih v Sloveniji priča zelo pospešene **urbanizacije** (Vrišer 1969), ko se je delež mestnega prebivalstva postopoma dvigoval s 36,1 % leta 1961 na 44,6 % leta 1971 in 48,9 % leta 1981. V tem kratkem obdobju se je urbanizacija napajala pretežno s poudarjenimi migracijami prebivalstva s podeželja in dinamičnim razvojem malih mest, satelitov, v zaledju Ljubljane (Ravbar 1994). Povprečne letne stopnje rasti mestnega prebivalstva v Sloveniji so med letoma 1961 in 1971 znašale 2,15 % in med letoma 1971 in 1981 2,05 %, medtem ko je skupno prebivalstvo naraščalo po letni stopnji 0,6 % v prvem in 1,1 % v drugem obdobju (Ravbar 1989). Po letu 1981, deloma že v drugi polovici sedemdesetih let, se je rast mestnega prebivalstva umirjala. Do leta 1991 se je delež mestnega prebivalstva sicer povzpел na 50,7 %, vendar se je povprečna letna stopnja rasti znižala na 1,4 %, ob tem da je skupno prebivalstvo v republici naraščalo po 1,0 % letni stopnji. Tako se je proces koncentracije prebivalstva v mestih zmanjševal v korist urbanizacije širše pokrajine, kar je pomenilo prehod iz sekundarne v terciarno, postindustrijsko urbanizacijo. Opisani proces urbanizacije podeželja se v novejši geografski literaturi označuje s pojmom **suburbanizacija**. Suburbanizacija je bila v manjšem obsegu prisotna že v sedemdesetih letih, ko je zajela najbližja obmestna naselja, ki so bila pozneje pogosto tudi upravno priključena mestu, kar velja tudi za Ljubljano. Postopoma pa se je mestno prebivalstvo razseljevalo v vedno bolj oddaljena obmestna naselja. V slovenskih razmerah suburbanizacija pomeni predvsem prostorsko preobrazbo obmestnih naselij (Ravbar 1994). Proces suburbanizacije je tako v drugi polovici sedemdesetih let, še bolj intenzivno pa v osemdesetih in devetdesetih letih, zajel tudi Ljubljano in njeno obmestje. Med letoma 1981 in 1991 je imela Ljubljana indeks rasti 104, naselja v urbaniziranem obmestju pa so imeli indeks 113 (Ravbar 1994).

V preglednicah 1 in 2 so prikazani **skupni prirastek prebivalstva, naravni prirastek in selitveni prirastek** po posameznih letih, kar omogoča natančno analizo razvoja prebivalstva na območju Ljubljane in obmestnih naselij. Za obdobje med letoma 1945 in 1964 so bili podatki dosegljivi za območje mesta Ljubljana, kot ga je definiral tedanji Zavod za statistiko – naselje Ljubljana in izbrana obmestna naselja (Mauser 1970). Za obdobje med letoma 1965 in 1993 pa so bili podatki zbrani za pet ljubljanskih občin (Center, Bežigrad, Moste, Šiška in Vič-Rudnik) in so tako vključevali dosti širše območje. Zato podatki za obe obdobji niso direktno primerljivi. Prostorski obseg ljubljanskih občin sicer ni najbolj ustrezen za našo analizo, saj vključuje tudi povsem agrarna naselja v občini Vič-Rudnik in deloma v ob-

čini Moste, ne zajema pa urbaniziranih in z Ljubljano močno povezanih naselij v občini Domžale, Vrhnika in Grosuplje. Navedeni podatki pa so kljub tem pomanjkljivostim dovolj dober pokazatelj osnovnih trendov prebivalstvenega razvoja na območju Ljubljane in njenega obmestja.

Preglednica 1: Skupni, naravni in selitveni prirastek prebivalstva na območju mesta Ljubljana med letoma 1945 in 1964 (Mauser 1970).

leto	skupni prirastek	naravni prirastek	selitveni prirastek	skupni prirastek na 1000 prebivalcev	naravni prirastek na 1000 prebivalcev	selitveni prirastek na 1000 prebivalcev
1945	3145	-252	3397	28,4	-2,3	30,7
1946	3145	1652	1493	27,6	14,5	13,1
1947	3143	1547	1596	26,8	13,2	13,6
1948	4648	1536	3112	38,6	12,7	25,9
1949	4477	1607	2870	35,9	12,9	23,0
1950	3571	1914	1657	27,6	14,8	12,8
1951	3032	1674	1358	22,7	12,7	10,2
1952	2050	1774	276	15,3	13,1	2,0
1953	2646	1646	1000	19,2	12,0	7,2
1954	3192	1403	1789	22,7	10,0	12,7
1955	3844	1367	2477	26,7	9,5	17,2
1956	4098	1066	3032	27,8	7,3	20,5
1957	3912	1000	2912	25,7	6,5	19,2
1958	2559	890	1669	22,8	5,7	17,1
1959	2749	1088	1661	17,3	6,9	10,4
1960	3754	1013	2741	23,1	6,2	16,9
1961	4615	1093	3522	27,8	6,6	21,2
1962	3517	1423	2094	20,6	8,3	12,3
1963	5934	1604	4330	34,1	9,2	24,9
1964	5376	1583	3793	29,8	8,7	21,1

Podrobnejši pogled razvoja prebivalstva pokaže, da je **letni prirastek prebivalstva** precej nihal. Na območju mesta Ljubljana se je letni prirastek med letoma 1945 in 1964 gibal med 2000 in 6000 prebivalci, v povprečju pa je dosegel okoli 3500 do 4000 prebivalcev. Stopnja prirastka prebivalstva je dosegla vrednosti med 20 in 30 % in s tem močno preseгла vrednosti za celotno Slovenijo in tudi vrednosti za mestna naselja. Med letoma 1965 in 1980 je na območju tedanjih petih ljubljanskih občin letni prirastek znašal med 5000 in 7000 prebivalcev oziroma med 20 in 25 %. Po letu 1980 je skokovito upadel in v letih 1991 in 1992 dosegel celo negativne vrednosti.

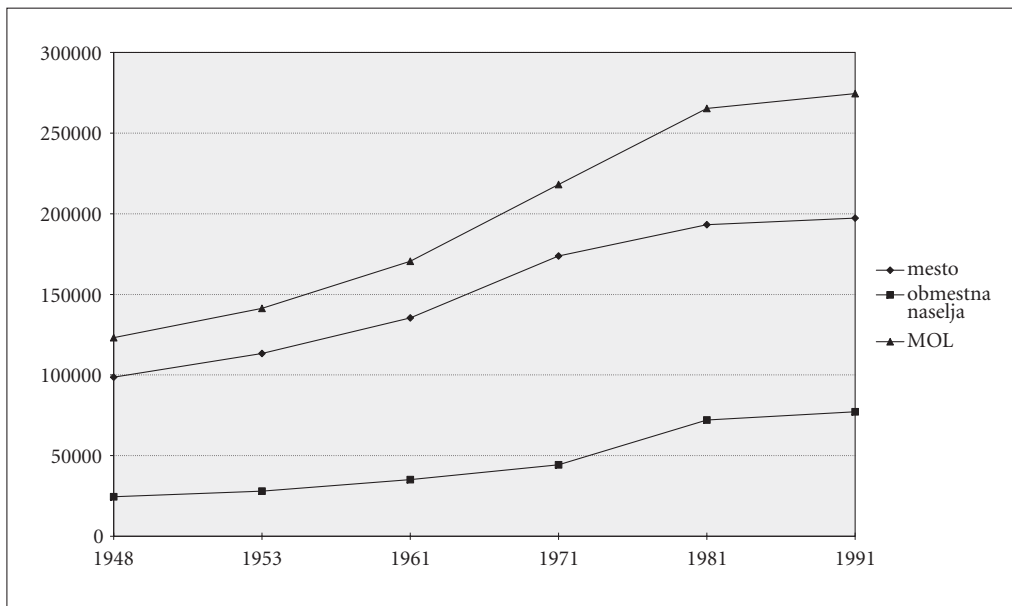
Rast prebivalstva v mestih je posledica **naravnega prirastka mestnega prebivalstva in priseljevanja v mesto**. Zanimalo nas je, kolikšen delež letnega prirastka prebivalstva v Ljubljani in njeni okolici je prispeval naravni prirastek in kolikšen del priseljevanje prebivalstva oziroma selitveni prirastek. V Ljubljani je bil vse do leta 1981, razen med letoma 1945 in 1946 ter 1950 in 1953, večji del rasti prebivalstva posledica priseljevanja v mesto. Več kot dve tretjini prirastka tako lahko pripišemo pozitivnemu selitvenemu prirastku. Med letoma 1945 in 1964 se je v mesto Ljubljana priselilo 46.779 oseb, v mestu pa je bilo rojenih le 26.628 oseb. Na območje petih ljubljanskih občin se je med letoma 1965 in 1980 priselilo 57.198, rojenih pa je bilo 41.171 oseb. To dokazuje, da je osnovni vzrok za hitro rast prebivalstva med letoma 1945 in 1980 migracija prebivalstva s podeželja v mesto, da pa se je delež naravnega prirastka v skupni rasti prebivalstva postopoma povečeval. Tako je v sedemdesetih letih letni naravni prirastek že dosegel selitveni prirastek in ga po letu 1979 tudi presegl. Med letoma 1980 in 1993 pa je od skup-

nega prirastka, ki je dosegel 18.462 prebivalcev, na selitveni prirastek odpadlo le še 409 prebivalcev. Pri tem je potrebno opozoriti, da je bilo priseljevanje, posebno iz republik nekdanje Jugoslavije, prisotno tudi po letu 1980. Hkrati se je začelo intenzivno odseljevanje mestnega prebivalstva v okoliška obmestna naselja, ki je leta 1989 prvič preseгло priseljevanje. Tako sta v osemdesetih letih hkrati potekala dva procesa: suburbanizacija ljubljanskega obmestja z razseljevanjem mestnega prebivalstva in »klasična« urbanizacija s priseljevanjem prebivalstva iz manj razvitih območij Slovenije in nekdanje skupne države.

Preglednica 2: Skupni, naravni in selitveni prirastek v petih ljubljanskih občinah med letoma 1965 in 1993 (vir: Statistični urad Republike Slovenije).

leto	skupni prirastek	naravni prirastek	selitveni prirastek	skupni prirastek na 1000 prebivalcev	naravni prirastek na 1000 prebivalcev	selitveni prirastek na 1000 prebivalcev
1965	6401	2311	4090	28,6	10,32	18,26
1966	7130	2295	4835	30,9	9,96	20,98
1967	6747	2219	4528	28,4	9,34	19,06
1968	5582	2148	3434	24,8	8,79	14,06
1969	6021	2214	3807	24,1	8,86	15,24
1970	5704	2172	3532	22,3	8,49	13,80
1971	5117	2506	2611	19,6	9,58	9,98
1972	5625	2521	3104	21,1	9,45	11,64
1973	4989	2293	2696	18,3	8,42	9,90
1974	5290	2400	2890	19,1	8,65	10,42
1975	5915	3352	2563	20,1	11,86	9,07
1976	7248	2700	4548	25,1	9,36	15,76
1977	7089	2592	4497	23,9	8,76	15,20
1978	6381	2796	3585	21,1	9,23	11,84
1979	6680	2857	3823	22,2	9,24	12,36
1980	6450	3795	2655	20,4	12,01	8,40
1981	3180	2445	735	9,9	7,58	2,28
1982	3516	2597	919	10,8	7,98	2,82
1983	2104	1753	351	6,4	5,33	1,07
1984	2109	1749	270	6,1	5,28	0,82
1985	1987	1559	428	5,9	4,68	1,28
1986	1961	1615	346	5,8	4,82	1,03
1987	2257	1458	799	6,7	4,32	2,37
1988	1836	1380	456	5,4	4,07	1,34
1989	643	1331	-488	1,9	3,90	-2,02
1990	477	956	-479	1,4	2,80	-1,40
1991	-974	690	-1664	-2,8	2,03	-4,89
1992	-699	423	-1122	-2,0	1,24	-3,30
1993	65	207	-142	0,2	0,61	-0,42

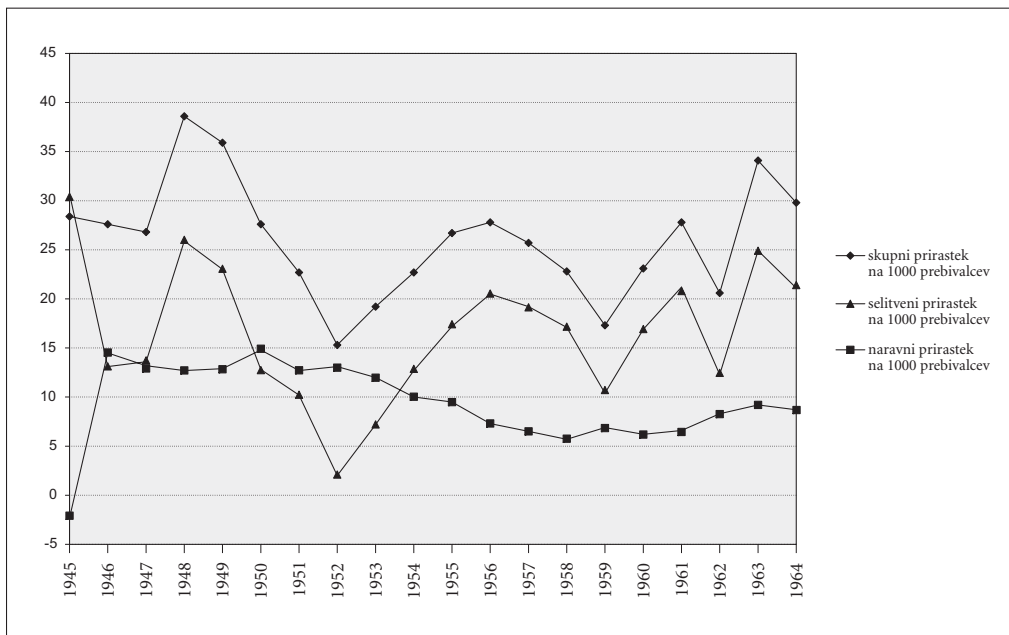
V začetku osemdestih je bilo številčno močnejše priseljevanje, proti koncu desetletja in v začetku devetdesetih let pa je prevladalo odseljevanje prebivalstva iz mesta, kar dokazuje negativni selitveni prirastek. Ker so podatki zbrani za območje petih ljubljanskih občin, ki poleg mesta Ljubljana vključujejo tudi široko obrobje mesta, lahko sklepamo, da je samo mesto Ljubljana negativen selitveni prirastek izkazovalo že mnogo prej. V naselju Ljubljana se je število prebivalcev med letoma 1990 in 1994 zmanjšalo z 277.749 na 269.972 oziroma za 3 %.

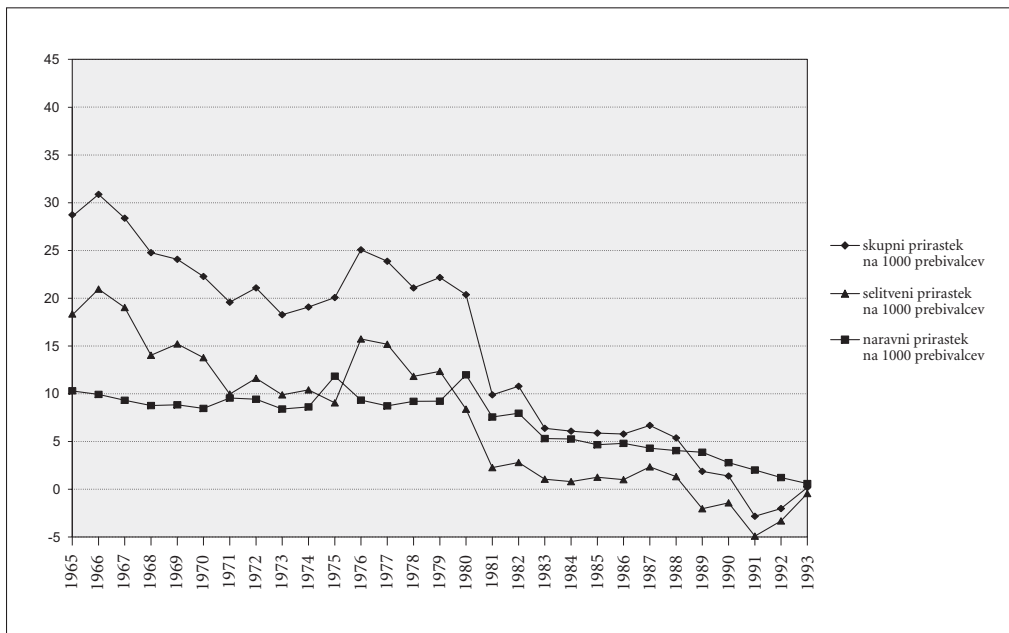
Slika 1: Razvoj prebivalstva med letoma 1948 in 1991.

Slika 2: Razvoj prebivalstva med letoma 1948 in 1991.

Slika 3: Skupni, naravni in selitveni prirastek na 1000 prebivalcev na območju mesta Ljubljana med letoma 1945 in 1964.

Slika 4: Skupni, naravni in selitveni prirastek na 1000 prebivalcev med letoma 1965 in 1993 v petih ljubljanskih občinah.

Skoraj celotna rast prebivalstva po letu 1981 je bila torej posledica naravnega prirastka mestnega prebivalstva, saj so bile priselivitve in odselitve prebivalstva številčno takorekoč izenačene. Tudi **naravni prirastek** prebivalstva je v povojnem obdobju doživeljal precejšnje spremembe. Njegovo dinamiko lahko pojasnimo s splošnimi demografskimi gibanji v Sloveniji ter s specifično starostno in družinsko sestavo prebivalstva Ljubljane. Med letoma 1946 in 1954 je tako znašal med 12 in 14 ‰. V naslednjem desetletju se je znižal na okoli 6 do 9 ‰ letno. Vse do leta 1982 je stopnja naravnega prirastka ohranila podobne vrednosti in ostala zelo stabilna in precej višja od slovenskega povprečja, saj so v mesto stalno prihajali mladi priseljenci, ki so si ustvarjali družine. Po letu 1982 pa je s spremenjenimi selitvenimi gibanji in posledično spremenjeno starostno in družinsko strukturo prebivalstva močno upadel tudi naravni prirastek.

Leta 1991 je bilo na območju Mestne občine Ljubljana 46,5 ‰ oziroma 126.187 **priseljenega prebivalstva**. Od tega je bilo 6 ‰ priseljenih pred letom 1945, 21 ‰ med letoma 1946 in 1960, 62 ‰ med letoma 1961 in 1980 in 11 ‰ po letu 1981. Podatki potrjujejo, da je bilo priseljevanje v Ljubljano najmočnejše v šestdesetih in sedemdesetih letih in da se je v osemdesetih letih precej umirilo. Glede izvora prevladujejo priseljeni iz drugih občin v Sloveniji (63 ‰), sledijo jim priseljeni iz republik nekdanje Jugoslavije (32 ‰). Delež priseljenih iz tujine oziroma drugih naselij v občini pa je majhen (2,7 ‰ oziroma 2,3 ‰). Dve tretjini priseljenih torej prihaja iz Slovenije in ena tretjina oziroma skoraj 40.000 iz ostalih republik nekdanje Jugoslavije, največ iz Srbije, Bosne in Hercegovine ter Hrvaške, manj pa iz Kosova, Makedonije in Črne gore. Delež priseljenega prebivalstva skupaj in delež priseljenih glede na čas oziroma kraj priselitve pa se po posameznih delih mesta močno razlikuje, kar dokazuje, da je bilo priseljevanje prebivalstva v posameznih fazah razvoja mesta usmerjeno v določena stanovanjska območja, zlasti v novozgrajene blokovske soseske in soseske enodružinskih hiš. Razmerje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom je po posameznih delih mesta torej zelo različno in zato sooblikuje socialnogeografsko zgradbo mesta. Priseljeno prebivalstvo namreč predstavlja posebno socialno skupino prebivalstva, ki je lahko podvržena socialni in prostorski segregaciji od avtohtonega prebivalstva. Stopnja segregacije je seveda neposredno odvisna od »različnosti« oziroma kot to označujejo sociologi »socialne razdalje«, ki se kaže v drugačnem jeziku, veri, navadah, vrednotah in podobno (Blalock 1982). V slovenskih razmerah je takšna socialnogeografska in prostorska segregacija značilna za neslovensko prebivalstvo, njena stopnja pa je različna za posamezne nacionalne in verske skupine (Rebernik 1992). Segregacija priseljenega prebivalstva iz ruralnih območji Slovenije pa v slovenskih mestih ni prisotna. Potrebno je poudariti še dejstvo, da podatek o priseljenem prebivalstvu zajema le prvo generacijo in da je zato dejanski delež priseljencev skupaj z družinskimi člani precej višji.

3. Razvoj prebivalstva v posameznih delih območja Ljubljane

Razvoj prebivalstva v preučevanem obdobju se je po posameznih delih mesta močno razlikoval. Za **analizo prebivalstvenega razvoja posameznih mestnih predelov** smo območje našega preučevanja razdelili na takšne prostorske enote, da smo lahko s pomočjo dosegljivih statističnih podatkov za njih ugotovili število prebivalcev za leta 1948, 1953, 1961, 1981 in 1991 in 1993. Na ta način smo lahko analizirali dinamike razvoja prebivalstva po posameznih značilnih delih mesta in identificirali nekatere procese transformacije urbanega prostora, kot so depopulacija mestnega središča in ostalih starejših delov mesta, suburbanizacija obmestnih naselji in reurbanizacija ter gentrifkacija mestnega središča.

Kot izhodišče pri določitvi primerljivih prostorskih enot smo vzeli podatke o številu prebivalcev po občinah in naseljih za leta 1948, 1953, 1961 in 1971, objavljene v posebni izdaji Jugoslovanskega Zveznega zavoda za statistiko iz leta 1975. Podatki za vsa našeta obdobja so rekonstruirani na obseg naselij ob popisu leta 1971. Naselje Ljubljana je bilo razdeljeno na pet delov oziroma občin: Center, Bežigrad, Moste, Šiška in Vič-Rudnik. Na ta način smo območje današnje Mestne občine Ljubljana razdelili na 43 obmestnih naselij in naselje Ljubljana, ki je nadalje deljeno na pet delov (preglednici 3 in 4). Podatke o številu prebivalcev za leti 1981 in 1991 smo rekonstruirali s pomočjo podatkov popisa prebivalstva po statističnih okoliših. Meje statističnih okolišev so namreč skladne z mejami naselij, zato

je bila takšna rekonstrukcija možna. Podatki o številu prebivalcev za leta 1981, 1991 in 1993 pa so bili dostopni tudi na nivoju krajevnih skupnosti.

V prvem povojnem obdobju, med letoma **1948 in 1953**, se je število prebivalcev na območju današnje Mestne občine Ljubljana povečalo s 123.149 na 141.340 oziroma za 15 %. Daleč najhitrejšo rast prebivalstva je v tem času doživela Šiška, kjer so bili zgrajeni prvi stanovanjski bloki (Litostrojski bloki in bloki Mestnega ljudskega odbora ob Celovski cesti), kar prikazuje slika 5. Število prebivalcev se je občutno povečalo tudi v mestnem središču, kjer so ob povojnem pomanjkanju stanovanj priseljenke in vojne begunce naselili v nacionalizirana meščanska stanovanja in vile. Nadpovprečna rast prebivalstva je značilna tudi za nekatera obmestna naselja (Podutik, Stožice, Črnuče, Tomačevo, Šentjakob, Studenec), medtem ko je večina obmestja dosegla le zmerno rast prebivalstva. Prebivalstvo je upadlo le v tedaj še pretežno agrarnih naseljih Črna vas, Medno, Stanežiče, Podlipoglav in Češnjica.

Preglednica 3: Število prebivalcev med letoma 1948 in 1991 po mestnih četrtih in obmestnih naseljih (vir: Statistični urad Republike Slovenije).

mestne četrti in obmestna naselja	leto 1948	leto 1953	leto 1961	leto 1971	leto 1981	leto 1991
Center	38259	42076	43468	40134	32285	28921
Moste	10891	11393	14648	22817	36665	41892
Bežigrad	11501	13691	22575	30522	31526	31614
Šiška	14139	20350	24869	38861	49513	48661
Vič-Rudnik	23809	25830	29806	41519	43237	46194
mesto skupaj	98599	113340	135366	173853	193226	197282
Polje	1551	1639	2152	3205	5204	5045
Slape	205	221	244	232	290	382
Vevče	947	1099	1648	1918	2472	2476
Kašelj	983	1094	1267	1544	2175	2000
Zalog-Podgrad	1055	1137	1628	2298	4603	4414
Hrušica-Fužine	781	857	902	950	1045	975
Bizovik	603	646	748	873	960	927
Dobrunje	547	612	752	695	788	653
Zadvor-Zavogljje	618	647	820	859	985	969
Sadinja vas	176	178	209	242	318	355
Podmolnik	273	286	318	301	330	369
Sostro	465	485	553	684	796	813
Češnjica	106	103	108	101	124	98
Podlipoglav	103	98	104	114	166	170
Zagradišče	62	67	77	85	124	120
Spodnja Zadobrova	278	314	455	458	472	490
Zgornja Zadobrova	532	627	976	1216	4242	4278
Snebrje	478	516	564	597	910	1054
Hrastje	137	144	170	151	178	179
Šmartno-Obirje	316	381	495	510	709	710
Tomačevo	649	831	984	1171	1995	1553
Jarše	316	381	495	510	423	1713
Stožice	616	855	1209	1330	10956	11226
Ježica	1118	1178	1409	1532	1700	1750
Savlje	516	533	594	541	697	667

mestne četrti in obmestna naselja	leto 1948	leto 1953	leto 1961	leto 1971	leto 1981	leto 1991
Kleče	198	202	224	223	223	245
Črnuče-Dobrava	1123	1502	2267	3391	5102	7741
Rašica	89	96	110	102	120	119
Nadgorica-Ježa	390	437	525	679	1219	1348
Šentjakob	160	229	260	343	491	510
Podgorica	436	471	452	562	676	681
Gameljne	424	446	546	645	1314	1492
Šmartno pod Šmarno goro	323	353	389	381	499	517
Tacen	589	700	788	889	1373	1448
Medno	241	238	252	273	358	366
Stanežiče	314	304	394	409	996	1044
Dvor	77	91	93	93	696	689
Šentvid	4305	5016	6580	10482	11051	10738
Glince-Kamna Gorica	353	373	486	566	711	804
Podutik	174	323	335	657	983	1579
Kozarje	620	651	854	741	1927	2567
Črna vas	349	344	363	315	348	418
obmestna naselja	24550	28000	35139	44228	72129	77151
vzhodna obmestna naselja	11170	12446	15530	18393	28271	27936
severna obmestna naselja	5611	6715	8529	10384	23602	27553
zahodna obmestna naselja	6800	7844	9863	14395	17981	18677
južna obmestna naselja	969	995	1217	1056	2275	2985
Mestna občina Ljubljana	123149	141340	170505	218081	265355	274433

Obdobje med letoma **1953 in 1961** označuje hitra rast prebivalstva, ki je bila v prvi vrsti posledica močnega priseljevanja v mesto. Število prebivalcev na območju današnje Mestne občine Ljubljana se je povzpelo na 170.505. Prebivalstvo je skokovito poraslo za Bežigradom, močno pa tudi v Šiški, Mostah in na Viču, kar je predvsem posledica gradnje blokovskih sosesk (slika 6). Hitro rast so dosegla tudi številna obmestna naselja, predvsem v severnem delu obmestja, ki jih je zajela urbanizacija (Stožice, Črnuče, Šentvid, Gameljne, Nadgorica, Zgornja Zadobrova, Zalog, Polje in Vevče).

Za čas med letoma **1961 in 1971** je značilna relativno največja rast prebivalstva, ki se je povečalo na 218.081 oziroma kar za 28 %. Zelo se poveča število prebivalcev v predmestjih Moste, Bežigrad in Vič-Rudnik, med katerimi pa še posebno izstopa Šiška (slika 7). To je posledica intenzivne gradnje stanovanjskih blokov in stolpnic. Rast prebivalstva v obmestnih naseljih je bila na splošno umirjena, razen v Šentvidu, Črnučah, Zalogu, Polju, to se pravi ob glavnih mestnih vpadnicah (Celovška, Titova, Zaloška cesta) v skladu z urbanističnim konceptom razvoja mesta. Mestno središče je prešlo v depopulacijo oziroma citizacijo, ki torej v Ljubljani nastopi v šestdesetih letih. Prebivalstvo je upadalo tudi v manjših, pretežno agrarnih obmestnih naseljih, ki jih urbanizacija še ni zajela (Rašica, Šmartno pod Šmarno goro, Savlje, Kleče, Hrastje, Dobrunje, Podmolnik, Črna vas, Kozarje ...).

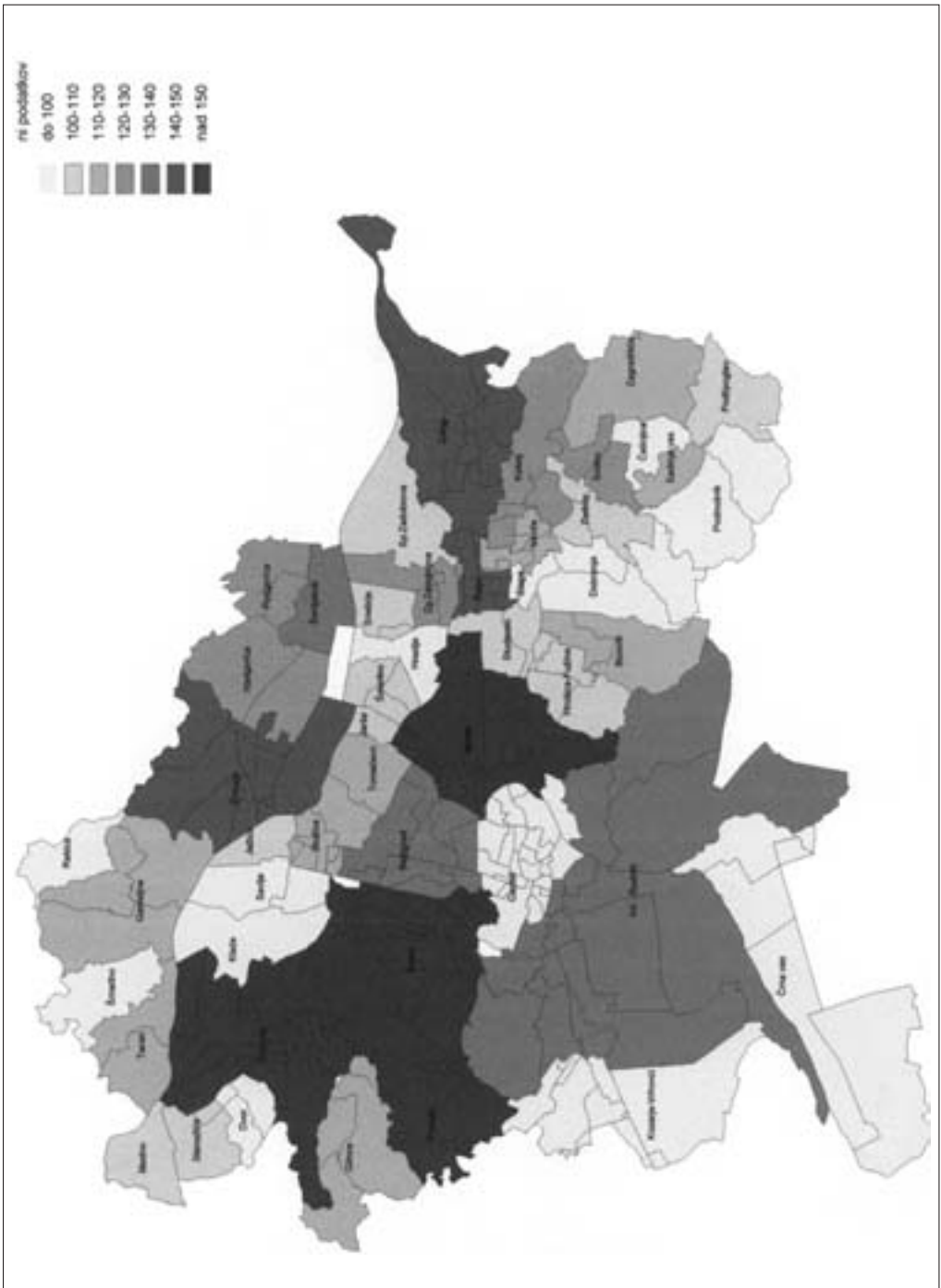
Med letoma **1971 in 1981** je prebivalstvo naraslo na 265.355 oziroma za 22 %. S slike 8 je razvidno, da se je težišče rasti prebivalstva z okrepljeno individualno gradnjo enodružinskih hiš oziroma začetkom procesa suburbanizacije premaknilo v severna, zahodna in vzhodna obmestna naselja, medtem ko je za južno obrobje mesta značilna stagnacija prebivalstva. Močan porast je značilen še za Moste, Šiško in Stožice zaradi gradnje blokovskih sosesk. Za Bežigradom in na Viču je prišlo do stagnacije rasti prebivalstva, v mestnem središču pa sta se depopulacija in citizacija še okrepili, saj se je v Centru število prebivalcev zmanjšalo kar za 8000 oziroma za 20 %.

Preglednica 4: Indeksi rasti števila prebivalcev po mestnih četrtih in obmestnih naseljih (vir: Statistični urad Republike Slovenije).

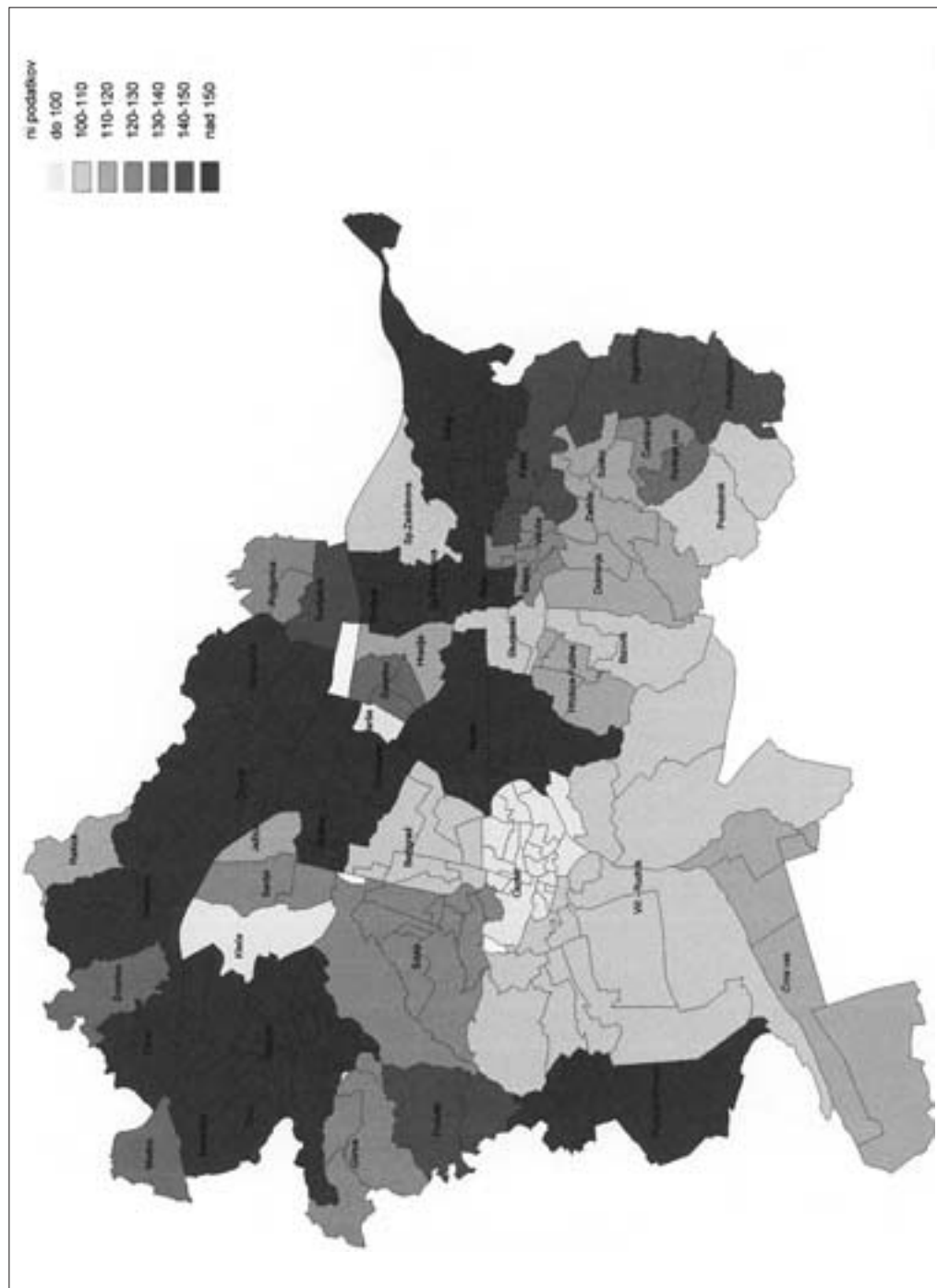
mestne četrti in obmestna naselja	med letoma 1948 in 1953	med letoma 1953 in 1961	med letoma 1961 in 1971	med letoma 1971 in 1981	med letoma 1981 in 1991
Center	109	103	92	80	89
Moste	104	128	155	160	114
Bežigrad	119	164	135	103	100
Šiška	143	122	156	127	98
Vič-Rudnik	108	115	139	104	106
mesto skupaj	115	119	128	111	102
Polje	105	131	148	162	96
Slape	107	110	95	125	131
Vevče	116	149	116	128	100
Kašelj	111	115	121	140	91
Zalog-Podgrad	107	143	141	200	95
Hrušica-Fužine	109	105	105	110	93
Bizovik	107	115	116	109	96
Dobrunje	111	122	92	113	82
Zadvor-Zavogljje	104	126	104	114	98
Sadinja vas	101	117	115	131	111
Podmolnik	104	111	94	109	111
Sostro	104	114	123	116	102
Češnjica	97	104	93	122	79
Podlipoglav	95	106	109	145	102
Zagradišče	108	114	110	145	96
Spodnja Zadobrova	112	144	100	103	103
Zgornja Zadobrova	117	155	124	348	100
Snebrje	107	109	105	152	115
Hrastje	105	118	88	117	100
Šmartno-Obirje	120	129	103	139	100
Tomačevo	128	118	119	170	77
Jarše	120	129	103	82	404
Stožice	138	141	110	823	102
Ježica	105	119	108	110	102
Savlje	103	111	91	128	95
Kleče	102	110	99	100	109
Črnuče-Dobrava	133	150	149	150	151
Rašica	107	114	92	117	99
Nadgorica-Ježa	112	120	129	179	110
Šentjakob	143	113	131	143	103
Podgorica	108	95	124	120	100
Gameljne	105	122	118	203	113
Šmartno pod Šmarno goro	109	110	97	130	103
Tacen	118	112	112	154	105
Medno	98	105	108	131	102
Stanežiče	96	129	103	243	104
Dvor	118	102	100	748	98

mestne četrti in obmestna naselja	med letoma 1948 in 1953	med letoma 1953 in 1961	med letoma 1961 in 1971	med letoma 1971 in 1981	med letoma 1981 in 1991
Šentvid	116	131	159	104	97
Glince-Kamna Gorica	105	130	116	125	113
Podutik	185	103	196	149	160
Kozarje	105	131	86	260	133
Črna vas	98	105	86	110	120
obmestna naselja	114	125	126	163	107
vzhodna obmestna naselja	111	124	118	153	99
severna obmestna naselja	119	127	122	227	117
zahodna obmestna naselja	115	125	146	125	104
južna obmestna naselja	102	122	87	215	131
Mestna občina Ljubljana	115	120	127	122	103

Po letu **1981** se je rast prebivalstva močno umirila in do leta **1991** je število prebivalcev naraslo le še za 3 %, na 274.443 ljudi. S slike 9 je razvidno, da se je upadanje števila prebivalcev nadaljevalo v večjem delu mestnega središča, zajelo pa je tudi starejša predmestja, kot so Šiška, Bežigrad, Vodmat, Vič, Rožna dolina, Moste, Rakovnik, in nekatera obmestna naselja, kot so Šentvid, Vižmarje, Brod, Tacen, Bizovik, Sostro, Zalog, Polje, Šmartno, Tomačevo, Stožice in podobno. Razlogi za upadanje števila prebivalcev v naštetih delih mesta so različni, predvsem pa so posledica okrepljene suburbanizacije oziroma preseljevanja mestnega prebivalstva v obmestna naselja. Upadanje prebivalstva je bilo najizrazitejše v mestnem središču in v starejših predmestjih, vključno s starejšimi, do leta 1971 zgrajenimi stanovanjskimi soseskami. Stanovanja so v mestnem središču iz poznanih razlogov izrinjala poslovne in trgovske dejavnosti. Upadanje števila prebivalcev lahko pripišemo odseljevanju ljudi na mestno obrobje zaradi pridobitve boljšega stanovanjskega standarda, vlaganja dohodkov v stanovanjsko gradnjo, kvalitetnejšega in prijetnejšega bivalnega okolja, preference prebivalstva za bivanje v enodružinskih hišah, dobre prometne dostopnosti, nižjih cen zemljišč ter komunalnih priključkov in podobno (Ravbar 1994). Pojav kaže povezati tudi s strukturo gospodinjstev in starostno strukturo prebivalstva naštetih delov mesta. Po eni strani je upadanje števila prebivalstva povezano z visokim negativnim naravnim prirastkom v območjih z ostarelim prebivalstvom, ki je najbolj značilen za najstarejše dele mesta. Po drugi strani v nekaterih delih mesta, posebno v starejših blokovskih soseskah in soseskah enodružinskih hiš, prevladuje generacija nad 50 letom starosti, katerih potomci so v starosti, ko oblikujejo svoje družine oziroma gospodinjstva in se odselijo od staršev, ponavadi na mestno obrobje oziroma v novejšo stanovanjske soseske. V posameznih primerih se odselijo na obrobje mesta tudi starši in mlajši generaciji prepustijo stanovanje. Gre torej za mobilnost prebivalstva, ki je povezana s spremenjenim položajem v življenjskem ciklusu in ki se pogosto omenja tudi v geografski literaturi. Takšen proces je na primer značilen predvsem za starejše blokovske soseske v Šiški (Na jami, Litostroj, bloki ob Šišenski cesti ...), za Bežigradom (Savsko naselje, Šarhovo naselje ...), v Mostah (Zelena jama ...) in na Viču (Kolezija, bloki ob Viški cesti ...) in za nekatere starejše soseske enodružinskih hiš (Brod, Vižmarje, Šentvid, Zalog, Polje ...). V soseskah enodružinskih hiš, ki so nastale z individualno gradnjo, pa so stanovanjske hiše pogosto dovolj velike za dve generaciji, tako da potomci z družino ostanejo »doma« in do opisane mobilnosti prebivalstva ne pride. Kot posledica suburbanizacije je prebivalstvo močno naraščalo predvsem v obmestnih naseljih oziroma na mestnem obrobju. V nasprotju s prejšnjim desetletjem se je le-ta usmerila tudi na južno obrobje mesta (Ilovica, Rudnik, Rakova jelša, Sibirija, Kozarje), nadaljevala se je tudi v naseljih severno od Save (Šmartno pod Šmarno goro, Gameljne, Tacen, Črnuška gmajna) in na zahodnem obrobju mesta (Podutik, Kamna Gorica, Glince, Vrhovci in Brdo). Suburbanizacija je seveda zajela tudi naselja izven območja Mestne občine Ljubljana, ki ležijo izven območja našega preučevanja in na zemljevidih niso prikazana.

Slika 7: Indeks rasti števila prebivalcev med letoma 1961 in 1971.

Slika 8: Indeks rasti števila prebivalcev med letoma 1971 in 1981.

Slika 10: Indeks rasti števila prebivalcev med letoma 1991 in 1993.

Ravbar v svoji študiji navaja (Ravbar 1994), da so po letu 1981 največji porast prebivalstva (za 20 % do 60 %) v ljubljanskem obmestju zabeležila naselja kot so Brezovica pri Ljubljani, Dolsko, Golo Brdo, Horjul, Ig, Lavrica, Medvode, Notranje Gorice, Pijava Gorica, Podkraj, Preserje, Škofljica, Smlednik, Sora, Spodnja Senica, Spodnje Pirniče, Tomišelj, Vnanje Gorice, Zaboršt pri Dolu, Zajelše, Zgornja Senica in podobno. Najobsežnejša območja presežka doseljevanja nad odseljevanjem ima severni del na ljubljanskem polju, ki se potem nadaljuje na Kamniškobistriško ravnino in posamezna sklenjena območja na severnem obrobju ljubljanskega barja (Ravbar 1994). V ožjem urbanem območju, ki v celoti sicer izkazuje upadanje števila prebivalstva, je prebivalstvo naraščalo le v novozgrajenih blokovskih soseskah: Nove Fužine, Dravlje (Brilejeva ulica), Črnuče (Ulica Koroškega Bataljona), Nove Stožice, Rapova in Zupančičeva jama itd., kamor se je naseljevalo predvsem mlado priseljeno prebivalstvo.

Za **začetek devetdesetih let** (zadnji podatki o številu prebivalcev so bili dosegljivi za leto 1993 na nivoju krajevnih skupnosti, slika 10), je bilo značilno nadaljevanje suburbanizacije, ki je zajela tudi vzhodno obrobje mesta, kjer je bila dotedaj zelo šibka (Hrušica, Bizovik, Sostro, Zadvor, Sadinja vas, Spodnji in Zgornji Kašelj, Šmartno ob Savi in podobno). Prebivalstvo je naraščalo tudi v najmlajših stanovanjskih soseskah (Zupančičeva jama, posamezni stanovanjski bloki na Viču in v Šiški, Bežigranski dvor). Popolna novost v tem obdobju pa je ponovno naraščanje prebivalstva ponekod v mestnem središču, prvič po letu 1960. To je najbolj izrazito v Stari Ljubljani in na Taboru in je posledica stanovanjske obnove in novogradenj v območju med Resljevo, Kotnikovo in Metelkovo ulico. Lahko bi govorili o začetku procesa reurbanizacije in zaradi spremenjene socialne strukture prebivalstva tudi gentrifikacije ljubljanskega mestnega središča.

4. Viri in literatura

- Blalock, H. M. 1982: Race and Ethnic Relations. Engelwood Clifs.
- Jakoš, A. 1979: Gibanje prebivalstva Ljubljane 1948–1977 in projekcija v leto 2000. Geografski obzornik 26/3–4. Ljubljana.
- Mauser, O. 1970: Razvoj prebivalstva Ljubljane 1869–1969. Prikazi in študije XVI. Ljubljana.
- Mihelič, B. 1983: Urbanistični razvoj Ljubljane. Ljubljana.
- Počkaj Horvat, D. 1997: Demografske značilnosti Maribora in njegova notranja členitev. Geografski Vestnik 69. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1994: Kvaliteta življenja in kvaliteta bivalnaga okolja Ljubljane: Spremljanje in vrednotenje suburbanizacijskih procesov. Kvaliteta življenja in kvaliteta bivalnega okolja, Razvojno-raziskovalni projekt za potrebe mesta Ljubljane, Delovno poročilo 1. faze projekta, Urbanistični inštitut Slovenije. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1989: Novejši tokovi urbanizacije v SR Sloveniji. Dela 6. Ljubljana.
- Rebernik, D. 1992: Členitev Ljubljane na mestne četrti. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rus, A., Stanič, I. 1994: Členitev mesta Ljubljana. Geografski vestnik 66. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1969: Mala mesta v SR Sloveniji. Elaborat, Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1974: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji. Geografski zbornik 14. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1956: Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane. Kronike 2. Ljubljana.

5. Summary: Population development in Ljubljana after 1945

(translated by Branka Klemenc)

Presentation of the population development in Ljubljana and its suburban settlements was approached in two ways. First, the description was made of the population for the entire area of Ljub-

Ljuna and its surroundings by individual years. Established were the percentages resultant from migration streams (immigration and emigration of the population) and the natural increase. The population development of Ljubljana was compared with the population development of entire Slovenia, and placed within the socioeconomic and spatial processes which had caused such development. In the second part, greater attention was paid to the presentation of population development by individual typical town districts. For this purpose the area of the present city municipality of Ljubljana was divided to such spatial units which allowed the comparison of population numbers in individual periods.

The population on the territory of the present city municipality of Ljubljana increased in the 1948–1993 period from 123,000 to 275,000, or by 123%. The rate of the population growth after 1945 continuously increased and reached its climax between 1961 and 1981. After the year 1981, the population growth slowed down and turned to stagnation in the last few years. Such development of the population of Ljubljana can be accounted for by certain economic, spatial and demographical processes which went on in entire Slovenia, and the specific position of Ljubljana being the capital. Under the influence of industrialization of Slovenia in the sixties and the seventies, urbanisation became very intense, so that the percentage of urban population gradually increased, from 36.1% in 1961 to 44.6% in 1971, and 48.9% in 1981.

After 1981, and partly even in the second half of the seventies, the growth of the urban population fell calm. Thus, the process of population concentration declined in towns to the benefit of urbanisation of larger areas, which represented the transition from the secondary to the tertiary, i.e. the post-industrial urbanisation. In more recent geographical literature the above-described process of rural-area urbanisation is defined as the suburbanisation process.

The population growth in towns resulted from the natural increase of urban population and immigration to towns. Our interest was focused on percentages contributed to the annual increase of the population of Ljubljana and its surroundings by natural increase and immigration of the population, or positive net migration. Until 1981, except in two shorter periods (between 1945 and 1946, and between 1950 and 1953), the population development in Ljubljana was mainly the result of immigration to the town. Thus, the positive net migration accounts for more than two thirds of the increase. In the seventies, the annual natural increase already reached the positive net migration and surpassed it in the years following 1979. Between 1980 and 1993, the total increase amounted to 18,462 inhabitants, of which only 409 are due to positive net migration. However, it should be emphasized on this point that immigration, especially from the republics of the former Yugoslavia, was noticeable even after 1980. At the same time, intense emigration began, of the urban population to the nearby suburban settlements, which surpassed the immigration for the first time in 1989. Thus, two processes took place simultaneously in the eighties: the suburbanisation of Ljubljana suburbia with the emigration of urban population, and the »classic« urbanisation with the immigration of the people from less developed areas of Slovenia and from the former common state. Almost the complete growth of the population after 1981 was, thus, the result of the natural increase of the urban population, since the immigration and the emigration were numerically practically equal. In the post-War period, the natural increase of the population was subject to radical changes. It amounted to 12–14‰ between 1946 and 1954, while in the next decade, it decreased to about 6–9‰ yearly. All until 1982, the rate of natural increase has similar values; it was stable and considerably higher than the Slovenian average, since young immigrants kept moving to the town where they founded families. However, with the changed migration streams and, consequently, changed age- and family structures of the population, the natural increase intensely declined after 1982. The population development in the studied period differed quite significantly by individual town districts. For the analysis of the population development in individual town districts, the area of our investigation was divided to such spatial units for which it was possible to establish on the basis of available statistical data the number of residents in the years 1948, 1953, 1961, 1981, 1991 and 1993.

In the first post-War period, between 1948 and 1953, by far the fastest growth was registered at Šiška area where the first blocks of flats were built. The number of residents also increased significantly

in the town center where immigrants and war refugees were allotted the nationalized bourgeois flats and villas during the post-War deficit of flats. The period between 1951 and 1961 was marked with a fast population growth which primarily resulted from the intense immigration to the town. The population number radically increased at Bežigrad area, and also intensely at Šiška, Moste and Vič areas, which was mainly the result of building block-of-flats districts. Numerous suburban settlements also reached a fast growth. Typical of the period between 1961 and 1971 was the greatest relative population growth which increased to 218,081, or as much as by 28%. The number of residents intensely increased in the suburbia of Moste, Bežigrad and Vič-Rudnik, and also Šiška which was particularly outstanding. This is the result of intense building of blocks of flats and high-rise blocks of flats. The population growth in suburban settlements generally calmed down, except for the areas of Šentvid, Črnuče, Zalog and Polje, which are located along the main roads leading to the town. With the building of detached houses, or the beginning of suburbanisation process between 1971 and 1981, the focus of the population growth moved to the northern, western and eastern suburban settlements, while typical of the southern rims of the town was the stagnation. Depopulation in the center of the town, intensified parallel with the development of central business district. The population growth calmed down after 1981, and by the year 1991, the number of inhabitants increased by 3% only. The population number continued to decline in the major part of the town center and also extended over the older suburbia and some suburban settlements. Causes of the declining population number in the foregoing town districts are diverse and primarily result from the intensified suburbanisation or immigration of the town residents to suburban settlements. Typical at the beginning of the nineties was the continuous suburbanisation which also stretched beyond the eastern rims of the town where it had previously been very weak. However, a complete freshness in this period was the renewed population increase in certain parts of the town center, which happened for the first time after 1960. It could be called the process of re-urbanisation and due to the changed social structure of the population, also of gentrification of the town center of Ljubljana.

RAZPRAVE

SUBURBANIZACIJA V OKOLICI SLOVENSKE BISTRICE

AVTORICA

Nataša Germ

Naziv: profesorica geografije in zgodovine

Naslov: Ulica Borisa Kraigherja 22, 2310 Slovenska Bistrica, Slovenija

E-pošta: prof_nataša_germ@yahoo.com

Telefon: 062 812 002

Faks: –

UDK: 911.37(497.4 Slovenska Bistrica)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice

Prispevek prikazuje proces suburbanizacije v okolici Slovenske Bistrice. Podrobneje so prikazane demografske in funkcijske značilnosti suburbanega območja, prostorski razvoj ter vezi z mestom (dnevna migracija). Namen prispevka je s pomočjo demografskih, funkcijskih in fiziognomskih kazalcev prikazati glavne značilnosti suburbanizacije v okolici srednje velikega slovenskega mesta.

KLJUČNE BESEDE

suburbanizacija, suburbano območje, mesto-obmestje, Slovenska Bistrica

ABSTRACT

Suburbanisation of Slovenska Bistrica

Presented in the paper is the process of suburbanisation in the surroundings of Slovenska Bistrica. Presented in detail are the demographic and functional characteristics of the suburban area, its spatial development and links with the town (daily migration). The purpose of the article is to present by means of demographic, functional and physiognomic indicators the main characteristics of the suburbanisation in the surroundings of a medium-size Slovenian town.

KEY WORDS

suburbanisation, suburban area, city-suburbs, Slovenska Bistrica

1. Uvod

Suburbanizacija je proces, ki spreminja podobo in strukturo okolice večjih mest ter določa novo fazo v razvoju urbanih območij. Pomeni demografsko in prostorsko rast obmestnih naselij, ki je posledica priseljevanj prebivalstva iz mesta in njegovega širšega gravitacijskega zaledja.

Zaradi visoke stopnje motorizacije, razvoja telekomunikacij in informacijske infrastrukture ter velike disperzije oskrbnih in storitvenih dejavnosti so se bivalne prednosti mest precej zmanjšale oziroma omejele na ponudbo specializiranih dejavnosti in delovnih mest. Posledica tega so selitve prebivalstva na obrobje mesta.

Hkrati so mesta tako močan »magnet«, da pritegujejo ljudi iz širše okolice v svojo bližino. Proces prostorske preobrazbe zaradi suburbanizacije je zato opazen v mestih in obmestjih. V obmestju je razvoj prebivalstva intenzivnejši, socialno-ekonomske značilnosti prebivalstva postajajo urbane, razvoj oskrbnih in storitvenih dejavnosti je v obmestnih naseljih intenzivnejši kot v ostalih naseljih. V mestih se rast prebivalstva umirja ali zmanjšuje, dejavnosti za dnevno oskrbo se selijo proti demografskemu težišču.

Predpostavljamo lahko, da sta intenzivnost in obseg suburbanizacije povezana z velikostjo mesta, njegovo gospodarsko močjo in socialno-ekonomsko strukturo prebivalstva. Kakšne so značilnosti suburbanizacije v okolici srednje velikega slovenskega mesta, skušamo prikazati v nadaljevanju.

2. Omejitev suburbanega območja

Omejitev suburbanega območja je za spoznavanje suburbanizacije bistvenega pomena, vendar je zaradi prepletanja različnih družbenih in ekonomskih dejavnikov precej zapletena. Relevantni kazalci so demografski, funkcijski in fiziognomski.

V suburbano območje Slovenske Bistrice so bila uvrščena naselja, ki so izpolnjevala vsaj tri od petih pogojev:

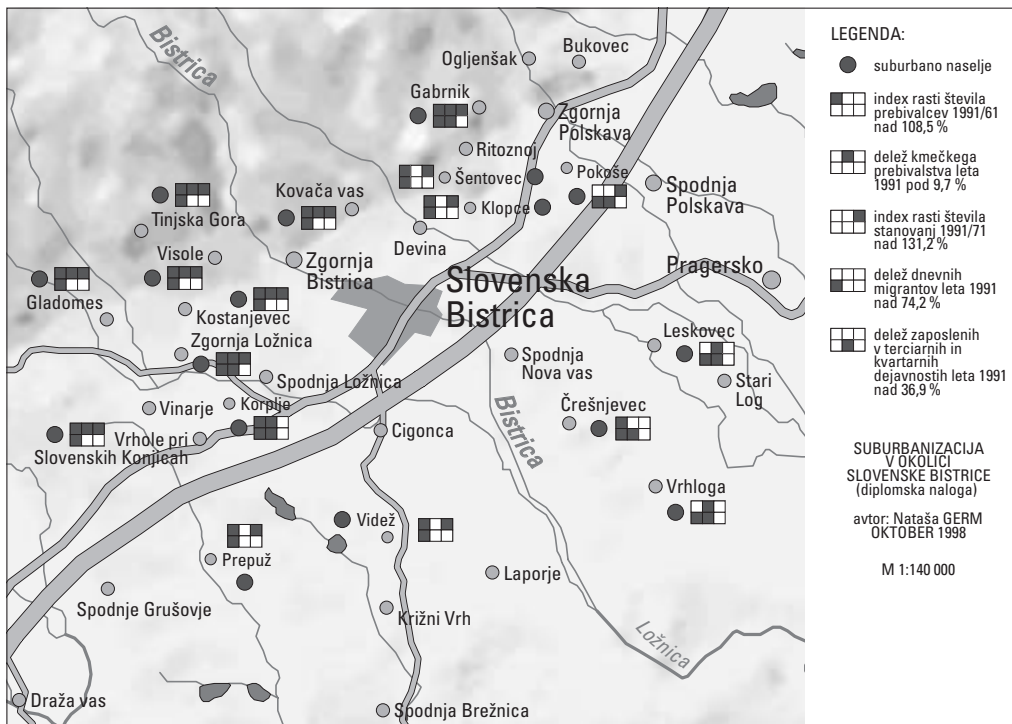
- da je bila rast prebivalstva med letoma 1961 in 1991 višja od občinskega povprečja (indeks rasti nad 108,5),
- da je bil delež kmečkega prebivalstva leta 1991 nižji od povprečja občine (delež pod 9,7%),
- da je bila dinamika stanovanjske gradnje med letoma 1971 in 1991 višja od občinskega povprečja (indeks rasti nad 131,2),
- da je bil delež dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih leta 1991 višji od povprečja občine (delež nad 74,2%),
- da je bil delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih leta 1991 višji od občinskega povprečja (delež nad 36,9%).

Kriterije za omejitev suburbanega območja je izpolnjevalo 17 naselij: Črešnjevce, Gabrnik, Gladomes, Klopce, Korplje, Kostanjevec, Kovača vas, Leskovec, Pokošje, Prepuž, Šentovec, Tinjska Gora, Videž, Visole, Vrhloga, Vrhole pri Slovenskih Konjicah in Zgornja Ložnica. Vseh pet kriterijev sta izpolnjevali le dve naselji (Gabrnik, Zgornja Ložnica), štiri kriterije je izpolnjevalo osem naselij, ostala pa le tri (slika 1).

3. Demografske značilnosti suburbanega območja

Število prebivalcev v suburbanem območju narašča (indeks rasti med letoma 1961 in 1991 je bil 123,4) sicer počasneje kot v mestu (161,0), vendar hitreje od občinskega povprečja (108,5) in od ostalih naselij v občini (95,0).

Med letom 1961 in 1991 se je v obmestnih naseljih spremenilo razmerje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom (sliki 2 in 3). Leta 1961 je v suburbanem območju živela dobra polovica avtohtonega prebivalstva (55,4%), v mestu pa le tretjina (33,5%). Na podlagi tega lahko sklepamo, da so bile selitve prebivalstva v tem obdobju usmerjene iz okoliških vasi v mesto. Do leta 1991 se je delež priseljenega

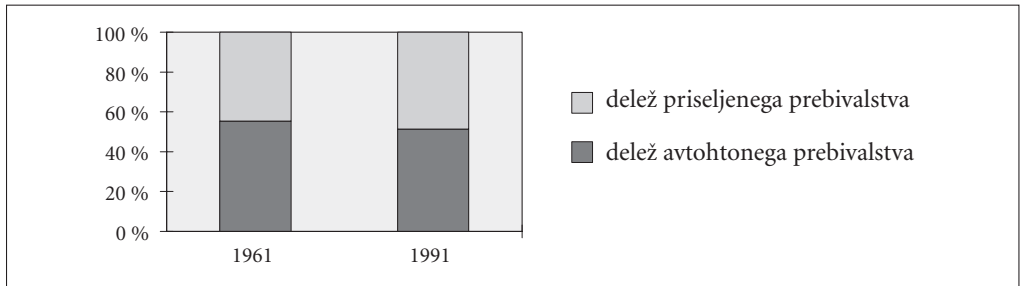
Slika 1: Omejitve suburbanega območja Slovenske Bistrice.

prebivalstva v mestu zmanjšal s 66,5 % na 57,2 %, v suburbanem območju pa povečal s 44,6 % na 48,6 %. Kljub sorazmerno nizkemu povečanju deleža priseljenih v suburbanem območju je opazen preobrat v selitvenih smereh. Medtem ko priseljevanje v mesto počasi upada, v obmestnih naseljih delež priseljenih narašča in je ponekod že presegel polovico prebivalstva (na primer v Gabrniku 68,4 %, Korpljah 58,3 %, Kostanjevcu 58,4 %).

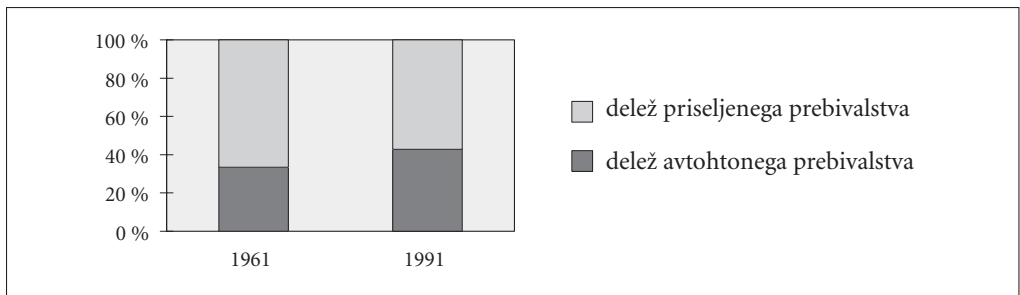
Spreminja se tudi starostna struktura prebivalstva. V suburbanem območju se povečuje delež prebivalcev, starih od 15 do 64 let. V primerjavi z mestom, ostalimi naselji in občinskim povprečjem živi tod največ mladega prebivalstva. Starostni indeks je bil leta 1991 v suburbanem območju 0,42, v mestu 0,44, v občini 0,49 in v ostalih naseljih občine 0,51.

Spremenila se je tudi izobrazbena struktura prebivalstva. Delež prebivalstva brez šolske izobrazbe in z nedokončano osnovno šolo je v suburbanem območju med letoma 1961 in 1991 upadel z 82,9 % na 17,1 %, v občini z 78,8 % na 17,8 %, v ostalih naseljih občine pa z 80,8 % na 20,4 %. V istem obdobju se je v suburbanem območju povečal delež srednje, višje in visoko izobraženih, s 6 % na 50,1 %, v občini z 11,0 % na 48,0 %, v ostalih naseljih občine pa je porast nižji, z 1,2 % leta 1961 na 42,7 % leta 1991.

Opazno je prestrukturiranje prebivalstva iz agrarnih v neagrarnne poklice. Delež zaposlenih v primarnem sektorju se je med letoma 1961 in 1991 v suburbanem območju zmanjšal z 41,3 % na 14,2 %, v občini s 45,9 % na 16,6 %, v ostalih naseljih občin pa je delež zaposlenih v primarnem sektorju še vedno visok in je v preučevanem obdobju upadel s 53,5 % na 21,7 %. Skoraj polovica prebivalcev suburbanega območja (48,1 %) je bila leta 1991 zaposlena v sekundarnih dejavnostih, predvsem v industriji, podobno tudi v občini (46,1 %), v ostalih naseljih pa je bila v sekundarnih dejavnostih zaposlena le četrtina prebivalcev (23,5 %). Povečal se je tudi delež zaposlenih v terciarnem in kvartarnem sektorju in je leta 1991 v suburbanem območju dosegel 37,5 % vseh zaposlenih, kar je nad občinskim

Slika 2: Razmerje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom v suburbanem območju Slovenske Bistrice leta 1961 in 1991.

Slika 3: Razmerje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom v mestu Slovenska Bistrica leta 1961 in 1991.

povprečjem (36,9%). V ostalih naseljih v občini je bil delež zaposlenih v terciarnem in kvartarnem sektorju leta 1991 le 33,7%.

4. Funkcijske značilnosti

V primerjavi z ostalimi naselji v občini je v obmestnih naseljih opazno nadpovprečno število oskrbnih in storitvenih dejavnosti ter obrtnih delavnic (slika 4).

V suburbanem območju je skupno 81 obrtnih dejavnosti, kar je v povprečju 4,8 dejavnosti na naselje. V ostalih naseljih v občini je skupno 112 obrtnih dejavnosti, kar predstavlja le 1,03 dejavnosti na naselje. V obmestnih naseljih je 42 obratov proizvodne obrti, od katerih so najpogostejši ključavničarstvo, izdelovanje lesenih predmetov, zidarstvo, avtokleparstvo. Obratov storitvene obrti je 39, in sicer frizerstvo, šiviljstvo, računovodstvo, prevoznništvo.

Nekoliko slabše so v suburbanem območju zastopane oskrbne dejavnosti ter obrati gostinske dejavnosti (bistroji, gostilne, restavracije) in turistične dejavnosti (kmečki turizem, prenočišča). Trgovin je 22 (povprečno 1,3 trgovine na naselje), polovica je namenjena dnevni oskrbi (manjše trgovine s prehrambenimi izdelki), ostala polovica pa so prodajalne, ki nudijo več vrst blaga (samopostrežne, trgovine z mešanim blagom) ter specializirane trgovine (na primer prodajalna računalniške opreme, rezervnih delov itd.). Od gostinskih dejavnosti (skupaj 23 dejavnosti, kar je v povprečju 1,3 dejavnosti na naselje) so v obmestnih naseljih najpogostejši bistroji in gostilne (14), restavracije in prenočišča pa se pojavljajo redkeje (4). Predvsem na vinogradniških obronkih Pohorja (Gabrnik, Visole, Kovača vas) je opazno več kmečkega turizma (5). V naseljih zunaj suburbanega območja se oskrbne in gostinske dejavnosti pojavljajo redkeje. Trgovin je 64 (v povprečju le 0,5 trgovine na naselje), obratov gostinske in turistične dejavnosti pa 27 (v povprečju le 0,2 obrata na naselje).

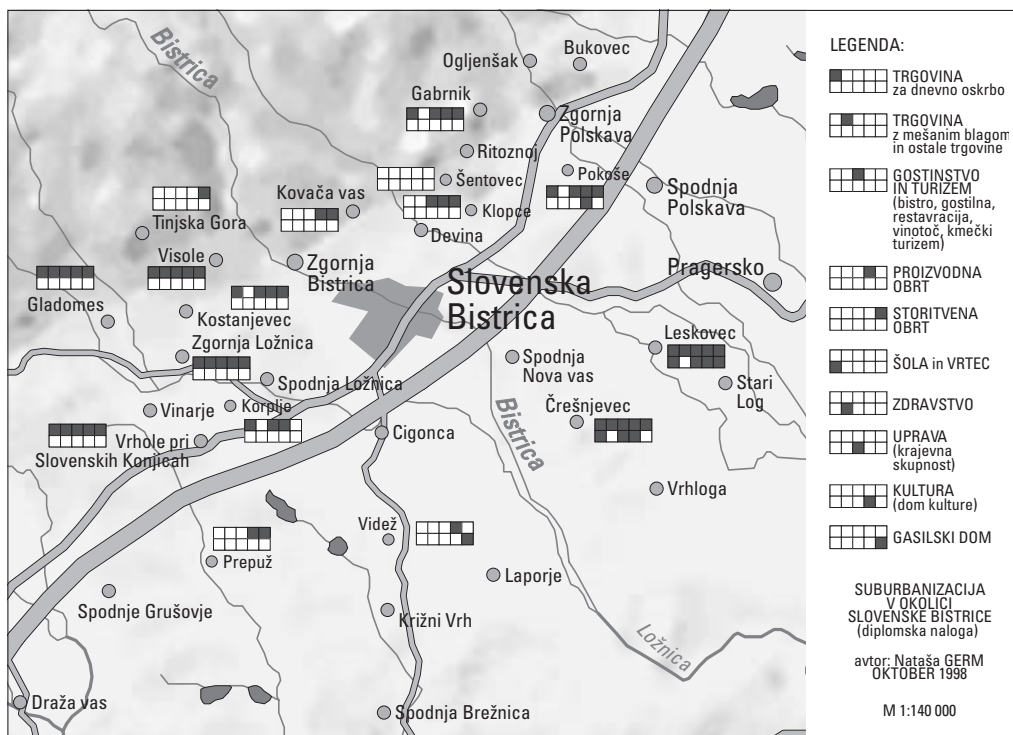
Medtem ko so v večini obmestnih naselij oskrbne in obrtne dejavnosti razmeroma dobro razvite, se javne funkcije (šolstvo, zdravstvo, uprava, kultura) pogosteje pojavljajo le v krajevnih središčih (skupno 15 tovrstnih funkcij, kar je v povprečju le 0,8 dejavnosti na naselje). V nobenem naselju ni zdravstvenega doma, osnovni šoli sta le v dveh naseljih (v Zgornji Ložnici in Črešnjevcu), prav tako gasilska doma (v Leskovcu in Videžu). Boljša razvitost javnih funkcij ter prav tako tudi ostalih dejavnosti je v večjih naseljih (Črešnjevce, Leskovec, Zgornja Ložnica, Vrhole pri Slovenskih Konjicah), kjer je tudi sedež krajevne skupnosti in kulturni dom. V naseljih zunaj suburbanega območja so javne funkcije še redkeje zastopane (skupno 70 javnih funkcij), kar je v povprečju le 0,6 dejavnosti na naselje.

Iz podatkov je razvidno, da je suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice šele v prvi fazi, kar kaže demografski razvoj, razvoj družbene infrastrukture in delovnih mest pa se šele začena. Kljub temu so v obmestju nekatere vrste dejavnosti že razvite in se v primerjavi z naselji zunaj suburbanega območja pogosteje pojavljajo.

5. Prostorski razvoj

Priseljevanje prebivalstva povzroča prostorsko širjenje suburbanih naselij. Ker je bila gradnja stanovanjske hiše cenejša kot nakup stanovanja in ker so cene zemljišč v okolici mesta nižje kot v mestu, so se obmestna naselja razmahnila predvsem zaradi individualne stanovanjske gradnje.

Indeks rasti števila stanovanj med letoma 1971 in 1991 je v suburbanem območju 138,7, občini 131,2, mestu 155,4, v ostalih naseljih občine pa 122,5. V nekaterih naseljih je dinamika stanovanjske gradnje večja kot v mestu (Gabrnik 182,5, Kostanjevec 157,1, Vrhole pri Slovenskih Konjicah 166,0).

Slika 4: Razmestitev in struktura funkcij v suburbanem območju.

Največ stanovanj je bilo v okolici mesta zgrajenih že pred letom 1971, in sicer 66,3 % (v mestu 60,2 %, v ostalih naseljih občine 68,4 %), intenzivna stanovanjska gradnja pa je potekala tudi v sedemdesetih letih, ko je bilo zgrajenih 21,7 % vseh stanovanj (v mestu 26,7 %, v ostalih naseljih občine pa le 19,5 %). Po letu 1981 je intenzivnost gradnje stanovanjskih hiš upadla zaradi gospodarske krize ter zaščite kvalitetnih kmetijskih zemljišč. Med letoma 1981 in 1991 je bilo v okolici mesta zgrajenih 12,0 % stanovanj, v mestu 13,1 %, v ostalih naseljih občine pa 11,8 %. Po letu 1991 se je stanovanjska gradnja ponovno povečala, kar je mogoče opaziti po številnih novogradnjah.

Ob tem se ne spreminja le velikost naselij, temveč tudi njihova zunanja podoba. Prvotna agrarna podoba se z novimi stanovanjskimi hišami vse bolj izgublja. Zaradi spremenjenega načina življenja nastajajo stavbe, ki so v marsičem podobne mestnim hišam.

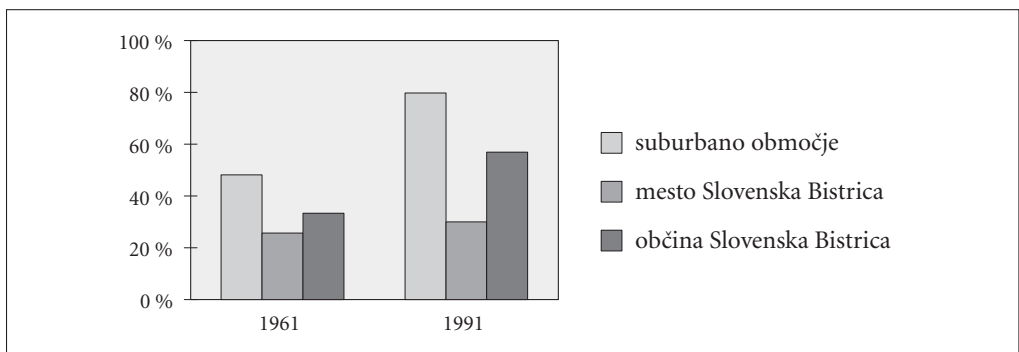
Poleg stalnih preselitev je za suburbano območje značilno tudi preseljevanje mestnega prebivalstva v stanovanja za počitek in rekreacijo. Ta pogosto postanejo stalna bivališča. Večje število počitniških stanovanj je v vinogradniških predelih Podpohorskih goric (Visole, Tinjska Gora, Kovača vas, Gabrnik). Ta pokrajina je zaradi razgibanega reliefa, večjega deleža gozdov, atraktivnejše lege in lepšega razgleda bolj privlačna za gradnjo kot južni del suburbanega območja.

Spreminja se tudi zasnova obmestnih naselij. Pri razmestitvi novih stanovanjskih hiš naravne razmere niso več odločilne, pomembnejši postajajo novi lokacijski pogoji, kot na primer bližina prometnih poti, možnost navezave na infrastrukturno omrežje, bližina delovnih mest.

6. Vezi med mestom in suburbanim območjem

V okolici Slovenske Bistrice ni veliko delovnih mest, zato večina zaposlenih vsak dan potuje na delo zunaj kraja bivanja. Značilna je intenzivna migracija delovne sile (slika 5). Iz tega vidika je pomembna prometna povezanost mesta in obmestnih naselij.

Glede avtobusnih povezav je okolica z mestom dobro prometno povezana. Najpogostejše avtobusne povezave z mestom (na primer Klopce 110 avtobusov na dan, Pokošje 91 avtobusov na dan, Vrhole pri Slovenskih Konjicah 46 avtobusov na dan) so v naseljih, ki ležijo ob pomembnejših prometnih poteh (ob regionalni cesti Celje–Slovenska Bistrica–Maribor, Slovenska Bistrica–Pragersko–Ptuj, Slovenska Bistrica–Poljčane–Rogaška Slatina). V naseljih zunaj suburbanega območja je omrežje linij javnega prevoza redkejše (na primer Prebukovje 23 avtobusov na dan, Kebelj 14 avtobusov na dan, Planina 14 avtobusov na dan, Trnovec 7 avtobusov na dan). Bolj oddaljena in težje dostopna obmestna naselja so glede avtobusnih povezav slabše povezana z mestom (na primer Vrhloga 9 avtobusov na dan, Šentovec 4 avtobusi na dan, Prepuž 2 avtobusa na dan) oziroma avtobusnih povezav z mestom ni (na

Slika 5: Delež dnevni migrantov od skupnega števila vseh aktivnih prebivalcev, ki opravljajo poklic, v suburbanem območju, mestu in občini Slovenska Bistrica leta 1961 in 1991

primer Gabrnik, Kovača vas). Posebno v območjih, kjer je omrežje linij javnega prevoza redkejše ali jih ni, je pomemben osebni avtomobil.

Leta 1961 je bil delež dnevnih migrantov od skupnega števila prebivalcev, ki so opravljali poklic, v suburbanem območju manjši od polovice (48,2 %). Tega leta je v okolici mesta živelo veliko kmečkih prebivalcev, ki niso potovali na delo v druga naselja. V občini Slovenska Bistrica je bilo leta 1961 dnevnih migrantov le tretjina (33,3 %), v mestu pa dobra četrtina (25,7 %). Do leta 1991 se je delež dnevnih migrantov povečal v vseh območjih; najbolj v suburbanem območju, in sicer z 48,2 % leta 1961 na 79,7 % leta 1991. Najmanjši delež dnevnih migrantov je bil tega leta v mestu, le 30,0 %, v občini pa je bil njihov delež 56,9 %.

7. Sklep

Na razvoj in intenzivnost procesa suburbanizacije vplivata predvsem bližina prometnih poti in bližina mesta. Bolj oddaljena naselja (Prepuž, Videž, Šentovec, Pokoše, Vrhloga), ki so z mestom slabše prometno povezana, doživljajo manjšo stopnjo preobrazbe kot naselja, ki ležijo v neposredni okolici mesta in ob pomembnejših prometnih poteh (Vrhole pri Slovenskih Konjicah, Klopce, Visole, Kostanjevec, Zgornja Ložnica).

Učinki suburbanizacije so bolj izraženi na območju Podpohorskih goric in v severnem delu Dravinjskih goric. Stopnja preobrazbe je večja kot v naseljih na robu Dravskega polja. Tod število prebivalcev počasneje narašča, zaradi večjega obsega kvalitetnih kmetijskih zemljišč je več kmečkega prebivalstva, prostorski razvoj naselij pa je omejen.

V suburbanih naseljih prevladuje bivalna funkcija (tako imenovana spalna naselja), prebivalci pa so zaposleni v mestu in ostalih zaposlitvenih središčih, kjer tudi zadovoljujejo večino potreb. Posledica tega je intenzivna dnevna migracija. V okolico mesta se širi predvsem stanovanjska gradnja, kar je značilnost prve, tako imenovane primarne stopnje suburbanizacije. Na pomenu vse bolj dobivata tudi rekreacijska in turistična funkcija.

Suburbanizacija je šele v začetni, prvi fazi, za katero je značilna demografska rast obmestnih naselij. Suburbano območje je še slabo izraženo, sestavlja ga 17 naselij. Uporabljeni kazalci kažejo, da v okolici mesta potekajo procesi, ki agrarno pokrajino vse bolj spreminjajo v urbano. Sklepamo lahko, da se bo suburbano območje zaradi naraščanja števila prebivalcev in stanovanjske gradnje še povečalo in močnejše preobrazilo. V večji meri se bodo v okolico mesta selile tudi oskrbne in storitvene dejavnosti.

8. Viri in literatura

1. Pelc, S. 1993: Občina Domžale, primer spreminjanja obmestne pokrajine v okolici Ljubljane. *Geographica Slovenica* 25. Ljubljana.
2. Ravbar, M.: 1993: Suburbanizacija v Sloveniji. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
3. Popis stanovništva 1961, 1971. Savezni zavod za statistiku. Beograd.
4. Rezultati popisov prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji po naseljih leta 1981 in 1991. Statistični zavod Republike Slovenije. Ljubljana.
5. Prometne informacije Avtobusnega podjetja Certus. Slovenska Bistrica.
6. Topografska karta v merilu 1 : 50.000: Slovenske Konjice (list 23) in Slovenska Bistrica (list 24). Geodetski zavod Slovenije. Ljubljana, 1996.

9. Summary: Suburbanisation of Slovenska Bistrica

(translated by Branka Klemenc)

Suburbanisation stands for the demographic and spatial development of suburban settlements resulting from immigration of the population from the town and its larger gravitational catchment area. Owing to a high level of motorization, development of telecommunication and information infrastructure, and great dispersion of supply and service activities, the dwelling advantages of towns diminished or became limited to the offer of specialized activities and jobs. All these conditions resulted in migration of the population to suburban areas. The process of spatial transformation resulting from suburbanisation is visible in both spheres, towns and suburban areas. In the latter, the population development is more intense, the socioeconomic characteristics of the population gradually become urban, the development of supply and service activities is much more intense in the suburban areas than in the remaining settlements in the municipalities. Population growth in towns stagnates or declines, the activities intended for daily supply move towards the demographic center. It can be anticipated that the intensity and the extent of suburbanisation are in correlation with the size of the town, its economic power and the socioeconomic structure of the population.

The following five indicators were applied to determine the suburban area of Slovenska Bistrica: population development between 1961 and 1991, percentage of agrarian population in 1991, dynamics of housing construction between 1971 and 1991, percentage of daily migrants in 1991, and percentage of the people employed in tertiary and quaternary activities in 1991. The municipal average was considered as the limit value. Ranked within the suburban area were the settlements in the surroundings of the town which satisfied at least three of the five conditions (Figure 1), or, to put it in other words, the values of at least three of the above-mentioned indicators had to be above the municipal averages. With this criterion applied, 17 settlements were ranked within the suburban area: Črešnjevce, Gabrnik, Gladomes, Klopce, Korplje, Kostanjevec, Kovača vas, Leskovec, Pokoš, Prepuž, Šentovec, Tinjska gora, Videž, Visole, Vrhloga, Vrhole pri Slovenskih Konjicah, and Zgornja Ložnica.

Although the increase in the population number in the suburban settlements (the index of growth between 1961 and 1991 amounted to 123.4) is slower than in the town (index 161.0), it is still faster than the municipal average (index 108.5), or the population increase in the remaining settlements in municipality (index 95.0). The ratio between the autochthonous and immigrant population also changes (Figures 2 and 3). While the immigration to the town slowly diminishes, the percentage of immigrants in the suburban settlements increases, and in certain places it is already higher than in the town. In comparison with the town, with the remaining settlements, and with the municipal average, by far the greatest percentage of young population live in the suburban areas. The age index in the suburban area in 1991 amounted to 0.42, in the town 0.44, in the municipality 0.49, and in the remaining settlements in municipality 0.51. The supply and service activities and craftsman workshops are more numerous in the suburban settlements than in the remaining settlements in municipality (Figure 4).

The suburbanisation in the surroundings of Slovenska Bistrica is in the first phase only, of which the demographic development is typical, while the development of social infrastructure and jobs has only begun. In spite of this fact, certain types of activities have already developed in the suburbs and they occur more frequently than in the settlements outside the suburban area.

The immigration of the population results in the spatial spread of the suburban settlements which began an intensified expansion mainly because of the construction of detached houses. The index of housing growth between 1971 and 1991 amounted to 138.7 in the suburban area, 155.4 in the town, and 122.5 in the remaining settlements in the municipality.

Parallel with the intense building of housings the image of suburban settlements changes. The former agrarian appearance is ever more lost due to the new houses. Because of the changed mode of living the buildings emerge in the surroundings of town which are in many aspects very similar to urban houses. The plan of the suburban settlements also changes. Natural conditions are no more the decisive

factors of the distribution of new houses; new locational factors are ever more important, such as, for example: proximity of transport routes, possibility of linking with infrastructural network, proximity of jobs.

There are not many jobs in the surroundings of Slovenska Bistrica, so that intense daily migration of labour is typical (Figure 5). Relevant from this aspect is also the transport connectedness of the town with the suburban settlements. In the settlements lying close to the town and along more significant transport routes (along the Celje–Slovenska Bistrica–Maribor regional road) the bus connections with the town are the most frequent. In more remote settlements of poorer access the frequency of public transportation connections is much rarer.

On the basis of the applied data and indicators we can conclude that the development and intensity of suburbanisation process in the surroundings of Slovenska Bistrica are influenced mainly by the proximity of transport routes and the proximity of the town. Prevailing in the suburban settlements is mainly the dwelling function (the so-called dormitory villages), and the residents are employed in the town or some other centers of employment in which they satisfy the majority of their needs. The housing construction primarily spreads into the surroundings of the town, which is a typical feature of the so-called primary phase of suburbanisation. The importance of recreation and tourism also grows more and more. Proceeding from the increase in the population number and intense building of housings we can conclude that the suburban area will further increase and be subject to even more intense transformation. The supply and service activities will also be moved extensively in the surroundings of the town.

RAZPRAVE

**NEKATERE ZNAČILNOSTI BLIŽNJE REKREACIJE
PREBIVALSTVA DOMŽAL**

AVTOR

Dejan Cigale

Naziv: mag., univerzitetni diplomirani geograf in profesor zgodovine, asistent z magisterijem

Naslov: Inštitut za geografijo, Trg francoske revolucije 7, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: dejan.cigale@uni-lj.si

Telefon: 061 200 27 26

Faks: 061 200 27 34

UDK: 911.3:796.5(497.4 Domžale)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Nekaterne značilnosti bližnje rekreacije prebivalstva Domžal

V prispevku so na kratko predstavljene nekatere pomembnejše ugotovitve o bližnji rekreaciji prebivalstva Domžal, mesta v bližini Ljubljane. Vir podatkov je bilo anketiranje v izvornem območju, torej v samem naselju. Pozornost je bila namenjena zlasti rekreacijskim navadam obravnavanega prebivalstva in ugotavljanju ciljnih območij izletov. Podobno kot za večja slovenska mesta sta tudi za obravnavani primer značilna velika heterogenost ravnanja v prostem času in intenzivna pristočasna dejavnost, ki se izraža v množičnosti in pogostosti izletov ter precejšnjih prepotovanih razdaljah, kar vpliva tudi na temu ustrezne pokrajinske učinke bližnje rekreacije.

KLJUČNE BESEDE

bližnja rekreacija, ciljna območja rekreacije, prosti čas, pristočasne dejavnosti, Domžale, Slovenija

ABSTRACT

Some characteristics of daily and weekend recreation of Domžale residents

The paper briefly presents some relevant findings about the daily and weekend recreation of the residents of Domžale, a town in the vicinity of Ljubljana. A survey performed in the original area, i. e. in the town, served as a source of data. Attention was particularly focused on recreation habits of the surveyed population and on the establishing of destination areas of excursions. Similar to bigger Slovenian towns, the discussed case is also typical of great heterogeneity of behaviour in leisure time and intensive leisure activity which is manifested in mass activities, frequency of excursions and rather long travel distances, which all influence the landscape effects of the daily and weekend recreation.

KEY WORDS

daily and weekend recreation, destination areas of recreation, leisure, leisure activities, Domžale, Slovenia

1. Uvod

Bližnja rekreacija je postala predmet preučevanja večinoma šele v šestdesetih letih, ko je z razvojem avtomobilizma, rastjo standarda in podaljševanjem prostega časa dosegla tolikšen razmah, da njenega pomena, tako kot tudi pomena z njo povezanih pojavov, ni bilo več mogoče spregledati. Kljub temu je bila in je še deležna precej manjše pozornosti kot oblike preživljanja prostega časa, ki so povezane s prenočevanjem zunaj kraja stalnega bivanja, torej počitniška rekreacija oziroma stacionarni turizem. Razlog za to gre deloma iskati v njenih pogosto manj opaznih učinkih, v dostikrat manjši ekonomski zanimivosti, pa tudi v težji dosegljivosti dovolj kakovostnih podatkov, ki bi omogočali ustrezno obravnavanje pojava in bolj zanesljive sklepe.

Pri nas so se dela, posvečena tej tematiki, začela pojavljati že na začetku sedemdesetih let. Prinesla so številna pomembna spoznanja, kljub temu pa ostaja odprtih še veliko vprašanj. Na eni strani imamo pri nas in v tujini raziskave, ki so zajele območja celih držav, vendar niso bile geografsko zasnovane, na drugi strani pa vrsto geografskih raziskav, ki so zaradi objektivnih ovir (časovno in finančno zahtevno lastno zbiranje temeljnih podatkov) ostale omejene na posamezna mesta ali kvečjemu nekaj mest oziroma naselij. Zato je vrsta za geografijo zanimivih vprašanj ostala brez odgovora, posploševanje ugotovitev posameznih raziskav na razmere v drugih območjih pa je zaradi številnih razlogov problematično. Tudi medsebojna primerjava ugotovitev je zaradi razlik v uporabljenih metodologijah pogosto zelo otežkočena ali celo nemogoča. Poleg tega je večji del raziskav ostajal osredotočen na posamezna večja mesta oziroma njihovo prebivalstvo, manjša mesta ali podeželska naselja pa so bila le malokrat deležna pozornosti. Slednje velja tudi za Slovenijo, zaradi prevlade manjših mest pa so bila vendarle relativno pogosteje predmet sicer maloštevilnih tovrstnih raziskav (na primer Jeršič 1971 in 1984), ki pa so le izjemoma obravnavale mesta, ki imajo manj kot 15.000 prebivalcev, na primer Ptuj (Jeršič 1998), zato bi bilo morda zanimivo predstaviti nekatere ugotovitve o bližnji rekreaciji prebivalstva Domžal.

To naselje, ki je leta 1991 imelo 11.023 prebivalcev, je bilo izbrano kot predmet preučevanja zaradi že omenjenega dejstva, da je bila pozornost običajno usmerjena na večja mesta, poleg tega pa je bilo na osnovi družbenoekonomskih in demografskih značilnosti prebivalstva tega naselja mogoče pričakovati živahno pristočasno aktivnost ter dobro oblikovane pristočasne navade.

Uvodoma je treba vsaj na kratko pojasniti pojem bližnja rekreacija, čeprav se je tudi v slovenski geografski literaturi že dokaj udomačil. Kljub temu da glede uporabe tega pojma, pa tudi pojmov prosti čas in rekreacija, ni popolne enotnosti, se praviloma uporablja kot oznaka za tiste vrste rekreacije, ki niso vezane na dopust oziroma počitnice. Na tem mestu bodo pod pojmom bližnja rekreacija razumljene pristočasne dejavnosti zunaj lastnega doma, ki se ne odvijajo v času dopusta in ki časovno obsegajo največ dva dneva, izjemoma dva dneva in pol (poleg obeh dni ob koncu tedna še petkovo popoldne). Prostorskih omejitev ne bomo postavljali, saj je bil naš namen tudi ugotoviti, v kolikšni meri je pojav res omejen na bližnja območja. Takšni opredelitvi bližnje rekreacije v prid govori tudi podobno razumevanje pojma v nekaterih slovenskih raziskavah (Jeršič 1971, 1984 in 1995), pa tudi v številnih raziskavah v tujini (na primer Kemper 1977; Schnell 1977 in 1994; Thélin 1983).

Podatki o rekreacijskih navadah prebivalstva Domžal so bili pridobljeni s pomočjo anketiranja, ki je bilo izvedeno od novembra leta 1996 do januarja leta 1997. Uporabljen je bil kvotni vzorec, ki je po svoji starostni in spolni strukturi ustrezal strukturi prebivalstva Domžal, vanj pa je bilo vključenih 250 anketirancev. Vprašanja so se večinoma nanašala na obdobje enega leta pred anketiranjem.

V nadaljevanju bodo na kratko predstavljene nekatere poglobitve značilnosti rekreacijskih navad, in sicer zlasti:

- pomembnejše rekreacijske aktivnosti,
- glavne značilnosti izletov, predvsem pogostost in trajanje izletov, oddaljenost ciljev in uporabljena prevozna sredstva,
- ciljna območja bližnje rekreacije.

S pomočjo dobljenih ugotovitev smo skušali orisati vlogo bližnje rekreacije kot pojava, ki je prisoten in opazen v pokrajini, hkrati pa poznavanje teh značilnosti predstavlja tudi osnovo za preučevanje pokrajinskih učinkov bližnje rekreacije.

Dobljene rezultate smo primerjali z ugotovitvami več izbranih raziskav, na osnovi tega pa se je bilo mogoče dokopati do nekaterih bolj splošnih zaključkov, predvsem pa ugotoviti, da obstaja na tem področju velika raznolikost, ki je tudi posledica različnih pokrajinskih in infrastrukturnih možnosti za rekreacijo.

2. Rekreacijske dejavnosti prebivalstva Domžal

Rekreacijske aktivnosti so pomembne tako zaradi tega, ker predstavljajo odraz različnih motivov in želja prebivalstva, kot tudi zato, ker so s posameznimi aktivnostmi povezane določene oblike rabe prostora, posredno pa tudi izbor različnih ciljnih območij. Zaradi tega na vrsto in obseg pokrajinskih učinkov bližnje rekreacije vplivajo tudi obstoječe rekreacijske navade. Ker so značilnosti prostočasnega ravnanja odvisne tudi od količine razpoložljivega časa, bosta posebej obravnavana prosti čas med tednom in ob koncu tedna.

2.1. Prosti čas med tednom

Med dejavnostmi, ki se odvijajo v prostem času med tednom, torej od ponedeljka do petka, so relativno pomembnejše tiste, ki se odvijajo (tudi) v urbanem in torej bližnjem okolju, saj je čas omejevalni dejavnik za izlete na podeželje oziroma v bolj oddaljene kraje, kjer se je mogoče ukvarjati s širšim spektrom prostočasnih dejavnosti na prostem.

Preglednica 1: Rekreacijske dejavnosti med tednom (anketiranci so lahko izbrali največ štiri odgovore).

rekreacijske dejavnosti	toplejši del leta		pozimi	
	število odgovorov	delež anketirancev v %	število odgovorov	delež anketirancev v %
sprehod	150	60,0	137	54,8
obisk prijateljev, znancev, sorodnikov	122	48,8	139	55,6
delo na vrtu oziroma kmetijski parceli	106	42,4	–	–
športne dejavnosti	94	37,6	98	39,2
obisk lokala (pijača)	54	21,6	64	25,6
kopanje, sončenje	52	20,8	7	2,8
obisk kinopredstave	48	19,2	55	22,0
obisk kulturne prireditve	41	16,4	39	15,6
obisk zabavne prireditve	41	16,4	37	14,8
obisk lokala (hrana)	17	6,8	16	6,4
obisk športne prireditve	16	6,4	14	5,6
različne igre na prostem	10	4,0	8	3,2
drugo	10	4,0	7	2,8
skupaj	761	–	621	–

Največji del anketirancev je v prostem času v toplejšem delu leta (pomlad, poletje, jesen) hodil na sprehode (preglednica 1). Delež tistih, ki so navedli sprehode kot eno izmed dejavnosti, s katerimi so se najpogosteje ukvarjali v prostem času, ni bil dosti manjši od dveh tretjin (150 anketirancev ali 60,0 %), kar je razmeroma veliko, vendar se ta delež dovolj dobro ujema s tistimi, ki so jih ugotavljali različni

tuji in domači avtorji (na primer Backé in Peyker 1981; Thélin 1983; Jansen - Verbeke 1986; Klemm in Kreilkamp 1993). Sledili so obiski prijateljev, znancev in sorodnikov (48,8 % anketirancev) pred delom na vrtu (42,4 % anketirancev). Na četrtem mestu je ukvarjanje s športnimi dejavnostmi, kar sicer kaže na precejšnjo športno aktivnost prebivalstva, vendar je treba poudariti, da gre pri tem za celo vrsto zelo različnih dejavnosti. Tu so zajeti tako neobvezno kolesarjenje po mestu ali njegovi bližnji okolici kot aerobika, športne igre z žogo (košarka, nogomet ...), tenis ali pa športno plezanje.

Priljubljenost posameznih aktivnosti v zimskem času se vsaj na prvi pogled ne razlikuje bistveno od tiste, ugotovljene za čas od pomladi do jeseni, razlike pa so v resnici precejšnje. Največkrat je bilo navedeno obiskovanje znancev, prijateljev in sorodnikov (55,6 % anketirancev), delež anketirancev, ki jim je sprehajanje predstavljalo eno najpogostejših pristočasnih dejavnosti, je bil skoraj enak (54,8 %), vendar nekoliko manjši kot v toplejšem delu leta, potem pa so že sledile športne dejavnosti, ki pa so bile bistveno drugačne kot poleti. Če je bilo v toplejšem delu leta med njimi najbolj zastopano kolesarjenje, je pozimi daleč na prvem mestu smučanje (zanj se je odločilo 20 % anketirancev), na drugem košarka (tako kot v toplejšem delu leta), na tretjem mestu pa je spet tipično zimska aktivnost, sankanje. Anketirancev, ki so se ukvarjali s športom, je bilo po zaslugi smučanja sicer nekaj več (98 pozimi, 94 v toplejšem delu leta), raznovrstnost izvajanih dejavnosti pa je bila manjša. Deleži anketirancev, ki so se ukvarjali s katero od drugih dejavnosti, so precej zaostajali.

Na manjši pomen preživljanja prostega časa zunaj doma v zimskem času kaže tudi povečano število posameznikov, ki prostega časa v obravnavanem obdobju v glavnem niso preživljali zunaj doma, zato na to vprašanje niso mogli odgovarjati. Takšnih anketirancev je bilo kar 18 (7,2 %), v poletnem času pa le 10. Ta številka opozarja tudi na obstoj skupine prebivalstva, ki je v preživljanju svojega prostega časa vezana skoraj izključno na lastni dom, med njimi pa so nadpovprečno zastopani starejši prebivalci.

2.2. Prosti čas ob koncu tedna

Večina avtorjev, ki so se ukvarjali z bližnjo rekreacijo, je ugotavljala, da je ob sobotah in nedeljah relativno dosti pomembnejši tisti prosti čas, ki ga preživljamo na izletih, predvsem na izletih v naravo, na podeželje oziroma v odprto pokrajino, kar se je pokazalo tudi v primeru Domžal.

Tudi ob koncu tedna sta bili v toplejšem delu leta najpomembnejši dejavnosti obisk prijateljev, znancev in sorodnikov (64,8 % anketirancev) ter sprehodi oziroma hoja (59,2 %). Pri tem gre za dejavnosti, ki anketirancem s svojimi zahtevami (potrebna finančna sredstva, telesna zahtevnost, izurjenost) ne postavljata omejitev. Na tretjem mestu je ob koncih tedna kopanje in/ali sončenje (med tednom na petem mestu), ki ga navaja kot eno od dejavnosti, s katerimi se najpogosteje ukvarjajo, 90 anketirancev (36,0 %). Njegov večji pomen kot med tednom je nedvomno posledica večjega obsega razpoložljivega časa, ki omogoča tudi pot v bolj oddaljene kraje, na primer obmorske kraje. Sledijo različne športne aktivnosti (29,2 % anketirancev), šele na petem mestu pa je obdelovanje vrtov, ki se mu prebivalci očitno v večji meri posvečajo med tednom, ko krajši razpoložljivi čas otežkoča ukvarjanje z drugimi dejavnostmi, poleg tega pa gre za dejavnost, ki nima samo rekreacijske funkcije.

Pozimi je bila prevlada obiskov še večja kot v toplejšem delu leta (75,6 % anketirancev), kar je po vsej verjetnosti tudi posledica vpliva vremenskih razmer, ki onemogočajo ali otežkočajo ukvarjanje s številnimi drugimi pristočasnimi dejavnostmi. Zelo pomembni so še sprehodi (58,0 %), že precej daleč zadaj, a še zmeraj dovolj pomembne, pa so športne aktivnosti, seveda predvsem po zaslugi alpskega smučanja, ki ga je navedlo 63 od 95 anketirancev, ki so se ukvarjali s športnimi dejavnostmi. Večkrat je bilo navedeno še obiskovanje gostinskih lokalov (26,8 %) in obiskovanje različnih prireditev (22,4 % anketirancev), ostale dejavnosti pa so bile manj množične. Dve poleti precej pomembni dejavnosti, kopanje in planinarjenje, ne igrata v prostem času pozimi skoraj nikakršne vloge, izvajanje vrste rekreacijskih dejavnosti (na primer nabiranje gozdnih sadežev, pikniki ali delo na vrtu) pa zaradi vremenskih razmer v tem delu leta ni mogoče.

Preglednica 2: Prostočasne dejavnosti ob koncu tedna (anketiranci so lahko izbrali največ štiri odgovore).

prostočasne dejavnosti	toplejši del leta		pozimi	
	število odgovorov	delež anketirancev v %	število odgovorov	delež anketirancev v %
obisk prijateljev, znancev ali sorodnikov	162	64,8	189	75,6
sprehod, hoja	148	59,2	145	58,0
kopanje, sončenje	90	36,0	14	5,6
športne aktivnosti	73	29,2	95	38,0
delo na vrtu oziroma lastni kmetijski parceli	53	21,2	–	–
obisk gostinskega lokala	46	18,4	67	26,8
obisk športne, kulturne ali zabavne prireditve	45	18,0	56	22,4
planinarjenje	42	16,8	8	3,2
nabiranje gob in gozdnih sadežev	32	12,8	–	–
obisk lastne počitniške hišice	32	12,8	22	8,8
piknik	31	12,4	–	–
ogled naravnih ali kulturnih znamenitosti	19	7,6	16	6,4
različne igre na prostem	14	5,6	8	3,2
pomoč pri kmečkih opravilih pri sorodnikih ...	9	3,6	–	–
drugo	8	3,2	7	2,8
skupaj	804	–	627	–

V splošnem je bilo število navedb različnih dejavnosti manjše kot v toplejšem delu leta, pa tudi deleži posameznikov, ki so se ukvarjali z njimi. Vremenske možnosti pač omejujejo število prostočasnih dejavnosti na prostem, s katerimi se je mogoče ukvarjati v tem letnem času. Posledica tega je nekoliko zmanjšana prostočasna aktivnost zunaj doma v zimskem času.

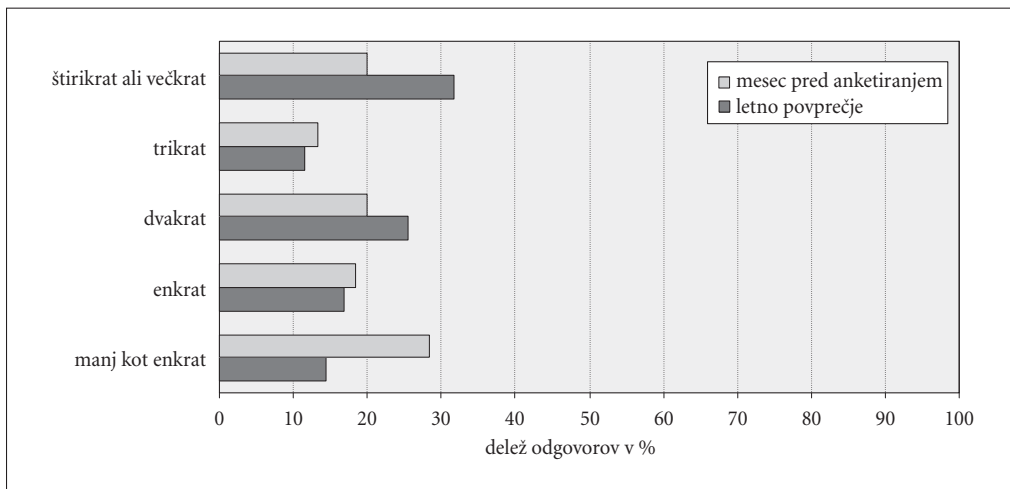
3. Pogostost in trajanje izletov

V anketi je bilo uvrščeno posebno vprašanje o pogostosti izletov, in sicer tudi zato, ker se velik del v anketi navedenih prostočasnih dejavnosti, s katerimi se ljudje ukvarjajo ob koncih tedna, odvija v okviru izletov, poleg tega pa so z njimi povezani dobro opazni prometni tokovi ter učinki v ciljnih območjih.

Vprašanje o povprečni mesečni pogostosti izletov se je nanašalo na celo leto, zato z njim niso zajeta nihanja prek leta, do katerih prihaja pri velikem delu anketirancev, o čemer pričajo odgovori na nekatera druga vprašanja.

3.1. Pogostost izletov

Največ anketirancev (79 ali 31,6 %) je odgovorilo, da hodijo na izlete tako rekoč vsak konec tedna ali celo dvakrat v okviru enega konca tedna, približno toliko pa je tudi tistih, ki so hodili na izlete enkrat ali manjkrat mesečno (78 ali 31,2 %). Prisotna je torej svojevrstna bipolarnost glede pogostosti izletov ob koncih tedna. Na eni strani je obsežna skupina ljudi, ki so skoraj vsak teden na izletih, na drugi pa posamezniki, ki hodijo na izlete le izjemoma ali zelo redko. Iz odgovorov na vprašanje o razlogih, ki ovirajo večjo pogostost izletov, je mogoče sklepati, da so pri posameznikih, ki zelo redko hodijo na izlete, glavni razlogi objektivne ovire, na primer zdravstvene težave. Kljub temu pa je bil drugi najbolj pogost odgovor »dvakrat«, kar pomeni, da je za četrtino prebivalstva značilna zmerna izletniška aktivnost.

Slika 1: Mesečna pogostost izletov prebivalcev Domžal ob koncu tedna.

Navedbe za celo leto so lahko le približna ocena, na kar vplivajo tako razlike med letnimi časi kot nezanesljivost spomina. Ker smo želeli tudi bolj natančne odgovore, saj je pogostost izletov dovolj pomemben kazalec intenzivnosti izletniške aktivnosti, nas je zanimala tudi pogostost izletov v mesecu dni pred anketiranjem. Ker se je anketa odvijala v glavnem v času od novembra do januarja, so ti odgovori zajemali del leta, za katerega je po navedbah večine podobnih raziskav (na primer Ruske in Stein 1973; Kemper 1977; Thélin 1983) značilna manjša izletniška aktivnost.

Slika je dokaj podobna tisti, ki jo je dalo vprašanje o običajni letni pogostosti izletov, le da je težišče pomaknjeno k odgovorom, ki govorijo o manjši pogostosti (slika 1). Odstopanja so največja pri obeh skrajnih kategorijah. Največ je bilo tokrat anketirancev, ki v preteklem mesecu dni sploh niso bili na izletu (28,4%), opaziti pa je mogoče tudi drugi višek na nasprotnem koncu lestvice pogostosti izletov: 50 anketirancev ali 20,0% je bilo na izletu štirikrat ali večkrat.

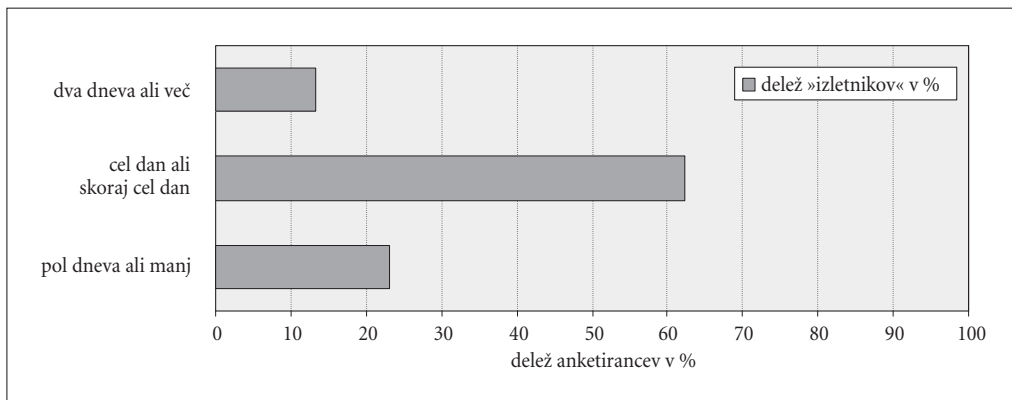
Takšna podoba je najbrž dokaj značilna za zimski čas nasploh, dodatno pa je k njej prispevalo še razmeroma neprijetno vreme (sneg, mraz ...) v času, na katerega se je nanašala večina anket.

3.2. Trajanje izletov

Kazalec pomena izletov je tudi čas, ki ga posameznik porabi zanje. Pri tem je poleg pogostosti izletov treba poznati tudi njihovo trajanje. Posameznik lahko porabi zanje več časa, čeprav gre samo enkrat mesečno na dvodnevni izlet, kot nekdo drug, ki si vsak konec tedna privoščiči nekajurni izlet. Če je trajanje izleta povezano z bivanjem v enem samem ciljnim območju, je tudi kazalec vrednotenja njegovega prostorskega rekreacijskega potenciala s strani izletnikov (Ammann 1978, 67). Ker pa je za veliko izletov značilno, da vsebujejo postanke na več točkah, bi bilo tovrstne podatke mogoče dobiti le v ciljnih območjih.

Seveda ne trajajo vsi izleti enako dolgo, zato smo z anketo želeli dobiti informacijo o najbolj pogostem, najbolj običajnem trajanju izletov.

Med anketiranci jih je največ (156 oziroma 62,4%) hodilo na izlete, ki so trajali cel ali skoraj cel dan, najmanj (33 oziroma 13,2%) pa je bilo tistih, ki so na izletih ponavadi prenočevali. Prevladovala so nočitve v lastnih počitniških hišicah ter pri prijateljih ali sorodnikih. V luči teh ugotovitev bi se bilo mogoče v določeni meri strinjati s tistimi avtorji, ki so pri opredeljevanju bližnje rekreacije izločali izlete s prenočevanjem (na primer Amman 1978), saj so več kot enodnevni izleti razmeroma zelo

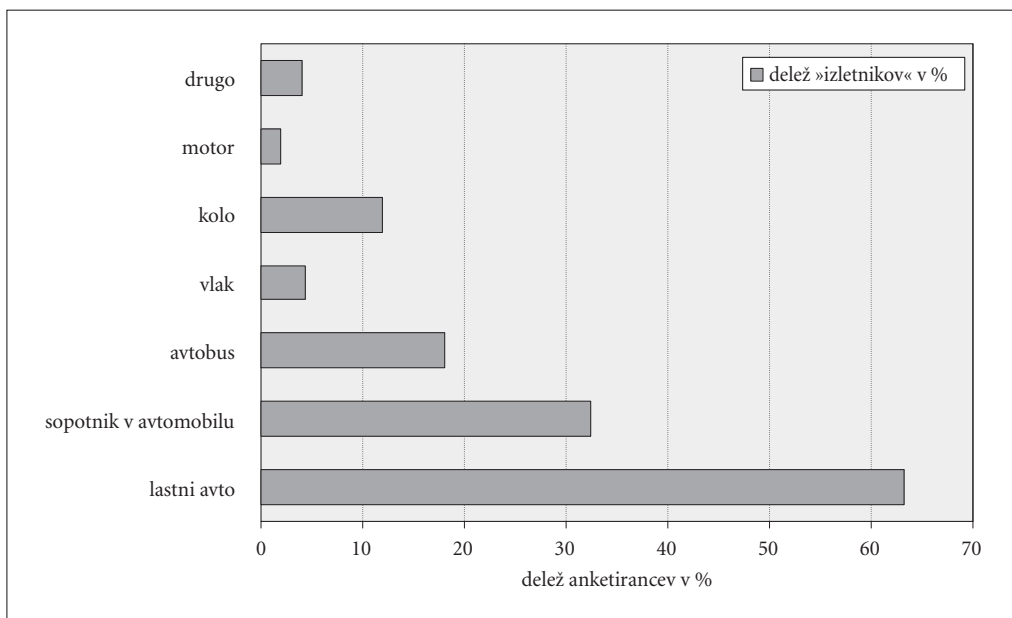

Slika 2: Trajanje izletov prebivalcev Domžal.

redki in niso v večji meri značilni za bližnjo rekreacijo. Razlog za to je mogoče iskati v razmeroma kratkem trajanju prostega časa ob koncu tedna.

4. Na izletih uporabljena prevozna sredstva

Kadar govorimo o izletih, običajno pomislimo tudi na množice avtomobilov in zgoščen promet na cestah ob koncih tedna, velik del problemov in konfliktov, ki se pojavljajo v zvezi z bližnjo rekreacijo, pa je ravno posledica avtomobilskega prometa. Takorekoč vse empirične raziskave bližnje rekreacije oziroma izletniškega turizma so nedvoumno ugotovile, da je na izletih najbolj pogosto uporabljano prevožno

Slika 3: Na izletih uporabljena prevozna sredstva (anketiranci so lahko izbrali največ dva odgovora).

sredstvo osebni avto. Podobno velja za Domžale, kjer osebni avto kot prevozno sredstvo na izletih očitno nima nobene konkurence. Kar 215 anketirancev (86,0 %) hodi na izlete izključno ali tudi z avtom, in sicer kot voznik ali kot sopotnik. Določeno vlogo imata še avtobus (45 odgovorov oziroma 18,0 % anketirancev) in kolo (12,0 % anketirancev), ostali načini poti na izlet pa so skoraj nepomembni.

Zaradi udobja, neodvisnosti od vremenskih razmer ter svobode, ki jo ponuja, avto skoraj ne more imeti resnega tekmeca med ostalimi prometnimi sredstvi. Slabost javnega prevoza je v tem, da omogoča dostop le do nekaterih potencialno zanimivih ciljev (kar velja še posebej za vlak), da so povezave pogosto slabe, in da zahteva njegova uporaba več razpoložljivega časa, temu pa se pogosto pridružijo še višje cene ter manjše udobje.

Na drugi strani uporabo koles ali motorjev omejujejo vremenske razmere, hkrati pa so tudi le malo uporabni za izlete družin z otroki, ki predstavljajo pomembno skupino izletnikov (kar 46,4 % anketirancev je na izlete potovalo predvsem v okviru družine). Medtem ko je delež motorja resnično majhen, se za uporabo kolesa odloča več anketirancev, verjetno pa predstavlja oviro za njegovo večjo uporabo, poleg že navedenih razlogov, še telesna kondicija, ki je potrebna za pot do nekoliko bolj oddaljenih ciljev. Tudi obstoječe prometnice so za uporabo koles precej neprimerne, kolesarskih stez pa v širši okolici Domžal tako rekoč sploh ni.

5. Oddaljenost izletniških ciljev

Za geografijo so še posebej zanimive tiste značilnosti izletov, ki neposredno vključujejo prostorski vidik. Sem sodijo tudi na izletih prepotovane poti do cilja oziroma oddaljenost izletniških ciljev. Večina ljudi potuje na izlete v različne in različno oddaljene kraje, kljub temu pa si običajno le izbirajo izletniške cilje, ki so znotraj določene razdalje od izvornega območja. Oddaljenost ciljev izletov je odvisna tako od ponudbe potencialnih izletniških območij, mobilnosti prebivalstva, njegovih motivov in razpoložljivega časa kot tudi od obstoječih prometnih povezav.

V anketi so bile kategorije razdalj določene tako, da so bili v prvi (do 30 km) zajeti bližnji izletniški cilji (od Dobena ali Volčjega Potoka v razdalji nekaj kilometrov do Kamniške Bistrice na severu ter Trojan ali Moravč na vzhodu). To je hkrati razdalja, znotraj katere so v veliko primerih ugotovili prostorsko težišče bližnje rekreacije. Tako je na primer v Zahodni Nemčiji kar 50 do 60 % izletnikov prepotovalo do svojega izletniškega cilja le do 30 km (Eberle 1980, 128). V drugi kategoriji (nad 30 km do 60 km) so bolj oddaljeni, a še zmeraj razmeroma hitro dosegljivi izletniški kraji, kot na primer Bled ali okolica Ljubljane, tretja kategorija (nad 60 km do 100 km) pa zajema bolj oddaljene kraje, do katerih je praviloma treba potovati okrog ene ure in več in so pogostejši cilji izletov le, če so zaradi različnih razlogov posebej privlačni. Bolj oddaljeni in domnevno redkeje obiskani kraji so se nahajali v četrti kategoriji (na primer obmorski kraji, Prekmurje ...).

Preglednica 3: Oddaljenost ciljev izletov.

oddaljenost ciljev	število odgovorov	delež anketirancev v %
do 30 km	77	30,8
nad 30 km do 60 km	62	24,8
nad 60 km do 100 km	55	22,0
nad 100 km	53	21,2
skupaj	250	100,0

Rezultati ankete so pokazali, da si največ anketirancev (30,8 %) najpogosteje izbira cilje izletov, ki so oddaljeni do 30 km od Domžal. Potemtakem je naziv bližnja rekreacija, kljub nekaterim njegovim

slabostim, tudi v obravnavanem primeru dokaj ustrezen, saj ima večina z njo povezanih poti cilje res v precejšnji bližini stalnega bivališča. Pogostost odgovorov se zmanjšuje s povečevanjem razdalje, vendar je ta padec precej skromen in še zmeraj je kar 21,5% anketirancev običajno hodilo v izletniške kraje, ki so oddaljeni več kot 100 km. Pri anketirancih, ki si izbirajo najbolj oddaljene cilje, verjetno igra pomembno vlogo dejstvo, da so zaradi različnih razlogov, na primer zaradi možnosti za ukvarjanje z določeno dejavnostjo (s smučanjem, kopanjem ...), za njih posebej zanimivi tisti izletniški cilji, ki so bolj oddaljeni. Tudi dejstvo, da razdalja sama po sebi predstavlja dejavnik privlačnosti, saj je povezana z večjo spremembo okolja, najbrž ni brez pomena.

6. Ciljna območja izletov prebivalcev Domžal

Razmeroma največ izletniških ciljev anketirancev je bilo torej v razdalji do 30 kilometrov, vendar takšna posplošena ugotovitev skriva dejstvo, da marsikateri posameznik obiskuje zelo različno oddaljene cilje in da območja izletniške rekreacije ne predstavljajo zaključenih ozemeljskih enot v obliki krogov, katerih središče bi bilo v izvornem območju, temveč se pojavljajo težišča v obliki posameznih točk oziroma manjših območij.

6.1. Izletniška območja, obiskana v letu dni pred anketiranjem

Območje bližnje rekreacije prebivalstva nekega naselja (izvornega območja) zajema običajno precej obsežen prostor, v katerem so različno na gosto razporejeni posamezni cilji. Zaradi raznolikosti rekreacijskih navad in motivov prebivalstva je bilo mogoče pričakovati, da bodo obiskana ciljna območja zelo razpršena, kljub temu pa se praviloma izletniški tokovi posebej močno usmerjajo v določena območja, ki so zaradi svojih lastnosti (bližina, privlačnost) za večino prebivalstva nadpovprečno zanimiva.

Preglednica 4: Izletniška območja, obiskana v letu dni pred anketiranjem.

izletniška območja	število odgovorov	delež anketirancev v %
bližnja okolica Domžal	208	83,2
Bled in Bohinj z okolico	165	66,0
Kamniške Alpe	162	64,8
Primorska	126	50,4
sosednje države	123	49,2
druga območja nekdanje domžalske občine	109	43,6
Ljubljana z okolico	103	41,2
Štajerska s Prekmurjem	81	32,4
druga območja Gorenjske	72	28,8
Dolenjska	68	27,2
Zgornje Posočje	62	24,8
Zgornja Savinjska dolina z okolico	51	20,4
Posavsko hribovje	48	19,2
Notranjska	25	10,0
drugo	4	1,6
skupaj	1407	–

V anketi postavljeno vprašanje je bilo zaprtega tipa. Anketiranec je med navedenimi območji izbral tista, ki jih je v preteklem letu obiskal vsaj enkrat. Območja, ki so bila v ta namen navedena v anket-

nem vprašalniku, niso nujno predstavljala zaključenih geografskih enot ali regij. Izbrana so bila takšna poimenovanja območij, ki so razširjena v vsakdanji rabi in za katera je bilo mogoče pričakovati, da bodo znana in razumljiva večini anketirancev.

Tudi odgovori na to vprašanje so pokazali, da se velik del bližnje rekreacije res odvija blizu kraja stalnega bivališča, saj so bili cilji izletov pri skoraj 85 % anketirancev (tudi) v bližnji okolici Domžal, kjer se nahajajo med drugim Dobeno z Rašico, Volčji Potok, Krumperk in še nekateri cilji pretežno lokalnega pomena. Že na drugem mestu sta Bled in Bohinj z okolico (66,0 % anketirancev), kar je verjetno posledica velike privlačnosti območja, predvsem obeh imenovanih krajev, ter njune dovolj hitre dostopnosti. Na tretjem mestu je spet malo oddaljeno območje. To so Kamniške Alpe (64,8 %), kjer sta Kamniška Bistrica in Velika planina razmeroma bližnja in dobro obiskana izletniška cilja. Naziv Kamniške Alpe je bil uporabljen iz dveh razlogov: najprej zato, ker je dovolj razširjen in poznan med obravnavanim prebivalstvom, drugi pa je bilo s tem poudarjeno tudi dejstvo, da je s tem nazivom mišljen predvsem tisti del Kamniško-Savinjskih Alp, ki je sorazmerno blizu in gravitira proti jugu. Sledita dve bolj oddaljeni »območji«, ki sta po vsej verjetnosti deležni obiska v okviru izletov manj pogosto. Na eni strani imamo nadpovprečno privlačno območje (Primorska), na drugi pa zelo obsežno in ohlapno definirano območje »tuje države«. Vsaj enkrat obisk katerekoli tuje države v okviru izleta, ki je lahko nakupovalni izlet v sosednjo državo ali pa izlet za konec tedna v hrvaško Istro, je bil torej zajet v tej skupini odgovorov.

Ostala območja so bila manj pomembna, vendar je prav vsa, če izvzamemo kategorijo »drugo«, obiskala več kot desetina anketirancev, kar ponovno opozarja na razpršenost ciljev bližnje rekreacije in z njihovim obiskom povezanih prometnih tokov. To potrjuje tudi podatek, da je vsak anketiranec v povprečju navedel približno 5,6 ciljnih območij.

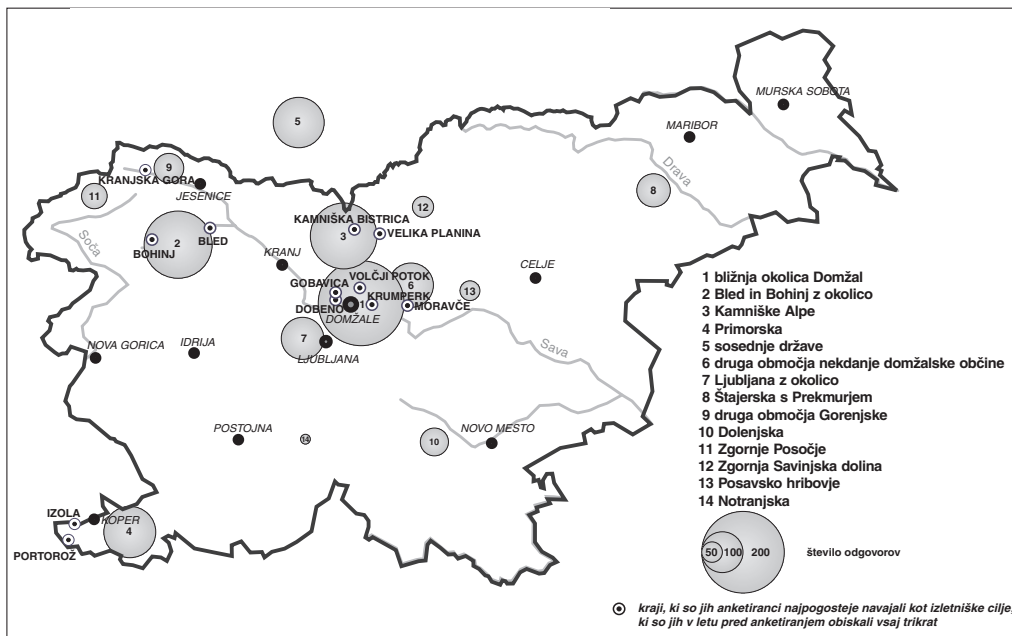
6.2. Najbolj pogosto obiskano izletniško območje

Območja, ki jih prebivalci Domžal obiskujejo v okviru izletov, so očitno prostorsko zelo razpršena. Pri tem so lahko nekatera izmed njih zaradi svoje nadpovprečne privlačnosti deležna obiska večine prebivalstva, a le enkrat ali dvakrat v letu, medtem ko težišče izletniške dejavnosti ostaja na drugih, manj oddaljenih območjih. Zato je bilo ravno tako pomembno vedeti, katera območja so anketiranci v okviru izletov najpogosteje obiskovali, saj je na ta način mogoče z večjo zanesljivostjo ugotoviti pomen posameznih območij za bližnjo rekreacijo.

Preglednica 5: Najpogosteje obiskana izletniška območja prebivalcev Domžal (ostala območja je navedlo manj kot 10 anketirancev).

izletniška območja	število odgovorov	delež anketirancev v %
bližnja okolica Domžal	81	32,4
Primorska	28	11,2
Kamniške Alpe	28	11,2
Bled in Bohinj z okolico	23	9,2
druga območja nekdanje domžalske občine	16	6,4
Dolenjska	14	5,6
Štajerska (brez Savinjske doline) s Prekmurjem	13	5,2
sosednje države	12	4,8
druga območja Gorenjske	12	4,8

Odgovori na to vprašanje so pokazali, da anketiranci zdaleč najbolj pogosto obiskujejo izletniške cilje v bližnji okolici Domžal (32,4 % vseh anketirancev). Nič nenavadnega ni, da se na drugem mestu

Slika 4: Območja bližnje rekreacije prebivalstva Domžal.

nahajajo Kamniške Alpe, nepričakovano pa si to mesto delijo s Primorsko. Obe območji je najpogosteje obiskovalo po 28 anketirancev (11,2 %). Sledita Bled in Bohinj z okolico (9,2 % anketirancev) in šele potem bližnja »druga območja nekdanje domžalske občine«.

Tudi med najpogosteje obiskanimi območji so pri vrhu tista, ki so bila največkrat navajana že med območji, obiskanimi v »preteklem letu«, le da je še poudarjena vloga bližnje okolice Domžal. Poleg tega je razviden tudi razmeroma majhen pomen nekaterih območij, ki so sicer dovolj zanimiva, da doživijo občasen obisk, zaradi oddaljenosti ali vendarle premajhne privlačnosti pa se skorajda ne pojavljajo v vlogi najpogosteje obiskanih izletniških območij. V to skupino sodijo Posavsko hribovje, Notranjska ter Zgornje Posočje. Oddaljenost bi bila lahko glavni razlog za redke obiske le pri Zgornjem Posočju, medtem ko je Notranjska hitreje dosegljiva kot Primorska, ki je kljub svoji oddaljenosti pogosto obiskovana, razmeroma zelo blizu pa je tudi precejšen del Posavskega hribovja. Ti dve območji sta torej očitno za izletnike iz Domžal manj privlačni.

6.3. Večkrat obiskani izletniški kraji

Izletniška območja, ki so bila navedena v anketi, so razmeroma obsežna in heterogena, znotraj njih pa so bolj privlačni le posamezni kraji. Kateri so torej dejansko obiskani cilji oziroma izletniški kraji? Tudi med njimi se pojavljajo takšni, ki so le izjemoma deležni obiska, na drugi strani pa tisti, ki so za obiskovalce bolj privlačni in se ti vanje večkrat vračajo. Zato so nas še posebej zanimali tisti kraji, ki so jih anketiranci prek leta obiskali vsaj trikrat. To ne pomeni samo, da so deležni razmeroma velikega obiska, temveč očitno s tem, kar lahko ponudijo, zadovoljujejo zahteve obiskovalcev. Če so bolj oddaljeni, mora biti večja tudi njihova privlačnost, da ta kompenzira daljšo pot in stroške, ki so s tem povezani.

Kljub velikemu številu različnih navedb je dobro razviden nadpovprečen pomen nekaterih izletniških ciljev. Skoraj vsi ti cilji bližnje rekreacije (slika 4) so v najpogosteje imenovanih izletniških območjih

(»bližnja okolica Domžal«, »Bled in Bohinj z okolico«, »Kamniške Alpe« ...). Na prvem mestu sta Bohinj in Bled (24 oziroma 20 navedb), ki sta se na tako visoko mesto najbrž uvrstila zaradi njune nadpovprečne privlačnosti, povezane s slikovito pokrajino, raznovrstno ponudbo in slovesom obeh krajev, ni pa mogoče izključiti tudi vpliva dejstva, da so se zaradi njune dobre poznanosti anketiranci prej spomnili nanju kot na kak drug izletniški cilj. Sledijo štirje kraji, ki so iz Domžal res hitro dostopni: Krumperk z Gorjušo, Dobeno (Rašica), Velika Planina in Volčji Potok (od 17 do 11 navedb). Med kraji, ki so bili imenovani petkrat ali večkrat, sta še dva obmorska (Portorož in Izola), dva alpska turistična kraja (Kranjska Gora in Kamniška Bistrica, od katerih je slednja tudi blizu Domžal in temu primerno hitro dostopna) ter dva izletniška cilja, ki sta se nahajala znotraj nekdanje domžalske občine, in ki sta izletniško privlačna predvsem za lokalno prebivalstvo (Moravče, Gobavica). Pri pomembnih izletniških ciljnih prebivalstva Domžal gre torej za zanimivo mešanico le lokalno privlačnih ciljev ter dobro znanih turističnih središč, ki pa so že precej bolj oddaljena. Poleg njih nastopa še množica izletniških ciljev, ki pa so jih navedli le posamezni anketiranci.

6.4. Ciljna območja v različnih časovnih obdobjih

Pomen posameznih ciljnih območij ni enak v vseh časovnih obdobjih. Iz rezultatov ankete je bilo mogoče razbrati, da se cilji bližnje rekreacije ob koncu tedna razlikujejo od tistih med tednom. V splošnem je mogoče te razlike zelo na kratko označiti s trditvijo, da so med tednom ciljna območja v večji meri osredotočena na bližnjo okolico Domžal, ter da sta za konec tedna značilna večja raznovrstnost in večje število izbranih ciljev. Njihov pomen se nekoliko spreminja tudi prek leta, tako da je v zimskem času mogoče opaziti večjo »priljubljenost« krajev, kjer je pomembno tudi preživljanje prostega časa v zaprtih prostorih, ali kjer so možnosti za ukvarjanje z zimskimi športnorekreativnimi dejavnostmi.

Glede prostorske usmerjenosti potovanj, povezanih s posameznimi dejavnostmi, je mogoče ugotoviti naslednje:

- številne dejavnosti so v vseh časovnih obdobjih (med tednom in ob koncu tedna oziroma v različnih letnih časih) osredotočene na ista območja (na primer obiskovanje gostinskih lokalov, obiskovanje različnih prireditev, seveda tudi obiskovanje lastnih počitniških bivališč in delo na vrtu ...),
- velik del prostočasnih dejavnosti je v vseh časovnih obdobjih osredotočen predvsem na Domžale in bližnjo okolico Domžal (na primer obiskovanje gostinskih lokalov, nekatere športne aktivnosti, tudi sprehodi),
- v bolj oddaljena območja se usmerjajo zlasti prometni tokovi, povezani z dejavnostmi (kopanje, smučanje, planinarjenje), ki zahtevajo posebne pogoje, ki jih bližnja območja ne izpolnjujejo (na primer posebni naravni pogoji, posebna infrastruktura).

6.5. Razlogi za izbiro izletniških ciljev

Na izbiro določenega prostočasnega cilja vpliva več dejavnikov. Poleg razpoložljivega časa in sredstev je treba upoštevati tudi značilnosti ciljnih območij, ki jih posameznik vrednoti v odvisnosti od svojih nagibov in želja. Neposredno spraševanje po razlogih, ki posameznika privedejo k izbiri določenega cilja, je sicer lahko problematično, predstavlja pa enega od načinov, ki pripomorejo k pojasnitvi razlogov za različno obiskanost posameznih ciljnih območij.

V obravnavanem primeru je bila za 56,8 % anketirancev najpomembnejši razlog pri izbiranju izletniškega cilja privlačna pokrajina v izletniškem območju. Čeprav so tovrstne navedbe zaradi svoje splošnosti lahko tudi zavajajoče, se dovolj dobro ujemajo z ugotovitvami o obiskanih izletniških krajih, saj so bili med njimi, z izjemo Domžalam najbližjih ciljev, v največji meri zastopani tisti s posebej privlačno pokrajino (alpsko, obmorsko).

Preglednica 6: Razlogi za izbiro izletniškega cilja (anketiranci so lahko izbrali največ dva odgovora).

razlogi izbire izletniškega cilja	število odgovorov	delež anketirancev v %
privlačna pokrajina	142	56,8
mirna, tiha okolica	94	37,6
priložnost za srečevanje drugih ljudi	63	25,2
lahek in kratek dostop	52	20,8
možnosti za ukvarjanje s priljubljeno aktivnostjo	37	14,8
prijetni lokali	11	4,4
drugo	13	5,2
skupaj	412	

Tudi drugi najpogosteje navajani razlog, »mirna, tiha okolica«, ne vsebuje konkretnih značilnosti in se ravno tako nanaša na splošne lastnosti pokrajine oziroma okolice. Na tretjem mestu je razlog, ki se izrazito razlikuje od prejšnjega, saj govori o tem, da je pri izletih pomemben tudi družabni vidik. Poleg tega, da je velika večina izletov izvršenih v okviru takšnih ali drugačnih skupin, je tudi njihova družabna funkcija očitno pogosto v ospredju, o čemer med drugim govori tudi dejstvo, da je zelo malo anketirancev, ki hodijo na izlete predvsem sami (le 8,3 %). Šele na četrtem mestu je lahek in kratek dostop, kar je na prvi pogled v nasprotju z ugotovitvami o velikem pomenu le malo oddaljenih območij za bližnjo rekreacijo. Vendar je mogoče tudi znotraj bližnjega, dobro dostopnega območja izbirati med več potencialnimi cilji, pri končni odločitvi za določen kraj pa so očitno pomembnejši drugi dejavniki, ne samo razdalja. Odgovora, ki vsebujeta zahteve po določenih opremljenosti ciljnih območij, sta se znašla na zadnjih mestih. Tako se zdi navzočnost gostinskih lokalov v ciljnem območju skoraj nepomembna, kljub temu da jih obiskuje precejšen del izletnikov. To je mogoče razložiti predvsem s tem, da so (tudi kakovostni) gostinski lokali v skoraj vseh pomembnejših izletniških krajih in tako ne morejo služiti kot dejavnik različne privlačnosti ciljnih območij, poleg tega pa je obisk gostinskega lokala pogosto le dopolnilna dejavnost v okviru izleta, ki je prvenstveno namenjen drugačnim aktivnostim. Možnosti za ukvarjanje s priljubljeno dejavnostjo niso dosti pomembnejše, saj je za najbolj razširjene prostoračasne dejavnosti značilno, da ne postavljajo skoraj nikakršnih zahtev glede opremljenosti prostora ali značilnosti pokrajine (na primer sprehodi).

Za konec obravnavanja ugotovitev o ciljnih območjih je mogoče zapisati, da vzorec ankete sicer ni bil zadosti velik, da bi lahko na njegovi podlagi z večjo zanesljivostjo identificirali tudi manj pomembne izletniške cilje, kljub temu pa so rezultati ankete jasno pokazali, da so se v grobem izoblikovala naslednja izletniška območja:

- bližnja okolica Domžal, ki je dostopna v nekaj minutah (do okoli 15 minut) vožnje, na primer Dobeno/Rašica, Krumperk z Gorjušo, Volčji Potok,
- še vedno razmeroma bližnje Kamniške Alpe, do koder je mogoče priti v približno pol ure (od 20 do 45 minut) in kjer nastopata kot pomembnejši ciljni območji Kamniška Bistrica z okolico in Velika Planina,
- bolj oddaljeni izletniški kraji, predvsem na Gorenjskem, pa tudi na Primorskem, do katerih je dostop že daljši, vendar so tudi izrazito nadpovprečno privlačni; vsi bolj pomembni izletniški cilji iz te skupine namreč sodijo tudi med najpomembnejše slovenske turistične kraje po številu nočitev oziroma gostov (Bled, Bohinj, Portorož, Izola ...).

Zahteve obiskovalcev glede značilnosti ciljnih območij so očitno zelo različne, saj pri bližnjih ciljnih zadostuje že najbolj osnovna opremljenost (možnosti za sprehajanje, gostinski lokal, pretežno ali deloma naravno okolje ...), bolj oddaljeni izletniški cilji pa praviloma predstavljajo dobro obiskane turistične kraje s posebej privlačno pokrajino (gorska ali obmorska pokrajina) in raznovrstno rekreacijsko infrastrukturo.

7. Rekreacijske navade prebivalstva Domžal v primerjavi z ugotovitvami sorodnih raziskav

Rekreacijske navade so odvisne od številnih raznovrstnih dejavnikov, zato je povsem razumljivo, da se med posameznimi območji pojavljajo precejšnje razlike. Da bi umestili ugotovitve iz obravnavanega primera v nekoliko širši kontekst, bomo na naslednjih straneh na kratko povzeli rezultate primerjave z ugotovitvami izbranih raziskav s podobno tematiko ter opozorili na nekatere pomembnejše poudarke, pri tem pa se je treba zavedati, da je s tovrstnimi primerjavami lahko povezanega tudi nekaj tveganja, ki je posledica različnih metodologij in različne zanesljivosti rezultatov

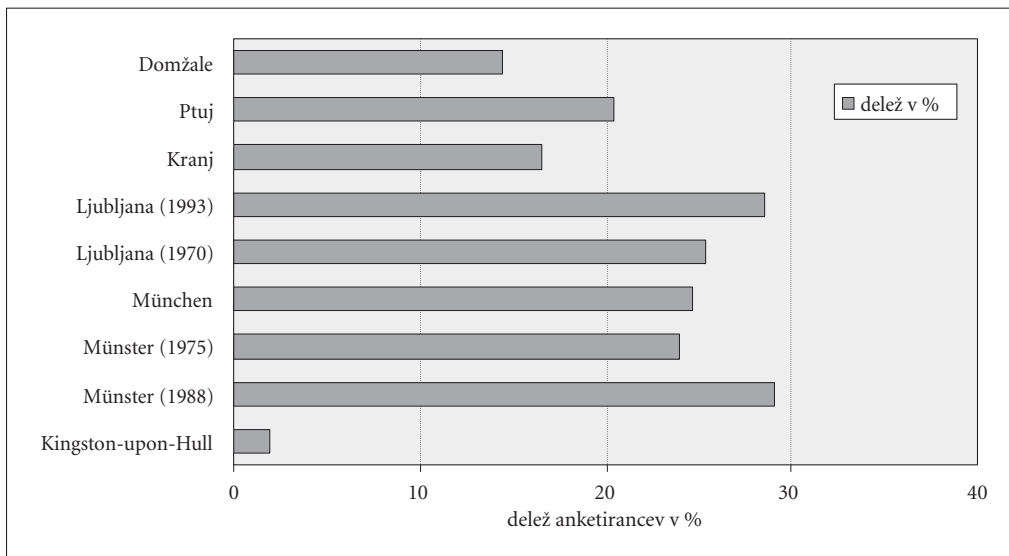
7.1. Udeležba prebivalstva na izletih

Ugotovitve o dolžini prostega časa, preživetega na izletih, so zelo maloštevilne in pomanjkljive, zato jih je za tovrstne primerjave komajda mogoče uporabiti. Za primerjavo jakosti prostočasne aktivnosti bodo zato na tem mestu uporabljeni podatki o pogostosti izletniških potovanj oziroma o tako imenovani izletniški intenziteti.

V zvezi z udeležbo prebivalstva na izletih navaja literatura zelo različne ugotovitve, ki marsikdaj le malo povedo (na primer delež prebivalstva, ki »pogosto« hodi na izlete), ob upoštevanju bolj konkretnih navedb pa je mogoče zaključiti, da so razlike dejansko razmeroma precejšnje. Domžale sicer ostajajo znotraj širokih okvirov v drugih primerih ugotovljene izletniške aktivnosti, vendar je ta očitno nekoliko nadpovprečna.

Še najlažje primerljive so navedbe o deležu prebivalstva, ki je ob koncu tedna hodilo na izlete le izjemoma ali pa sploh ne. Za ponazoritev velikostnega razreda razlik, ki se s tem v zvezi pojavljajo med različnimi območji, lahko služi naslednji grafikon:

Upoštevani so le podatki nekaterih izbranih raziskav iz Slovenije in tujine, in sicer tistih, katerih podatki so med seboj lažje primerljivi. Neposredna primerjava sicer ni povsem mogoča, ker navedbe v nekaterih primerih zajemajo tudi anketirance, ki so hodili na izlete zelo redko oziroma le izjemoma, za najbolj gro-

Slika 5: Deleži anketirancev, ki v obravnavanem obdobju niso bili (ali le izjemoma) na izletih, v mestih Ljubljana, Kranj in Ptuj (Jeršič 1971 in 1998), Münster (Schnell 1977 in 1994), München (Ruppert s sodelavci 1983), Kingston-upon-Hull (Wall 1972), Domžale (podatki avtorja).

bo primerjavo pa ti podatki zadoščajo. Razlike niso izjemno velike, a tudi ne majhne. Izstopajo predvsem podatki za Kingston-upon-Hull, kjer pa so zastopani le vozniki osebnih avtomobilov. Ne glede na ugotovljene razlike je bila v vseh primerih ob koncu tedna redno doma izrazita manjšina prebivalcev.

Med anketiranci iz Domžal je manj kot enkrat mesečno hodilo na izlete le 14,4 % anketirancev. Podobne številke, dobljene v okviru nam znanih raziskav iz tujine in deloma tudi iz Slovenije, so v glavnem ostajale nekoliko višje, vendar je na razpolago premalo podatkov, da bi s tem v zvezi lahko prišli do zanesljivejših sklepov. Omenimo pa lahko, da podatki za nekatera slovenska naselja kažejo na še nižje deleže prebivalstva, ki ne hodi na izlete (Drnovšek 1984; Močivnik 1994). O morebitnem vplivu časovnega dejavnika na ugotovljeno stanje govorijo rezultati nekaterih raziskav (Jeršič 1971 in 1998; Ruppert 1971 in 1974; Ruppert s sodelavci 1983; Schnell 1977 in 1994), ki so bile po daljšem času ponovljene v istem naselju in niso pokazale posebej izrazitih sprememb pri udeležbi prebivalstva v izletniški rekreaciji.

Glede pomena posameznih sezon se vse raziskave (na primer Freisitzer 1971; Kemper 1977; Backé in Peyker, 1981) ujemajo v tem, da ugotavljajo večjo izletniško aktivnost v toplejšem delu leta, razlogi za to pa so bili že na kratko omenjeni (predvsem vremenske razmere).

7.2. Rekreacijske aktivnosti

Glede vloge posameznih rekreacijskih aktivnosti so opazne določene razlike med posameznimi območji, ki so bila predmet preučevanja v različnih raziskavah, a je bilo takorekoč povsod, tudi na primeru Domžal, mogoče ugotoviti največji pomen obiskov in sprehodov (na primer Dach-Hamann 1977; Kerstiens-Köberle 1979; Thélin 1983; Jeršič 1998). Večinoma je za poletni čas značilna tudi pomembna vloga kopanja.

Razlike, ki jih je mogoče opaziti v primerjavi z nekaterimi drugimi raziskanimi primeri v tujini, praviloma niso samo posebnost Domžal, temveč so, kot kaže, značilne za velik del Slovenije. Tako je bila ugotovljena velika priljubljenost dela na vrtu, ki je rezultati podobnih raziskav v zahodni Evropi v glavnem niso pokazali, zato pa je bila značilna za nekatera območja vzhodne Evrope (na primer Zhikarevich 1991) in seveda za Slovenijo.

Razlike med posameznimi mesti v Sloveniji večinoma niso pretirane, kljub temu pa so v nekaterih primerih opazna precejšnja odstopanja v priljubljenosti posameznih dejavnosti, kar lahko ilustrira preglednica 7. Upoštewane so le pomembnejše in bolj razširjene dejavnosti, razlike med deleži pa so v manjši meri tudi posledica vpliva časovnega dejavnika.

Preglednica 7: Ukvarjanje z izbranimi rekreacijskimi aktivnostmi ob koncu tedna – primerjava odstotnih deležev v različnih slovenskih mestih (Drnovšek 1984; Jeršič 1984 in 1998; podatki avtorja).

mesta	obisk prijateljev, sorodnikov, znancev	planinarjenje	kopanje, plavanje, sončenje	nabiranje gozdnih sadežev	obisk lokala
Ljubljana (poleti)	51,8	22,3	37,3	33,4	9,3
Kranj (poleti)	60,9	30,8	35,1	26,2	7,5
Maribor (poleti)	70,0	14,4	39,7	21,6	9,5
Ptuj (poleti)	67,0	11,0	47,0	21,0	19,0
Hrastnik, Trbovlje, Zagorje (poleti)	38,5	39,5	46,7	42,0	4,5
Novo mesto	40,0	9,0	33,0	28,0	10,0
Domžale (poleti)	64,8	16,8	36,0	12,8	18,4

Če se posebej ustavimo še pri športnih dejavnostih, lahko ugotovimo, da se podatki za Domžale ne razlikujejo posebej od tistih za celo Slovenijo (Petrovič s sodelavci 1996). Najpomembnejše športnorekreativne dejavnosti so iste kot v celotni državi: hoja, plavanje (o tem je mogoče sklepati iz velikega

pomena kopanja v Domžalah), kolesarjenje, alpsko smučanje, planinarjenje in nekatere igre z žogo (nogomet, košarka, odbojka). Glede njihovega vrstnega reda so prisotna manjša odstopanja, še nekoliko večja pa pri deležih prebivalstva, ki se ukvarja z njimi, vendar do njih prihaja predvsem pri dejavnostih, ki jih med sabo ni mogoče povsem enačiti, na primer hoje in sprehodov ali plavanja in kopanja. V Domžalah sta nekoliko nadpovprečno pomembna alpsko smučanje in planinarjenje. O vlogi posameznih športnih dejavnosti za tujino nimamo na voljo dovolj podatkov, vendar na primer navedbe Patmora (1983) za Veliko Britanijo kažejo bistveno drugačno podobo priljubljenosti posameznih zvrsti, kot je bila ugotovljena v Sloveniji. Zato lahko v zvezi z njimi pričakujemo večje razlike med posameznimi državami oziroma regijami kot pri drugih pristočasnih dejavnostih, še zlasti tako imenovanih bazičnih dejavnostih.

Na temelju opravljene primerjave ugotovitev je mogoče priti do nekaterih splošnejše veljavnih sklepov v zvezi z rekreacijskimi aktivnostmi:

- obstaja skupina zelo razširjenih dejavnosti, ki igrajo povsod vodilno vlogo in jih ponekod v literaturi označujejo kot bazične aktivnosti (na primer Kemper 1977; Backé in Peyker 1981); posebej pomembni so zlasti sprehodi oziroma hoja ter obiski,
- splošno je opazna privlačnost rekreacije ob vodi oziroma na vodi (na primer Backé in Peyker 1981; Klemm in Kreilkamp 1993; Schnell 1994), ki je manj občutljiva na razdalje kot večji del drugih vrst rekreacije, zato tudi morebitna odsotnost naravnih možnosti v določenem območju ne vpliva bistveno na njeno manjšo priljubljenost oziroma razširjenost; v takem primeru prebivalci obiskujejo bolj oddaljene cilje, deloma pa lahko zadovoljujejo tovrstne potrebe tudi grajeni objekti (bazeni oziroma kopališki kompleksi),
- vrsta dejavnosti je zelo različno pomembna v posameznih območjih, na kar vplivajo naravne možnosti in/ali obstoječa rekreacijska infrastruktura; med takšne dejavnosti sodi na primer planinarjenje, ki je bistveno bolj zastopano tam, kjer so razmeroma blizu območja z ugodnimi reliefnimi razmerami, ali pa na drugi strani obiskovanje kulturnih prireditev, ki je dosti pomembnejše tam, kjer je na voljo ustreza in dovolj raznovrstna ponudba.

7.3. Trajanje izletov

Tako rekoč vse raziskave (na primer Freitag 1970; Jeršič 1971; Kemper 1977; Ruppert s sodelavci 1983; Drnovšek 1984) so ugotovile deleže dvodnevni izletov pod 20 %. Tudi v našem primeru je bilo daljših izletov samo 13,4 %. Precej večji delež celodnevni (63,2 %) kot poldnevni izletov (23,5 %) je sicer nekoliko izstopajoč, a še zmeraj v običajnih okvirih, o čemer govorijo podatki iz več slovenskih mest. Takšno trajanje izletov opozarja tudi na razmeroma skromen pomen prenočevanja zunaj doma v okvirih bližnje rekreacije.

7.4. Uporabljen prometna sredstva

Deleži osebnih avtomobilov med prometnimi sredstvi, ki jih uporabljajo na izletih, se večinoma gibljejo med 70 in 80 % (na primer Ammann 1978; Ruppert s sodelavci 1983; Becker 1983). Podobno velja za Domžale, kjer je delež anketirancev, ki se na izlete večinoma vozijo (samo ali tudi) z avtom 86 %. Izrazita prevlada osebnega avtomobila kot prometnega sredstva v okviru bližnje rekreacije torej tudi v primeru Domžal ni sporna. Tudi deleži drugih pomembnih prevoznih sredstev (avtobus, kolo) se gibljejo v okvirih, ugotovljenih drugje. Ti so bili pri javnih prometnih sredstvih večinoma med 10 in 20 %, pri kolesu pa med 5 in 10 % (seveda z nekaterimi izjemami).

7.5. Oddaljenost izletniških ciljev

Ob upoštevanju spoznanj različnih tujih in domačih raziskav (na primer Jeršič 1971; Thélin 1983; Schnell 1977 in 1994; Kowalczyk 1993) je mogoče zapisati, da ostajajo tudi dolžine poti, ki jih prebi-

valci Domžal prepotujejo do izletniških ciljev, bolj ali manj znotraj običajnih meja, vendar pa so nekoliko nad povprečjem. Le v redkih primerih so bile ugotovljene daljše razdalje, na primer pri izletniških potovanjih prebivalstva Münchna (Ruppert s sodelavci 1983). V splošnem pa tudi za Domžale velja, da velika večina potovanj, povezanih z bližnjo rekreacijo, ostaja znotraj radija stotih kilometrov, v glavnem pa so usmerjena v še manj oddaljene kraje. Potemtakem si **bližnja rekreacija** zasluži svoje ime, saj je večinoma res osredotočena predvsem na bližnja območja.

8. Sklepne misli

Intenzivnost prostočasne aktivnosti prebivalstva Domžal, kakor jo izražajo obravnavani kazalci, očitno ne zaostaja za tisto, ki so jo ugotavljali v različnih slovenskih mestih, pa tudi v mnogih velikih mestih v zahodni in srednji Evropi. Glede nekaterih kazalcev (udeležba prebivalstva v izletniški rekreaciji, trajanje izletov) je celo nekoliko bolj izražena kot v velikem delu nam znanih primerov. Vendar je treba pristaviti, da lahko uporaba teh kazalcev le deloma opiše značilnosti prostočasnega življenja in da so ostali številni vidiki ravnanja v prostem času manj jasni (na primer preživljanje prostega časa v domačem naselju, vloga obstoječih prostočasnih možnosti pri oblikovanju rekreacijskih navad), razen tega pa jih neposredno niti ni bilo mogoče primerjati. Ne glede na to lahko sklenemo, da se potreba po preživljanju prostega časa, tudi če gre za prebivalstvo majhnega mesta, kot so Domžale, odraža v živahni aktivnosti v prostem času, ki je zaradi svojih značilnosti (množičnost, prepotovane razdalje, različne dejavnosti ...) dobro opazna tudi v pokrajini. Seveda pa obstaja velika raznolikost glede tega, kako se te potrebe udeležajo oziroma glede pojavnih oblik bližnje rekreacije. Tako je mogoče ugotoviti znatne razlike pri priljubljenosti posameznih prostočasnih dejavnosti ter deležih prebivalstva, ki se udeležujejo v najbolj opazni vrsti bližnje rekreacije – izletih, zanesljivo pa lahko pričakujemo tudi velike razlike v pokrajinskih učinkih bližnje rekreacije, ki so odraz heterogenosti rekreacijskih navad.

Za konec lahko zapišemo še to, da očitno obstajajo nekatere značilnosti bližnje rekreacije, ki so v večini evropskih držav bolj ali manj splošno prisotne in jih v sedanjem trenutku verjetno lahko razumemo kot bistvene lastnosti pojava (izrazita prevlada enodnevnih oziroma krajših izletov, izrazita prevlada osebnega avta kot prevoznega sredstva na izletih, razdalje večinoma pod 100 km s težiščem na še krajših razdaljah), s kakšno vsebino pa so ti splošni okviri zapolnjeni, pa je odvisno od naravnih možnosti, infrastrukturne opremljenosti, značilnosti prebivalstva oziroma družbenih značilnosti in podobnih dejavnikov.

9. Viri in literatura

- Ammann, F. 1978: Analyse der Nachfrageseite der motorisierten Naherholung im Rhein-Neckar-Raum. Heidelberg geographische Arbeiten 51. Heidelberg.
- Backé, B., Peyker, R. 1981: Freizeittätigkeiten und Naherholungsaktivitäten der Klagenfurter Bevölkerung. Berichte zur Raumforschung und Raumplanung, 25, H. 2. Wien.
- Becker, C. 1983: Freizeitverhalten im Großraum Frankfurt. Raumforschung und Raumordnung, H. 4. Köln.
- Cigale, D. 1998: Bližnja rekreacija prebivalstva malih mest in njeni pokrajinski učinki (na primeru Domžal). Magistrska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Dach-Hamann, A. 1977: Das Bergische Land als Naherholungsraum, Struktur und Probleme des Naherholungsverkehrs unter besonderer Berücksichtigung der Tageserholung und des Freizeitwohnens. Düsseldorf Geographische Schriften, H. 8. Düsseldorf.
- Drnovšek, I. 1984: Geografski učinki rekreacije prebivalcev Hrastnika, Trbovelj in Zagorja. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

- Eberle, I. 1980: Flächenangebote und Freizeitinfrastruktur des stadtnahen ländlichen Raumes in der BRD und ihre Nutzung durch den Naherholungsverkehr. Münstersche Geographische Arbeiten 7. Paderborn.
- Freisitzer, K. 1971: Die Freizeit- und Naherholungsgewohnheiten der Grazer. Berichte zur Raumforschung und Raumplanung, 15. Jhg., H. 6. Wien.
- Freitag, R. D. 1970: Naherholungsraum und Naherholungsverkehr: Beispiel Paris. Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, B. 6. Kallmünz.
- Jansen-Verbeke, M. 1986: Contribution à l'analyse de la fonction touristique des villes moyennes aux Pays-Bas. Hommes et terres du Nord, 1986–1. Lille.
- Jeršič, M. 1971: Izletniška potovanja in izletniški prostor. Elaborat, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1984: Prostorski učinki rekreacije prebivalstva Novomeške regije. Zbornik Dolenjska in Bela krajina. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1995: Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ljubljane. Dela 11. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1998: Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Geographica Slovenica 29. Ljubljana.
- Kemper, F. J. 1977: Inner- und außerstädtische Naherholung am Beispiel der Bonner Bevölkerung, Ein Beitrag zur Geographie der Freizeit. Arbeiten zur Rheinischen Landeskunde 42. Bonn.
- Kerstiens-Köberle, E. 1979: Freizeitverhalten im Wohnumfeld, Innerstädtische Fallstudien, Beispiel München. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie 19. Kallmünz.
- Klemm, K., Kreilkamp, E. 1993: Das Ausflugsverhalten der Berliner. Raumansprüche durch Freizeitaktivitäten. Ausgewählte Untersuchungs-ergebnisse aus den alten und neuen Bundesländern; Berichte und Materialien 13. Berlin.
- Kowalczyk, A. 1993: Przyrodnicze uwarunkowania wypoczynku weekendowego mieszkańców Warszawy. Ekologia krajobrazu w badaniach Terytorialnych Systemów Rekreacyjnych. Poznań.
- Močivnik, M. 1994: Rekreacijske navade in pokrajinski učinki rekreacije prebivalcev Velenja. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Patmore, J., A. 1983: Recreation and Resources. Leisure patterns and leisure places. Oxford.
- Pelc, S. 1993: Občina Domžale – primer spreminjanja obmestne pokrajine v okolici Ljubljane. Geographica Slovenica 25. Ljubljana.
- Petrovič, K., Ambrožič, F., Sila, B., Doupona, M. 1996: Športnorekreativna dejavnost v Sloveniji 1996 (z vidika podatkov in ugotovitev študije Slovenskega javnega mnenja v letu 1996 in primerjave z rezultati študij iz let 1973, 1976, 1980, 1983, 1986, 1989 in 1992). Ljubljana.
- Ruppert, K. 1971: Naherholung in der urbanisierten Gesellschaft. »WGI« – Berichte zur Regionalforschung 6. München.
- Ruppert, K. 1974: Zur Geographie des Freizeitverhaltens. Bericht über Untersuchungen am Wirtschaftsgeographischen Institut der Universität München, Frankfurter wirtschafts- und sozialgeographische Schriften 17. Frankfurt am Main.
- Ruppert, K., Gräf, P., Lintner, P. 1983: Persistenz und Wandel im Naherholungsverhalten. Raumforschung und Raumordnung 41/4. Köln.
- Ruske, W., Stein, A. 1973: Angebot und Nachfrage im Wochenendverkehr. Raumforschung und Raumordnung 4. Köln.
- Schnell, P. 1977: Naherholungsraum und Naherholungsverhalten, untersucht am Beispiel der Solitärstadt Münster. Spieker 25. Münster.
- Schnell, P. 1994: Das wohnungs- und stadtnahe Freizeitverhalten der Münsteraner. Münstersche geographische Arbeiten 36. Münster.
- Thélin, G. 1983: Freizeitverhalten im Erholungsraum. Geographica Bernensia, P8. Bern.
- Wall, G. 1972: Socio-economic variations in pleasure-trip patterns: the case of Hull car-owners. Transactions Institute of British Geographers 57. London.
- Zhikharevich, B., S., 1991: The Role Played by Agro-recreational Activities in the Formation of an Integral Rural-Urban Environment. Geoforum 22/1. Oxford, New York.

10. Summary: Some characteristics of the daily and weekend recreation of the population of Domžale

(translated by Branka Klemenc)

Daily and weekend recreation, related mainly to the areas located rather close to the place of residence, has gradually developed parallel with the social development after World War II, into a phenomenon which has also become interesting for geography because of its diverse landscape effects. A basis for investigation of these effects is also made by comprehensive knowledge of recreation habits in individual areas because a type and intensity of effects depend on them.

Established by means of a survey were basic characteristics of the leisure-time habits of Domžale residents as regards their daily and weekend recreation. Domžale was chosen for investigation because of two facts: 1) such investigations are mainly focused on bigger towns, and 2) diverse leisure-time activities and well-formed leisure-time habits can be anticipated owing to the socioeconomic and demographic characteristics of the population.

The results have shown that the majority of the surveyed most frequently visit acquaintances, friends or relatives, and take walks during their leisure time. Differences occur due to different seasons (warmer part of the year; winter), and between leisure-time activities during the week and at weekends. The »town« activities are more important as daily activities, and diverse excursions are more frequent at weekends. On the other hand, a comparison of both main seasons (winter; warmer part of the year) primarily exposes the absence of certain activities in winter, a considerable difference in frequency of sports activities, and a minor significance of outdoor recreation in winter (except for skiing). Differences in the way of spending leisure time in summer and winter are significant, which was also expected because the weather conditions change with seasons and strongly influence the possibilities of performing certain activities (skiing, luge, outdoor bathing, gardening, etc.), or change the attractiveness. Thus, the significance of indoor activities increases in winter (visits to friends, cinema, fitness, etc.), while the significance of outdoor activities proportionally increases in summer. However, visits to friends, acquaintances, relatives, and walks are the most important activities throughout the year irrespective of the season.

As regards the spatial orientation of excursion streams, the following destination areas were roughly formed according to the survey results:

- closer surroundings of Domžale, accessible within a few minutes (up to 15 minutes) drive, with locally important excursion destinations;
- quite close Alpine area (the Kamnik Alps), accessible approximately within a half an hour (from 20 to 45 minutes), with two or more important destination areas, Kamniška Bistrica with its surroundings and the alp Velika planina;
- more distant excursion destinations, particularly in Gorenjsko, and also in the Littoral, of rather lasting access, but nevertheless very attractive; namely, all important excursion destinations from this group belong, by number of overnights or guests, to the most important Slovenian tourist resorts (Bled, Bohinj, Portorož, Izola, etc.).

Demands of visitors are very diverse as regards typical features of destination areas; for closer destinations only the basic furnishing is necessary (walking courses, catering facilities, natural environment, etc.), but more distant excursion destinations are mainly represented by well visited tourist resorts with very attractive landscapes (mountainous or littoral landscape) and most diverse recreational infrastructures.

Oscillations are also noticeable in the significance of individual destination areas, depending on the leisure time, either daily or weekend recreation, or performed either in the warmer part of the year or in winter. To put it briefly, these differences can be defined with the following two conclusions: 1) Destination areas of daily recreation are mainly focused on closer surroundings of Domžale, and greater diversity and number of selected destination areas are registered at weekends. 2) On the other hand,

winter time is typical of intense orientation to the places having the possibilities of indoor recreation, or the places furnished with the facilities for winter sports-recreational activities. Yet, notwithstanding the foregoing statements, the excursion streams continue to be oriented approximately to the same areas.

The obtained findings were compared with the results of some selected investigations, which was used as a basis for more generalized conclusions and establishing a great variety in the sphere of daily and weekend recreation which also results from different landscape- and infrastructural possibilities of recreation.

The intensity of leisure-time activity of Domžale residents as expressed by the discussed indicators evidently does not lag behind the established intensity in various Slovenian towns, as well as in many big towns in West and Central Europe. It is even slightly more explicit in view of certain indicators (participation of people in the excursion recreation, duration of excursions) than in a great part of the studied cases; yet, it should be emphasized that these indicators only partly describe the characteristics of leisure-time behaviour, so that its numerous aspects cannot be compared easily (for example, spending leisure time at home settlement, a role of the existing leisure-time possibilities in the formation of recreational habits). In spite of this fact we can conclude that the necessity for the active spending of leisure time, even with the population of a little town as Domžale, is reflected in the lively leisure-time activity which is, owing to its characteristics (mass participation, travelled distances, various activities), well noticeable in the landscape, too. There is, of course, a great diversity in the implementation of these needs, i. e. of daily and weekend recreation. Thus, in making comparison of its characteristics by individual areas, considerable differences occur in popularity of individual leisure-time activities and percentages of population participating in the most outstanding activity, excursions; undoubtedly, great differences can also be expected in landscape effects of daily and weekend recreation, which reflect the heterogeneity of recreational habits. We can conclude with a statement that certain characteristics of daily and weekend recreation exist, which are currently more or less generally present in most of the European countries, and can be understood as the essential features of this phenomenon (explicit prevalence of one-day or shorter excursions, explicit prevalence of cars as means of transportation in excursions, distances not more than 100 km, most of them even shorter), while the contents of these general frames depend on natural features, infrastructural furnishing, population and social characteristics and similar factors.

RAZGLEDI

PROBLEMATIKA TERITORIALNOSTI V POLITIČNI IN KULTURNI GEOGRAFIJI

AVTOR

Milan Bufon

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf in etnolog, docent

Naslov: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Garibaldijeva ulica 18, 6000 Koper, Slovenija

E-pošta: milan.bufon@zrs-kp.si

Telefon: 066 21 260

Faks: 066 271 321

UDK: 911.3:32

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji

Članek skuša podati problematiko človekove teritorialnosti v razmerju do politične in kulturne geografije. Na teritorialnost se namreč navezuje vrsta elementov in vidikov, ki prispevajo k temu, da se katerakoli »anonimna« prostorska danost lahko preoblikuje v neko opredeljeno teritorialno enoto, za katero v njej dominantne družbene skupine določijo ime, obseg in meje ter s tem izvajajo nad njo svojo družbeno kontrolo. Ob družbeno-političnem aspektu pa ne gre zanemariti družbeno-kulturni vidik teritorialnosti, saj shajajo ob državnih prostorih tudi običajno dolgotrajnejši kulturni prostori, ki so jih s svojo prisotnostjo zaznamovale različne etno-jezikovne skupnosti in se z njimi identificirale. Tako kot identiteta, ima tudi teritorialnost različne in mnogokrat sočasne dimenzije, ki se glede na človekovo gledišče in spremembe družbenih in političnih razmer v različnih obdobjih in okoljih uveljavljajo z različno intenzivnostjo. Zato se geografija v prostorski interpretaciji družbe stalno srečuje s problemi človekove teritorialnosti in iz nje izhajajočih prostorskih ikonografskih predstav.

KLJUČNE BESEDE

teritorialnost, percepcija in interpretacija prostora, oblikovanje družbenih in političnih prostorov

ABSTRACT

Problems of territoriality in political and cultural geography

Presented are the problems of territoriality of a human in relation to political and cultural geography. Namely, linked with territoriality are numerous elements and aspects contributing to the fact that any »anonymous« spatial reality can be transformed into a discernible territorial unit to which the name is given, and the extent and boundaries determined by the dominant social groups which thus exert their social control over it. By the side of socio-political aspect, the socio-cultural aspect of territoriality shall not be neglected, since parallel with the spaces of state also the cultural regions exist, the latter usually lasting longer because they were determined by diverse ethno-lingual communities throughout their presence in the space with which they also identified. So as the identity, the territoriality, too, has various, often concurrent dimensions which are manifested in different intensity, depending on a human standpoint and changes of social and political conditions in various periods and environments. Therefore it is unavoidable that geography in the spatial interpretation of society constantly tackles the problems of human territoriality and the resultant iconographic conceptions.

KEY WORDS

territoriality, perception and interpretation of the space, formation of social and political spaces

1. Uvod: teritorialnost in prostorska percepcija

Vprašanje teritorija in teritorialnosti je izrazito politično geografsko področje, saj zadeva različne probleme določevanja in dojemanja političnih ter družbenih prostorov. Znana je na primer povezava med državo in določenim ozemljem, ki je prvi potreben za njen obstoj in razvoj, in je Ratzelu sugerirala iz biologije povzet koncept »življenjskega prostora« držav. V novejšem času pa politična geografija ne preučuje le teritorija kot projekcijo političnih struktur v prostoru in teritorialnosti kot skupek političnih lastnosti nekega ozemlja, temveč se vse bolj srečuje tudi z odnosom med človekom in njegovim življenjskim prostorom ter se s tem približuje konceptom kulturne geografije. Ameriški geograf Soja je opredelil teritorialnost kot »vedenjski fenomen, ki v povezavi s prostorsko organizacijo oblikuje različna vplivnostna območja ali jasno delimitirane teritorije, katerih skupna lastnost je njihova družbena specifičnost, po kateri lahko ta območja in teritorije dojamemo tudi kot posebno kulturno pokrajino ali ekskluzivno življenjsko okolje za tisto družbeno skupino, ki v njej živi in ji določa družbeni in prostorski obseg« (Soja 1971). Po istem avtorju smemo človeka opredeliti kot teritorialno bitje, pri katerem teritorialnost vpliva na njegovo vedenje na vseh ravneh njegovih družbenih dejavnosti.

Specifičnost teritorialnega vedenja oziroma teritorialnosti so najprej preučevali pri živalskih vrstah, predvsem pri pticah in sesalcih, in ugotovili, da se pri njih teritorialnost izraža po eni strani s pozitivnim odnosom do določenega ozemlja, po drugi strani pa z negativnim odnosom do drugih osebkov. Raziskave so odkrile nadalje določeno hierarhizacijo prostora po stopnji njegovega teritorialnega prisvajanja, saj je mogoče prostorsko okolje vsakršnega živega bitja deliti na **življenjsko okolje** oziroma prostor, znotraj katerega se to bitje giblje v njegovem življenjskem ciklusu ali v določenem življenjskem obdobju, ter njegov **teritorij** v ožjem smislu, se pravi tisto središčno območje življenjskega okolja, ki si ga je isto bitje prisvojilo in ga dojema kot del samega sebe. Živa bitja torej teže za tem, da prostor, ki jih obdaja, dele na ožji, ekskluzivni del, ki jim omogoča izražanje lastne individualnosti in specifičnosti, ter širši, skupni del, ki jim omogoča socializacijo z drugimi bitji in izvajanje različnih družbenih dejavnosti. Obenem je opaziti pri živalski teritorialnosti tudi izrazito povezanost med obvladovanjem določenega prostora in družbeno hierarhijo: močnejši osebkovi si prilaščajo »boljše« teritorialne odseke in prepuščajo preostalo ozemlje slabotnejšim osebkom.

Poleg bioloških in izkustvenih osnov teritorialnosti je pri človeku še posebno pomembna njena mitološka, iz določenega kulturnega in družbenega okolja ter v njem obstoječih vrednot prevzeta dimenzija. V tem pogledu je človekova teritorialnost prej konstrukcija nekega družbenega prostora kakor pa njegova neposredna percepcija. Patriotizem in navezanost na domovino sta večinoma izraz nekega sistema verovanj in kolektivnih predstav, ki črpajo svojo moč na primer v kultu prednikov ali nacionalni zgodovini. Vsi ti s socializacijo prevzeti elementi v nekem smislu nadgrajujejo človeku kot biološki vrsti imanentni teritorialni čut in ustvarjajo določeno plastovitost in bolj ali manj hierarhično razporeditev različnih sočasnih oblik teritorialnosti, od lokalne do regionalne, nacionalne in celo nadnacionalne prostorske identitete. Najstarejša je pri človeku seveda lokalna identiteta, saj se je v razmerah razpršene poselitve še prej kot s plemenom identificiral z naseljitveno skupnostjo, v kateri je živel. Naselje je v nekem smislu predstavljalo celotni »znani« svet, kar je vzbujalo ob lokalni identiteti tudi določeno etnocentrično, se pravi ekskluzivistično in podcenjujočo naravnost do »ostalih« lokalnih skupnosti in ljudstev. Izraz take družbeno-teritorialne percepcije pa je bila tudi sama organizacija lastnega »obvladanega« prostora, to je naselja, ki je imelo praviloma krožno obliko in kjer so v njegovi sredi nameščali kulturna ali verska poslopja ter bivališče poglavarja ali lokalnih voditeljev. Ta tipologija etnocentrične organizacije družbenega prostora se je v bistvu ohranila v nespremenjeni obliki do danes, ko se prestolnice posameznih narodov in držav najraje nameščajo v središču »obvladanega« ozemlja, v središču prestolnic pa dobijo svoje mesto v verskem in političnem pogledu najbolj reprezentativne zgradbe. V okviru tako organiziranega naselja ali družbene skupnosti sta tudi vsak posameznik ali vsaka posamezna družinska skupnost težila k ustvarjanju lastnega prostora, in ta težnja se je fizično najbolj izražala z gradnjo zidov ali drugih vizuelnih razmejitvenih znakov okoli bivališč in obdelovalnih povr-

šin; prav tako je za centripetalno organizacijo agrarnih skupnosti značilno, da se intenzivnost obdelovanja kmetijskih površin zmanjšuje z oddaljenostjo od središča naselja. V sodobnih urbanih družbah se ista prostorska organizacijska shema ponavlja pri intenzivnosti urbanizacije, ki je najvišja v središčnem CBD-ju, Cityju ali Downtownu in se nato z oddaljenostjo bistveno zmanjšuje in doseže ponovni, čeprav skromnejši porast v perifernih ali satelitskih centrih. Prostorska organizacijska shema je torej v marsikaterem pogledu sistem različnih centrov in periferij, območij koncentracije in dekoncentracije, ki so za različne družbene skupine in posameznike lahko istočasno območja »domačnosti« in »tujosti« glede na odnos, ki ga slednji gojijo do teh prostorov in izvira iz lastne (individualne) ali grupne (stereotipne) percepcije teritorialnih enot.

2. Teritorialnost in geografska interpretacija prostora

V širšem smislu se s percepcijo pojavnega sveta ukvarja celoten sklop znanosti oziroma družbenih in humanističnih ved, ki jih lahko povežemo pod skupno oznako »antropologije«. Tako geografija kot zgodovina, etnologija, sociologija in deloma psihologija se v določenem smislu ukvarjajo z odnosom človeka in družbenih skupin do njegovega oziroma njihovega okolja in se zato bolj ali manj intenzivno ukvarjajo tudi z družbeno interpretacijo prostora, vendar se med vsemi temi vedami le geografija eksplicitno ukvarja tudi ali predvsem s prostorsko interpretacijo družbe in družbeno relevantne pojave postavlja v konkretno geografsko okolje. Izraz različne percepcije pojavnega sveta je torej že sama različnost raziskovalnega pristopa v znanosti, kjer lahko eno samo in enovito »objektivno« stvarnost preučujemo iz različnih izhodišč oziroma gledišč, ki postajajo nujno »subjektivne« in parcialne. Tako kot se znanost deli v različne specialne vede, se tudi slednje drobijo v številne subdiscipline, na primer geografija v različne »geografije«, enotna in kompleksna naravna danost se v naših očeh najraje pojavlja v obliki različnih naravnih ali kulturnih pokrajin, izvorno enotna človeška kultura pa se v času in prostoru uveljavlja z različnimi civilizacijskimi oblikami, zaradi česar redkokdaj govorimo o problemih in razvojnih perspektivah človeštva na splošno, velikokrat pa o procesih in aktualnih vprašanjih različnih človeških družb ter njihovih medsebojnih odnosih. Skratka, za človekovo percepcijo naravnih in zlasti še družbenih pojavov je značilna teritorializacija splošnih pojmov, pri čemer prihaja do hkratnega procesa združevanja elementarnih pojavov v neko obširnejše, človekovi operativni ravni ustreznejšo dimenzijo, ter razgrajevanja generalnih pojavov in njihovega prilagajanja isti, za človekovo percepcijo najbolj ustrezni in »obvladljivi« dimenziji. Človeška percepcija različnih pojavov je zato v marsikaterem pogledu hkrati tudi proces njihove teritorializacije, in izraža potrebo po določanju meja različnim družbenim in prostorskim pojavom, ustvarjanju njihove kategorizacije in hierarhizacije v posebne, medseboj ločene enote.

Moderna geografija se je razvila v času velikih odkritij v 15. in 16. stoletju kot objektivna veda, ki je na osnovi kartografske reprodukcije in Evklidove geometrije želela prikazati dejansko podobo sveta. Ta težnja po objektivnosti v interpretaciji geografskega prostora je sprožila tudi nastanek geografskega determinizma, ki je zagovarjal ne le primat fizične geografije nad družbeno, ker so prvo tedaj dojemali kot objektivnejšo, saj se naravni pojavi pač razločneje in bolj »zakonito« uveljavljajo v prostoru kot družbeni fenomeni, ampak tudi primat določenega interpretativnega izhodišča nad drugimi, se pravi pozitivistično težnjo po uveljavljanju zahodnoevropskih civilizacijskih konceptov in sploh evrocentričnega dojemanja sveta in svetovnih dogajanj. Glede podrejanja subjektivnih prostorskih percepcij »objektivnemu« dojetju stvarnosti je zanimivo, da nekako spontamo težimo k preoblikovanju okolja, ki ga lahko opazujemo, v nekakšno brezosebno kartografsko predstavo, kjer skušamo relativne razdalje, kakršne zaznavamo pri opazovanju tega okolja, prevesti v »realne« ali objektivnejše merske enote. Vendar tudi pri tem postopku ne moremo mimo nekaterih zakonitosti prostorske percepcije: razdalje do nam manj znanih območij ali točk v prostoru bomo vedno precenjevali, medtem ko se nam bodo zdale razdalje do domačih prostorskih elementov vedno krajše ali manjše od »realnih«.

Relativizacijo geografskega prostora je v disciplino prvi uvedel nemški geograf Hettner in jo je v kasnejših letih deloma povzel tudi Hartshorne. Poglavitna ugotovitev teh in drugih sodobnih geografov je namreč, da razdalje v prostoru ni mogoče meriti le na osnovi klasične Evklidove geometrije, se pravi na neki kilometrski, objektivni lestvici, ampak tudi v relativnem smislu, na primer s časovnimi ali hierarhičnimi merami razdalje. Uporaba vseh teh mer razdalje je enako »realna« in ima enako pomembne posledice v razvijanju prostorskih struktur: tako bomo kilometrske razdalje uporabili na primer pri načrtovanju prometnic, medtem ko bo merjenje časovne dosegljivosti lahko vplivalo na ekonomsko odločanje in uravnavanje blagovnih tokov, hierarhična mera razdalje med centri pa bo lahko odločala o prostorski in časovni usmerjenosti širjenja inovacij. V politični geografiji je relativizacija prostora pomembna v družbenem pogledu zaradi razumevanja »različnosti« in oblikovanja različnih in sočasnih teritorialnih identitet, o katerih bo govora v nadaljevanju. Vendar je na tem mestu potrebno poudariti, da je prostorska percepcija obenem proces subjektivnega ali stereotipnega dojemanja prostorske danosti in prostorskih pojavov, ter proces njihovega upodabljanja in predstavljanja. S percepcijo kot »inputom« in »outputom« se je v zadnjih letih najbolj intenzivno ukvarjala tako imenovana vedenjska geografija, ki je poudarjala nenehno spreminjanje subjektivne prostorske percepcije, na katero vplivajo kot nekakšni filtri različno razvita čutila, psihološko počutje, stopnja izobrazbe in kvaliteta vzgoje, splošno kulturno okolje, izkustvo, a tudi razpoložljive informacije, doseženi družbeni in ekonomski status, starost, spol in tako dalje. Subjektivna percepcija je torej po eni strani izrazito variabilna, po drugi strani pa se nenehno sooča z grupno percepcijo, ki se ji podreja ali jo spreminja. Rezultat procesa prostorske percepcije je nato sprejemanje različnih odločitev, ki zadevajo odnos med človekom in prostorom, a tudi oblikovanje različnih individualnih ali grupnih okolij. Ta okolja lahko združimo v dve osnovni prostorski kategoriji: osebni prostor in družbeni prostor. Sonnenfeld je iz vidika vedenjske geografije na primer razlikoval štiri različne prostore:

- geografski prostor kot danost oziroma objektivni prostor, ki nekako zaobjema ostale prostore;
- operativni prostor kot okolje, v katerem se odvijajo različni sočasni socio-ekonomski procesi, ki vplivajo na človekovo vedenje;
- perceptivni prostor kot tisti del operativnega prostora, ki ga človek neposredno dojema prek lastne izkušnje ter informacij;
- vedenjski prostor kot del perceptivnega prostora, znotraj katerega se dejansko odvijajo človekove aktivnosti.

Iz povedanega izhaja, kako človek in različne družbene skupine v operativnem ali funkcionalnem pogledu »uporabljajo« le del obstoječega ali objektivnega geografskega prostora. Ta ožji prostor, v katerem se odvijajo socio-ekonomski procesi, je dejansko sestavljen iz različnih operativnih okolij, a predstavlja vendarle enotno funkcionalno območje. V okviru tega prostora ali poleg njega je mogoče nato izdvojiti različna kulturna okolja, medtem ko je vedenjski prostor tisti del zgornjih dveh prostorskih enot, znotraj katerega se človek oziroma različne grupe dejansko gibljejo v svojem vsakdanjem življenju.

Izraz relativizacije prostora in njegove percepcije, ki je za politično geografijo najbolj pomemben, je oblikovanje tako imenovanih miselnih kart (angleško *mental maps*), ki so doživele izreden interes tako bolj kvalitativno orientiranih vedenjskih geografov kot bolj kvantitativno orientiranih raziskovalcev (na primer Gold). S tem postopkom razumemo subjektivno reinterpretacijo objektivnih prostorskih danosti, zaradi česar se oblikujejo lahko zelo različna sočasna videnja istega prostora in v njem prisotnih pojavov in s tem tudi različni prostorski modeli. Prostorski modeli so lahko različni glede na kulturne, družbene in ekonomske razmere in se v skladu z njihovim razvojem tudi spreminjajo. Družbena urbanizacija prebivalstva v razvitem svetu je na primer razbila zaprte ruralne prostorske modele in oblikovala odprto in mobilno industrijsko družbo, znotraj katere je razvoj prometne tehnike nekdanje prostorske razdalje tako skrčil, da danes osnova za merjenje razdalje v tem okolju ni več dolžinska, temveč časovna in denarna enota. Ker je katerokoli mesto na svetu danes dosegljivo v roku enega ali največ dveh dni, se osnovna diskriminanta od »objektivne« razdalje prenaša na »subjektivno« oceno o času in denarju, ki naj ga za pot porabimo. Pri tem gre poudariti, da je zgoraj opisana prostorska percepcija veljavna za

razviti svet, in da ob njej shaja, v časovnem in prostorskem pogledu, »tradicionalno« dojemanje okolja, kar ustvarja ne le določeno relativizacijo v vrednotenju prostorskih razdalj in samega prostora, ampak prispeva tudi k dejanskemu oblikovanju različnih družbenih in kulturnih okolij v istem prostoru. Primer takega sočasnega shajanja so recimo »zahodna« turistična naselja v nerazvitih državah.

Toda različne percepcije oddaljenosti oziroma bližine ter nasploh družbenega in naravnega okolja vplivajo tudi na politične odločitve in na nastanek različnih politično geografskih ikonografskih predstav. Tako je še do nedavnega bila za Avstralijo zaradi političnih in kulturnih vezi »najbližja« država Velika Britanija, danes pa je zaradi ekonomskih vezi Avstraliji »najbližja« Japonska. Slovenija je na primer po osamosvojitvi svojo dotedanjo »južnoslovansko« orientacijo preoblikovala v »srednje-zahodnoevropsko« in zato postaja Slovencem razdalja do Zagreba ali Beograda danes veliko večja kot do Dunaja ali Bruslja. Podobno je z relativizacijo geografske smeri. Tradicionalna evrocentričnost se kaže v izrazih kot sta »bližnji« in »daljni« vzhod za dežele zahodno oziroma vzhodno od indijskega subkontinenta. Relativna lokacijska percepcija je zelo poudarjena na primer tudi v sloganu »na sončni strani Alp«, s katerim se je Slovenija predstavljala turističnim potrošnikom, ki naj bi po pričakovanih prihajali pretežno s severa, medtem ko je na primer italijanskim turistom isti slogan povsem brez pomena. V skladu z zgoraj navedeno reorientacijo Slovenije tudi ni slučajno, da se njen novi turistični slogan glasi »zeleno srce Evrope«, ki poudarja, da se Slovenija ne nahaja več na »jugu« oziroma na obrobju neke mejne geografske enote, ampak v samem središču skupnega evropskega prostora. Miselne karte pa ne zadevajo le relativiziranja razdalje in smeri, ampak tudi določeno stopnjo idealiziranja prostora. Tako je na primer za izseljence značilno, da o svojem rodnem okolju velikokrat hranijo idealno pozitivno predstavo, ki jo povezujejo z različnimi geografskimi simboli, kakršni so za Slovenijo Triglav ali Blejski otok, čeprav lahko izseljenci dejansko izvirajo iz Primorske, Dolenjske, Štajerske ali Prekmurja in morda še nikoli v svojem življenju niso videli ali obiskali ne enega ne drugega slovenskega simbola. Podobni postopki idealiziranja domovine se uporabljajo pri spodbujanju patriotskih občutkov vojakov in državljanov v konfliktnih situacijah ali pri promociji nacionalizma in njegovi težnji po precenjevanju reprezentativnih oziroma ikonografskih elementov »in-group«, se pravi lastnega družbenega in kulturnega okolja, in podcenjevanju reprezentativnih oziroma ikonografskih elementov »out-group«, to je »drugih«.

Teh nekaj primerov nam pomaga razumeti, da so ne le »miselne«, ampak dejansko vse geografske karte bolj ali manj prikrojena in spremenjena podoba »realnega« sveta, ki se izraža prek izbrane projekcije, merila in uporabljenih simbolov. Mercatorjeva projekcija je verjetno pri kartografskih prikazih svetovnih razsežnosti najbolj znana in uporabljena: nudi odlično pomoč pomorskim in zračnim navigatorjem, in v ta namen je v 16. stoletju tudi nastala, a prinaša obenem izredno obsežna površinska izkrivljanja, ki se zelo zanimivo usklajujejo s tedanjo percepcijo sveta. Zato ni slučaj, da je ta tip projekcije najbolj verodostojen pri prikazovanju geografskih širin ob ekvatorju, ki so bila tedaj v središču interesa evropskih raziskovalcev in kolonialnih sil, najmanj pa visokih geografskih širin ob polih, ki jih je tedanja znanost in politika povsem ignorirala. Tudi ni slučaj, da so se polarne in zlasti azimutne projekcije, ki se osredotočajo na prikaz površja ob zemeljskih tečajih, začele pojavljati in uveljavljati z razvojem medkontinentalnih letalskih linij ter zlasti hladne vojne, ko je bilo za jedrske rakete ZDA in SZ sovražno ozemlje najlažje dosegljivo prek severnega tečaja in je postalo zato vprašanje politične kontrole tega prostora vse bolj strateško pomembno. Za boljše razumevanje miselnih kart oziroma percepcije bližnjega in daljnega okolja ljudi, ki žive v različnih predelih sveta, so nadalje zelo zanimive karte, ki izbirajo nekonvencionalne perspektive, na primer pogled iz Severne Evrope proti jugu, iz Bližnjega vzhoda proti Sredozemlju, iz zahodne ameriške obale proti Tihemu oceanu in tako dalje. Novejšega nastanka so nato tudi druge tematske relativizirane karte, ki postavljajo obseg površja posameznih držav v povezavo z intenzivnostjo pojava različnih izbranih indikatorjev, največkrat s številom prebivalstva, bruto družbenim proizvodom na prebivalca ali drugimi razvojnimi kazalci. Vsi ti različni kartografski prikazi nam sugerirajo, kako različne so lahko sočasne interpretacije prostora in prostorskih pojavov. Poseben primer uporabe percepcijskih vzorcev v kartografiji so končno propagandne karte, ki se pri

oblikovanju javnega mnenja pojavljajo tako v komercialne oziroma marketinške kot druge namene, zlasti v državni propagandi pri prikazovanju lastne vojaške premoči v že sproženih konfliktih ali opozarjanju na sovražnikovo agresivnost in »nevarnost« v predkonfliktnem stanju.

3. Teritorialne osnove v oblikovanju kulturnih pokrajin ter etno-jezikovnih in nacionalnih skupnosti

Zgodovina človeštva je zgodovina oblikovanja različnih kultur in civilizacij, njihovega medsebojnega povezovanja in spajanja ter razlikovanja in spreminjanja. Vsi ti procesi prispevajo k oblikovanju specifičnih kulturnih pokrajin, ki jih opredeljujemo kot območja, ki jih je človek preoblikoval po lastnih sposobnostih in na osnovi prostorske organiziranosti, lastne določeni družbeni skupnosti. Lahko bi rekli, da je oblikovanje kulturnih pokrajin v določenem smislu proces »udomačevanja« naravne pokrajine, v katero vnaša človek in njegova družbena skupnost nove elemente v načinu poselitve ali izrabi tal. V proces »udomačevanja« pa sodi tudi poimenovanje posameznih naravnih elementov, ledin, vzpetin in vodotokov. Na ta način se oblikujejo posebne prostorske ikonografske enote, ki so obenem izraz pretekle aktivnosti posameznih družbenih in kulturnih skupnosti ter dejavnik njihove aktualne družbene in kulturne identitete. Čeprav so kulturne pokrajine tendenčno zelo stabilne, prihaja pod vplivom različnih notranjih in zlasti zunanjih dejavnikov vendarle do pogostih transformacij njihove percepcije in vrednotenja ter do prepletanja različnih kulturnih elementov v prostoru. Prostorsko kristaliziranje in sedimentiranje različnih kulturnih komponent se izraža na primer v ohranjanju prvotnih imen za različne geografske enote ali kulturnih elementov v prostoru tudi v primerih, ko se ti ne skladajo več z dominantnim jezikovnim in kulturnim vzorcem. V Sloveniji in sosednjih območjih so to na primer keltska imena za začetnico »k« ali »kr«, slovenska geografska imena v območjih Italije in Avstrije, kjer je prišlo do relativno zgodnjega umika slovenske komponente, kozolci v kulturnem arealu primorskih »kop« in tako dalje.

Čeprav so etnične skupnosti in v določenih primerih tudi narodi veliko starejšega nastanka od držav in državnih skupnosti, pa je dokaj presenetljivo dejstvo, da so se družbene vede in z njimi tudi geografija začele intenzivneje ukvarjati z njimi relativno pozno, večinoma šele zadnjih dvajset ali trideset let. Ta teoretični deficit je mogoče pripisati kompleksnosti in spoznavni zapletenosti etničnosti in nacionalnosti kot posebnega družbenega pojava, a tudi prepričanju, da je nacionalno vprašanje predvsem evropski problem, ki naj bi bil rešen s formiranjem tako imenovanih »zgodovinskih« narodov in »homogenih« nacionalnih držav ter delitvijo večnacionalnih držav na več nacionalnih političnih enot po prvi svetovni vojni. V obdobju, ko je nacionalizem pomenil predvsem oblikovanje »nacij«, to je državnemu ozemlju prilagojenih skupnosti, je bilo vprašanje etničnosti in etnične diferenciacije zato večinoma vrednoteno kot ovira ali element zadrževanja v procesu družbene modernizacije. Paradigma modernizacije je namreč poudarjala zlasti integracijo ter obravnavala razredne konflikte in vlogo države, zanemarjala pa etnični in kulturni vidik sploh. Zanimanje za te aspekte se je porodilo pri preučevanju izvirne neavtohtonosti priseljencev, na primer v Združenih državah Amerike, a tudi pri odkrivanju »vztrajnosti« etničnih pojavov oziroma ponovnemu »prebujanju« etničnih skupin in narodov, za katere se je zdelo, da so jih procesi modernizacije oziroma državne družbene homogenizacije povsem »odpravili«. Pojav »renesanse« narodov in etničnih skupin po drugi svetovni vojni je bil namreč problem, ki ni bil omejen le na »tretji svet« v pogojih dekolonizacije, ampak vse bolj tudi problem, s katerim so se srečevali številni »poindustrijski« razviti državni sistemi.

Med sodobnimi preučevalci etničnosti in nacionalnosti nedvomno izstopata zlasti dva pomembnejša avtorja, in sicer Anthony Smith in Ernest Gellner. Prvi se je v številnih delih posvetil vprašanju odnosa med *ethnosom* in narodom, drugi pa vprašanju vloge naroda v procesu formiranja notnih državnih in družbenih sistemov. Smith je mnenja, da gre tudi nacionalizem, ki se je kot moderen evropski pojav pričel konec 18. stoletja, razumeti v okviru dolgotrajnejše etnične persistence in fluktuacije, saj lahko tudi

sodobna nacionalna gibanja nastajajo le na podlagi predhodno obstoječe etnične strukture oziroma z aktiviranjem posebnih izvornih mitov. Etnična skupnost ali etnija je po njegovem mnenju posebna socialna skupina, ki jo povezujejo lastno samozavedanje in poimenovanje, skupen izvor ali zgodovina, opredeljen skupni kulturni ali zgodovinski prostor, se pravi občutek skupne teritorialne pripadnosti, skupni kulturni okviri jezikovne in druge narave ter aktivna medsebojna solidarnost. Sicer pa se etnije v zgodovinskem procesu pojavljajo in izginjajo in niso vedno neobhodno potreben element v nastajanju političnih oziroma državnih tvorb. Nacionalna gibanja se na etničnost naslanjajo večinoma s treh plati:

- lahko predstavljajo nek program revitalizacije nekdanje (realne ali zamišljene) etnične skupnosti v času, ko ta preživlja določeno socialno, kulturno ali ekonomsko regresijo in politično zatiranje;
- etničnost lahko vodilni krogi nekaterih skupnosti uporabijo zato, da s sklicevanjem na njene vrednote mobilizirajo širše množice za doseganje aktualnih ciljev;
- etničnost lahko nacionalna gibanja takorekoč »ustvarijo«, ko ne razpolagajo z neko kontinuirano predhodno etnično podlago.

Po Smithu mora zato vsaka družbeno-politična skupina, ki želi postati »nacija«, najprej prevzeti značilnosti neke »etnijske«. Te pa sestavljajo zlasti izvorni miti, ki se naslanjajo na njihov poseben zgodovinski ali geografski izvor, migracije in osvobodilno gibanje, na prvega ustanovitelja ali praočeta, herojsko preteklost, skupno zlo usodo in trpljenje, ponovno rojstvo in preporod. Etnični konflikti večkrat nastajajo v kontrapoziciji z dejavnostjo državnega centralnega aparata, ki teži k standardizaciji notranjega družbenega ustroja in homogenizaciji prebivalstva v enotno državljansko maso. Ta težnja, ki je značilna za vse državne tvorbe v določeni stopnji njihovega razvojnega procesa, se še povečuje, a jo je obenem težje izvajati tam, kjer je v eni sami državi združenih več etničnih skupin. V boju proti odtujajoči državi se manjšinske etnične skupine organizirajo in utrdijo, zlasti ko jim država večina s svojo birokracijo odreka pravice po avtonomiji ali izražanju lastne etnične in kulturne specifičnosti. Ni pa nujno, da etnično gibanje, ki ga sproži boj za doseg etničnih »prav«, prerase tudi v pravo nacionalno gibanje s težnjo po samoodločbi in oblikovanju samostojne države.

Prav ta aspekt je izčrpnje obravnaval Gellner, po katerem je nacionalno gibanje nujno potrebno za nastanek nacij oziroma tistih družbeno-državnih entitet, s katerimi se nacionalisti v celoti identificirajo. Nacionalizem je zato tipičen sodoben pojav oziroma pojav sodobnih industrijskih družb in državnih sistemov. V agrarnih družbah so bili namreč stiki med posameznimi družbenimi skupinami in socialnimi razredi zelo skromni, obstojnost teh razredov pa zakoličena v trajnosti in samoobnavljanju. Temu nasprotno je za poagrarne družbe značilna visoka stopnja prostorske in socialne mobilnosti, zaradi katere morajo biti pregrade med raznimi socialnimi razredi in skupinami manjše in prepustnejše kot v preteklosti. Te spremembe so posledica demokratizacije družbenega in političnega življenja ter širjenja skupne oziroma poenotene izobrazbene ravni. Povečuje se skratka pomen splošnega in občega, lokalne skupine pa izgubljajo na pomenu. Glede na te premike je čutiti potrebo po nekem zunanjem »neodvisnem« koordinacijskem in upravljalnem telesu, ki ga pooseblja država in njen birokratski aparat. Sicer pa Gellner poudarja, da je nacionalizem v svojem bistvu družbeno gibanje, ki za uresničevanje svojih modernizacijskih ciljev uporablja nekatere razpoložljive elemente, med katerimi igra pomembno vlogo skupna kulturna in jezikovna podlaga. Slednja deluje kot nekakšno družbeno »lepilo«, saj je edina sposobna združiti celotno ali velik del prebivalstva, vendar je pri širšem pretoku informacij potrebno s šolstvom razviti tudi skupno »visoko« kulturo. Če taka »visoka« kultura ne obstaja, lahko nacionalno gibanje za svoje potrebe povzdigne v »visoko« kulturo katero izmed obstoječih »nizkih«, se pravi regionalnih kultur; preostale »nizke« kulture pa so večinoma obsojene na propad, ker predstavljajo pregrado oziroma oviro tisti notranji standardizaciji, ki je potrebna za razvoj industrijske družbe.

Smithove in Gellnerjeve poglede lahko povežemo in strnemo v naslednje točke in razvojne stopnje:

- Etnična skupnost ali etnija je historična tvorba, ki združuje ljudi s skupnim zgodovinskim razvojem oziroma izročilom in jezikom. To je nekakšna neformalna, bolj ali manj obstojna in trajna politična in družbena skupnost, ki se je utrdila s sobivanjem na določenem ozemlju, s skupno organizacijo in povezovanjem ter v razlikovanju z ostalimi bližnjimi etničnimi skupinami.

- V součinkovanju družbenih in ekonomskih transformacij so se nekatere politično, kulturno in ekonomsko močnejše ter razvitejše etnične skupine formalno konstituirale v narode znotraj že obstoječih ali na novo definiranih političnih okvirov oziroma državah. Za narode je značilno, da razvijejo enotno »visoko« kulturo in zanjo potrebne institucije ter da teže po oblikovanju lastne države, v kateri bodo kot nacije prevzeli vlogo dominantnih družbenih in političnih skupnosti.
- V prvi fazi uveljavljanja teh družbenih in ekonomskih procesov se zaradi vpliva industrializacije razvoj usmerja v izrazitejšo centralizacijo družbenoekonomskega aparata in notranjo homogenizacijo prebivalstva (od ljudstva do državljanov), kar povzroča tudi večji asimilacijski ali »normalizacijski« pritisk na pripadnike drugih, nedominantnih oziroma numerično ali družbeno šibkejših etničnih skupin ali narodov, ki so se znašli znotraj teh političnih tvorbah.
- V kasnejši fazi družbenega in ekonomskega preoblikovanja se to pod vplivom terciarizacije in širjenja urbanih družbenih modelov odvíja in izraža manj centralistično oziroma spodbuja decentralizacijo oblasti in ekonomskih dejavnikov in večinoma tudi večjo družbeno in politično demokratizacijo, zaradi česar se tako na državni kot naddržavni ravni uveljavlja vse bolj regionaliziran družbeni sistem, v katerem dobivajo tudi manjšinske etnične in narodne skupnosti več možnosti za lastno afirmacijo in razvoj.

Iz zgornjega pregleda je razvidno, da se je veliko preučevalcev narodnega vprašanja zaustavilo ob problemu »primordialnosti« in »modernosti« nacij in nacionalizma. Če je namreč nacionalizem značilen zgolj za moderni svet, smemo sklepati, da je gibanje samo abstraktni konstrukt vodilnih elit v boju za oblast; če pa uspemo dokazati, da so nacionalistična gibanja neka konstanta v zgodovini človeštva, bo to dejstvo nujno zmanjšalo vlogo, ki jo pri razvoju nacionalnega vprašanja običajno pripisujemo »modernim« dejavnikom, kot sta birokracija in kapitalizem, vidna izraza procesa družbene in teritorialne standardizacije in modernizacije. V bistvu gre tu tudi za dilemo, ali je nacionalizem širše kulturno ali bolj konkretno politično gibanje ali celo kombinacija obeh. Nedvomno se narodi oblikujejo okrog stabilnejših in trajnejših kulturnih in družbenih skupnosti, za katere obstajajo v literaturi zelo različni termini: »ljudstvo«, »Volk«, »ethnie« in tako dalje. Toda če karakteristike etničnih skupnosti primerjamo z različnimi definicijami narodov, ne bomo odkrili bistvenih razhajanj: obe družbeni in prostorski formaciji opredeljujejo v prvi vrsti kulturni elementi. Vendar nam zgodovinski pregled razvoja nacionalnih gibanj, še posebno v Evropi, razkrije, da so narodi etnične skupnosti z zelo jasnimi in posebnimi željami in cilji; te želje in cilje lahko konkretiziramo s pojmom nacionalizma, se pravi oblikovanja narodom ustreznih političnih oziroma državnih struktur. »Nacija« potemtakem ni nič drugega kot prostorsko in družbeno strukturirana »arena« modernih političnih transformacij. S tem narodove nacionalne ambicije to družbeno skupnost odtrgajo od zgolj kulturnih dimenzij in podčrtujejo njeno politično in ekonomsko funkcijo v državotvornem procesu. Nacionalizem na ta način narodovo kulturno in družbeno identiteto uspe uveljaviti v širšem prostoru in pri tem podrediti v perifernih območjih prisotne šibkeje strukturirane ali »zamudniške« skupnosti.

Po angleških revolucijah v letih 1644 in 1688, osamosvojitvi Združenih držav Amerike leta 1776 in francoski revoluciji leta 1789 je nacija dokončno prevzela »moderno« obliko laične državne organizacije, v kateri ni več prostora za »božanskost« vladarskih monarhij. Ta prehod je nazorno označil Rousseau v delu »*Contrat social*« leta 1762, kjer je zapisal, da »vsakdo izmed nas ponuja skupnosti samega sebe in svojo oblast vrhovnemu usmerjanju skupne volje; in kakor eno telo sprejemamo vsakogar kot nedeljiv del celote«. Družbena pogodba skratka iz amorfne kulturne skupnosti ustvarja in gradi politično skupnost, v kateri je vzpostavljen neposreden odnos med posameznikom in državno oblastjo. Od absolutističnega državnega modela po principu »*l'etat c'est moi*« je začel sedaj nastajati nov model po principu »*l'etat c'est le peuple*«, čeprav je ta »*peuple*« mnogokrat bil le to, kar je trenutna vodilna elita izbrala in odločila. Vendar je kulturno kohezivno dimenzijo dotedanje lokalne ali regionalne prostorske identitete sedaj nadomestilo novo družbeno »lepilo«: ideologija nacionalizma in državnega patriotizma. Tudi ta temelji na tipično etnocentričnih predstavah, ki jih hranijo miti o »sveti domovini« oziroma kult prednikov in gojenje izključujoče in vase zagledane nacionalne zgodovine (»*domovina je povsod tam, kjer leže kosti naših prednikov*« ali »*meje mojega jezika so meje mojega sveta*«, kot je posrečeno zapisal Wittgenstein).

Toda odkod ta nenadna potreba po družbeni ali celo kulturni standardizaciji znotraj držav, ko pa vemo, da so pred tem evropske države odlikovale zelo velike notranje kulturne in regionalne razlike, ne da bi to dejstvo kdove kako motilo ali oviralo tekočih vladarskih poslov? Odgovor, ki ga na to vprašanje daje Gellner, je preprost in prepričljiv: to se je zgodilo samo zato, ker je bilo za razvoj industrializacije v prostoru potrebno odstraniti socialne in kulturne pregrade, ki jih je predstavljal vertikalno oziroma lokalno organiziran kmečki sloj, in torej to heterogeno družbeno »gmoto« s pomočjo državnega aparata, ustrezne infrastrukture in zlasti standardnega izobraževalnega sistema in enotnega »državnega« jezika preoblikovati v mobilen in izučen delavski razred. Klasičen primer tega teritorialno opredeljenega oziroma državnega nacionalizma je razvoj francoske nacije s postopno družbeno standardizacijo svojega teritorija, ki se je začela v 17. stoletju in dosegla višek v času Tretje Republike, ko je državnemu aparatu uspelo »kmete preoblikovati v Francoze«, kot je lepo ugotovil Weber leta 1979. S podobnimi problemi se je kasneje srečevalo tudi italijansko nacionalno gibanje; nanje se zelo plastično sklicuje znani rek »*fatta l'Italia, facciamo gli Italiani*« ('zdej, ko je narejena Italija, naredimo še Italijane'). Najbolj se je v tej smeri potrudilo italijansko fašistično gibanje, ki je tako poosebljalo skrajni državni nacionalizem, ki je Evropo prevzel v začetku 20. stoletja in ki je ekstremizacijo načela »*cuius regio eius religio*« poskusila doseči s prisilnim usklajevanjem družbenih in kulturnih prostorov, to je z intenzivnim etničnim »čiščenjem« državi pripadajočega ozemlja (sam fašistični režim je za ta postopek rabil takratnemu modernizmu bolj prikladen izraz etnična »bonifikacija«). Za dosego teh ciljev so bile uporabljene tako metode nasilne asimilacije kot direktnega fizičnega odstranjevanja »nezaželjenih«. Znana so na primer množična prisilna izseljevanja Grkov in Armencev iz Turčije ali Turkov iz Grčije in Bolgarije po prvi svetovni vojni, medtem ko so med ali po drugi svetovni vojni evakuacije prizadele zlasti Žide, Poljake in Nemce ter druga ljudstva v nekdanji Nemčiji in Sovjetski zvezi; v najnovejšem času so se podobni prizori ponovili tudi na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Nacionalizem je zaradi tega poseben izraz človekove teritorialnosti, ki je ne le etnocentričen, ampak teži obenem k obvladovanju lastnega družbenega prostora. Ta težnja po obvladovanju ozemeljskih enot je usmerjena tako v preteklost kot v prihodnost, saj želi »*pozgodoviniti teritorij in teritorializirati zgodovino*«, kakor jo je opredelil Poulantzas leta 1978. Teritorij je z mejami definirano ozemlje in zato zelo konkretno območje, hkrati pa izraz miselnega konstrukta in s tem po Gottmannovem mnenju nekakšna »*psihološka projekcija posameznih družbenih skupin*«. Če je Knight opredelil teritorij kot »*prostor, na katerega se navezuje identiteta določene skupine, ki to ozemlje poseduje in želi imeti nad njim popoln nadzor zato, da bi v čim večji meri koristil skupnosti*«, je Sack poudarjal, kako je teritorialnost »*poskus posameznikov in družbenih skupin, da izvajajo vpliv in kontrolo nad stvarmi, ljudmi in družbenimi odnosi z delimitacijo in nadziranjem geografskih območij*«. Na nacionalizem vezana teritorialnost izraža torej situacijo, po kateri se narodi in države ne nahajajo le na nekem bolj ali manj opredeljenem ozemlju, ampak se z njim tudi identificirajo. Na ta način se nacionalizem politično usmerja h konstituiranju dominantni etnični oziroma družbeni skupnosti ustrezno državno tvorbo, v kulturnem pogledu pa teži k notranjemu poenotenju lastne družbene skupnosti in k razlikovanju od vseh drugih skupnosti. Nacionalizem se v tolikšni meri prekriva z državotvornim procesom, da se, zlasti v zahodni Evropi, za oba pojma, se pravi tako za državo kot za narod, uporablja kar isti termin (*nation* v angleščini in francoščini, *nazione* v italijanščini). Podobno ravna tudi mednarodna skupnost pri poimenovanju meddržavnih institucij, med katerimi so nedvomno najbolj znani Združeni narodi (United Nations), ki so to ime ohranili tudi v slovenščini, čeprav se v to in sorodna telesa v resnici narodi brez lastne države ne morejo včlaniti.

4. Sklep: teritorialnost kot zavezanost do preteklosti in projekcija v prihodnost

Teritorialnost se torej v moderni dobi s fenomenom nacionalizma izraža predvsem kot težnja po kontroli določenega prostora oziroma ozemlja in temu vzporedno je nacionalizem pravzaprav le način konstruiranja in interpretiranja različnih družbenih prostorov. Večkrat se teritorialna dimenzija raz-

merja med nacionalizmom in družbenim prostorom omejuje na ekonomski vidik oziroma vprašanje konfliktov, ki jih lahko sproža na primer izkoriščanje samega prostora in v njem prisotnih naravnih surovin, ali na socio-biološki vidik oziroma na vprašanje bolj ali manj premičnega družbenega življenjskega prostora, kot ga je utemeljil že Ratzel pred dobrim stoletjem. Vendar pa igra prostor v identifikacijskem postopku različnih družbenih skupin mnogo bolj pomembno vlogo, saj je sam pojem »nacionalnega ozemlja« sestavljen pravzaprav iz dveh komplementarnih elementov: po eni strani je to izraziti družbeni prostorski fenomen, ki ga je mogoče jasno utemeljiti, po drugi strani pa predstavlja nekakšno imaginarno politično projekcijo in vez med etnično-jezikovnimi skupnostmi in njihovim historičnim ozemljem. Gottmann je že pred dobrima dvema desetletjema (Gottmann 1973) ugotavljal, kako je teritorialnost izraz človeku imanentne težnje, da si zagotovi kontrolo oziroma dostopnost do določenih ozemelj, pri čemer pa to dostopnost pogojuje prostorska različnost tako glede naravnih danosti kot kulturne specifikke. Po njegovem mnenju se iz vidika družbenih aktivnosti prostor kaže kot odprt, a vendar tendenčno deljen; omejen, a vendar s težnjo po nadaljnji ekspanziji; raznolik, a vendar s težnjo po organizacijskem poenotenju. Prostor povzroča zato konflikte, ker je hkrati sredstvo varovanja družbenih skupnosti in odskočna deska v njihovem iskanju novih razvojnih priložnosti. V historičnem pogledu pa igra teritorialnost še zlasti pomembno vlogo v oblikovanju trajnejših kulturnih pokrajin in njihovem varovanju pred zunanjimi nevarnostmi, omogoča torej ohranjanje kolektivne identitete in je kraj, v katerem domujeta skupna družbena zavest in spomin. Šele ko so se družbene enote pričele izraziteje povečevati tako po obsegu kot v notranji kompleksnosti, se je teritorialnost uveljavila kot pomemben in močan vedenjski in organizacijski fenomen. Toda z družbenim razvojem je postala drugačna, in sicer na kulturno in simbolično raven usmerjena teritorialnost, ki je ni več mogoče primerjati s »primitivno« teritorialnostjo drugih živih bitij (Soja 1971).

Dodaten poskus povezovanja različnih interpretacijskih možnosti pojma teritorialnosti v geografiji in sociologiji sta prispevala Smith in Williams (1983), ki sta opredelila nekaj različnih aspektov v odnosu med družbo in prostorom. Prvi vidik se nanaša na pojem »habitata« ali tistega okolja, za katerega sodimo, da bodo v njem posamezne družbene skupnosti našle najbolj ugodne življenjske razmere. Zlasti v obdobju romantike so različni avtorji opozorili na kvarne vplive pretirane urbanizacije družb, ki zaradi tega izgublajo stik s svojim izvornim »naravnim« okoljem in s tem izgublajo svojo tradicionalno podobo in značilnosti. Na ta način se odpira naslednji vidik, to je vidik ljudske kulture, ki se navezuje na točno določen prostor. Tako kot posamezne kulturne skupnosti z dolgotrajnim bivanjem v določenem okolju vplivajo na to, da se prostor, v katerem so prisotne, preoblikuje v posebno kulturno pokrajino, tako ima tudi kulturna pokrajina obraten vpliv na družbo in posameznike pri oblikovanju njihovega kulturnega obzorja, saj je zanj značilno, da je v ohranjanju svojih značilnosti stabilnejša od družbe. To pomeni, da se procesi družbene transformacije odvijajo hitreje od procesov prostorske transformacije. Naslednji pomemben element pri teritorialnosti je prostorska dimenzija, ki so ji politični geografi v preteklosti namenjali posebno pozornost, čeprav so tudi opozarjali, tako kot je to storil na primer Mackinder med obema vojnama, da je potencial teritorialne mase mogoče razviti v politični resurz samo ob uspešnem tehnološkem in družbenem razvoju. Argument prostorske dimenzije je bil prisoten tudi pri politično-geografski analizi velikosti držav in ugotavljanju »uspešnosti« srednje-velikih državnih sistemov v modernem zgodovinskem obdobju, ki naj bi predstavljale idealno razmerje med kulturno, družbeno in ekonomsko strukturo državnega ozemlja (Bufon 1997). Vzporedno s prostorskim obsegom se pojavlja še lokacijski element, ki z ozirom na pretekli razvoj in dane možnosti večje ali manjše prostorske komunikativnosti vpliva na uveljavljanje konfliktnih ali koeksistenčnih odnosov med sosednjimi družbenimi skupnostmi ter na oblikovanje večjih ali manjših razlik v vrednotenju lastnega in sosednjega prostora. Poseben pomen imajo nadalje meje, ki jih družbene skupnosti uveljavljajo v prostoru, tako v smislu »realnih« političnih in upravnih meja, kakor v pogledu »imaginarnih« meja posameznih kulturnih ali funkcionalnih prostorov oziroma identifikacijskih »in-group« in »out-group« ter njihove različne sočasne percepcije (Bufon 1996). Defenzivne

in v lastne teritorialne meje zazrte družbene skupnosti razvijajo avtarkične oblike teritorialnosti, ki skrbje prvenstveno za varovanje tistega ozemlja, ki ga same družbene skupnosti občutijo kot svojo »domovino«. Nacionalna ozemlja v smislu njihove domovinskosti pa se ne ujemajo vselej z državnim ozemljem, ampak zlasti s historičnim ozemljem ali kulturno pokrajino. Ker pa je nacionalizem izrazito moderen fenomen, poskrbijo družbene skupnosti za to, da s pomočjo različnih mitov tako historična ozemlja kot kulturne pokrajine pridobijo neko »nacionalno« dimenzijo, kakršne seveda po svojem izvoru ne morejo imeti, in skušajo tako povezati državno z nacionalno ali historično teritorialnostjo, kar mnogokrat privede do nastanka konfliktnih situacij v zvezi z iredentističnimi pričakovanji do sosednjih ozemelj ali asimilacijskih praks do kulturno različnih manjšinskih družbenih skupnosti v okviru lastnega državnega ozemlja. Toda ta aspekt teritorialnosti ni nujno vezan le na proces državotvorja in na državne dimenzije, ampak se z istimi lastnostmi in z isto intenzivnostjo, ponekod tudi sočasno, uveljavlja še na poddržavni oziroma regionalni ravni, zaradi česar bi lahko trdili, da je glede odnosa do prostora in teritorialne zavezanosti pravzaprav sodobni regionalizem le nacionalizem v zmanjšanem formatu (Bufon 1994).

Skratka, na teritorialnost se navezuje vrsta elementov in vidikov, ki prispevajo k temu, da se kate-rakoli »anonimna« prostorska danost preoblikuje v neko opredeljeno teritorialno enoto, za katero v njej dominantne družbene skupine določijo ime, obseg in meje ter s tem izvajajo nad njo svojo družbeno kontrolo. Ob družbeno-političnem aspektu pa ne gre zanemariti družbeno-kulturni vidik teritorialnosti, saj shajajo ob državnih prostorih dolgotrajni kulturni prostori, ki so jih s svojo prisotnostjo zaznamovale različne etno-jezikovne skupnosti in se z njimi identificirale. Tako kot identiteta, ima tudi teritorialnost različne sočasne dimenzije, ki se glede na naše gledišče in spremembe družbenih in političnih razmer v različnih obdobjih in okoljih uveljavljajo z različno intenzivnostjo. Tudi zaradi tega je potrebno, da ostaja problematika človekove teritorialnosti stalno prisotna v geografski teoriji in praksi.

5. Viri in literatura

- Anderson, J. 1988: Nationalist ideology and territory. Nationalism, self-determination and political geography. London.
- Bufon, M. 1994: Regionalizem in nacionalizem. Annales 5. Koper.
- Bufon, M. 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. Annales 8. Koper.
- Bufon, M. 1997: Države, narodi, manjšine: politično-geografski oris. Geografski vestnik 69. Ljubljana.
- Gellner, E. 1983: Nations and nationalism. Oxford.
- Gold, J. R. 1980: An introduction to behavioural geography. Oxford.
- Gottmann, J. 1973: The Significance of Territory. Charlottesville.
- Knight, D. B. 1982: Identity and territory: geographical perspectives on nationalism and regionalism. Annals of the Association of American Geographers 72 (4). Washington.
- Poulantzas, N. 1978: State, Power and Socialism. London.
- Sack, R. D. 1981: Territorial bases of power. Political Studies from Spatial Perspectives. New York.
- Smith, A. D. 1981: The Ethnic Revival. Cambridge.
- Soja, E. W. 1971: The Political Organization of Space. Resource Paper 8, Association of American Geographers. Washington.
- Sonnenfeld, J. 1976: Geography, perception, and the behavioral environment. Man, Space, and Environment. New York.
- Weber, E. 1976: Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France. Stanford.
- Williams, C. H., Smith, A. D. 1983: The national construction of social space. Progress in Human Geography 7 (4). London.
- Wittgenstein, L. 1961: Tractatus logico-philosophicus. Paris.

6. Summary: Problems of territoriality in political and cultural geography

(translated by Branka Klemenc)

A question of territory and territoriality is a very specific field of geography, concerning diverse problems related to determining and apprehending the political and social spaces, to which Ratzel already called attention in his studies. In more recent times, the political geography does not only investigate the territory as the projection of political structures in the space, and the territoriality as a cluster of political features of a certain territory, but ever more frequently deals with relations between a human and the living space and, thus, approaches the concept of cultural geography. By the side of biological and experiential bases of territoriality, typical of which is that all living beings strive for differentiation between the living environment in a broader sense where the processes of socialization with other beings go on, and the territory in a narrower sense which is appropriated by individual beings and therefore apprehended as part of them, it is the cultural and social conception of the living environment which is particularly important for a human, which means the transmission of social and cultural elements into the space.

From this point of view, the territoriality of a human is rather the construction of social space than its direct perception. A multi-level condition of social space further creates a more or less hierarchical distribution of diverse concurrent dimensions of territoriality, local, regional, national, or even transnational which are, nevertheless, mainly formed centripetally around the closest, the most »domestic« and »controlled« territory. The relativization of social spaces around various centers and peripheries causes the alternating occurrence of the areas of social and cultural concentration and de-concentration which can be for different groups and individuals also the concurrent areas of »domestic« or »foreign« atmosphere. With this, a question of spatial interpretation is also raised, because a uniform and »objective« reality disintegrates in the practice through the filter of our comprehension into a multitude of »subjective« natural, social and cultural spaces. Territorialization as the making of a human-pleasing and »controllable« dimension means the determination of boundaries of diverse social and spatial phenomena, their categorization and hierarchy making. As regards the status and social structure of diverse social groups, different spatial interpretations can meet in the same area, resultant in different simultaneous social and cultural environments, such as the »western« tourist resorts in underdeveloped countries, for example.

However, the changes in social and political structure influence also the changes in the iconographic conceptions, and thus contribute to the shrinking, or the spreading of social and geographical distances, such as the »approaching« of Australia to Japan, for example, at the cost of its traditional attachment to Great Britain, or, the relocation of Slovenia to the »southern side of the Alps«, or to the »green heart of Europe«. On the other hand, in the process of formation of different cultural regions territoriality can also be understood as the process of »domestication« of the natural landscape, its naming and appropriation. Owing to more explicit persistence of cultural regions which somehow »survived« a few social transformations, certain cultural elements succeeded to accumulate in the space and have been preserved even after the arrival of social groups with different cultural characteristics, and thus contribute to more or less successful cultural adjustment of such groups to the original cultural atmosphere. The most renown typology of cultural regions consists of ethno-lingual areas and national territories, in which the lasting territorial structure was changed by the new developmental processes in the sense of social, economic and political modernization. Parallel with the state-forming nationalism these processes strived for the re-forming of diverse cultural regions into a uniform and internally homogeneous state territory. The role of cultural cohesion of the hitherto local and regional spatial identity was replaced by new social »glu«: the state patriotism. The latter is typical of the instrumentalist view on, and the mythic presentation of the past and the historical cultural space, which thus become the means of topic political plans of the dominant groups and make basis for their confrontation with the neighbouring communities. In many European and non-European countries the literal comprehension of the prin-

principle of »*cuius regio eius religio*«, which was being advocated by the state nationalism especially in the first half of the century, lead to some unbelievable cases of ethnic cleansing, and assimilation and discriminatory policies towards the »otherness« and »difference«. Nationalism as a special form of the human territoriality is not only ethnocentric, but also directed towards controlling one's own social space in the sense of »making the territory historical and making the history territorial«. Parallel with the social development, the human territoriality significantly reoriented to cultural and symbolic level and lost its original image of the »primitive« territoriality of other living beings. Thus, numerous elements and aspects are linked with territoriality, which contribute to the process of transformation of a certain »anonymous« spatial reality to a discernible territorial unit to which the name is given, and the extent and boundaries determined by the dominant social groups which thus exert their social and political control over it. Even though the socio-political aspect of territoriality seems to be the most explicit of the aspects in the modern times, yet, its socio-cultural dimension should not be neglected since many diverse, more or less permanent cultural regions survive by the side of the spaces of states. So as the identity, the territoriality, too, has several concurrent forms of appearance and, therefore, it will further occupy the investigators of relations between a human and the space in the future too.

RAZGLEDI

THE COMMUNAL DEFENCE OF THREATENED ENVIRONMENTS AND IDENTITIES

AUTHOR

Colin H. Williams

Title: Professor

Address: Department of Welsh, Cardiff University, PO Box 910, Cardiff, CF10 3XW, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

E-mail: scychw@caerdydd.ac.uk

Telephone: +44 (0)29 208 756 57

Faks: +44 (0)29 208 746 04

UDC: 323.1

UDC: 502/504

COBISS: 1.02

ABSTRACT

The communal defence of threatened environments and identities

The article discusses the the recent environmental movements referring to threatened places and identities. It tries to find out some relations between ecological and nationalistic ideas. Due to a process of territorial restructuring and socio-political transformation in order to adjust to a new European order it is necessary to protect the places where the national groups live. The national identity derives from living environment which is the source of material and spiritual goods.

KEY WORDS

environmentalism, national groups, autonomy, social movements, identity

IZVLEČEK

Skupno varovanje ogroženega okolja in narodnih skupnosti

Članek govori o najnovejših prizadevanjih okoljevarstvenikov za ohranitev ogroženih območij in narodnih skupnosti in išče vzporednice z nekdanjimi nacionalističnimi oziroma avtonomističnimi gibanji. Zaradi novih vizij razvoja sveta je nujno treba zaščititi prostor, v katerem narodne skupnosti prebivajo, saj njihova identiteta temelji na pokrajini, v kateri živijo in iz nje črpajo materialne in duhovne dobrine.

KLJUČNE BESEDE

varstvo okolja, narodne skupnosti, avtonomija, družbena gibanja, identiteta

1. Introduction

The aim of this essay is to relate the recent concern of environmentalists with threatened places and identities to an older tradition of territorial politics manifested by ethnic-nationalist ideology and action.

Given the fluidity of real-world politics and of academic theorising about socio-political change, we are currently faced with a super-abundance of interpretations for the rise of the environmental movement. Even describing it as if it were a single movement is to fall into the trap of assuming that it is an autonomous force, self-directed and volitional in form.

So powerful is the need to respond to the ecological crisis that we are daily presented with a new eschatology of environmental thought and action, which suggests that if we are not already all ecologists now, we certainly should be! The danger inherent in some strands of this new environmentalism, is that it threatens to undermine the meaning of our language of description and interpretation. Take, for example, the notion that ecological thought is holistic in form and intent. If the logic of this new super-paradigm is to be accepted, then all matter is to be subsumed by it, as all features of social existence have a bearing on environmental action. If so, then we have not only rightly created a new way of thinking, but also an intellectual justification for a potentially new hegemonic structure of thought and action.

This is not to deny the urgency of the environmental call to arms. As professional geographers our careers are devoted to environmental understanding through a catholic discipline. What is intriguing, however, is that in the past many individual and communal acts have been ecological in nature but have operated from within a different value system. We should not be so mesmerised by the recency of ecological thought as to dismiss previous concerns with the defence of the environment. Indeed, quite the opposite view can be supported. In this essay I want to argue that the relationship between ecological movements and the new localism is resonant with meanings about the tensions between the 'global' and the 'local', between individual acts of socio-economic development and the communal defence of threatened environments and between transnational structural integration and ethnic-regional struggles for relative autonomy.

Notions of community defence have been commonplace since at least the early mediaeval period. But it is only rather recently that a self-conscious concern with issues of social fragmentation and community decline have given rise to the need for active revitalisation and empowerment of threatened communities. Community empowerment is an attractive notion but one which citizens find increasingly difficult to realise because of the complexity, scale and pace of socio-economic change. Conventionally it has been argued that community ownership of the processes of social reproduction is made more difficult within bilingual, multilingual or border land societies because of the structural tension inherent in a situation of competitive language contact. Whilst I accept that the extra frissons of inhabiting a linguistically plural society creates some difficulties as well as obvious joys, it is not impossible to counter these conventional arguments so long as the structural preconditions of community involvement are in place to allow the trigger of interventionist language planning to instil a fresh sense of ownership of the community's integrity and destiny. Today, many societies such as those in Brittany, Estonia, Euskadi, Slovenia and Wales are undergoing a process of territorial restructuring and socio-political transformation as they adjust to a new European order. Geo-strategic and economic questions are inherent in this process of adjustment, but so also are basic issues related to more universal questions and tensions regarding the role of humans as agents in environmental change.

These tensions derive from our attitude to a fundamental question of moral philosophy, viz.: Are humans masters over nature?

We may answer this question by reference to four distinct human-nature positions derived from key Jewish, Graeco-Roman, Christian, Modern and other views of nature. The positions are respectively that:

- nature is neutral and without purpose;
- that nature is a divine creation in the service of man and devoted to the Glory of God;

- that nature as a divine creation is good for its own sake;
- that nature has a meaning and a purpose and reflective man must ascertain that purpose and accommodate it (Williams 1991).

Current manifestations of ecological thought can be traced to each of these separate positions but are most commonly associated with the fourth position whereby powerful ideas such as the GAIA thesis and the 'deep green' concern with earth survival and co-existence are connected to earlier traditions of humanistic thought.

Most ideas are not new. Certainly most of what passes for contemporary environmental thought can be traced back to earlier epochs in the long inter relationship between human speculation and natural conditions. Some would claim that what is new about environmentalism is its global concern and sense of urgency. We need only remind ourselves of the universal appeal of all world religions and of the imminent need for 'salvation' from sin, destitution and the apocalypse to come, to realise that both globalism and imminent disaster have been central planks of earlier, more persistent, ideologies. Neither can we accept the revelation that environmentalists have discovered a new truth about humanity. Drawing on several earlier traditions, the Humanists of the Enlightenment could support Hume's dictum that »In all nations and ages, human nature remains still the same«. (Hume 1975). Interpreting the universal history of mankind led enlightenment thinkers to argue that reason was the same for all. Yet Solomon (1980) suggests that humanity was, in fact, 'a new discovery of sorts, a grand abstraction without geographical or anthropological limits'. For "in the name of Enlightenment humanism, the middle-class philosophers could declare their interests to be universal interests, and their interests to be the dictates of reason. And since their reason was the very heart of human nature, one's own enlightenment self-interest was never merely one's own, but in the interests of everyone. To emphasise the universality of such interests, therefore, they could be turned into universal laws, and it is extremely significant that the enlightenment philosophers insisted on 'government of laws, not men'. (Solomon 1980, 29–30).

What is new is the politicisation of issues such as acid rain, marine pollution, land degradation, deforestation and desertification, and the realisation that the inter-connectedness of environmental destruction, at a global level, wherever it may occur is mutually harmful. Economic development is no longer viewed as the apex of civility and progress, and is increasingly being blamed for much of the world's problems. It is the scale and intensity of world development which poses the ultimate threat to the biosphere.

»How else can one explain that more destruction has been wrought to the fragile fabric of the biosphere during the last 40 years, since global development has really got under way, than during the preceding two or three million years of the human experience on this planet?« (Goldsmith 1988).

The question remains whether we can learn anything from former ideologies and mass movements for social change? I believe that there is a particular merit in focusing on the comparisons which can be made between environmentalism and other isms, particularly communalism and nationalism.

2. Environmentalism and nationalism

It is instructive to compare and contrast current environmental ideas with those of an earlier, all-embracing ideology, nationalism. Of interest is the manner in which both environmental and regional-nationalist movements focus on the state as the central agency of 'structured oppression' and the principal upholder of the military-industrial complex. Galtung (1986, 75–90) has summarised the opposing characteristics of establishment and ecological values and movements. Figure 1 is a schematic representation of such features.

It is evident that many autonomist movements share several of the characteristics Galtung describes as being attributable to green policies. Thus, for example, many nationalist movements in post-war Europe, have adopted a non-violent form of resistance to the incursions of central state agencies. Both Christian pacifism and widespread conscientious objection were used as instruments of opposition to

A SURVEY OF GREEN POLICIES		
Mainstream Characteristics	Green Policies, Movements	
Economic Basis	1. Exploitation of <u>external proletariat</u>	Cooperative enterprises, movements; labour buyer / seller difference abolished, customers directly involved
	2. Exploitation of <u>external sector</u> Relations, liberation movements	Co-existence with the Third World; only equitable exchange
	3. Exploitation of <u>nature</u>	Ecological balance Person-Nature; building diversity, symbiosis; complete or partial vegetarianism
	4. Exploitation of <u>self</u>	More labour - and creativity-intensity; decreasing productivity in some fields; alternative technologies
Military Basis	1. Dependency on <u>foreign trade</u>	Self-reliance; self-sufficiency in food, health, energy and defence
	2. Dependency on <u>formal sector</u> , BCI-complex	Local self-reliance, decreasing urbanisation, intermediate technology; defensive defence policies with less destructive technology, also non-military non-violent defence.
	3. <u>Offensive</u> defence policies, very destructive defence technology	
	4. <u>Alignment with super powers</u>	Non-alignment, even neutralism de-coupling from superpowers
Mainstream Characteristics		
Structural Basis	1. <u>Bureaucracy</u> , state (plan) strong and centralised	Recentralization of local level: building federations of local units
	2. <u>Corporation</u> , capital (market) strong and centralised	Building informal, green economy: - production of self-consumption - production for non-monetary exchange - production for local cycles
	3. <u>Intelligentsia</u> , research strong and centralised	High level non-formal education, building own forms of understanding
	4. MAMU factor; BCI peopled by middle aged males with university education (and dominant race / ethnic group)	Feminist movements, justice/equality and for new culture and structure; movements of the young and the old; movements for racial / ethnic equality.
	1. <u>Non-manual work</u> , eliminating heavy, dirty, dangerous work	Keeping the gains when healthy, mixing manual and non-manual
	2. <u>Material comfort</u> , dampening fluctuations of nature	Keeping the gains when healthy, living closer to nature
Mainstream Characteristics	Green Policies, Movements	
Bourgeois Way of Life	3. <u>Privatism</u> , withdrawal into family and peer groups	Communal life in bigger units, collective production/consumption
	4. Security, the probability that this will last	Keeping security when healthy, making life style less predictable
Chemical, Circus Way of Life	1. Alcohol, tranquilisers drugs	<u>Moderation</u> , experiments with non-addictive, life-enhancing things
	2. Tobacco, sugar, salt, tea, coffee	<u>Moderation</u> , enhancing the body's capacity for joy, e.g. through sex
	3. Chemically treated food, panem, natural fibres removed	Bio-organic cultivation, health food, balanced food, <u>moderation</u>
	4. Circuses, TV, sport, spectatorism	Generating own entertainment, moderate exercise, particularly as manual work, walking, bicycling

Figure 1: Schematic representation of opposing characteristics of establishment and ecological values and movements (Galtung 1986).

warfare in the name of imperial defence and the subjugation (genocide) of minority peoples. There has often been an acute sense of divine destiny in the mobilisation of minority cultures, whether in Catholic Catalonia and Euskadi (Conversi 1997), Ireland (Goldring 1993) or Nonconformist Wales (Llywelyn 1999).

Equally revealing has been the concern with the localism, with self-reliance and with non-alignment, in order to distance supporters from the hegemony of the superpowers and strong states.

At root both environmental and minority autonomist rights movements seek to place the individual within a wider communal framework, stressing inter-dependence and a shared destiny. Feelings of belonging, of shared responsibility and of rootedness are figure prominently, in contrast to the possessive individualism stressed by the post-Fordist culture with its mobility, individual advancement and regime of flexible accumulation.

A similar depiction can be made for nationalism. In Figure 2 I have itemised ten structural characteristics of minority nationalism (Williams 1994). They relate to key concepts which re-appear in most nationalist struggles e.g. fear of loss of identity, exploitation of the cultural and physical resources of the nation, resistance to external intervention and control, reinterpretation of the nations plight in terms of the leaderships, mission-destiny view of their own transcendent existence, the ultimate securing of freedom in a world of free and equal nations. This nationalist iconography has raised a triad of political truths, sovereignty, autarky and cultural integrity, what J. R. Jones described as 'cydymdreiddiad iaith a thir', the mutual inter-penetration of land and language. (Jones 1970; Williams 1988). This Chalcedonian-informed interpenetration of place, nation and individual has been described by Llywelyn (1999, 74) as a »complex, multi-layered phenomena, each involving relationships: of place with time, time with place, and each individual with the transgenerational community of which he or she is a member. The integration of Chalcedonian concepts permits us to describe a relationship in which there is unity, but no merging, and in which the boundaries between metaphysical and psychological dimensions of place and of nation can be allowed their own autonomies without confusion of linguistic registers, or a false transference of ontic realities from one plane to another«. I believe that transgenerational concepts of community and of the nation defined as a community of communities are essential to the understanding of European minority nationalism which is detailed below in terms of ten structural features

3. Elements of minority nationalism

1. Nationalists invariably insist on the defence of their unique homeland and of the protection of their valued environment. This reflects the classic element of place-centred politics, and as geographers such as Agnew (1989), MacLaughlin (1986), and Williams (1982) remind us, nationalism is most often a response to a particular set of circumstances. It is not an autonomous force. It is evident that resistance, struggle and the politics of collective defence over land and territory dominate the relationship between a minority movement and its incursive, hegemonic state power. More recently ecologists have taken up this concern with valued environments and in some cases caused common alliance with nationalists to protect threatened spaces. This seems set to become a major issue of the twenty-first century where conflict over the control of space and resources will quicken our awareness of the commonality of defensive movements, even if their ideological rationale remains distinctly separate.
2. Nationalists also insist on the defence and promotion of their culture and identity. The most common diacritical markers of their nationality are often a combination of one or more of the following: a distinct language, religious affiliation, separate social existence, historical experience. As a meaning-seeking movement nationalism often attaches the utmost symbolic significance to the preservation of a separate identity. It does not always follow that the vast majority of its target constituents already share such markers as a common language, or religious persuasion. Indeed one of the inherent paradoxes of nationalism

Some Structural Characteristics of Minority Nationalism

- 1) Defence of a unique territory, the homeland, and the protection of a valued environment.
- 2) Defence and promotion of a culture and identity-language, religion, social existence.
- 3) Resistance to centralist trends and relative powerlessness over decision-making.
- 4) Perception of exploitation and underdevelopment-structural discrimination.
- 5) Resistance to outsiders, immigrants, settlers, colonisers.
- 6) Fear of loss of local dominance and influence expressed through cultural attrition.
- 7) Violent and non-violent expression of ethnic dissent and discord-escalation of risks.
- 8) Group-learning, myth formation, persistent inequalities shape current ideology and define contemporary identity in light of historically significant acts of oppression.
- 9) Anti-state, anti-status-quo political action intended to realise new basis of legitimacy.
- 10) Redefinition of the problem situation and of conflict in the light of most recent events and renewed reforms, concessions, political accommodations and gains for beleaguered minority within the dominant system.

Figure 2: Ten structural characteristics of minority nationalism (Williams 1994).

- is that by searching for a distinct cultural infra-structure to differentiate itself from state-wide political parties or powerful neighbours within the polity, nationalist rhetoric often serves to alienate the very people in whose name the claim to liberty and equality is being made. However, most minority nationalisms justify their existence by a claim to separateness, usually on the basis of an unique cultural heritage.
3. Resistance to centralising trends which further integrate the national territory into the core state apparatus is a significant feature of nationalism. Often dismissed as anti-progressive or recidivist, nationalists who oppose such trends face a difficulty in constructing an economic argument to counter the economies of scale justification for state integration. Appeals to the anti-democratic nature of reducing local power and the consequent lesser influence over key decision-making bodies are countered by the perceived benefits of sharing power at a higher order in the political system. With the increasing scale and complexity of political units it is anathema to willingly return to small nations as the basic building block of the international political system. It is argued that the recent 'liberation' of the Baltic States, and of Slovenia and Croatia do not offer an exemplar to Scotland, Euskadi and Quebec, for they were born out of civil war and the threat of physical force in the wake of imperial dissolution. But this sort of reasoning serves to undervalue the historical integrity of territorial identities, as found in Slovenia and Croatia, which have an authenticity and integrity which pre-dates modern conceptions of the nation-state. Klemenčič and Klemenčič (1997) offer a systematic, cartographic analysis of the historical identification of the north-eastern Adriatic peoples with key locations and illustrates just how rooted are conceptions of land, language and nationhood in the European imagination.
 4. Nationalists counter claims that many putative nations are not economically viable in an increasingly globalised system. Their objection would stress that Euskadi, Quebec and such like have been systematically exploited and underdeveloped as 'internal colonies' (Hechter 1975). It is argued that structural discrimination can only be halted and reversed through the twin goals of political sovereignty

and economic autarchy. On realising their plight the masses will do what all other colonial victims have done, sooner or later, rise up and evict their oppressors in the name of national liberation. It matters less at this stage that nationalism *per se* offers little that it is prescriptive and detailed for the post-independence economic recovery. The important element is that the people become persuaded and have faith that their future will be more prosperous after independence. The advent of independence itself creates a new social reality, where truth, prosperity and development can be constructed largely from within the nation, rather than being denied from without. This is certainly the current experience of Scotland and Wales who since May 1999 have had their own respective Parliament and National Assembly, with a concomitant increase in national confidence and ambition to play a more active role within the international system.

5. A more persistent tendency is for local communities to resist population transfer and demographic changes which adversely affect the majoritarian position of co-nationals. Thus resistance to outsiders, immigrants, to settlers, to colonisers as agents of the hegemonic state and its associated culture is as widespread in rural Wales as it is in urban Euskadi. It is manifested in agonising fears over the survival of a threatened language where each child born to the foreigner and the death of each native speaker is logged in a mythical but pervasive national register and the balance of probability against the survival of Welsh or Euskerra weighed anxiously new every morning.
6. Fear of loss of dominance and influence is expressed through cultural attrition and campaigns to save local communities, sacred sites and valued land from rapacious developers, whether they be private companies or government departments conducting legally binding state business. Several campaigns in Wales, such as at Rhandirmwyn, Tân yn Llyn, 'Nid yw Cymru ar Werth' (Wales is not for sale), or in Brittany at Plogouf and second home/tourist development, and in Scotland in relation to nuclear installations and defence establishments, demonstrate the manner in which the socio-economic infrastructure is being changed to suit external interests. Most often dangerous and obnoxious industries such as nuclear power plants, oil terminals, defence establishments are situated within the minority's territory, for they are relatively powerless to stop such exploitation of their land and social fabric. Equally the minority territorial resources, be they natural such as water, a wild and rugged landscape, or human, a well-educated but relatively poorly paid labour force, are exploited in the service sector with its seasonal and tourist-dependant characteristics. All of which induces a dependency situation, which is reactive rather than purposive, defensive rather than self-confident, outer-directed, rather than inner-directed.
7. In selected circumstances this perception of being exploited and subdued leads to open conflict and sustained violence as in Euskadi, Ulster and Corsica. Attempts to define such violence through various stages of regional autonomy, power sharing and state re-structuring do not appear to be wholly successful. Unfortunately once a culture of violence has been established it tends to have an internal dynamic of its own, self-energising and sustaining, undeterred by piece-meal reform until complete independence is achieved via the Koloshnikov rifle and the Semtex bomb.
8. With the rise of print capitalism and the more rapid dissemination of information via radio, television and mass communication came the possibility of constructing alternative versions of historical reality (Williams 1988). Minority nationalist intelligentsias sought to influence group learning by stressing those aspects of a real or mythical history which would explain contemporary inequalities in the light of significant acts of oppression. New or reconstructed historical discourses contend with orthodox interpretations of popular history and state development. When powerful, centralising elites seek to ban or suppress such alternative discourses, as Franco sought to ban the political use of the Basque language because it told the vanquished's story, then a fresh round of psychological and material conflict is unleashed. Centralists express their virulent opposition to formal education in the minority's mother tongue precisely because they fear they will be unable to interpret and control the messages circulated through the minority languages. How often in Europe have we heard the charge that minority schools are the breeding ground for a new generation of dissenting nationalists? And throughout

Western Europe and North America we have new demands for a centrally controlled educational curricula rather than tolerate regional variations which may, in part, perpetuate group divisions and sectarian animosities.

9. An insistence on the immorality and political illegitimacy of the status quo provides a political rationale for the emergence of nationalist movements. Their radical anti-state rhetoric serves as a basis for a new legitimacy, not one which abhors all states qua states, but merely the existing one which so cripples the national spirit and stifles the call to liberty. 'The desire of nations' is to be a fully accepted nation among other nations, and in political terms this necessitates the attainment either of sovereignty or a great deal of devolved autonomy.
10. Finally minority nationalists are constantly seeking evidence which serves to redefine their situation in the light of the most recent events and renewed reforms, concessions, political accommodation and gains for the beleaguered minority within the dominant system. In Western European terms the nationalist appeal of the 'sixties was couched on the basis of a universal trend towards de-colonisation. What was good enough for Nigeria or Niger was good enough for Scotland and Brittany. In the 'seventies it was as a reaction to the overloading of government and the political centre in Westminster or Paris, such that developed government was good government, conferring the twin blessings of participatory democracy and enhanced efficiency in government services. In the 'eighties it was an appeal to localism, to valued environments, to the appeal of place over placelessness and anomie. In the 'nineties, following the miraculous year of reform in 1989, it was an appeal to reconstruct a Europe of the nations, to overthrow the state-centric and hegemonic nineteenth century state system and to return to the organic, fundamental units of Europe, namely the constituent nations. Unperturbed by the difficulties in squaring the reality of a multicultural and multinational Europe within a vision of 'natural' pristine, nationalistic order, contemporary leaders of minority nationalist movements seek to by-pass their respective state cores, such as London, Madrid, Paris and allow Edinburgh, Cardiff or Barcelona to entreat directly with the Brussels-Strasbourg axis in an increasingly federal Europe (Williams 1980). It is a moot point, however, and one which demands considerable restructuring, to appreciate how such small nations will fare better when faced with a plethora of competing claims in Europe, than in seeking redress of their grievances within the existing state structure. In Quebec, as the movement towards greater autonomy gathers apace once again, there are voices which argue that increased cultural erosion will accompany independence because the Quebecois state will no longer have the federal system to buffer it, and to insulate it in its dealings with foreign powers and agencies within the international system.

Much of the history of the past two centuries, since the dawning of the French Revolution, has been the attempt to realise these asserted truths as political facts, to make state and nation co-extensive entities (Williams 1989). Much of the history of the past two decades has been an attempt to supersede the national level of thought and praxis and promote an international, global awareness which does not deny the salience of the local, as in the slogan 'Think global, act local'.

Nationalism, like environmentalism, is also holistic in thought and deed. The universal desideratum is the ideal nation-state in an international community of free and equal states. Its local manifestation may be at any one of the varying stages in a continuum from full statehood through to a non-state nation in the making, but whatever its exact position it is always possible to relate the local to the global blueprint and back again. So it is with environmentalism. The unique character of the local environment is only given purchase by the general context of the global milieu. But it is given its urgency by the near-cataclysmic refraction of fundamental global issues viz. the green house effect, the destruction of the tropical rain forest, the degradation of soil and sustenance, the disappearance of species and habitat. Intrinsic to this coupling of the immediate and local to the evolutionary and global is a sense of shared involvement and responsibility, summed up so cogently in the true phrase 'Our common future'.

Increasingly we are seeing active co-operation between ethnic-regionalist (nationalist) and ecological (green) movements. Two major developments have served to bring both types of movement to central stage in Europe. The more fundamental event is the increased recognition of the cogency of the

ecological argument at all levels. At the macro level we have the central concern of the politics of global survival, with all its principled implications for socio-economic existence under the nuclear threat/umbrella. At lower levels in the hierarchy we have a concern with sustainable development, limited growth and control over immediate environments and opportunities for communal expression. Local politics is increasingly the politics of resource allocation and redistribution, where questions of appropriate economic development, raising the social quality of life and ecological regeneration, particularly in sprawling metropolitan areas, are the norm.

The other major event is the apparently inexorable move forward of an enlarged and functionally integrated European Union. Following the dramatic developments in Central and Eastern Europe, and the extension of Community membership to embrace EFTA and former Warsaw Pact states, we will doubtless see a re-alignment of the role of majority and minority national groups by Europe. Regional and nationalist elites will seek to by-pass their respective state core areas and decision-makers and negotiate directly with a reformulated and re-constituted, quasi-federal Europe. They will also be seeking bi-lateral partnerships with selected regions within EU states, such as Catalonia, Scotland and Bavaria.

As the process of adjustment to new political realities unfold there is likely to be an increased pressure from new approaches to tackle old problems. Though by no means certain of success there is a new cogency to old de-centralist arguments for a regional scale governmental structure throughout Europe. In seeking to bring power back to the people at a recognisable scale, nationalists, liberals and ecologists are joining to create a Europe of the Regions (Williams 1989). Their appeals are likely to be strongest in the relatively under-developed regions of Europe and where an ethnically differentiated minority is striving for greater autonomy in order to preserve and protect its threatened identity in a hostile or disadvantageous environment. They are also likely to gain currency as the meso-scale of government achieves more prominence in an increasingly integrated European space.

Such appeals are likely to build on an earlier phenomenon, the ethnic resurgence in Western Europe in the last two decades. Regionalist success has been spectacular in Catalonia and Euskadi, moderately successful in establishing the institutional separateness of locales like Scotland, Wales, Flanders, Northern Italy and Friesland, and very limited in Brittany, Alsace and Greece.

It is evident that there is a new significance attached to the environment, a new holistic interpretation which is often based on a transposition of the writings of scientists such as Lovelock (1979, 1988) and his GAIA thesis into the realm of social and political affairs. This new 'self-consciousness' has been mobilised both by agencies of central government and by the leadership of those communities who feel in some way threatened by the developments of centralised bureaucracy and the ever-voracious economic imperative of resource extraction and exploitation by commercial interests.

In the past the land has been the single most significant element of the environment to be fought over by those competing interest groups wherein the conflict between the local and the universal, the indigenous and the exogenous groups have been mediated. But as I have described elsewhere territory is not merely contextual, it is not only a scene for the playing out of socio-economic factors, it is itself a significant source of symbolic and resource power (Williams 1987). Its possession and control is often deemed vital to the very survival of specific cultural groups, and it is this aspect of power and control in ethnically endangered societies that I want to analyse next.

4. The communal defence of the environment

Today our conception both of a 'threat' to and 'defence' of communal interests has widened. Though central, territory is no longer synonymous with environment. Communal action is often non-institutionalised, it cannot be captured within the simple description of party politics. Many activists have plural constituencies and interest groups which they can mobilise in defence of their environment, others have none, hence the difficulty in generalising about such instances.

We may, however, separate out various forms of communal defence and subject each to a different range of analyses. One may distinguish four ideal types of communal defence. The most extreme involves the destruction of the environment which congenitally supports the existence of threatened minority cultures, such as the Yanomami Indians of Brazil. This is also the most urgent issue facing us as it involves the destruction of precious cultures though it is not necessarily the focus of this essay.

A second category involves the perceived exploitation of a minority group by a state-backed majority group, as illustrated by Western Europe's ethno-linguistic minorities, which is the principal focus of this essay. A third category involves the citizenship of a state defending their environmental interests against a combination of industrial pollution and ineffective environmental legislative control. This is typically the case of many so-called Third World societies and of Eastern European societies such as the former German Democratic Republic. After 17 years in office as Environment Minister, Hans Reichelt resigned on the 9th of January, 1990 admitting that »conditions are such that someone new should take over the huge challenge of radically reforming the country's environment policy« (The Independent, January 1990). His state, the GDR, then ranked third in the world for energy consumption, per head of population, after the more industrialised economies of the United States and Canada. However, following unification we cannot assume that the problems were merely historical and are thus likely to diminish abruptly as the territory changes from a command economy to a more mixed economy, with all the structural support and reform it receives from the federal core.

As a contemporary newspaper report commented »the newest power station in East Germany will emit more sulphur dioxide than the whole of Sweden, and there are no plans to fit expensive flue gas desulphurisation equipment which could replace it« (The Independent, 10th January 1990). The bill for an environmental clean-up has been estimated at £72 billion, and this does not address the infra-structural aspects of such reform. Clearly the poor quality of life, health care, working conditions and anxiety over environmental degradation gave material sustenance to the more oft quoted ideological and economic reasons for populist opposition in Eastern Europe in the recent past. Initially the environment in its broadest setting was also the scene of opposition for in its purest form, such protest appeared to be apolitical and therefore non-state threatening. Recent history has revealed that was an underestimation of the power of environmental mobilisation to act as an umbrella for a plethora of other grievances to be expressed in collective opposition to authoritarian regimes.

The fourth category goes beyond the nation state and represents international interest groups such as Greenpeace, Friends of the Earth, etc, who advocate a global communal defence against environmental degradation, regardless of its source. The appeal is to 'Our Common Future' for we are a species threatened by our short-term perspective on development and modernisation. It involves moral questions e.g. should we work towards a nuclear free world? Do the future generations have a right not to inherit a world characterised by a structural killer such as radio active or toxic waste? It also involves key political economic questions related to global production and distribution of food, energy, medical advances and weapons. In keeping with its holistic nature, the international relations of the environment is literally all-inclusive in its scope, because all the earth's dwellers can be counted among its constituents. But there is an inherent duality in this stance.

As environmentalists appeal to all, they appeal to none specifically. Their universal claims are always in danger of being co-opted by non-ecological political movements, and reconstructed so as to fit in with the prevailing ideology of that movement. Green in rhetoric, red or blue in action, may be a familiar judgement on contemporary European governments who are seeking to marginalise the green challengers and adopt their most 'useful' ideas and policies without embracing their underlying philosophy.

Clearly in such a short essay we cannot do justice to all four types of communal defence. I have chosen to concentrate on ethnic minority movements in Western Europe, to trace their parallels and lineage between the ethnic and the ecological basis for communal defence.

5. Ethnic minority issues

If we recall that most ethno-linguistic minorities are also relatively under-developed in economic and political terms, it is clear that questions of language, culture and identity are not supplementary to the more routinized socio-economic concerns, but can themselves constitute the very essence of a minority's relationship with the state, in whose name the majority exercise power and control. As such expressions of group identity are rooted in the environment, and derive both material and spiritual sustenance from the immediate locale, it is not surprising that any threat to the environment is interpreted as a simultaneous threat to both culture and group survival. Place and territory are central to this process of control and development on behalf of the minority, and their appropriation has a long history associated with the development of the European state structure (Williams 1989).

The complex process of state development has resulted in the inexorable integration of diverse cultural groups into 'national' populations, who, in turn become the constituent citizens of the modern state in a system of putative co-equal states. State-integration resulted in the conquest of ethnic territory and denial of minority rights and often in the despoliation of the ethnic homeland. Whether through a forced out-migration as a result of land enclosure, as in Wales and Euskadi, most European ethno-linguistic minorities perceive their territory as having been under threat in modern history.

The institutional means of dissent being denied them, such minorities invariably focus on cultural diacritical markers, such as language or religion, as a means of expressing their resistance to state and private, commercial incursions of their territory. Well organised examples also exist elsewhere, as for example, the lobbyists supporting the ACFO and the Alliance Québec.

I want to illustrate the range of issues and campaigns evoked by this communal resistance in a small, but representative country, Wales.

In tandem with anglicisation and modernisation there was a structural transformation of the Welsh landscape whose effect was to incorporate Wales within an expanding world-economy via Whitehall, Westminster and the financial interests of the City of London. In truth many of the developments discussed below were paralleled within regions within England and interpreted there as being advantageous and conducive to its national growth. However, precisely because of national differentiation and external control, equivalent developments in Wales were considered damaging to Welsh life and counter-productive for the were perceived as seeking to exploit Wales. Nationalists and ethnic activists were most prone to interpret Welsh economic change as colonial development by England, and although clearly such an emphasis is crude in analytical terms, it had a remarkable appeal and facilitated the development of a number of political movements supporting Welsh autonomy: notably Plaid Cymru (The Welsh Nationalist Party formed in 1925 (Williams 1982).

Within the past century, we may identify several independent trends which cumulatively have transformed the Welsh environment. Clearly there is an inherent danger in suggesting that there has been a conspiracy to under-develop and/or exploit Wales by the British state and its ruling élite (some of whom obviously are Welsh in origin), however, there is an equal danger in suggesting that it has been Wales's relative powerlessness which has facilitated many of these developments. Let me suggest some of these discernible trends and then specify the form of Welsh resistance to such threats to identity and culture.

The most significant transformation was the extraction of mineral resources and the construction of a Welsh urban hierarchy consequent to rapid industrialisation in the late nineteenth century. The slate, coal, iron and steel industries were to make Wales a pivotal resource base for the development of the British Empire. In industrial Wales the effects were dramatically imprinted both on the population and on the landscape.

»Its social structure, settlement patterns, population composition and incipient radicalism all testified to the wholesale ravages wrought by the badgering of its coal-rich seams. The marginality of Wales's pre-industrial existence was swapped by a frenzy of commercial and social activity, the like of which had not been seen in Europe. Massive dislocation, an immigration rate second only to that of the United

States of America, and the reconstruction of local issues and concerns as British issues and imperial concerns transformed the insular periphery into an active participant in Britain's quest for global hegemony» (Williams 1990, 29).

A second theme has been a struggle for control of the environment, particularly the acquisition of farm land for large scale infra-structural improvements. The most symbolic act was the nationalist attack on a British defence establishment. In the inter-war years the government sought to establish an RAF bombing school at Penyberth in North Wales. On the morning of the 8th September 1935, three leading nationalist intellectuals, Lewis Valentine, Saunders Lewis and D. J. Williams set fire to the sheds of the bombing school and afterwards gave themselves up to the local police. At their trial in Caernarfon their defence appealed to the higher morality of defending one of Europe's oldest and most threatened cultures. The intrusion into a predominantly Welsh-speaking region of the RAF School, a symbol of British imperialism and militarism, was recognised by some of the local jury, who failed to agree on a verdict. The case was transferred to the Old Bailey where the three were found guilty and imprisoned on 19th January, 1927, only to be released on August 27th, 1927, to a heroes' welcome. In strict terms this was a minor incident, but symbolically nationalist historiography has raised them to the status of being the first Nationalist martyrs, willing to defy the state in the name of securing the cultural integrity of the local community. In post-war Wales subsequent demonstrations were experienced when war-time training grounds were not returned into private ownership but were kept by the Ministry of Defence as at Castle Martin in Pembrokeshire, Sennybridge in Breconshire and at Brawdy air station. This provoked claims of a permanent military occupation similar in tone, if not in scale, to Irish nationalist opposition of British troops in Northern Ireland.

Equivalent moves in England, as on Salisbury Plans evoked local opposition and some early CND opposition, but lacked the nationalist dimension of outrage and resistance so characteristic of Wales.

In civil affairs also Welsh communities fought to preserve their farming and rural environments. Post-war reconstruction and the growing modernisation of industry in England necessitated increased investment in the water-supply service. Large metropolitan councils like Liverpool and Birmingham had long established water supply links with rural Wales. However, in December 1955, Liverpool Corporation sought permission to drown the Valley of Tryweryn to create another reservoir. Penllyn was sparsely populated and ideally suited from a resource perspective. It was also an area rich in cultural heritage and epitomised all the virtues of rural Welsh-speaking areas which activists sought to preserve as a context for a distinct Welsh 'way of life' (bucedd).

Despite an unprecedented campaign of Welsh solidarity, with 27 Welsh MPs out of the 28 MPs present, voting against the passage of the Bill through Parliament, a huge majority of British MPs voted in its favour. For the first time in recent history, organised Welsh public opinion recognised that, despite having all the elected and representative bodies supporting the campaign, Welsh interests were a minority issue in a democratic Union.

'Cofia Tryweryn' (remember Tryweryn) became a rallying cry for young people in particular and came to symbolise Welsh dependency on state prerogative and power.

A further instance of state interests dominating communal needs was the siting of early nuclear energy installations at Trawsfynydd and Wylfa, a decision an earlier generation accepted as providing much-needed employment in rural Wales. However, in the 'eighties when the Central Electricity Generating Board sought to build a second PWR at Wylfa on Anglesey, local and national environmental and cultural-political movements combined to form PAWB (People against Wylfa B). It provided a detailed set of alternative proposals and mobilised opposition on the basis of five inter-related dangers. First that only a third of the 450 permanent jobs would be available for local people, whilst the influx of skilled scientists and technologists from elsewhere in Britain would be detrimental to the local Welsh-speaking community by accelerating language shift. Secondly that the 1986 Chernobyl accident had severely damaged Welsh agriculture and a major accident at one of the proposed two Wylfa power stations would be catastrophic to the rural economy. Thirdly, that during its lifetime Wylfa B would produce additional

nuclear wastes amounting to 10% of the low level and 13% of the high level wastes in the UK. It was estimated that such waste would be hazardous to life for 240,000 years! Fourthly, that radiation exposure levels would increase and fifthly that the highly radioactive core of the PWR would be a permanent danger for future generations. After a well conceived and highly articulate campaign, PAWB celebrated a partial victory for on the 21st November, 1989, the proposed PWR decision was postponed indefinitely.

A final theme is that of external private capital investment in Welsh areas. At the macro-level there are huge petro-chemical complexes as at the Milford Haven and Amlwch anchorage's, which are characterised as potentially damaging installations if chemical explosions or oil tanker spillages occur. Despite the relative decline of such facilities new developments are always under way and currently planning permission has been granted for a new oil terminal at Point of Ayr. At the micro-level we have the rapid expansion of tourism and second-home ownership. The latter has been the subject of increased controversy of late, with over 200 arson attacks on second homes, mainly in North and West Wales. The arguments are familiar and need not be repeated here except to instance that cultural activists have realised that the key to ethno-linguistic maintenance is adequate employment and suitable housing and a reasonable infrastructure, hence the campaign slogan of the Welsh Language Society is 'Nid yw Cymru ar Werth' (Wales is not for sale).

A small portent for the future may be the fact that the first Green M. P., Mr Cynog Dafis, owed his election victory in the 1994 General Election to a joint platform mounted in North Pembrokeshire and Cardigan between the Greens and Plaid Cymru. They had sufficient commonality of interest to invest their electoral hopes in a single candidate, and he has, to date, proved to be an effective spokesperson for both camps. In other parts of Britain, and indeed Europe, this would seem to be the most promising manner in which third or fourth party activists are likely to gain some degree of political representation at the state level. It would be ironic indeed if the pattern of association, represented at the European Parliamentary level by the Rainbow Alliance, would fail to appeal to the voters at lower levels because of partisan patterns of electoral socialisation.

6. De-territorialisation and the re-conceptualisation of space

Ethno-linguistic minorities have reacted to these impulses by searching for European-wide economies of scale in broadcasting, information networking, education and public administration. They have also established their own EU institutions and bureaux and entered new alliances to influence EU decision-making bodies (O'Riagain 1989). They believe that by appealing to the superstructural organisations for legitimacy and equality of group rights, they will force the state to recognise their claims for varying degrees of political/social autonomy within clearly identifiable territorial/social domains. Globalisation and its implications is thus a major factor for those ethnolinguistic movements who are seeking to engage in the process of European interdependence on terms which are more favourable to their participation than those which obtained until recently. Processes of social transformation, including the erosion of conventional networks and the disintegration of traditional homelands have forced the socio-linguistic articulators of minority movements to be less concerned with preserving than transforming lesser used languages. Their culture is becoming 'de-coupled' from territory and place and 'coupled' to new agencies and domains in predominantly urban environments thereby tying them closer to a new state dependency through institutionalised education, public administration and legal reforms. Attempts to resist the folklorisation of places, the museumisation of communities, and the commodification and gentrification of ethnolinguistic regions through tourism and the heritage industry focus on the opportunities provided by new telecommunication networks, the mass media and the empowerment of selected communities through strategic intervention in the form of Language Enterprise Agencies, Linguistic Animateurs and Local Authority Resource Centres and Sustainable Local Economic Development Agencies all of which provide the necessary infra-structural support to

encourage language reproduction and a far greater use of the threatened language within most domains in the community (Williams and Evas 1997).

A more sociological perspective is actor-oriented and asserts that social change is the result of a conscious set of decisions reflecting the power positions of strategic political actors, with some input from social élites and élite-led social movements. One set of the élite has determined that multiculturalism is the best approach to managing diversity. As multiculturalism is integral to all aspects of society one wonders whether it is specific enough to inform public policy. Does it absorb all other identities into its own? Is it in danger of becoming a hegemonic paradigm thereby loosing its purchase as a guide to action? At present the answer is probably 'no' but multiculturalism may push things in this direction, especially when the validity of more flexible and temporary groups (or constituencies) is denied. From this perspective the ideology serves the interests of government itself for it was born at a time when the integrity of that political system was under threat from political challenges to the future of Europe. However, it is equally clear that other powerful interests and indeed new sets of actors will emerge to challenge the salience of multiculturalism. But for the short-term, institutional multiculturalism will deepen the coming generation's experience of social life. From my perspective the critical features determining how vibrant this period will be is a combination of structural reform, demographic sustainability and democratic accountability in an enlarged Europe.

Cumulatively these trends will enhance the productive capacity of European economies, but they will also challenge the conventional integrity of civil society and strain the finances of responsible local and regional government. During economic downturns the refusal to honour any of these initiatives is likely to antagonise those immigrant groups who anticipate that they are an integral part of the realisation of a multilingual Europe.

The social forces which emphasised the training in official languages for immigrant adults so as to integrate them economically into the new 'host' community, are now waxing and waning because governments are seeking to withdraw from the financial implications of support and give back the matter to charities and the non governmental organisations. Any disputes about the presence of immigrants are concentrated on issues such as employment and racism, the host language is not an issue, just access to it via training. Nationalism's insistence on the primacy of the ethnic/national basis of culture reveals a preoccupation with past social formations and misses the current opportunities for new partnerships and the construction of post-modern alliances based on a variety of hitherto subordinated identities.

A key question relates to how conventional political policies based upon a tradition of state consolidation cope with identities derived from new social movements incorporating ecological, gender, race, regional/locale and religious principles. Should these alternative markers of group identity achieve salience, will conventional state citizenship as a base for social cohesion strengthen or decline in reaction to greater political-economic integration?

7. Conclusion

If concern for the 'New Environmental Age' is to be correctly discerned, it is imperative that we contextualize the environmental movement as the latest of a long line of establishment-challenging processes. This essay has highlighted one dimension, namely the prior concern with local communities to protect threatened environments as national resources, as homelands, as symbolic and material places to be nurtured from within the group, as opposed to being subject to external development. This is not to deny the urgency and potency of the ecological argument, merely to suggest that some of its origins may be traced to ethnic-regional movements among others. The comparisons made above stress the motivational aspects of such movements, their joint reaction to alienation and powerlessness as the scale of human activities increases apace, their interpretation of the relationship between development and group autonomy and the pivotal role of the intelligentsia in articulating the problems and

mobilising their constituents to act in a collective political manner. Further research might usefully be directed towards the means by which people perceive their interests as being best served in defence of their environment. This is particularly true of those communities where an outside eye can see the degree of overlap and common purpose expressed by many single-issue pressure groups, who cumulatively act to change their society.

The pity is that many insiders, activists and commentators have hitherto defined their particular interests in mutually-exclusive terms. The immediate problems facing fragile environments and their dependant communities are too pressing to tolerate such fragmentation for long. The greatest lesson we can learn from such comparisons is that co-operation is a fundamental necessity for survival, but that group conflict and tension is too often the human response to the question »What is to be done?«

8. References

- Bramwell, A. 1989: *Ecology in the Twentieth Century*. London.
- Conversi, D. 1997: *The Basques, the Catalans and Spain*. London.
- Fowler, C. et al. 1988: *The Laws of Life*. Special issue of *Development Dialogue* 12.
- Galtung, J. 1986: *The Green Movement: A Socio-Historical Exploration*. *International Sociology* 1.1.
- Goldring, M. 1993: *Pleasant the Scholar's Life: Irish Intellectuals and the Construction of the Nation State*. London.
- Goldsmith, E. 1988: Foreword to E. Goldsmith and N. Hildyard (editors). *The Earth Report*. London.
- Goldsmith, E. 1989: *Towards a Biosphere Ethic*. *The Ecologist* 19/2.
- Hume, D. 1975: *Enquiry Concerning Human Nature* (editor), L. A. Selby-Bigge. Oxford.
- Johnston, R. J., Taylor, P. J (editors): *A World in Crisis?* Oxford.
- Jones, J. E. 1970: *Tros Gymru Swansea: Ty John Penry*.
- Kay, J. 1989: *Human Dominion over Nature in the Hebrew Bible*. *Annals of the Association of American Geographers* 79/2.
- Keating, M. 1998: *The New Regionalism in Western Europe*. Cheltenham.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V. 1997: *The role of the border region of the northern Adriatic in Italy, Croatia and Slovenia in the past and the process of European integration*. *Annals for Istrian and Mediterranean Studies* 10.
- Lovelock, J. 1979: *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford.
- Lovelock J. 1988: *Man and Gaia*. In Goldsmith and Hildyard. opt. cit.
- Llywelyn, D. 1999: *Sacred Place, Chosen People: Land and National Identity in Welsh Spirituality*. Cardiff.
- Merchant, C. 1992: *Radical Ecology*. London.
- Mlinar, Z. (editor) 1992: *Globalization and Territorial Identity*. Aldershot.
- Morrice, D. 1989: *Personal communication*, 21–11–89.
- Nicholson, M. 1989: *The New Environmental Age*. Cambridge.
- Parkin, S. 1989: *Green Parties*. London.
- Pakulski, J. 1993: *Mass Social Movements and Social Class*. *International Sociology* 8.2.
- Pepper, D. 1993: *Eco-Socialism*. London.
- Porritt, J., Winner, D. 1988: *The Coming of the Greens*. Glasgow.
- Solomon, R. 1980: *History and Human Nature*. Brighton.
- Weston, J. (editor) 1986: *Red and Green. The New Politics of the Environment*. London.
- Williams, C. H. 1988: *Minority Nationalist Historiography. Nationalism, self-determination and Political Geography*. London.
- Williams, C. H. 1989: *The Question of National Congruence. A World in Crisis*. Oxford.
- Williams, C. H. 1991: *Language Planning and Social Change: Ecological Speculations*. *Language Planning: Focusschrift in honor of Joshua A. Fishman*. Amsterdam.

- Williams, C. H. (editor) 1993: *The Political Geography of the New World Order*. London.
- Williams, C. H. 1994: *Called unto Liberty: On Language and Nationalism*. Clevedon, Avon.
- Williams, C. H., Smith, A. D. 1983: *The National Construction of Social Space*. *Progress in Human Geography* 7.
- Williams, C. H., Evas, J. 1997: *The Community Research Project*. Cardiff.
- Worster, D. (editor) 1988: *The Ends of the Earth*. Cambridge.
- Worster, D. 1977: *Nature's Economy*. Cambridge.

9. Povzetek: Skupno varovanje ogroženega okolja in narodnih skupnosti

(prevedla Mimi Urbanc)

Članek govori o najnovejših prizadevanjih okoljevarstvenikov za ohranitev ogroženih območij in narodnih skupnosti in išče vzporednice z nekdanjimi nacionalističnimi oziroma avtonomističnimi gibanji. Zaradi ekološke krize je prišlo do preporoda okoljevarstvenega gibanja, ki poziva k nujnosti takojšnjega ukrepanja. Ekološka ideja je celovita v obliki in smotrih. Zahteva splošno podrejenost in popolno prežetost življenja družbe z okoljevarstvenimi principi. Sama okoljevarstvena ideja je sicer stara in je bila prisotna v različnih vrednostnih sistemih, danes, v obdobju prostorskega prestrukturiranja in družbeno-političnih sprememb zaradi prilagajanja novemu evropskemu redu, pa dobiva nove vsebine. V nasprotju s preteklostjo je v njem zaznati globalno skrb in »klic na pomoč«. Okoljevarstvena vprašanja so dobila novo, politično razsežnost, ekonomski razvoj pa ni več edino merilo uspeha. »Nova okoljevarstvena doba« črpa ideje tudi iz nekdanjih ideoloških in drugih množičnih gibanj za družbene spremembe.

Prispevek osvetljuje osnovno skrb lokalnih skupnosti za zaščito ogroženega okolja, ki ima za njih več pomenov; je naravni vir, simbolni in materialni prostor, ki se oplaja z notranjimi, lastnimi viri. Zato lahko sledove ekoloških gibanj med drugim najdemo v etnično-regionalnih gibanjih oziroma gibanjih za avtonomijo narodnih skupnosti. V osnovi obe gibanji poskušata umestiti posameznika v širši družbeni okvir s poudarkom na medsebojni odvisnosti in skupni usodi. Obe gibanji temeljita na motivaciji in skupni reakciji na brezpravnost. Osrednjo vlogo imajo izobraženci, ki opredelijo ključne probleme in sprožijo aktivnosti za njihovo reševanje.

V zadnjem času tako »zelena gibanja« kot tudi gibanja za avtonomijo dobivajo nove razsežnosti zaradi nove vizije sveta, ki jo ponazarja slogan: »*Misli globalno, deluj lokalno*«. Okoljevarstvena problematika se navezuje tudi na vprašanje narodnih manjšin, saj njihova identiteta temelji na pokrajini, v kateri živijo in iz nje črpajo materialne in duhovne dobrine. Zaradi ustavnega neupoštevanja njihove drugačnosti so se manjšine osredotočile na diakritične znake, kot sta na primer jezik in vera, in jih uporabljajo v uporniške namene. Tak primer je tudi Wells, kjer je narodna skupnost sprožila vrsto aktivnosti, usmerjenih proti politiki Londona, ki je povzročila precejšnje gospodarske, družbene in okoljske spremembe.

Ideja združene Evrope, Evrope regij obljublja nov pristop k obravnavanju etničnih skupin. Vendar se postavlja vprašanje, če sicer pozitivna multikulturalnost ne bo vsrkala majhnih narodov. Ključno vprašanje pa je, kako se bo konvencionalna politika spopadla z identitetami, ki izvirajo iz novejših družbenih gibanjih, ki vsebuje ekološke, spolne, rasne, regionalne in verske principe.

Acknowledgements: This is the text of a lecture delivered at the Department of Geography, Ljubljana University, May 1998. I am grateful to Professor M. Pak and Dr. M. Bufon for their invitation and warm hospitality. This work is a contribution to a joint research project undertaken by Dr. Bufon and myself on Slovenia and Wales. The research is sponsored by the Slovene Ministry of Science and the British Council which I gratefully acknowledge.

RAZGLEDI**POLITICAL, SOCIAL AND ECONOMICAL DEVELOPMENT
OF OSTRAVA REGION IN CZECH REPUBLIC**

AUTHOR

Petr Šindler

Title: Dr., Docent

Address: Department of social geography and regional development, Faculty of science, University of Ostrava, 710 00 Ostrava 10, Hladnovská 9, Czech Republic

E-mail: sindler@osu.cz, petr.sindler@osu.cz

Telephone: +420 (0)69 624 10 82

Faks: +420 (0)69 624 10 82

UDC: 911.3(437.1/.2)

COBISS: 1.02

ABSTRACT

Political, social and economical development of Ostrava region in Czech republic

The social and political changes in the Czech Republic after 1989 accelerated the manifestation of many other important development factors. One of them is undoubtedly the factor of region inhabitant employment rate. We must say that the pessimistic prognosis did not come true. The changes of the social and economic structure of the region are already quite remarkable. They became evident above all in the demographic structure, in the production and nonproduction spheres, in services and also in the quality of the environment.

KEY WORDS

economic transformation, regional development and policy, Czech-Polish border

IZVLEČEK

Politični, socialni in ekonomski razvoj Ostravske regije na Češkem

Socialne in politične spremembe na Češkem po letu 1989 so sprožile številne razvojne dejavnike, pri čemer je treba ugotoviti, da se pesimistične napovedi niso povsem potrdile. Socialne in ekonomske spremembe v regiji so znatne; zlasti v demografski strukturi, v proizvodni in neproizvodni sferi, v storitvah ter seveda v kvaliteti okolja.

KLJUČNE BESEDE

ekonomska preobrazba, regionalni razvoj, češko-poljska meja

1. Basic geographic characteristics of the region

The Czech-Polish border area in the region of North Moravia and Czech Silesia consists of 6 districts. The seventh, new established district of Jeseník was created by detachment from the part of the district of Šumperk and Bruntál 1st of January 1996. Considering the data basis we will provide data for 6 original districts, it means without the district of Jeseník, but with the original extent of the district of Šumperk and Bruntál.

2. Geopolitical and geostrategic location of the region

The »internal« neighbours of the Czech-Polish border region are districts of former regions of East Bohemia and North Moravia. Its »external« (state) border separate this region from the state territory of Poland and Slovakia.

Table 1: Basic data on the Czech-Polish border region, 1992 (Koloch, Wieczorek 1995).

Indicator	Šumperk District	Bruntál District	Opava District	Ostrava District	Karviná District	Frýdek-Místek District	Total
Area (km ²)	1948	1745	1144	214	347	1273	6671
Area percentage CR territory in (%)	2,5	2,2	1,4	0,3	0,4	1,6	8,4
Number of population (ths)	165,2	110,5	182,0	326,2	285,9	229,2	1299,0
Density of population (pers./km ²)	85	63	159	1528	824	180	194
Percentage of population of pre-productive age (%)	20,6	21,8	20,7	19,5	20,6	20,3	20,6
Percentage of population of productive age (%)	61,0	62,0	60,7	61,8	61,8	60,4	61,3
Percentage of population of post-productive age (%)	18,4	16,2	18,6	18,7	17,6	19,3	18,1
Natural rise in population per one thousand people	1,7	5,7	2,0	-2,5	0,9	2,7	2,2

From geopolitical point of view we can assess the location of this region as advantageous. The function of the historical old border with the Poland, except several short periods in the past, was rather contacting than barrier. Also the adjoin main centres of the border regions on the Czech (Ostrava) and Polish sides (Opole, Katowice, Bielsko-Biala) form advantage for the further development and co-operation. The young state border of the border region with the Slovakia does not represent the considerable geopolitical watershed and also does not yet play any considerable role of the factor of the potential development.

There is some (but we believe that timely limited) geopolitical and geostrategic disadvantage of this border region and it is the present impossibility to establish the common Czech-Polish Euroregion Silesia.

The fact that neither the Czech Republic nor Poland are the member of the European Union and border on any member country of the European Union represents the obstacle.

From this point of view the fact that the distance of the Czech part of the Czech-Polish border region of North Moravia and Czech Silesia from the important centres of the European Union regions is the same 1000 km (from Ostrava to Brussels, Stockholm and Rome) can be interesting and on the contrary the distances from the important centres of border Polish and Slovak regions are: Ostrava–Opole 105 km, Ostrava–Katowice 75 km, Ostrava–Bielsko-Biala 60 km; Ostrava–Bratislava 210 km, and Ostrava–Bánská Bystrica 140 km.

The other advantage of the location of this border Czech-Polish region is the fact that both border states are the members of CEFTA aiming at entering the European Union and going through the transformation stage of the market economy development. All strengths and some weaknesses of the transformation policy are common for all mentioned regions.

3. Factor of unemployment rate of the population

Social and political changes within the Czech Republic after 1989 accelerated the performance of other important development factors. One of them is without any doubt the factor of the unemployment rate of the population of Czech-Polish border region.

For understanding the regional peculiarities of the unemployment factor is necessary to explain the situation within the whole Czech Republic. According to analysis of the regional unemployment situation the districts of the Czech Republic can be divided into three groups. The first group consists of regions with the higher demand for workforce than the offer. The second group consists of districts which, in spite of it that their number of unemployed is higher than that of available working opportunities, can be qualified as not so important (only up to one thousand of job seekers within the districts). The third group consists of districts with lack of more than one thousand of openings for their all job seekers but where the unemployment can be taken as important social factor. There are also districts, with economic development giving them probably no chance to solve the unemployment problem by their Employment Agency (today the number of unemployed is about three thousand higher than that of openings within the district with the average number of 60,000 of economically active population) without the external intervention (special government measures for creation of new jobs, etc.)

Present fall and division of the unemployment rate shows that with the exception of several districts of the North Bohemia region and part of the North Moravia region we cannot speak from the social point of view more seriously about the problem of unemployment. In Prague, in five districts of the Central Bohemian regions, in five districts of South Bohemian, five districts of West Bohemian and five districts of East Bohemian region the number of openings is higher than that of job seekers. In the group with the worst outlook to get the job can be included districts of Most (difference between the openings and number of unemployed is 2328, the unemployment rate is 7.7%), Louny (2911, 7.7%) and Karviná (6941, 6.9%).

The statistic data on the unemployment within the Czech-Polish border region of North Moravia and Czech Silesia answer the national situation. But the data of number of people in productive age are very negative. From 77 districts of the Czech Republic the highest unemployment rate is in districts of Louny and Most (7.7%). The higher unemployment rate than 6.0% was in the region of the North Moravia and Czech Silesia in districts of Karviná (6.9%) and Bruntál (6.2%).

How this factor manifested itself in different subregions (table 2)? Generally highest unemployment rate within the Czech Republic was evident at the beginning of 1992 in Šumperk district (9.2%). In December of the same year it fell down to 5.6%. About 2880 people looked for job in Šumperk district (4.5%) according to data from February 1996.

Table 2: Labour market in the Czech-Polish border region to 31 of December 1992 or to 31 of March 1996 (Koloch, Wieczorek 1995).

Indicator	Šumperk District	Bruntál District	Opava District	Ostrava District	Karviná District	Frýdek-Místek District	Total
Number of population of active age							
1992	82,550	54,624	70,806	215,863	128,783	104,327	656,893
1996	81,446	50,190	86,480	156,411	125,213	105,829	605,569
Number of unemployed persons							
1992	4,601	3,275	2,729	6,316	5,451	3,538	25,910
1996	4,399	3,163	3,159	7,843	9,125	4,579	32,264
% of unemployed persons							
1992	5.6	6.0	3.9	2.9	4.2	3.4	4.5
1996	5.7	4.9	3.5	4.8	6.8	4.2	5.0
Vacancies							
1992	765	211	754	1,983	1,889	740	1,057
1996	1,835	699	1,025	2,861	1,809	1,249	1,579

Nevertheless the Šumperk Employment Agency offers at present 1088 openings (including 953 for blue collars). Ups and downs in unemployed number are given by high number of people employed at seasonal jobs, namely in forestry and building construction.

In the Bruntál district there is few working opportunities for women (1697 women is looking for a job), workers (2480 job seekers) and for handicapped people (531). The worst situation is within the areas of Vidnava (13.0% of unemployed), Osoblaha (11.6%) and Moravský Beroun (10.1%). The lowest unemployment is in Krnov area (3.8%). At present about 200 foreigners, work in the district, mostly of Poland.

The general employment grows up in the district of Opava thanks to new work opportunities in the industry and building industry. The demand for work force takes place also in agriculture. The interested phenomena is a conclusion of large number of job contracts for finite period. The most openings offers Opava city (80 to 90%), about 10 to 15% Hlučín town and only 1% Vítkov. 26,603 unemployed have been registered in Ostrava city in 1995. 18,793 of them have been put out of registration, 12,097 of them have found their place at the labour market. It is expected that in 1996 the unemployment rate will range between 4.8 to 5.3% and a number of job seekers will not exceed 8800 people.

Also a number of vacancies grew up a little, so for one vacancy there are now three job seekers. But the disproportion between openings and qualification grows up. At the end of 1995 there worked 1077 foreigners in the city.

Karviná district is ranked by its unemployment rate (6.8%) among the front place in the Czech Republic. The most job seekers are in Karviná (3003) and Havířov (2465), the lowest number of unemployed is in Bohumín (970) and Český Těšín (894). The most often look for a job women of worker professions. There is at the present 1809 vacancies (miners, dressmakers, welders, masons) within the district.

The unemployment rate in the district of Frýdek-Místek started flow down step by step in 1995 and at the present it is at the level about 4%. About 11,500. of economically active people asked every year for job provision.

At the end we can say that the present system of the social insurance does not motivate the unemployed to look actively for the possibilities of some jobs. The number of the people in working age falls down but the openings offer grows up. And so, the pessimistic prognosis of the unemployment devel-

opment in the Czech Republic and its regions did not come true. In spring 1993 the London Institute of Adam Smith declared, apart of other things, that about 30 to 80% enterprises in the Czech Republic become bankrupt and as a result of it the unemployment rate could reach 40% and it would mean the creation of the army of two million of unemployed. But in reality, at the end of 1992 there were in the Czech Republic only about 133,000 of unemployed.

4. Factor of foreign working force

The significant part of the foreign work force within the region are Poles and Slovaks. In 1990 the number of Poles working in the Czech Republic reached 54,800. After it a significant decline took part. At the end of 1991 there were occupied in the Czech Republic only 16,800. In 1993 there were issued working permits to 10,600 of Poles, in 1994 to 8,700 and in 1995 to 10,300 of Poles. The more detail statistics of occupation of Poles within the Czech-Polish border region was not accessible during the preparation of this paper. And so we can only say that besides the building industry the Poles work mostly in coal mines. Ostrava-Karvina coal mines give at present work to more than 1800 people of Poland in districts of Ostrava-city, Karviná and Frýdek-Místek.

There is also a long history with the occupation of Slovak people in the Czech Republic. There are available large statistical surveys from the year of 1961. Within 1961 to 1991 the number of Slovak people working in the Czech Republic went continually down (from 88.2% in 1961 to 30.0% in 1991).

There were significant regional differences in the commuting directions from the Slovakia to the Czech Republic. Workers from Central and Eastern Slovak regions have found their jobs above all in the North Moravia region. Most important Slovak districts participated in the commuting to the Czech Republic are districts of Čadca (7166 people), Senica (2591), Žilina (2100), Poprad (1287), Povážská Bystrica (1219), Spišská Nová Ves (1087) and Dolný Kubín (1076). The most numerous groups of Slovaks commuted to districts of Ostrava-city (4392), Karviná (3297) and Frýdek-Místek (2940) where the most were occupied at heavy industry (mines, metallurgical works).

Based on the number of economically active people, people commuting and going for work we can set the number of working people in the given territory. For different districts of the Czech Republic can be given the portion of commuting from Slovakia in general number of jobs. According to this criteria in 1991 took place the highest percentage of commuting from Slovakia in the districts of Frýdek-Místek (2.74%), Karviná (2.48%) and Ostrava-city (1.97).

From the regional point of view the most Slovak people worked at the middle of 1995 at Ostrava (5905 people, i. e. 6.3%), in districts of Karviná (3315, 6.3%) and Frýdek-Místek (3136, 5.9%). Nearly 90% of them were men. Three mentioned districts have the second highest employment of Slovak people (11,356 people) within the whole Czech Republic. At the first place is traditionally Prague (11,576), behind the region of North Moravia and Czech Silesia follow districts of Brno-city (3157), Hodonín (1386), Zlín (1394), Vsetín (1081), Pilsen-city (995) and Pardubice (951).

5. Changes of the economic and social structure

The changes of the social and economic structure of the region are already quite marked. Above all, they took place in demographic structure, production and non-production spheres and also in the quality of environment.

The Czech-Polish border region of North Moravia and Czech Silesia was populated in 1992 by about 1.3 mil. of population. There is the high density of population (in average 200 people per 1 km²) with the maximum in Karviná district (824) and Ostrava city (1528) and urbanization. This situation is in decisively way effected by the concentration of population in Ostrava-Karvina agglomeration, the sec-

ond largest in the Czech Republic. Some specific features of the region exist in settlement structure and size of cities. There are 15 towns with more than 10 ths. of population (Ostrava, 2 towns in every of following districts Bruntál, Opava and Frýdek-Místek, 3 in districts of Šumperk and 5 in district of Karviná). More than 100,000 people have only the main region centre Ostrava. In the size category of cities from 10,000 to 20,000 people there are 4 cities, from 20,000 to 50,000 people 6 cities and from 50,000 to 100,000 people 4 cities.

There is about 62% of people at working age in this region, the difference between the number of people at pre-working age and in post-working age is minimum (20.6% or 18.1%).

Table 3: Economically active population of the Czech-Polish border region, state to 1991 (Koloch, Wieczorek 1995).

Indicator	Šumperk District	Bruntál District	Opava District	Ostrava District	Karviná District	Frýdek-Místek District	Total
Workers in all	85,700	57,100	92,500	172,000	143,000	114,000	664,300
Sector I (%)	14.1	16.5	14.0	1.8	3.0	8.6	7.8
Sector II (%)	42.5	36.7	36.8	43.7	49.5	50.0	44.3
Sector III (%)	43.4	46.8	49.2	54.5	47.5	41.4	47.9

The heavy industry (coal mining, metallurgy, chemistry) still dominates it is only followed by the machinery and light industry within the Czech-Polish border region. 44% of economically active population worked in industry with the maximum in Ostrava (50%) and minimum in Bruntál district (36.7%) in 1992. More significant structural change is the decline of the coal mining in Ostrava and its expecting limitation in Karvina part of Ostrava-Karviná coal basin. About 48% of economically active population of the region have been employed in services with the highest portion in Ostrava district (54.5%) and the lowest in Frýdek-Místek district (41.4%).

Table 4: Environment in the Czech-Polish border region, state to 1992 (Koloch, Wieczorek 1995).

Indicator	Šumperk District	Bruntál District	Opava District	Ostrava District	Karviná District	Frýdek-Místek District	Total
Waste water treatment plants	7	11	7	3	8	10	46
SO ₂ emission (t/year)	5,100	3,620	3,920	39,750	37,240	15,670	105,300
NO _x emission (t/year)	1,160	1,000	970	34,750	21,310	16,230	75,420
CO emission (t/year)	420	530	600	136,550	6,130	97,450	241,680

Data in the table 4 show the environmental situation of the Czech-Polish border region.

We can see that there operate 46 waste water treatment plants in the region and many of others are under construction. But their existing location does not always correspond to the territorial environmental loading (e. g. there are 3 in Ostrava but 11 in Bruntál district) But from the methodical point of view we have to say that we are speaking about absolute data which give us no information on the waste water treatment plants capacities, on the volume of treated waste water neither on the territory from which the waste water are treated.

Alarming remains the situation relating to the gas emissions of SO₂, NO_x and CO. The most loaded subregion is in all these cases Ostrava city, following by districts of Karviná and Frýdek-Místek. Of course, it corresponds to the existing location of the industry which is the largest air pollution maker, but alarming is the situation when the sum of the value in mentioned, the most loaded districts, exceeds the sum of all values of the rest of the districts within the region.

6. Conclusion

The temporary development and co-operation in the Czech-Polish border region of the North Moravia and Czech Silesia show that even in the future can be the regional and local levels at the trans-border co-operation the practical manual of the integration processes.

As a strength can be also taken a fact that between the Czech Republic and Poland has been already concluded the agreement of the transborder co-operation (but up to now the Czech Republic has similar agreements neither with Germany nor with Austria or Slovakia). It can be also expected that after the clarification of ideas of new administrative division of the state, both in Poland and in the Czech Republic, and after its implementation, the level of the transborder co-operation can grow up significantly. It looks that also the common participation of both sides in the implementation of mutual transborder projects (namely PHARE-CBS) is more than only desirable.

Right at the end I can express the satisfaction with it that also contacts of the universities and science and research institutes in the border regions of the Czech-Polish border region are at very good and promising level. This international conference, the organisers of which are University in Lodz, Silesian Science Institute Opole and Ostrava University, is a proof of it. The development of the co-operation in solving common problems of Czech-Polish border region between the Silesian Science Institute in Opole and Department of social geography and regional development of the Faculty of Science of Ostrava University continues also second year. Much more older is the co-operation of Ostrava University with the Silesian University in Katowice.

7. Bibliography

- Bujak, M. 1995: Miedzynarodowa konferencja o współpracy transgranicznej w Republice Czeskiej. Biuletyn pogranicza polsko-czeskiego 4.
- Česko-polské pohraničí. Terplan, Prague, 1994.
- Indikátory trhu práce. Kariéra. Annex to the Hospodářské noviny, 1996, 26, 24th of Jun.
- Koloch, B., Wiczorek, W. 1995: Monitoring pogranicza polsko-czeskiego. Biuletyn pogranicza polsko-czeskiego 5.
- Koordinální studie rozvoje česko-polského pohraničí. CUP BPR, Katowice, 1993.
- Nezaměstnanost: pesimistické prognózy se nespĺnily. Moravsko slezský den 7, 1996, 96, 23rd of April.
- Vicherek, P., Toušek, V. 1996: Dojíždka za prací přes státní hranici České republiky. Brno.

8. Povzetek: Politični, socialni in ekonomski razvoj Ostravske regije na Češkem

(prevedel Mirko Pak)

Območje ob češko-poljski meji je bilo v preteklosti, razen krajšega obdobja, stalno odprto za čezmejne tokove in sodelovanje. Ker je tudi Slovaška zelo blizu, je to potencialno območje tesnega sodelovanja držav CEFTE in v prihodnje tudi držav Evropske zveze. Sodelovanje med manjšimi češkimi in polj-

skimi območji je dober primer čezmejnega sodelovanja, ki nakazuje integracijske procese. V to se vključuje tudi sodelovanje med več univerzami v tem območju.

Posledice političnih in gospodarskih sprememb leta 1989 so območje ob češko-poljski meji močno prizadele, kar se kaže v prestrukturiranju industrije in spremljajočih pojavih. Med njimi še posebej izstopa nezaposlenost, ki pa ne dosega pesimističnih napovedi in je s 7 do 10 % po posameznih območjih nižja kot drugod na Češkem.

Precejšnje so tudi spremembe v socialni sestavi prebivalstva tega drugega najgosteje poseljenega območja Češke. Kar 44 % aktivnega prebivalstva dela v industriji, pri čemer se je še najmočneje zmanjšal delež zaposlenih v rudarstvu, v industriji pa le neznatno; oboje zaradi rasti zaposlenih v storitvenih dejavnostih, katerih delež se je že povzpел na 48 %.

Okolje je v še vedno izrazito industrijskem območju seveda močno degradirano; še posebej onesnažene so vode, na onesnaženost zraka pa najbolj vplivajo še vedno visoke emisije SO_2 , NO_x in CO .

RAZGLEDI

LJUDSKO POIMENOVANJE NEKATERIH KAMNIN IN ORODIJ ZA PRIDOBIVANJE KAMNA NA ŠTAJERSKEM

AVTOR

Rajko Pavlovec

Naziv: dr., univerzitetni diplomirani inženir geologije, redni profesor

Naslov: Oddelek za geologijo Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: rajko.pavlovec@ff.uni-lj.si

Telefon: 061 241 14 68

Faks: 061 125 93 37

UDK: 811.163.6'373.46:552

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Ljudsko poimenovanje nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem

Pridobivanje naravnega kamna je povezano s številnimi ljudskimi izrazi za kamnine in orodja, ki so potrebna za njihovo obdelavo. V članku so predstavljeni ljudski izrazi, ki so bili ali so še v rabi na Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE

naravni kamen, Štajerska, Slovenija

ABSTRACT

Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)

Extraction of natural stone is usually connected with specific popular terms for rocks and tools required for stonecutting and shaping. In the article the disappearing popular terms from Styria are presented.

KEY WORDS

natural stone, Styria, Slovenia

1. Uvod

Ljudje imajo pogosto tesen stik z geološko podlago. To so obdelovalci kmetijskih in drugih površin, kamnoseki in tisti, ki jim grozijo plazovi ali druge naravne nesreče. Na eni strani po izkušnjah vedo, kakšne so lastnosti različnih kamnin, po drugi strani znajo te izkušnje uporabiti sebi v korist. Pri tem ni čudno, da poznajo številna domača imena, saj za strokovne izraze večinoma ne vedo. Pred leti smo zbrali na Primorskem številna ljudska poimenovanja flišnih kamnin (Pavlovec 1961), pozneje tudi za kamnine v Kanalski dolini (Pavlovec 1987). Aničič in Ramovš (1999) navajata domača imena kamnin s Kozjanskega. V krajih z nekdanjimi kamnolomi so tudi še ohranjena domača imena za orodje in druge pripomočke.

V okviru več diplomskih nalog na Pedagoški fakulteti v Mariboru so študentje zbirali tudi ljudske izraze, med katerimi je nekaj zanimivih in novih. Za njihovo pridnost se jim pristrčno zahvaljujem. Iskranje ljudskih izrazov je toliko pomembnejše, ker se vedno bolj in zelo hitro izgubljajo. Največ izrazov je tam, kjer so nekoč pridobivali naravni kamen.

2. Opisi izrazov

V širši okolici Slovenske Bistrice (Kapun 1997; Richter 1998) kamnoseki in domačini poznajo izraz *pohorski granit*, s katerim mislijo na granodiorit, nekdanji tonalit. *Cezlakit ali cezlaški kamen* je čizlakit. Izraz je razumljiv, ker so ime kraja spremenili iz Čizlaka v Cezlak. *Kačjek* pravijo serpentinitu v okolici Visol; slovensko ime zanj je *kačnik* (Grafenauer s sodelavci 1972). *Apnenec* pravijo apnencu in dolomitu. *Železjak* ali *železnik* je v okolici Oplotnice ime za blestnik; zaradi precej temne barve so prepričani, da je v njem veliko železa.

V okolici Ptujске Gore (Teodorovič 1996) je bilo nekoč več kamnolomov, kjer so pridobivali ptujskogorski peščenjak. Iz njega so tudi deli cerkve na Ptujski Gori, uporabljali so ga za gradnje na Ptujju in drugod (Vesel s sodelavci 1992; Buser s sodelavci 1987). Kamnoseki so delali s kladivom, ki so ga označevali z nemško besedo *hamer* (der Hammer). Koničasto kladivo je bilo *krempa*, *štok kladivo* je imelo kroni podobno glavo. S *štango*, železnim drogom, so dvigali bloke. S *sekiro* so površino kamna na grobo ravnali.

V okolici Maribora (Kronvogel 1997; Rantaša 1996), predvsem na območju Kalvarije, Piramide, Bresternice in Peksrske gorce, je *živi kamen* izraz za slabše sprijet peščenjak. Zanimivo je, da pozna Badjura (1953) pod oznako živo kamenje »*vsaj na videz stanovitne, trdno zasidrane kamne ali kamnite oblike*«. *Trdi kamen* je trši peščenjak. *Zrnjak* je ime za granodiorit na Peksrski gorci. *Šlir* je lapor; besedo so prevzeli iz nemške besede Schlier, kar pomeni lapor (Watznauer 1974, 282) in še nekatere druge kamnine (Svoboda 1961, 466).

V okolici Svete Barbare oziroma Korene (Emeršič 1994) je *apnenšak* ali *apneni kamen* izraz za apnenec. *Živi kamen* je peščenjak. *Trdi kamen* je trdnejši peščenjak. *Kamnita ruda* je peščenjak, ki so ga pridobivali v kamnolomih. *Štukuvska giba* je plast peščenjaka. *Giba* je vodoravna ali nagnjena plast kamnine. *Rudni kamen* je vsaka kamnina, ki so jo pridobivali v kamnolomu. Po lastnikih kamnolomov so imenovali kamnine *šalamonov kamen*, *žugmanov kamen*, *šalamonova ruda*, *žugmanova ruda*.

Na območju Korene je bilo več manjših kamnolomov (Emeršič in Pavlovec 1998). Starejši ljudje še poznajo nekatere kamnoseške izraze. *Železni drog* različnih dolžin, s katerim so dvigali bloke, je *železna štanga* ali *puh štanga*. Luknje v kamen so delali s koničastim kladivom, *železno šigo*, ali z železnim drogom, ki so mu pravili *železni špic*. *Šlegle* so železna macola za razkol blokov. To so delali tudi z železno klinasto zagozdo, imenovano *kajla* ali *vuk*. Površino kamnin so obdelovali s koničasto sekiro, *pikom* ali drugače oblikovanim *sekačem*. Tudi *Krejcokl* je bilo orodje obdelavo površine kamnin. Na eni strani je bilo koničasto, na drugi pa podobno sekiri. Odlomljene kose in manjše bloke so nosili na lesenih nosilih, *traglah*. Vozili so jih tudi s samokolnicami. *Poh* je bila železna samokolnica z železnim kolesom, lesena z lesenim kolesom pa *rudne kankole*. *Pombagerl* je bil voziček z lesenimi ali železnimi kolesi.

V okolici Oseka pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah (Bačani 1998) je *živi kamen* izraz za trd, zelo odporen peščenjak. *Kozji zis* je nenavaden izraz za trdno sprijet peščenjak, v katerem ni razpok. *Vodenjak* je slab, neuporaben apnenec. *Evino blato* je mulj ali glina, kar so menda nekoč uporabljali celo za zdravljenje. *Prame, preme* ali *fluder* je vložek gline med plastmi v kamnolomu. *Ruda* ali *kamnita ruda* je peščenjak, ki so ga pridobivali v kamnolomu. *Stolec* je naravni kamniti podpornik, ki so ga pustili pri podzemnem pridobivanju kamna kot varnostni steber. *Skrapa* je neuporaben del kamnin, predvsem peščenjaka in peščenega laporja; če so kopali kamen pod zemljo, so skrapo naložili v kupe, da je vsaj nekoliko podpirala strop. *Lega* ali *pojstlca* je vodoravna plastovitost. *Las* je naravna razpoka, po kateri se je dal kamen dobro lomiti. *Klafta* ali *klafter* je kamniti blok velikosti približno 200 krat 200 krat 110 cm. *Fundrže* so temelji zgradb iz trdega peščenjaka.

Ruda je bilo na Štajerskem razširjeno ime za kamnolom. Hojsova kmetija v Negovi ima domače ime Prinčova kmetija, zato so tamkajšnji kamnolom imenovali *prinčova ruda* (Petrovič 1998).

V okolici Oseka je nekoč delovalo več kamnolomov. V nekaterih so delali celo pod zemljo. S tamkajšnjim kamnom so gradili številne zgradbe, med njimi tudi večje cerkve (Pavlovec 1998). Zaradi razvitega kamnoseštva ni čudno, da je poznanih veliko izrazov zlasti za orodja. Mnogi so popačene nemške besede. Te izraze starejši ljudje še poznajo.

Kosa je okrog 150 cm dolga železna palica z jekleno konico; v uho so vtaknili lesen ročaj. S tem orodjem so »kosili« (dolbli) plasti peščenjaka. Kamnite bloke so dvigali s *pajsarjem* ali *pajserjem*, imenovanim tudi *železni parkelj* ali *žebljarska babica*. Poznajo tudi izraz *štanga*. Podobno kot v okolici Ptujске Gore so tudi tu poznali izraz *hamer* za različna kladiva. *Kremp* je bilo koničasto kladivo za odbijanje in lomljenje kamna. Z železno zagozdo *kajlo* so kamnite bloke razklali. Manjša tanka zagozda je *platla, špic* ali *špica* pa železni koničasti klin. Majhen kramp je *krajcog* ali *krejcgog*. Na grobo so klesali in ravnali površino kamna s *sekiro*.

Ker so delali v kamnolomih tudi pod zemljo, so potrebovali oljno svetilko *šturmanco* in *karbidovco* ali *karbitofco*, svetilko na karbid. Pri delu so uporabljali lesen stol *šamrli*. *Trage* so lesen podstavek, na katerem so vlekli kose kamnin večinoma ljudje in redko živina. Konji, voli ali krave so odvažali kamnite kose na lesenem podstavku, *smukah* ali *smükah*. Vozili so tudi z leseno samokolnico, ki so ji rekli *rudne kankole*.

Na Kozjanskem (Aničič in Ramovš 1999) je ostalim izrazom na Štajerskem najbolj podoben izraz *živa skala* (drugod živi kamen). Zanimiv izraz je *samorašjek*, kar je blizu »samorastnika«, torej kamna, ki rase, kakor to navajata Aničič in Ramovš (1999). Lehnjaku pravijo *lahki kamen*. Pleteršnik (1894) pozna poleg lahkega kamna in lehnjaka še izraz apneni maček, zadnja izraza poznajo tudi drugod (na primer Hinterlechner 1903; Dolžan 1930). Badjura (1953) je našel izraz lahek kamen za lehnjak in za sprijet vulkanski pepel, tuf (Tuffstein), Cigale (1880) pa pozna za lehnjak samo vapneni maček. Na Kozjanskem so dobili še izraze *kresilni kamen* ali *kresnjak* za kremen ali roženec, ki ga Cigale (1880) označuje rogovec ali dresva, Pleteršnik (1894) pa kresilnik. *Rženjak* je debelo-zrnat peščenjak ali drobnozrnat apnenčevo-kremenov konglomerat. Nekoliko svojevrsten je *ložanski kamen*, kakor imenujejo kremenov peščenjak na južnovzhodnih pobočjih Maclja. Izraz *opoka* je uporabljen za laporje. Tako imenujejo to kamnino tudi na Primorskem ter večkrat v učbenikih in strokovni literaturi (primerjaj Hinterlechner 1903; Poljanec 1909; Dolžan 1930; Pavlovec 1961), izraz pa je že dolgo znan (Pleteršnik 1894). Nepravilni *peščenec* za peščenjak srečamo tudi v strokovnih člankih, Pleteršnik (1895) navaja poleg tega še peščenik. Na Kozjanskem imenujejo *pruh* odkop ali manjši kamnolom. Izraz prihaja iz nemške besede »der Bruch« (lom, usad) oziroma »der Steinbruch« (kamnolom). Takšno oznako omenja tudi Badjura (1953), Cigale (1880) pa sloveni »Steinbruch« kot kamenolomnja. Skrilavi glinavec za nekdanji glinasti skrilavec ne poznajo kot *skril* ali v podobnih izpeljankah samo na Kozjanskem. Nad Oplotnico je na primer kamnolom škrlja. Kot strokovni izraz je beseda skril nepravilna. Badjura (1953) pravi, da so skrli ali škrlji »podolgovato stegnjeni, bolj ali manj iz tal poševno moleči ploščati konci skoraj vzporedno vrstečih se kamnitih plasti« zlasti v kraškem svetu.

3. Sklep

Vsaka pokrajina ima specifično ljudsko poimenovanje kamnin. V različnih krajih poznajo večkrat pod istim imenom drugačne kamnine (primerjaj Pavlovec 1961). Opisani izrazi s Štajerske se razlikujejo od podobnih v Kanalski dolini (Pavlovec 1987), na Primorskem pa poznajo izraza živi kamen in trdi kamen (Pavlovec 1961). Živi kamen kamnosek lahko oblikuje, pri čemer vrsta kamnine ni pomembna. S tem izrazom označujejo tudi apnec, iz katerega dobijo apno. Trdi kamen imenujejo trd flišni peščenjak.

Koristno in zanimivo bi bilo zbirati ljudska poimenovanja kamnin in kamnoseških pripomočkov še drugod. Nekateri izrazi so svojevrstni in bi katerega lahko celo uporabili v strokovni terminologiji. Po drugi strani se je treba odločno upreti nepravilnim izrazom, ki jih dobimo tudi v strokovnih člankih. Tak je npr. pridevnik apniški ali celo apneniški namesto apnenčev, ker ni iz apna oziroma apnenika. Apnenik je zastarel izraz (glej Hinterlechner 1903; Dolžan 1930), saj že Pleteršnik (1894 in 1895) vodi od besede apnik k pravilnejši apnec. Napačno je tudi preperelina ali celo perelina za preperino. Pleteršnik (1894 in 1895) pozna samo preperino, Hinterlechner (1903) pa navaja izraz prhnenje. Glinasti skrilavec je metamorfna kamnina, skrilavi glinavec pa sedimentna kamnina. Ti primeri kažejo, da bo treba nekatere izraze prečistiti ter poenotiti geološko in geomorfološko terminologijo.

4. Viri in literatura

- Aničič, B., Ramovš, A. 1999: Kamen in kamniti portali na Kozjanskem. *Proteus* 61/6. Ljubljana.
- Bačani, S. 1998: Zapuščeni kamnolomi v okolici Oseka. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Badjura, R. 1953: Ljudska geografija. Ljubljana.
- Buser, S., Aničič, B., Terzan, M. 1987: Terciarni arhitektonsko-gradbene kamnine vzhodne Slovenije. *Geološki zbornik* 8. Ljubljana.
- Cigale, M. 1880: Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. Ljubljana.
- Dolžan, F. 1930: Mineralogija in geologija za višje razrede srednjih šol. Ljubljana.
- Emeršič, S. 1994: Naravni kamen v okolici Korene. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Emeršič, S., Pavlovec, R. 1998: Naravni kamen v Slovenskih Goricah. *Življenje in tehnika* 49/1. Ljubljana.
- Grafenauer, S., Duhovnik, J., Hinterlechner-Ravnik, A. 1972: Mineraloško petrološko izrazoslovje. Ljubljana.
- Hinterlechner, K. 1903: Mineralogija za nižje razrede srednjih šol. Ljubljana.
- Kapun, N. 1997: Geomorfološka raziskovanja severozahodnega dela Občine Slovenska Bistrica. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Kronvogel, M. 1997: Kamnine na Piramidi v Mariboru. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Pavlovec, R. 1961: Prispevek k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša. *Geografski vestnik* 33. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1987: Domače poimenovanje kamnin med Slovenci v Kanalski dolini. *Geografski vestnik* 59. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1998: Naravni kamen iz okolice Oseka. *Proteus* 60/7. Ljubljana.
- Petrovič, I. 1998: Geologija negovskega gradu. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Pleteršnik, M. 1894: Slovensko-nemški slovar 1, A–O. Ljubljana.
- Pleteršnik, M. 1895: Slovensko-nemški slovar 2, P–Ž. Ljubljana.
- Poljanec, L. 1909: Mineralogija in geologija za velike gimnazije. Celovec.

- Rantaša, N. 1996: Kamninska podlaga v vinogradih okrog Maribora. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Richter, D. 1998: Metamorfne kamnine v okolici Velikega Tinja. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Svoboda, J. F. (urednik) 1961: Naučný geologický slovník, II. díl, N-Ž. Praha.
- Teodorovič, S. 1996: Ptujskogorski peščenjak. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Vesel, J., Strmole, D., Senegačnik, A., Pavšič, J., Pavlovec, R. 1992: Naravni kamen. Kamnarsko geološki leksikon. Ljubljana.
- Watznauer, A. 1974: Geowissenschaften Deutsch-English. Technik-Wörterbuch. Berlin.

5. Summary: Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)

(translated by the author)

The stone cutters who quarried and shaped the natural stone and the users of it knew popular names that were in many cases entirely different from the professional terms. The stone cutters used their own tool names that were mainly of German origin. Nowadays, the popular terms keep disappearing. It is therefore necessary to preserve them at least in the written form. The paper deals with popular terminology from some parts of the Styria province. It would be very reasonable to record these terms on the whole national territory of Slovenia systematically.

METODE**METODOLOŠKI VIDIKI PREUČEVANJA KMETIJSKEGA OBREMENJEVANJA OKOLJA V SLOVENSКИH POKRAJINAH**

AVTOR

Irena Rejec Brancelj

Naziv: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, asistent z magisterijem

Naslov: Inštitut za geografijo, Trg francoske revolucije 7, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: irena.rejec.brancelj@uni-lj.si

Telefon: 061 200 27 29

Faks: 061 200 27 34

UDK: 504.05:63(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Metodološki vidiki preučevanja kmetijskega obremenjevanja okolja v slovenskih pokrajinah

Predstavljene so metodološke osnove za raziskovanje kmetijskega obremenjevanja okolja v različnih slovenskih pokrajinah. Ker so bile doslej v ospredju tovrstnih raziskav predvsem oblike točkastega obremenjevanja okolja (farme, ribogojnice), se v prispevku osredotočamo predvsem na preučevanje kmetij, ki predstavljajo obliko razpršenega kmetijskega obremenjevanja. S pomočjo posrednih metod raziskovanja poskušamo odgovoriti na vprašanja, kakšno je tovrstno obremenjevanje v slovenskih pokrajinah in zakaj so takšne razlike med njimi.

KLJUČNE BESEDE

kmetijsko obremenjevanje okolja, posredne metode, anketiranje kmetij, energetska intenzivnost, dušični vnosi, Slovenija

ABSTRACT

Methodological aspects of studying agricultural environmental pollution in regions of Slovenia

The paper presents methodological foundations for researching agricultural environmental pollution in various Slovene regions. Because research of this type has so far focused primarily on locally concentrated sources of environmental pollution (livestock farms, fish farms), this paper focuses primarily on studying the dispersed sources of agricultural pollution – farms in general. Through indirect research methods, we attempt to answer two questions: What types of pollution of this sort exist in Slovene regions, and why are there such great differences between the regions?

KEY WORDS

agricultural environmental pollution, indirect methods, polluting farms, energy intensiveness, nitrogen inputs, Slovenia

1. Uvod

Dosedanje preučitve kažejo, da vpliva kmetijstva na obremenjevanje pokrajine tudi v Sloveniji ne smemo več zanemarjati. Z analizami dejanske onesnaženosti posameznih pokrajinskih elementov (voda, prsti, rastje), pravzaprav s posledicami kmetijskega obremenjevanja, se ukvarjajo različne stroke. V ospredju geografskega zanimanja pa je njihovo pokrajinsko součinkovanje, vzroki za ugotovljeno stanje in razlogi, ki so pripeljali do onesnaženosti.

Kljub temu da je pomen kmetijstva na državnem nivoju zelo majhen, nekatera novejša poročila navajajo kmetijstvo celo kot najpomembnejšega onesnaževalca, zlasti kot prevladujočega razpršenega onesnaževalca (Kranjc 1998). Slovensko kmetijstvo naj bi torej, kljub sorazmerno nizki stopnji intenzivnosti, povzročalo pomembne pokrajinske učinke. Zanima nas, ali so vzroki za to v strukturnih značilnostih naših kmetij ali v občutljivosti naših pokrajin.

Slovenija je pokrajinsko zelo raznolika. Osnovno raznolikost povzročata pestra kamninska sestava in relief. Ti dve sestavini v veliki meri določata tudi tip ranljivosti voda v Sloveniji. Ob upoštevanju pedoloških značilnosti in vplivov človeka v pokrajini zaobjamemo sestavine, ki so najpomembnejše tudi za vrednotenje vplivov kmetijstva. Pokrajinska različnost kmetijskih pokrajin pa zahteva raziskovanje po posameznih pokrajinskih tipih. Zaradi že omenjene raznolikosti slovenskih pokrajin se zastavlja vprašanje, kakšni so učinki sodobnejšega načina kmetovanja v posameznih pokrajinah. Ali so res pereče predvsem obsežne kvartarne ravnine ali tudi druga območja? Kje so vzroki za kmetijsko obremenjevanje in kakšne so lahko njegove posledice?

Ker imamo tudi v Sloveniji doslej največ izkušenj (preučitev, raziskav) s kmetijskim obremenjevanjem iz točkastih virov (farme, ribogojnice), ena od temeljnih strukturnih značilnosti našega kmetijstva pa je nadpovprečna razdrobljenost posesti in zemljišč, smo raziskave usmerili v preučevanje razpršenih virov kmetijskega obremenjevanja – kmetij.

Obravnavamo le tiste agrarnogeografske značilnosti slovenskih pokrajin, ki so z vidika varstva okolja najpomembnejše. Poleg prostorske organizacije kmetijstva so v ospredju zlasti njegove proizvodne značilnosti, predvsem v povezavi z naravnimi in družbenimi pokrajinskimi sestavinami. Slednje vplivajo zlasti na način ravnanja v kmetijski pokrajini. Zaradi lažje primerjave različnih kmetijskih pokrajin so bili kot skupni imenovalci uporabljeni energetska intenzivnost kmetijstva in dušični vnosi.

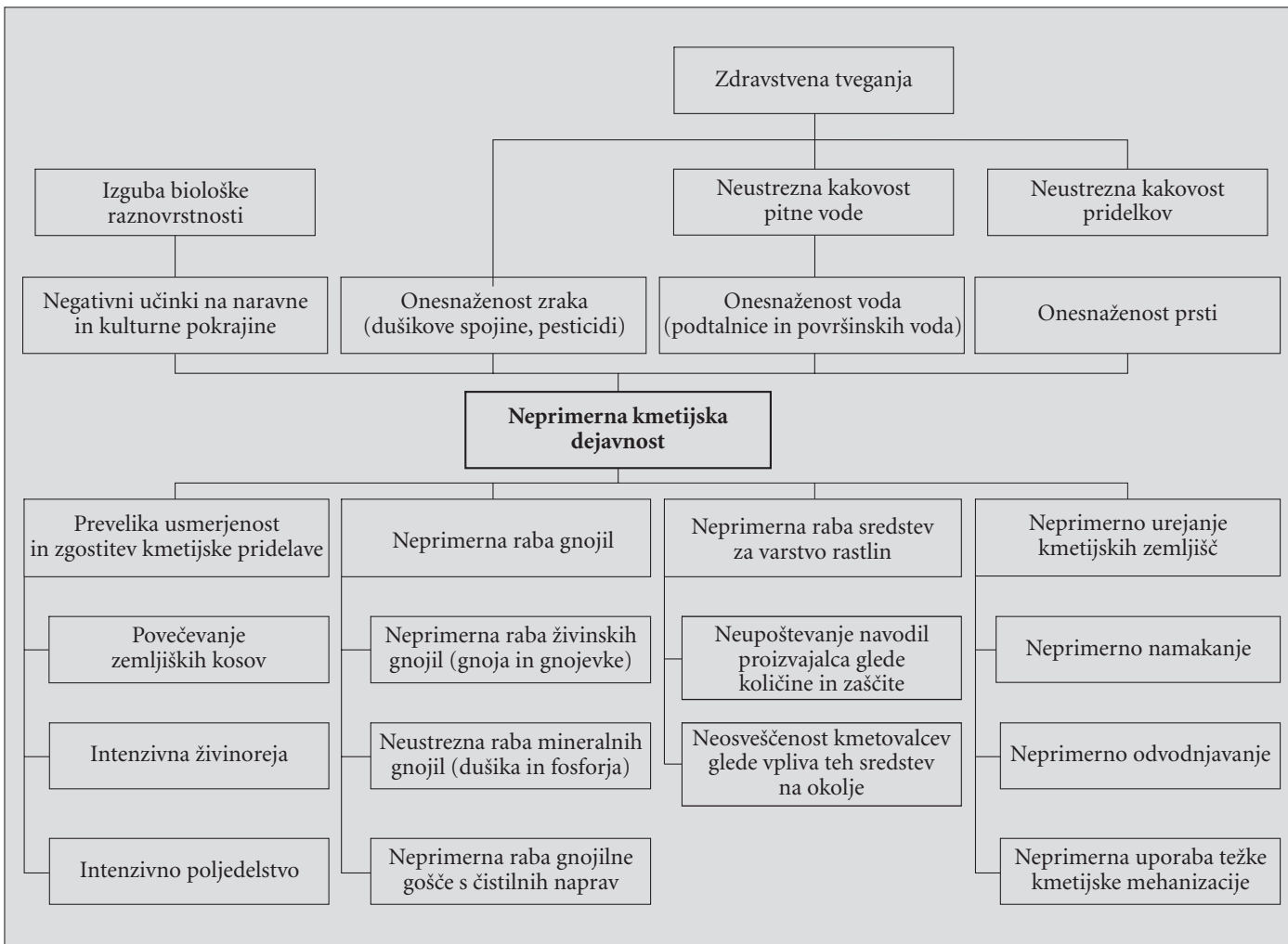
Za raziskovanje je pomembna opredelitev osrednjega problema preučevanja. Kot okoljevarstveni problem je izpostavljena **neustrezna kmetijska pridelava**, ki je negospodarna, nesmotna, s prevelikimi vplivi na okolje (slika 1).

1. Kmetijsko obremenjevanje okolja v luči literature in virov

1.1. Agrarna geografija in varstvo okolja

V sodobnem svetu so meje med urbanimi in ruralnimi področji vedno bolj zabrisane. Obstajajo številni prehodi med obema tipoma, kar je posledica spreminjanja funkcij podeželja. Nekdanja navezanost podeželja na zemljo in odvisnost od nje vedno bolj upada, saj dobiva podeželje značaj bivalnih in rekreativnih con ter številne druge funkcije. To se odraža tudi v raziskovanju, saj dobiva nekdanja agrarna geografija drugačno vsebino. V literaturi prevladuje v grobem ločevanje na agrarno geografijo, kot geografijo kmetijske proizvodnje in ruralno geografijo, ki obravnava podeželski prostor oziroma podeželje in v okviru tega tudi agrarno geografijo. V nadaljevanju bomo pretresli novejšo agrarnogeografsko literaturo in poskušali ugotoviti, katerim problemom bi bilo potrebno pri preučevanju agrarne pokrajine z vidika varstva okolja posvetiti posebno pozornost.

V literaturi obstajajo različne definicije agrarne geografije, vsem pa je osrednja točka vendarle kmetijska dejavnost, njene značilnosti, prostorska organizacija in preoblikovanje pokrajine pod vplivom

Slika 1: Primer opredeljitve problemov v kmetijstvu.

kmetijstva (Crkvenčič in Malič 1988; Tarranta 1974; Andreae 1977; Vrišer 1995; Newburyja 1986; Sick 1986; Gilg 1985). Večina navedenih del obravnava fiziognomske in ekonomske vidike agrarne pokrajine, saj so to dela klasične agrarne in ruralne geografije in jih s tega vidika tudi vrednoti. Ekološki problematiki se ne posvečajo, čeprav na nekaterih mestih omenjajo na primer probleme z erozijo prsti, zlasti v tropskem pasu, zasoljevanje prsti, probleme z namakanjem, onesnaževanje podtalnice in podobno. Pri pregledovanju literature lahko ugotovimo, da obstaja nekakšna ločnica med klasično agrarnogeografsko obravnavo problemov in agrarnoeколоško. Slednja se v večji meri pojavlja v okviru pokrajinskoekoloških študij, ki se posvečajo tej problematiki. Za razumevanje agrarnoeколоških problemov pa je nujno tako poznavanje agrarne pokrajine kot tudi kmetijske dejavnosti, četudi je objektivno treba priznati, da se s tem še širi že tako širok spekter obravnave agrarnogeografskih študij. Toda če ekoloških pojavov in problemov ne omenjamo, je možno, da jim ne priznavamo večjega pomena, kar pa se je že pokazalo kot slabost.

Med novejšo geografsko literaturo je še posebej zanimiva knjiga Tivyja (1991) z naslovom »Kmetijska ekologija«. Obravnava agroekosisteme in njihove energetske značilnosti, značilnosti kulturnih rastlin, agroklimata, značilnosti kultiviranih tal in kroženja hranilnih snovi v agroekosistemih. Poseben poudarek namenja kroženju nitratov. Produktivnost kmetijstva, živina in primernost zemljišč za kmetijstvo so še trije problemi, ki jim Tivy namenja posebna poglavja v svojem delu. Nato se loti obravnave najpomembnejših kmetijskih sistemov na svetu, posebej izpostavi intenzivno kmetijstvo in njegovo energetske intenzivnost. Energetske intenzivnost kmetijstva obravnava po posameznih dejavnostih (na primer prašičereja, perutninarstvo, mlečna živinoreja, poljedelstvo, mešano kmetijstvo). Na koncu dodaja poglavje kmetijstvo in okolje, kjer poudarja značilnost agroekosistemov, da ne morejo obstajati kot izolirane, samostojne in trajne enote, ampak je vanje potrebno nenehno vlagati energijo. Po drugi strani tudi na teh območjih nastajajo presežni odpadki. Tivy kot največje probleme navaja erozijo prsti, spremembe in modifikacije habitatov, mineralna gnojila, organske odpadke, onesnaženje z nitrati in pesticide.

Regionalnega pristopa pri preučevanju kmetijskega obremenjevanja okolja je malo, od pregledane literature je bil še najbolj zastopan v študijah madžarskih (Goczan 1969) in čeških geografov (Ungerman 1988), ki so prikazovali razširjenost erozije prsti, delež nutrientov v prsti in vodah, energetske vnose in tako dalje ter na osnovi tega izdelali regionalne prikaze o obremenjenosti pokrajine zaradi kmetijske dejavnosti. Za takšen pristop pa so potrebne redne in sistematične meritve. Problematiko kmetijskega obremenjevanja okolja na nivoju posameznih držav pa je mogoče najti tudi v najnovejših atlasih in poročilih Evropske skupnosti (Lean, Hinrichsen in Markham 1990; Stanners in Bourdeau 1991).

Tako se zastavlja vprašanje, na kakšen način se lotiti preučevanja ekoloških problemov v kmetijski pokrajini. Le ti so tesno povezani z njenimi značilnostmi. Agrarno preobrazbo je potrebno vrednotiti s pokrajinskega vidika, torej ugotoviti učinke te preobrazbe na pokrajino in tehtati, kaj je pozitivno in kaj negativno. Vse to pa lahko zajamemo s pomočjo posrednih in neposrednih rezultatov raziskovanj. Veliko tujih del sloni na neposrednih rezultatih raziskovanj: zlasti pogosto je ugotavljanje onesnaženosti tal z ostanki agrokemičnih sredstev, onesnaženosti vode z nutrienti in pesticidi, razširjenost in uporaba agrokemičnih sredstev idr. Vendar so te obravnave osredotočene običajno na neko ožje področje vpliva kmetijstva na okolje, na primer na tekoče vode (Solbe 1986).

1.2. Kmetijsko obremenjevanje okolja v slovenski literaturi

Preučevanje kmetijskega obremenjevanja okolja in njegovih posledic v Sloveniji je v zadnjih letih pogostejše in pri tem se angažirajo številne stroke, med njimi tudi geografija.

V letu 1993 zaključena geografska raziskava je poskušala osvetliti možnosti, ki jih ima geograf pri preučevanju okoljevarstvenih vidikov kmetijske pokrajine (Rejec Brancelj 1993). Sistematični pretres na primeru Koprškega primorja je pokazal, da je tovrstno delo časovno in finančno zelo zahtevno. Hkrati pa je opozorilo na tista področja raziskovanja, ki so najbolj obetavna za nadaljnje delo. Izkušnje so bile uporabljene tudi pri nadaljnjih raziskavah.

Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete, v okviru Katedre za pokrajinsko ekologijo in varstvo geografskega okolja, že več let potekajo raziskave, ki skušajo kmetijsko obremenjevanje okolja pojasniti s pomočjo njegove energetske intenzivnosti. Pozornost je bila doslej namenjena energijski intenzivnosti:

- kmetovanja posameznih kmetij in njihovih tipov,
- kmetovanja posameznega naselja, na primer Rateče (Radinja 1997), Črna vas in Lipe (Smrekar 1995), Goriče, Letenice in Srednja vas (Urbanc 1996) ter Poljče in Hraše (Sitar 1996),
- kmetovanja v katastrski občini, na primer Spodnjem Braniku (Lampič 1995),
- kmetovanja v posameznem porečju – Ljubija in Florjanščica (Šalej 1997) in pojezerju – jezera v Šaleški dolini (Šterbenk 1998),
- kmetovanja v posamezni pokrajini, na primer Koprsko Primorje, Spodnje Podravje s Prlekijo, alpska Rateška pokrajina (Rejec Brancelj 1993; Radinja 1996; Radinja 1997) in
- »družbenega« kmetijstva v Sloveniji (Radinja 1996).

Metodološka enotnost omenjenih raziskav omogoča primerjave, ki so zaradi pokrajinske raznolikosti Slovenije še posebej dobrodošle. S širjenjem raziskav v različne pokrajinske tipe pa je omogočeno ugotavljanje stopenj kmetijskega obremenjevanja in njegovih značilnosti.

Med drugimi strokami, ki se ukvarjajo s tovrstnimi raziskavami, velja poudariti zlasti agronomijo, biologijo in medicino. Naštete znanosti se v zadnjem desetletju v večji meri posvečajo preučevanju kmetijskega obremenjevanja okolja. Kot odgovor na ugotovljene probleme okolja so vse pogostejše težnje po večanju deleža sonaravne in trajnostne kmetijske pridelave. V nadaljevanju ne navajamo sistematičnega pregleda te literature, ampak omenjamo le najpogostejše vsebinske sklope, ki se v njej pojavljajo, z navedbami tipičnih del. Agronomska literatura prinaša splošne preglede o kmetijskem obremenjevanju okolja (Maček 1988; Lobnik s sodelavci 1989; Knauer 1991), o vplivu agrokemičnih postopkov na okolje (Maček in Repe 1987; Mrhar s sodelavci 1994), o obremenjevanju zaradi gnojenja (Dušik ... 1996), dušičnih presežkih v slovenskih pokrajinah in na kmetijah (Matičič 1995 in 1997) in o onesnaženosti kmetijskih tal (Lobnik s sodelavci 1992–1996). Biološka znanost pa se ukvarja predvsem z vplivom kmetijstva na biološko raznovrstnost (Kmetijstvo ... 1996), na kakovost vodotokov (Kakovost voda ... 1997). Medicina v tovrstnih raziskavah preučuje zlasti vpliv pesticidov na zdravje prebivalcev (Fazarinc s sodelavci 1992; Gruškovnjak s sodelavci 1993). Pesticidi in njihovi negativni učinki na fizično in družbeno okolje so bili tudi osrednji v javnosti zelo odmevne knjige (Komat 1996), ki pa je v strokovni javnosti vzbudila številne polemike.

Preučevanja agrarnogeografske problematike z vidika varstva okolja bi torej lahko razdelili na tri sklope:

- 1. poljudnoznanstvene knjige in članki o degradacijskih učinkih kmetijstva in vplivu na kakovost kmetijskih pridelkov,
- 2. preučevanje degradacije posameznih pokrajinskih elementov s strani kmetijstva in
- 3. regionalno zasnovane študije o oblikah, stopnjah in obsegu degradacije s strani kmetijstva v določeni pokrajini. Tako so zasnovana tudi v nadaljevanju predstavljena preučevanja.

1.3. Viri za preučevanje kmetijskega obremenjevanja okolja

Osrednji vir za pridobitev podatkov o kmetijski dejavnosti je prav gotovo Statistični urad Republike Slovenije. Ob popisu leta 1991 so na vprašanja o kmečkem gospodarstvu odgovarjala gospodinjstva, ki so izpolnjevala enega od naslednjih pogojev: najmanj 10 arov obdelovalnih zemljišč, ali manj kot 10 arov obdelovalnih zemljišč in najmanj kravo in tele ali kravo in mlado govedo, ali kravo in dve odrasli drobnici, ali pet odraslih ovac, ali tri odrasle prašiče, ali štiri odrasle ovce in prašiče skupaj, ali 50 odrasle perutnine, ali 20 čebeljih panjev. Iz Popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev leta 1991 je bila izluščena podatkovna baza gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom. Ker je bila ob popisu meja za definiranje kmetije postavljena zelo nizko, vsebuje baza večino gospodinjstev, ki kmetujejo. Omenjena podatkovna baza je osnova za vzpostavitev registra kmetij, ki združuje še raz-

lične druge baze: Centralni register prebivalcev, Register teritorialnih enot, baze rejcev živine, baze zemljiškega katastra in republiškega zemljiškega sklada. Ker so bile dosedanje metode zbiranja podatkov o zasebnih kmetijah predrage in nezanesljive, se je pojavila potreba po novih, ki bi bile hkrati usklajene tudi z zahtevami Evropske zveze. Tako se je v zadnjih letih ravno na področju statistike kmetijstva precej spremenilo (Orešnik s sodelavci 1996). Poleti 1997 je bil izveden vzorčni popis osnovnih zmožljivosti kmetij za 20.000 kmetij po Sloveniji (Orešnik s sodelavci 1997).

Poleg podatkov o kmetovanju v zasebnem sektorju zbira statistika podatke tudi o kmetijskih podjetjih in zadrugah, o zemljiščih, nasadih in posejanih površinah ter o živinoreji. Pri koriščenju tovrstnih podatkov je največji problem njihova individualnost oziroma zaupnost. Ker nas kot geografe zanima dogajanja v pokrajini, želimo imeti podatke locirane, se pravi z znanimi koordinatami, da jih lahko kasneje sami združujemo, česar v primeru kmetijskih podjetij nismo mogli dobiti. Na razpolago so nam bili le agregati, kar pa za tokratno raziskavo ni bilo sprejemljivo. Podobno je bilo s popisnimi podatki iz leta 1991, kjer obstajajo določene skupine podatkov na nivoju naselij, druge pa na nivoju krajevnih skupnosti ali občin. Novi računalniški programi sicer omogočajo kombiniranje različnih podatkovnih zbirk popisa prebivalcev in gospodinjstev v ozemeljsko zaokroženi enoti, pojavi pa se vprašanje, katere popisne podatke je mogoče uporabiti za okoljevarstveno vrednotenje kmetijstva. Za poskus smo obdelali popisne podatke iz leta 1991 za pokrajinsko enoto Goriška Brda in pokazalo se je, da vsebuje premalo podatkov za okoljevarstveno vrednotenje: na razpolago so podatki o površini zemljišč, staležu živine, opremljenosti s stroji, o hlevih, jamah za gnojevko, porabljeni količini mineralnih gnojil in zaščitnih sredstev in tako dalje (Pavlin in Rejec Brancelj 1996).

Drugi vir so podatki Kmetijskega inštituta Slovenije. Za svoje potrebe zbirajo podatke o gospodarjenju na kmetijah s pomočjo analitičnega knjigovodstva na izbranih tipičnih kmetijah v Sloveniji (Gliha s sodelavci 1980). Spremljanje poteka z namenom analize agrarnopolitičnih in obratoslovnih razmer v slovenskem kmetijstvu. Z njim želijo na konkretnem obratu ugotoviti ekonomske posledice in učinke gospodarjenja. V zadnjem desetletju so, odvisno od sredstev, obdelovali okoli 30 izbranih, za posamezno kmetijsko panogo tipičnih, kmetij. Poleg tega imajo podatkovno zbirko govedi in njihovih lastnikov. Podatke o številu govedi imajo za 7786 lastnikov in 40 kmetijskih podjetij. Zajete so živali za kontrolo proizvodnje in del živali za kontrolo porekla.

Na Biotehnični fakulteti, na Oddelku za zootehniko, imajo podatkovno zbirko rejcev koz in ovac z okoli 200 zapisi in rejcev prašičev z okoli 1000 zapisi. Vsebuje pa le seznam rejcev brez števila živine.

Četrti vir podatkov so podatki Uprave RS za pospeševanje kmetijstva pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Zbirajo knjigovodske podatke za preko 300 kmetij v Sloveniji in jih tudi obdelujejo, vse skupaj z vidika ekonomske učinkovitosti kmetij. V ospredju so torej stroški in prihodki na kmetiji in podatke tudi zbirajo izražene le v denarnih enotah v tolarjih) (Rezultati obdelave ... 1995).

In nazadnje še podatkovna zbirka zemljiškega katastra RS, ki vsebuje podatke o lastnikih zemljišč, površini parcel in vrsti rabe. Ker so podatki šifrirani po ROTE-ju in z EMŠO-ji, je podatke mogoče povezovati z ostalimi zbirkami. Problem te podatkovne zbirke je ažurnost na najnižjem nivoju, torej na nivoju parcel, ki precej zaostaja za stanjem v pokrajini. Njena uporabnost na nivoju katastrskih občin za medsebojne primerjave in primerjave z nekaterimi naravnogeografskimi značilnostmi pokrajin, pa se je že potrdila (Gabrovec 1994; Gabrovec in Kladnik 1997).

Navedene podatkovne zbirke bi bile pogojno uporabne tudi pri okoljevarstvenih raziskavah. Vendar je njihova vzorčna preučitev v letu 1996 pokazala, da bi prihajalo do težav, ko bi različne zbirke prevajali na nivo posameznih pokrajinskih enot in jih med seboj primerjali (Rejec Brancelj 1996; Pavlin, Rejec Brancelj 1996). Zato smo se odločili, da pripravimo svojo podatkovno zbirko, ki bo zadostila zahtevam, ki smo si jih postavili za okoljevarstveno vrednotenje kmetijske dejavnosti v pokrajini. Sistematično zajeti podatki o kmetijskem obremenjevanju v posameznih pokrajinah, ob upoštevanju izbranih kriterijev, so nam omogočili vpogled v pokrajinske razlike, primerjavo med posameznimi pokrajinami, kot tudi pogled na celoto izbrane problematike.

2. Metodološki pristop k preučevanju kmetijskega obremenjevanja slovenskih pokrajin

V ospredju raziskovanja so posredne metode, s katerimi je mogoče prikazati okoljevarstveno problematiko kmetijstva v izbrani pokrajini. Dopolnjujejo jih rezultati neposrednih raziskav (zlasti analiz voda in prsti). Ker kmetijska raba tal, njen obseg in značilnosti, odločilno vplivajo na okoljevarstveno problematiko kmetijstva v določeni pokrajini, ji pri obravnavi namenimo pomembno mesto. Osrednje mesto pa je namenjeno glavnim vzrokom degradacije s strani kmetijstva, uporabi naravnih in mineralnih gnojil ter sredstev za varstvo rastlin. Zaradi medsebojne primerjave kmetij je uporabljena metoda energetske intenzivnosti kmetovanja, ki kaže tudi na stopnjo degradacije okolja. Obseg degradacije pa je mogoče prikazati z metodo dušičnih vnosov po posameznih pokrajinah.

Raziskovanje poteka na ravni kmetij po izbranih naseljih in pokrajinah, pri obdelavah pa prikazujemo najprej notranjo raznolikost pokrajin, povprečne vrednosti za pokrajine, povprečne vrednosti za pokrajinske tipe in povprečje vzorca, ki zajema preko 1000 kmetij.

2.1. Izbor pokrajin za vrednotenje okoljskih vplivov kmetovanja

Za preučevanje kmetijskega obremenjevanja slovenskih pokrajin so bila v že omenjeni raziskavi (Rejec Brancelj 1999) vzorčna območja izbrana na osnovi naslednjih izhodišč:

- 1. zastopani naj bodo vsi glavni **tipi pokrajinskih enot** v Sloveniji,
- 2. zastopani naj bodo različni **kmetijski sistemi**,
- 3. zastopani naj bodo različni **naselbinski tipi**,
- 4. v pokrajini naj bodo izbrana **socialno-ekonomsko različna naselja**.

Pri izboru vzorčnih območij je bil osnovni prvi kriterij oziroma izhodišče, drugi so bili dopolnilni. Za obravnavo je bilo izbranih 18 pokrajin. Raziskave so zajele pet ravninskih pokrajin (Kamniškobistriška ravnina, Kranjsko-Sorško polje, Ljubljansko barje, Krško-Brežiška ravnina in Dravsko-Ptujsko polje), pet gričevnatih (Goriška Brda, Kozjansko gričevje, Dravinjske gorice, Slovenske gorice in Haloze), pet hribovitih (Brkini, Raduljsko hribovje z Mirnsko dolino, Posavsko hribovje, Pohorje in Škofjeloško hribovje) in tri kraške (Bela krajina, Dobrepolje in Ribniško-Kočevsko podolje), medtem ko so visokogorske pokrajine (kot negrane) izvzete.

V vsaki pokrajini so analizirana vsa naselja in določen je njihov socio-ekonomski tip. Struktura vseh naselij pa je določila zastopanost posameznih socio-ekonomskih tipov pri preučevanju. Za obravnavo je v vsaki pokrajini izbranih 10 socialno-ekonomsko različnih naselij. Terensko delo je potekalo po naseljih in v vsakem je bilo opravljenih po pet anket. Skupaj s kontrolnimi anketami je bilo anketiranih prek 200 naselij in izpolnjenih prek 1000 anket.

2.2. Analiza katastrskih podatkov o rabi tal

Osnova so podatkovne zbirke zemljiškega katastra RS za preučevano leto po katastrskih občinah in posameznih zemljiških kategorijah (njiva, travnik, sadovnjak, vinograd, vrt, pašnik, gozd, močvirje, nerodovitno, skupna površina, število parcel) ter lastništvu (družbeno, zasebno, skupaj). Podatke je mogoče s pomočjo računalniškega programa IDRISI preračunati na nivo pokrajinskih enot. Iz teh podatkov so mogoči nadaljnji izračuni nekaterih statističnih kazalcev: na primer indeks preobrazbe okolja zaradi kmetijstva, indeks podobnosti zemljiške rabe in indeks raznolikosti zemljiške rabe, ki so bili predstavljeni in uporabljeni pri raziskavi v Koprskem primorju (Rejec Brancelj 1993).

2.3. Anketiranje

Regionalne značilnosti glede količine, vrste, načina rabe in razširjenosti uporabe naravnih in mineralnih gnojil, sredstev za varstvo rastlin ter energetskih značilnosti kmetij je mogoče ugotoviti s pomočjo

neposrednega anketiranja kmetovalcev. Zanima nas še struktura obravnavanih kmetij in odnos kmetovalcev do okolja. V ta namen je bila pripravljena anketa, katere vzorec je v prilogi (slika 4).

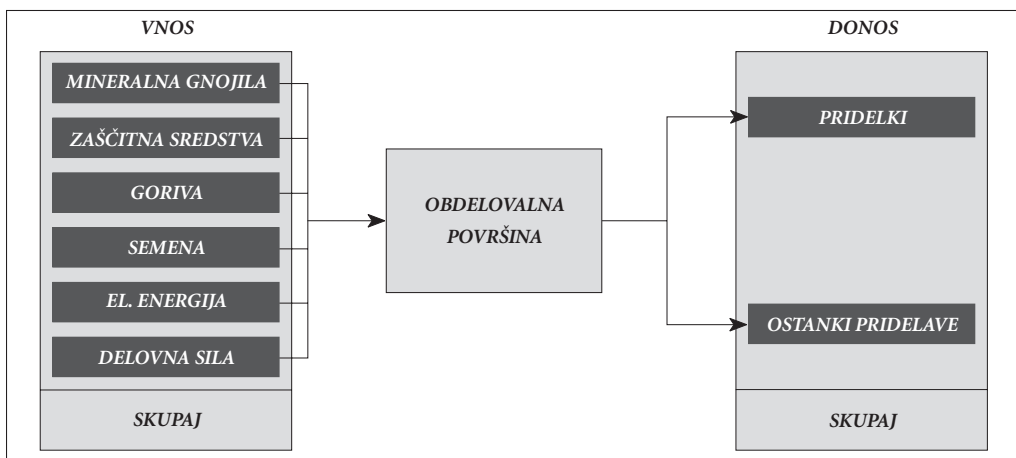
Anketarji dobijo gradivo, ki ga pred skupnimi pripravami pregledajo in se seznanijo s pomenom posameznih vprašanj. Nato dobijo ankete, seznam naselij za anketiranje in karte. Pri anketiranju je potrebno dobiti odgovore na vsa vprašanja, v najslabšem primeru pa odgovor vsaj opredeliti. V vsaki izmed pokrajin je potrebno izvesti tudi kontrolne ankete. Anketni odgovori se obdelajo z ustreznim računalniškim programom, rezultati obdelav pa so lahko prikazani tabelarično ali grafično.

2.4. Energetska intenzivnost kmetij

Pri preučevanju energetske intenzivnosti kmetij upoštevamo spodnjo shemo (slika 2). Upoštevamo le neposredne vnose, ne pa tudi posrednih (na primer vložena delovna moč, stroji, naložbe). Energetski ekvivalenti so povzeti po Slesserju (1975) in Urbančevi (1996), ki navajata potrebno količino energije za proizvodnjo kmetijskih sredstev (preglednica 1).

Preglednica 1: Energetske vrednosti posameznih členov energetske sestave (Slesser 1975; *Urbanč 1996)

sredstvo	potrebna energija v mj
1 l nafte	42,1
1 kg sredstev za varstvo rastlin	110
1 kg dušika	67
1 kg uree	34
1 kwh el. energije	14
1 kg fosforja	14
1 kg kalija	9,6
1 m ³ gnoja*	336,5
1 m ³ gnojevke*	257,8
1 kg močnih krmil*	10,8
1 l nafte, mešanice, bencina*	45,8
1 l motornega olja, petroleja*	45,1

Slika 2: Letna energetska sestava kmetije (upoštevani so samo direktni vnosi).

Na osnovi energetskih vnosov in obdelovalnih zemljišč izračunamo t. i. energetsko gostoto ali energetsko intenzivnost kmetovanja na posamezni kmetiji in kasneje v pokrajini. Energetska intenzivnost kmetij kaže tudi na njihov vpliv na okolje. S stopnjevanjem intenzivnosti kmetovanja se stopnjuje tudi obremenjevanje in onesnaževanje okolja. Slesser (1975) navaja energetske značilnosti posameznih kmetijskih sistemov po svetu (preglednica 2). Njegove raziskave v Zahodni Evropi in Ameriki so pokazale, da pri kmetijstvu, kjer energetski vnosi presega 15 GJ/ha, prihaja do preobremenjevanja okolja.

Preglednica 2: Energetske značilnosti posameznih kmetijskih sistemov (Slesser 1975).

vrsta kmetijstva	energija (GJ/ha)
andsko kmetijstvo	0,2
hribovska ovčjereja (Škotska)	0,6
robno kmetijstvo	4
pašna govedoreja (Nova Zelandija)	5
mešano kmetijstvo v državah v razvoju	12–15
intenzivno poljedelstvo	15–20
krmna živinoreja	40
predelava alg	1600

Tudi v Sloveniji imamo v zadnjih letih že kar nekaj izkušenj z vrednotenjem energetske intenzivnosti kmetij oziroma z energijsko gostoto (porabljeno količino energije v kmetijstvu na hektar zemljišč). Za slovenske kmetije navaja tipe in njihove energijske razpone Radinja (1997). Z anketiranjem kmetij v izbranih slovenskih pokrajinah, pod zgoraj navedenimi kriteriji, smo dobili tipologijo, ki je predstavljena v preglednici 3.

Preglednica 3: Tipi kmetij v Sloveniji glede na energetski vnos v GJ/ha/leto leta 1996 (Rejec Brancelj 1999).

tip kmetije	poraba v GJ/ha	število	delež v %
tradicionalna	1–10	266	26
podpovprečno intenzivna	11–20	308	30
povprečno intenzivna	21–30	184	18
nadpovprečno intenzivna	31–50	154	15
izjemno intenzivna	51 in več	127	11

2.5. Dušični vnosi

Že dlje časa je znano, da so med najpomembnejšimi onesnaževalci okolja dušikove spojine. V pokrajini so prisotne zaradi populacijskega onesnaževanja (fekalne vode), v zadnjem času pa je v ospredju preučevanje kmetijskega onesnaževanja z nitrati, zaradi reje živine in uporabe mineralnih gnojil. Tem vprašanjem posvečamo tudi v Sloveniji vedno večjo pozornost, saj se je pokazalo, da so zlasti naše ravnine s podtalnico zaradi tega precej ogrožene. Na anketiranih kmetijah so opredeljeni vnosi zaradi reje živine in uporabe mineralnih gnojil. Pri tem so za vnose upoštevani podatki Leskoška (1993) (preglednica 4). V preglednici 5 je prikazan skupni vnos dušika v kg na ha obdelovalnih zemljišč na anketiranih kmetijah v Sloveniji leta 1996.

Po staležu živine v naseljih (Popis ... 1991) in po že omenjenih Leskovškovih vrednostih lahko izračunamo letno količino dušika v živinskih iztrebkih in sicer v kilogramih na ha za vse pokrajine v Sloveniji.

Preglednica 4: Letni vnosi dušika z živalskimi iztrebki za 1 GVŽ (Leskošek 1993).

vrsta živine	N v kg
govedo	70
prašiči	85
kokoši	75

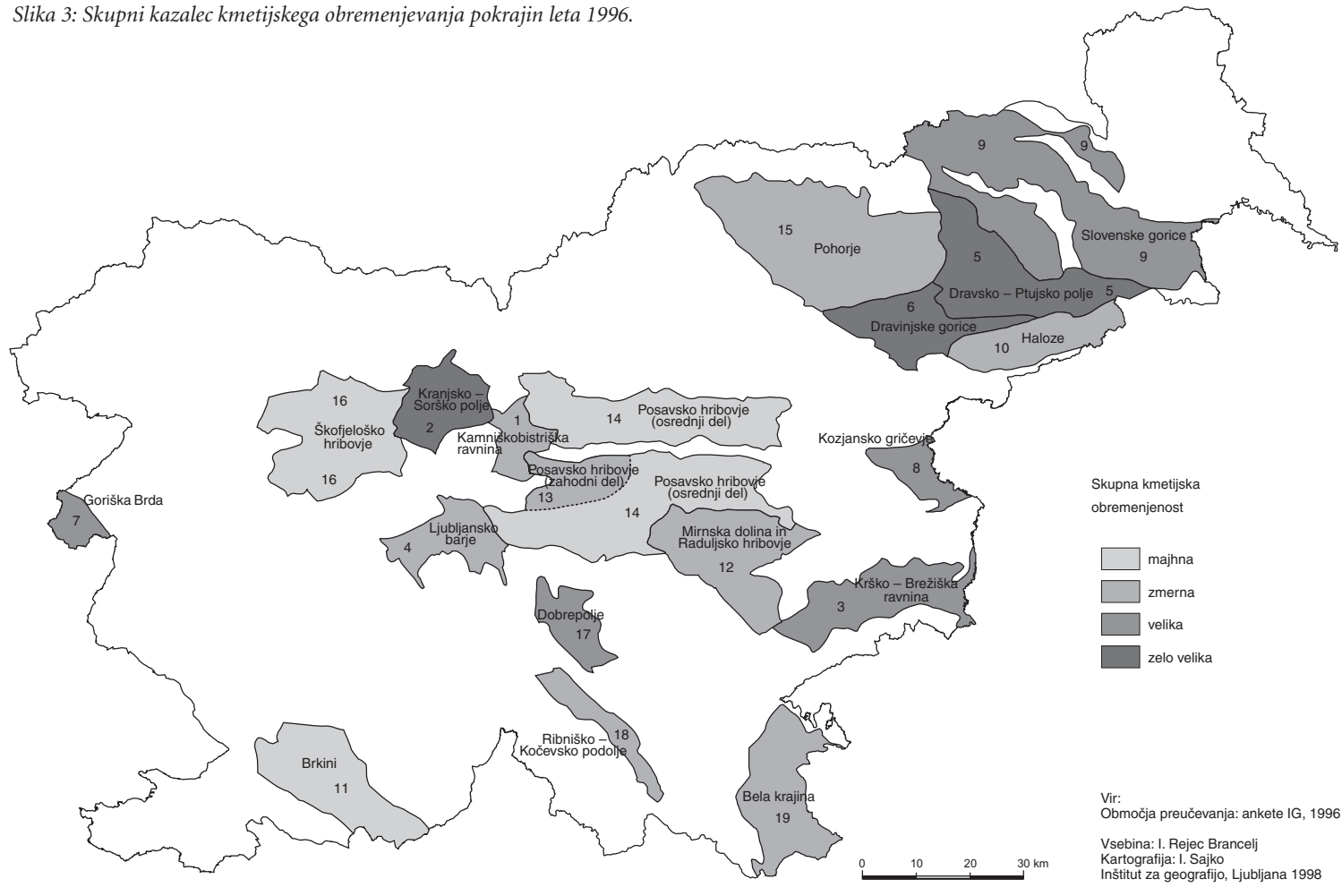
Preglednica 5: Skupni vnos dušika v kg na ha obdelovalnih zemljišč na anketiranih kmetijah v Sloveniji leta 1996 (Rejec Brancelj 1999).

pokrajine	do 25	do 50	do 100	do 200	do 400	>400	kg N/ha
Kamniškobistriška ravnina	6	6	15	17	6	0	128,54
Kranjsko-Sorško polje	3	2	12	21	10	1	297,19
Krško-Brežiška ravnina	8	11	18	12	0	1	134,91
Ljubljansko barje	7	10	10	17	7	0	175,99
Dravsko-Ptujsko polje	8	7	22	20	14	4	204,89
ravnine skupaj (število)	32	36	77	87	37	6	188,30
ravnine skupaj (delež)	11,64	13,09	28,00	31,64	13,45	2,18	
Dravinjske gorice	1	2	15	17	5	10	806,12
Goriška brda	7	12	25	7	0	0	83,72
Kozjansko gričevje	4	7	13	17	9	0	193,37
Slovenske gorice	1	6	23	34	9	2	62,21
Haloze	4	13	23	9	1	0	145,40
gričevja skupaj (število)	17	40	99	84	24	12	258,16
gričevja skupaj (delež)	6,16	14,49	35,87	30,43	8,70	4,35	
Brkini	18	16	14	2	0	0	78,69
Mirnska dolina in Raduljsko hribovje	5	9	21	13	2	0	134,88
osrednji del Posavskega hribovja	25	17	5	2	1	0	97,87
zahodni del Posavskega hribovja	25	13	8	3	1	0	87,08
Pohorje	9	9	16	13	3	0	139,01
Škofjeloško hribovje	30	20	4	1	0	0	62,90
hribovja skupaj (število)	112	84	68	34	7	0	100,07
hribovja skupaj (delež)	36,72	27,54	22,30	11,15	2,30	0,00	
Dobropolje	0	9	20	16	2	3	279,64
Ribniško-Kočevoško podolje	11	24	13	2	0	0	104,89
Bela krajina	16	16	10	5	3	0	151,32
kraške pokrajine skupaj (število)	27	49	43	23	5	3	178,62
3	18,00	32,67	28,67	15,33	3,33	2,00	
vzorec skupaj	188	209	287	228	73	21	190,07

2.6. Skupni kazalec kmetijskega obremenjevanja

Skupni kazalec kmetijskega obremenjevanja je izračunan na osnovi izbranih kazalcev, ki imajo odločujoč pomen za kmetijsko obremenjevanje: indeks preobrazbe kmetijskih zemljišč, poraba gnoja, gnojevke, mineralnih gnojil in sredstev za varstvo rastlin, število živine v GVŽ, energetska intenziv-

Slika 3: Skupni kazalec kmetijskega obremenjevanja pokrajin leta 1996.

nost kmetij in vnos dušika. Posamezni kazalci so razvrščeni z vidika vpliva na kmetijsko obremenjevanje in rangi točkovani. Razpon točk pri posameznih kazalcih sega od 10 do 40 oziroma 50 točk.

Posamezni kazalci so točkovani takole:

- *indeks preobrazbe kmetijskih zemljišč*: do 30 (10 točk), 31–45 (20 točk), 46–60 (30 točk), 61–75 (40 točk), več kot 75 (50 točk);
- *poraba gnoja*: 1–4 m³/ha (10 točk), 5–9 m³/ha (20 točk), 10–14 m³/ha (30 točk), 15–19 m³/ha, več kot 20 m³/ha (50 točk);
- *poraba gnojevke*: do 2 m³/ha (10 točk), 2,1–4 m³/ha (20 točk), 4,1–5 m³/ha (30 točk), 5,1–10 m³/ha (40 točk), več kot 10 m³/ha (50 točk);
- *poraba mineralnih gnojil*: do 100 kg/ha (10 točk), 101–200 kg/ha (20 točk), 201–400 kg/ha (30 točk), 401–800 kg/ha (40 točk);
- *poraba sredstev za varstvo rastlin*: do 1 kg/ha (10 točk), 1,1–3 kg/ha (20 točk), 3,1–6 kg/ha (30 točk), 6,1–9 kg/ha (40 točk), več kot 9 kg/ha (50 točk);
- *število živine v GVŽ*: do 0,5 GVŽ (10 točk), 0,6–1 GVŽ (20 točk), 1,1–1,5 GVŽ (30 točk), 1,6–2 GVŽ (40 točk), nad 2 GVŽ (50 točk);
- *energetski vnos v GJ*: do 20 GJ/ha (10 točk), 21–30 GJ/ha (20 točk), 31–40 GJ/ha (30 točk), 41–50 GJ/ha (40 točk), do 100 GJ/ha (50 točk);
- *dušik v kg/ha*: do 100 kg/ha (10 točk), 101–200 kg/ha (20 točk), 201–400 kg/ha (30 točk), več kot 400 kg/ha (40 točk);

Vrednosti posameznih kazalcev so po pokrajinah seštete in deljene s številom kazalcev. Ta nova vrednost je poimenovana **skupni kazalec kmetijskega obremenjevanja**. Z njegovo pomočjo so pokrajine kasneje razvrščene v štiri osnovne skupine (slika 3):

- 1. pokrajine z majhnim kmetijskim obremenjevanjem (vrednost kazalca do 16),
- 2. pokrajine z zmernim kmetijskim obremenjevanjem (vrednost kazalca do 24),
- 3. pokrajine z velikim kmetijskim obremenjevanjem (vrednost kazalca do 32) in
- 4. pokrajine z zelo velikim kmetijskim obremenjevanjem (vrednost kazalca 33 in več).

Uporaba kazalca skupnega kmetijskega obremenjevanja je pokazala, da z izborom analitičnih metod podkrepimo rezultate, ki so se kazali pri podrobnem preučevanju vsakega od njih. Primerjava pokaže razlike med pokrajinami, vendar ne nadomesti njihove podrobne analize, v kateri se pokažejo specifičnosti vsake izmed njih.

3. Sklep

V prispevku so predstavljena izhodišča in metodološki pristop pri preučevanju kmetijskega obremenjevanja okolja v izbranih slovenskih pokrajinah, pretežno na osnovi posrednih podatkov in kazalcev. Agrarnogeografske značilnosti teh pokrajin so prikazane predvsem z okoljevarstvenega vidika. Težišče ni v sistematičnem prikazu agrarnogeografskih sestavin pokrajin, ampak v prikazu, ki je okoljsko problematiziran. Prikazani so torej tisti elementi, ki so za kmetijsko obremenjevanje okolja ključnega pomena: raba zemljišč, uporaba gnojil in sredstev za varstvo rastlin, gnojilne navade kmetovalcev, energetska intenzivnost in dušični vnosi. Njihov izbor so narekemale predhodne izkušnje, ko je bila na primeru Koprškega primorja tovrstna metodologija že uporabljena in preizkušena (Rejec Brancelj, 1993). Ker je v ospredju preučevanja kmetijsko obremenjevanje v različnih slovenskih pokrajinah, je potrebno število uporabljenih kazalcev preudarno zmanjšano in poudarjeni so tisti, ki omogočajo združevanje posameznih okoljevarstvenih elementov: energetska intenzivnost kmetij in obremenjevanje pokrajin z nitrati. Na koncu je uporabljen še sintezni kazalec, poimenovan skupni kazalec kmetijskega obremenjevanja.

Izbrano problematiko je, zaradi pokrajinske raznolikosti Slovenije, potrebno obravnavati na ravni različnih kmetijskih pokrajin. Med njimi so pomembne razlike, tako v povprečnih vrednostih kot

ANKETA O ZNAČILNOSTIH KMETOVANJA

Tekoča številka:

1.
 - naselje in hišna številka:
 - anketiral:
 - datum:
2. SOCIOEKONOMSKA STRUKTURA:
 - čista kmečka (vsi delajo samo v kmetijstvu)
 - mešana (v kmetijstvu dela polovica članov)
 - nekmečka (nihče ne dela v kmetijstvu)
3. STAROSTNA STRUKTURA:
 - mlado (0–19, 20–59)
 - generacijsko (0–19, 20–59, 60 in več)
 - zrelo (20–59)
 - starajoče se (20–59, 60 in več)
 - ostarelo (60 in več)
4. IZOBRAZBENA STRUKTURA:
 - osnovna šola in manj
 - dvo ali tri letna poklicna šola
 - štiri letna srednja šola
 - višja in visoka šola
5. POSESTNA STRUKTURA:
 - pod 0,5 ha
 - 0,51–2,0 ha
 - 2,1–5,0 ha
 - 5,1–10,0 ha
 - 10,1–20,0 ha
 - 20,1 in več ha
6. STRUKTURA POSESTI (v ha):
 - njive:
 - travniki:
 - vinogradi:
 - sadovnjaki:
 - pašniki:
 - vrtovi, hmeljišča, rastlinjaki:
 - gozd:
 - skupaj:
7. USMERJENOST KMETIJE (po mnenju anketiranca):
 - živinorejska
 - poljedeljska
 - zelenjadarska
 - sadjarska
 - vinogradniška
 - mešana
 - drugo
8. TRŽNOST PRIDELAVE:
 - da
 - ne
9. OPREMLJENOST KMETIJE (navedite število in pri traktorjih tudi moč):
 - traktorji:
 - motokultivatorji:
 - plugi:
 - kosilnice:
 - obračalniki:
 - nakladalke:
 - vozovi:
 - sadilci koruze
 - obiralci koruze
 - kombajni:
 - ličalniki:
 - trosilci gnojia:
 - gnojnične cisterne:
 - drugi stroji:
10. KAKO gnojite obdelovalne površine:
 - s hlevskim gnojem
 - z mineralnimi gnojili
 - kombinirano
11. KOLIKO hlevskega gnojia in gnojivke letno raztrosite po obdelovalnih površinah, v m²:
 - hlevskega gnojia:
 - gnojivke:
12. Katere POVRŠINE gnojite s hlevskim gnojem in gnojivko in koliko?
 - njive:
 - travnike:
 - vinograde:
 - sadovnjake:
 - vrtove:
13. SKUPNA količina mineralnih gnojil porabljenih v enem letu, v kg:
14. Napišite VRSTO IN KOLIČINO mineralnih gnojil, porabljenih v letu 1995:
15. KOLIKO IN KATERIH mineralnih gnojil porabite v enem letu za gnojenje:
 - njive:
 - travnike:
 - vinograde:
 - sadovnjake:
 - vrtove:
 - skupaj:
16. Kdaj opravljate OSNOVNO GNOJENJE obdelovalnih površin (v katerem mesecu):
17. Kdaj opravljate DOPOLNILNO GNOJENJE:
18. KOLIČINO MINERALNIH GNOJIL določate:
 - redno na osnovi analiz vzorcev zemlje
 - redno na osnovi analiz rastlin
 - občasno na osnovi analiz vzorcev zemlje
 - na osnovi lastnih izkušenj
19. Ali uporabljate SREDSTVA ZA VARSTVO RASTLIN?
 - da
 - ne
20. SKUPNA porabljena količina škropiv v enem letu, v kg je:
21. Napišite VRSTO IN KOLIČINO škropiv porabljenih v letu 1995:
22. Katera in koliko škropiv porabite letno za:
 - njive:
 - travnike:
 - vinograde:
 - sadovnjake:
 - vrtove:
23. Ali se pri škropljenju ZAVARUJETE?
 - z zaščitno obleko
 - z rokavicami
 - z masko
 - ne uporabljam zaščite
24. Pri odločanju za škropljenje UPOŠTEVATE:
 - navodila proizvajalca
 - nasvete pospeševalca
 - lastne izkušnje
 - drugo
25. Vas skrbi, upoštevate KARENCO pri škropivih?
 - da
 - ne
 - nejasno
26. Kaj naredite z OSTANKI škropiv?
 - izlijem jih na zemljo
 - izlijem jih v vodo
 - drugo
 - nimam ostankov
27. Ali po vašem mnenju uporaba agrokemičnih sredstev VPLIVA NA:
 - prst
 - vodo
 - rastline
 - živali
 - pridelke, hrano
 - drugo:
28. ŠTEVILO ŽIVINE na kmetiji, navedite vrsto in število:
 - teleta do 1 leta
 - mlado govedo do 2 let
- govedo nad 2 leti
- konji
- prašiči do 6 mesecev
- prašiči nad 6 mesecev
- drobnica
- kokoši
- piščanci
- ostala perutnina
29. Vrsta HLEVA:
 - na nastil
 - na odtok
 - kombinirano
 - drugo
30. Vrsta KANALIZACIJE na kmetiji:
 - javna kanalizacija
 - greznica (velikost in število prekatov):
 - brez kanalizacije in greznice
31. Poraba MOČNIH KRMIL na kmetiji, navedite vrsto in količino:
32. PREVOZNA SREDSTVA NA KMETIJI, navedite število:
 - moped
 - osebni avto
 - tovornjak
 - drugo:
33. Količina GORIVA, porabljena za kmetijske stroje:
 - nafta:
 - mešanica:
 - bencin:
 - motorno olje:
34. Količina ELEKTRIČNE ENERGIJE, porabljene v gospodinjstvu na leto:
35. Količina VODE, porabljene v gospodinjstvu na leto:
36. NAMEN porabljene vode izven gospodinjstva, v odstotkih:
 - zalivanje:
 - namakanje:
 - pitna voda za živino:
37. PRIDELKI na kmetiji, vrsta in količina v kg:
 - Prehrabene rastline:*
 - pšenica
 - rž
 - proso
 - krompir
 - fižol
 - čebula, česen
 - celjevke
 - ostala zelenjava
 - sadje
 - Krmne rastline:*
 - koruza
 - ječmen
 - oves
 - pesa, korenje
 - lucerna
 - črna detelja
 - grašica
 - seno
 - druge krmne rastline
 - Industrijske rastline:*
 - oljna repica
 - sončnice
 - druge industrijske rastline
 - Živalski pridelki:*
 - mleko
 - goveje meso
 - svinjsko meso
 - perutninsko meso
 - drugo meso
 - jajca

Slika 4: Vzorec ankete.

tudi v razponih. V ospredju zanimanja so torej: notranja raznolikost pokrajine, razlike med posameznimi pokrajinami in med posameznimi pokrajinskimi tipi. Ustrezna zastopanost za Slovenijo značilnih kmetijskih pokrajin za preučevanje kmetijskega obremenjevanja je dosežena s predhodno obdelavo podatkov na osnovi naslednjih meril: glavni tipi pokrajinskih enot, različni kmetijski sistemi, različni naselbinski tipi in socialno-ekonomsko različna naselja.

Predstavljen metodološki pristop kaže na to, kako se lahko geografsko preučevanje vključuje in prispeva k poznavanju kmetijskega obremenjevanja okolja, ki je bilo doslej bolj v domeni drugih strok. Poznavanje pokrajinske raznolikosti in upoštevanje pokrajinskega součinkovanja njenih posameznih elementov, omogoča ugotoviti vzroke za ugotovljeno stanje in razloge, ki so pripeljali do onesnaženosti. Eden od ključnih okoljskih problemov kmetijske pridelave v Sloveniji pa je gotovo izobraženost kmetovalcev in njihova okoljska ozaveščenost. Preučitve vpliva socialno-ekonomskih kazalcev na ravnanje v okolju bi gotovo dale koristne napotke tudi za bodoče ukrepanje na tem področju.

4. Viri in literatura

- Andreae, B. 1977: Agrargeographie. Berlin.
- Crkvenčič, I., Malič, A. 1988: Agrarna geografija. Zagreb.
- Crkvenčič, I., Malič, A. 1996: Dušik – naravovarstvena paradigma. Zbornik predavanj. Ljubljana.
- Fazarinc, A. s sodelavci 1992: Ocena ogroženosti zdravja prebivalcev KS Miren zaradi škropljenja nasadov hrušk s fitofarmaceutskimi pesticidi. Poročilo o delu, tipkopis, Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo. Ljubljana.
- Gabrovec, M. 1994: Relief in raba tal na dolomitnih območjih Slovenije. Doktorska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Gabrovec, M., Kladnik, D. 1996: Raba tal. Geografski atlas Slovenije, delovno gradivo, Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Goczan, L. 1969: Applied soil geography and agriculture. Research problems in Hungarian Applied Geography 8. Budapest.
- Geografija. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana, 1997.
- Gilg, A. W. 1985: An Introduction to Rural Geography. London.
- Gliha, S. s sodelavci 1980: Gospodarjenje na kmetijah. Rezultati analitičnega knjigovodstva v letih 1976, 1977 in 1978, Prikazi in informacije 76. Ljubljana.
- Gruškovnjak, Š. s sodelavci 1993: Pesticidi in zdravje. Poročilo o raziskovalni nalogi, Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota. Murska Sobota.
- Gruškovnjak, Š. s sodelavci 1997: Kakovost voda v Sloveniji v letu 1995. Ljubljana.
- Gruškovnjak, Š. s sodelavci 1996: Kmetijstvo, ki ohranja biološko raznovrstnost. Zbornik seminarja. Ljubljana.
- Knauer, N. 1991: Kako kmetijstvo obremenjuje okolje – možnosti za ekološko ustrezno gospodarjenje. Sodobno kmetijstvo 10. Ljubljana.
- Komat, A. 1995: Pesticidi – ubijalci življenja. Ljubljana.
- Kranjc, U. 1998: Water Environmental Engineering. GEF – Danube River Basin Pollution Reduction Programme. Ljubljana.
- Lampič, B. 1995: Kmetijsko obremenjevanje okolja na Kranjskem polju v energetske luči na primeru naselja in katastrske občine Spodnji Brnik. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Lean, G., Hinrichsen, D., Markham, A. 1990: Atlas of the environment. London.
- Leskošek, M. 1993: Gnojenje: za velik in kakovosten pridelek, zaboljšanje rodovitnosti tal, varovanje narave. Ljubljana.
- Lobnik, F. s sodelavci 1989: Agronomske raziskave in varstvo okolja. Slovenija 88. Ljubljana.

- Lobnik, F. s sodelavci 1992: Monitoring onesnaženosti tal in vegetacije v Sloveniji. Tipkopis, Oddelek za agronomijo Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Maček, J., Repe, J. 1987: Kontaminacija tal iz vinogradov z ostanki kloriranih ogljikovodikov ter grozda z ostanki ditiokarbamatov kloriranih ogljikovodikov in bakra v Sloveniji. Zbornik Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani, serija Kmetijstvo 49. Ljubljana.
- Maček, J. 1988: Oris ekoloških problemov v kmetijstvu. Sodobno kmetijstvo 3. Ljubljana.
- Matičič, B., Avbelj, L., Vrevc, S., Jarc, A. 1995: Podatki kažejo, da v Sloveniji kmetijstvo z gnojenjem (še) ne ogroža podtalnice: onesnaževanje talne vode z nitrati. Delo 37, št. 61, 15. marec 1995. Ljubljana.
- Matičič, B. 1997: Agricultural threats to pollution of water of Trnovsko-Banjska planota, Karst hydrogeological investigations in south-western Slovenia. *Acta carsologica* 26/1. Ljubljana.
- Mrhar, M. s sodelavci 1994: Kmetijstvo na vodovarstvenih območjih. Zaključno poročilo o opravljenem raziskovalnem delu pri raziskovalno-razvojnem projektu. Ljubljana.
- Newbury, A. R. 1986: *A geography of Agriculture*. London.
- Orešnik, I. s sodelavci 1996: Spremembe na področju statistike kmetijstva. Tipkopis, Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Orešnik, I. s sodelavci 1997: Vzorčni popis osnovnih zmogljivosti kmetij, Metodološko gradivo. Navodila za anketarje in kontrolorje. Ljubljana.
- Pavlin, B., Rejec Brancelj, I. 1996: Goriška Brda. Obdelava popisnega gradiva, tipkopis, Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev za leto 1991. Zavod Republike Slovenije za statistiko. Ljubljana.
- Radinja, D. 1996a: Kmetijsko obremenjevanje okolja v Spodnjem Podravju s Prekijo v energijski in nitrati osvetlitvi. Spodnje Podravje s Prekijo, Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja, 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj 23.–26. oktobra 1996. Ljubljana.
- Radinja, D. 1996b: Obremenjevanje pokrajinskega okolja v Sloveniji zaradi energijske intenzivnosti »družbenega« kmetijstva. *Geografski vestnik* 68. Ljubljana.
- Radinja, D. 1997a: Kmetijsko obremenjevanje slovenskega alpskega sveta na izbranem primeru. Dela 12, Socialnogeografski problemi. Ljubljana.
- Radinja, D. 1997b: Vprašanja o agrarnem preobremenjevanju pokrajinskega okolja v Sloveniji. *Geografija v šoli* 6/2–3. Ljubljana.
- Rejec Brancelj, I. 1993: Agrarnogeografska problematika Koprškega primorja z vidika varstva okolja. Magistrska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rejec Brancelj, I. 1996: Obdelave zemljiške rabe po katastrskih občinah v Sloveniji leta 1994 s sumarnimi kazalci. Podatkovna baza v IDRISI-ju, Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Rejec Brancelj, I. 1999: Agrarnogeografske značilnosti slovenskih pokrajin z vidika varstva okolja. Doktorska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rezultati obdelave in podatkovni model knjigovodskih podatkov za leto 1994. Uprava Republike Slovenije za pospeševanje kmetijstva Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana, 1995.
- Slessor, M. 1975: Energy requirements of agriculture, Food, agriculture and environment. *Environment and man* 2.
- Smrekar, A. A. 1995: Okoljevarstvena problematika agrarne rabe tal na Ljubljanskem barju v energetski osvetlitvi na primeru Črne vasi in Lip. Diplomski naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Solbe, J. F. de L. G. 1986: Effects of land use on fresh water. Agriculture, forestry, mineral exploitation, urbanization. Chichester.
- Stanners, D., Bourdeau, P. (urednika) 1995: *Europe's Environment: The Dobriš Assessment*. Copenhagen.
- Stritar, M. 1996: Agrarno obremenjevanje okolja v Deželi v energijski luči. Diplomski naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

- Šalej, M. 1997: Okoljevarstvena problematika porečij Ljubije in Florjanščice. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Šterbenk, E. 1998: Premogovniške ugreznine in ojezeritve v Šaleški dolini ter varstvo okolja. Magistrska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Tarrant, J. R. 1974: *Agricultural geography*. London, Vancouver.
- Tivy, J. 1991: *Agricultural Ecology*. Harlow.
- Ungermañ, J. 1988: Intenzivni zemedelske využivani krajiny ve vazbe s jejimi celospolečenskymi mimo-produkčnimi funkcemi. Vybrane aspekty geografickeho hodnoceni stavu a vyvoje životniho prostredi v ČR, *Geografie teorie a praxe* 10. Brno.
- Urbanc, M. 1996: Kmetijsko obremenjevanje okolja na Gorenjskih dobnavah v energetske luči (na primeru naselij Goriče, Letenice in Srednja vas). Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1995: *Agrarna geografija*. Ljubljana.

5. Summary: Methodological aspects of studying agricultural environmental pollution in regions of Slovenia

(translated by Wayne J. D. Tuttle and Mateo Zore)

In the paper, the starting points and the methodological approach used in studying agricultural environmental pollution in selected Slovene regions are presented, based primarily on indirect data and indicators. The agricultural and geographical characteristics of these regions are presented primarily from the environmental point of view. The focus is not on the systematic description of the agricultural and geographical components of regions but rather on describing the environmental problems. Thus, those elements are presented that are of major significance in the agricultural pollution of the environment: land use, the use of fertilizers and plant protection agents, the manuring practices of farmers, energy intensiveness, and nitrogen inputs. Their selection was dictated by previous experience, for example, a study of the littoral region around Koper where this type of methodology was employed and tested (Rejec Brancelj 1993). Because the examination of agricultural pollution in different Slovene regions is central to the study, the necessary number of indicators used was deliberately reduced, and those indicators that allowed the association of individual environmental elements were emphasized: energy intensiveness of the farms and the pollution of regions with nitrates. At the end, a synthesis indicator called the »aggregate indicator of agricultural pollution« is used.

Due to the diversity of Slovene landscapes, the problem selected for study must be dealt with at the level of different agricultural regions. There are important differences among them, as much in average values as in ranges. Central to our interest therefore are the internal diversity of the landscape, the differences between individual regions, and the differences between individual landscape types. A representation of the agricultural regions typical of Slovenia suitable for studying agricultural pollution was achieved using previous data processing based on the following criteria: main types of landscape units, different agricultural systems, different settlement types, and socioeconomically distinct settlements.

The presented methodological approach shows how geographical research can be included in such studies and how it can contribute to the knowledge of agricultural environmental pollution, which thus far has been rather a domain of other fields of science. Knowledge of the landscape diversity and considering the combined effects on the landscape of its individual elements makes it possible to establish the causes of the situation found and the reasons that have led to the pollution. One of the key environmental problems of agricultural production in Slovenia is certainly the educational level of farmers and their environmental awareness. Studies of the influence that socioeconomic indicators have on the treatment of the environment would surely be instructive as well in regard to future measures in this field.

KNJIŽEVNOST**Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič in Drago Perko (uredniki):
Geografski atlas Slovenije – Država v prostoru in času**

Ljubljana 1998: Založba DZS, 360 strani, 190 tematskih zemljevidov, 145 grafov, 261 fotografij, 51 drugih grafičnih prilog, 11 preglednic, ISBN 86-341-1502-X

Pri zahtevnem, projektno zasnovanem snovanju monografskega Geografskega atlasa Slovenije je sodelovalo več kot štirideset ustanov s številnimi sodelavci. Geografski atlas povzema temeljna raziskovalna in znanstvena prizadevanja geografije in sorodnih naravoslovnih, družboslovnih, humanističnih in tehničnih ved. Srž naporenega, a uspešnega organizacijskega in vsebinskega usklajevanja je bil opravljen na Inštitutu za geografijo in Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Nacionalni atlas je s številnimi vsebinsko zasnovanimi kartografskimi prikazi ter besedili temeljna kartografska osebna izkaznica države. Številne države so spoznale, da atlasov ne potrebujejo le za vzgojo in izobraževanje, temveč tudi za smotrno načrtovanje dejavnosti, pokrajinske rabe in omrežja naselij.

V Sloveniji so se prve zamisli o nacionalnem atlasu pojavile med svetovnimi vojnami, tvorna prizadevanja za izdajo samostojnega slovenskega atlasa pa so se začela v sedemdesetih letih. Projekt je ostal zaradi različnih vzrokov neuresničen, natisnjeni so bili le posamezni zemljevidi. Osamosvojitve Slovenije, boljša strokovna in organizacijska pripravljenost za snovanje tako zahtevnega meddisciplinskega razvojno-znanstvenega projekta so leta 1992 ponovno strnile vrste in ustvarjalni potencial številnih strokovnjakov. Tako je konec leta 1998 Slovenija nacionalni atlas dokončala, čeprav z zamudo za vsemi svojimi sosedi, tudi za Hrvaško, ki je sicer skromnejši atlas izdelala leta 1993. Zato pa je kakovost primerna, pregledni tematski zemljevidi so izdelani s pomočjo računalniške tehnologije. Sistematično pripravljena besedila in bogatejše grafične priloge ter poudarek na prikazu po naseljih so tako dejansko prednosti slovenske »zamude« zaokroženega prikaza naše mlade države v prostoru in času.

V poglavju o ozemlju so s številnimi kartografskimi podobami in strokovnimi komentarji prikazane naravogeografske poteze Slovenije in naravogeografska regionalizacija države. Karte in besedila podčrtujejo izjemno fizičnogeografsko pestrost Slovenije in s tem povezane različne razvojne in omejitvene temelje za poselitev in gospodarske dejavnosti. V poglavju o prebivalstvu je poudarek na prikazu prebivalstvene sestave, zlasti starostne, izobrazbene, jezikovne in narodne. S prispevki Jerneja Zupančiča so predstavljeni tudi Slovenci zunaj meja države. Zelo obsežno in pestro je vsebinsko polje, ki obsega našo ustvarjalnost. Vključeni so kartografski prikazi in besedila o gospodarskih dejavnostih ter zaposlitveni sestavi prebivalstva. V krajšem poglavju o poselitvi Slovenije je prikazan zgodovinski razvoj naseljevanja slovenskega ozemlja od prazgodovine, vključno z razvojem ter značilnostmi vaških in mestnih naselij. Knjigo zaključuje poglavje o okolju, ki predstavlja ogroženost geografskega okolja Slovenije zaradi naravnih nesreč in neprehtane človekove dejavnosti. Prikazani so tudi naravni viri ter najpomembnejša naravna in kulturna dediščina.

Geografska izkaznica Slovenije je skupna pokrajinska in zgodovinska rezultanta notranjega dogajanja in zaradi prehodnega geografskega položaja našega ozemlja številnih prepripljivih vplivov evropskega prostora. Tudi upravna razdelitev Slovenije je odraz teh zelo različnih geografskih in političnih silnic. Z vidika sedanjega upravno-političnega trenutka, ob vprašanih regionalne stopnje lokalne samouprave (pokrajine), nam nudi pregled preteklih politično-upravnih sprememb na ozemlju naše države dodatno možnost iskanja primernih rešitev. V preteklosti je slovensko ozemlje doživelo zelo številne politično-upravne spremembe, ki so posledica geografskega stika številnih velikih naravnih enot Evrope (Alpe, Jadran, Panonska nižina, Dinaridi), prehodnega geografskega položaja, stika različnih kultur in političnih interesov.

Tako je bilo leta 1952 v Sloveniji 44 mestnih in 327 vaških občin, leta 1955 pa je bil uveden komunalni sistem s procesom združevanja občin. Leta 1958 je bilo še 90 občin, leta 1991 pa 62. Povprečna

slovenska občina je imela več kot 31.000 prebivalcev, merila pa je več kot 320 km². V primerjavi s povprečno velikostjo evropskih občin je bila slovenska desetkrat večja po površini in 4,5-krat večja po številu prebivalcev. Z zakonom o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij je bilo leta 1994 ustanovljenih 147 občin, julija 1998 pa še dodatnih 46, torej skupaj 193. Evropske države sicer poznajo zelo majhne občine, kakršne nastajajo tudi v Sloveniji, vendar imajo večinoma tudi vmesno, regionalno stopnjo.

Naravnogeografske in družbenogeografske poteze naših pokrajin se zelo raznolike in so vplivale na oblikovanje regionalne identitete prebivalcev. Geografska razbitost Slovenije na majhne zaključne pokrajinske enote v času globalizacije, združevanja in povezovanja morda za nekatere deluje kot regionalni anahronizem. Vendar je geografska pestrost Slovenije dejstvo za oblikovanje manjših regij (pokrajin). Te pokrajinske enote Slovenije pa bi morale najti dovolj interesa, zlasti gospodarskega, za tesno medsebojno povezovanje.

Različne možnosti za poselitev in gospodarsko življenje v slovenskih pokrajinah odsevajo številni podatki o fizičnogeografski sestavi. Gostota prebivalstva je po izračunih Draga Perka nadpovprečna v višinskih pasovih pod 400 m. Leta 1991 je dobra tretjina prebivalstva živela med 200 in 300 m, dobra četrtina pa med 300 in 400 m. Na prehodu v novo tisočletje bosta v obeh navedenih višinskih pasovih (dobra tretjina ozemlja) skupaj živeli dve tretjini prebivalstva Slovenije.

Geografski atlas podrobno razčlenjuje prebivalstveni razvoj in sedanji demografski trenutek Slovenije. V obdobju, ko se planet sooča s hitrim naraščanjem svetovnega prebivalstva (vsako leto se številu prebivalcev poveča za več kot 80 milijonov), se Slovenija in še okoli 30 gospodarsko razvitejših držav srečuje s socialnimi problemi stabilizacije in staranja prebivalstva. Sredi 19. stoletja je na ozemlju današnje Slovenije živel dober milijon ljudi, sto let pozneje poldrugi milijon, leta 1991 1,966 milijona in leta 1996 1,986 milijona. Čas po letu 1961 pa je že obdobje sodobnega razvoja prebivalstva z zmanjševanjem rodnosti in naravnega prirastka, s stagnacijo umrljivosti, staranjem, počasno rastjo, z izrazitim zgoščanjem prebivalstva na dobri desetini in depopulacijo na dobri polovici ozemlja, s hitrim zmanjševanjem kmečkega prebivalstva in z rastjo deleža mestnega prebivalstva. Leta 1993 se je Slovenija uvrstila med manjše število držav na svetu (na primer skupaj z Nemčijo, Madžarsko) z negativnim naravnim prirastkom. Kmalu bomo potrebovali več domov za ostarele kot vrtcev in šol, ugotavljata Milivoja Šircelj in Drago Kladnik. Projekcije razvoja prebivalstva Slovenije kažejo, da naj bi to do približno leta 2020 sicer še vedno počasi naraščalo, nato pa naj bi dolgoročno upadalo. Po optimistični različici napovedi za prihodnost naj bi vrhunec, 2,021 milijona ljudi, dosegli leta 2017. Prebivalstveni podatki zadnjih let, zlasti upad števila rojstev, tej optimistični napovedi ne pritrjujejo, prav nasprotno. Priseljevanje v prvi polovici devetdesetih let je le nekoliko večje od odseljevanja.

V stoletju, ki je tik pred vrati, čaka Slovenijo še bolj trda in brezobzirna tržna tekma. V preteklosti so bile za gospodarski razvoj pomembne surovine, energija. V prihajajočem obdobju pa bosta znanje in inovativnost verjetno najpomembnejša, prednostna lokacijska dejavnika in regionalna vira. Slovenija po izobrazbeni sestavi precej zaostaja za najrazvitejšimi državami. To najbolj ponazarja podatek, da kar 16,8 % prebivalstva, starejšega od 14 let, nima končane osnovne šole, visokošolski študij pa je končalo le 4,3 % prebivalcev. Na drugi strani je delovnih mest za raven dodiplomske in podiplomske izobrazbe 18,1 % ali približno 136.000 zaposlenih, zaposlenih s tako izobrazbo pa le 13,6 % ali približno 98.000.

Geografski atlas upravičeno posveča veliko pozornost prikazu slovenskega podeželja. Res je, da odprt svetovni trg nudi široko paleto možnosti oskrbe s hrano, hkrati pa lahko pričakujemo, da bo naraščanje svetovnega prebivalstva povečalo potrebe po hrani. Futurologi napovedujejo, da bosta prav rodovitna prst (hrana) in voda strateška dejavnika 21. stoletja. Glede vodnih virov na prebivalca je Slovenija med najbogatejšimi evropskimi državami, hkrati pa spada med evropske države z najmanjšima deležema kmetijskih in obdelovalnih zemljišč ter največjim deležem gozda. Kar 72 % kmetijskih zemljišč je na območjih z omejitvenimi dejavniki za kmetijstvo (gričevnato-hribovito, gorsko-višinsko, kraško), v rodovitnih nižinah jih je po navedbah Draga Kladnika in Mateja Gabrovca le 28 %. Po površini kmetijske zemlje na prebivalca je Slovenija s 0,44 ha predvsem zaradi travnikov in pašnikov na ravni evropskega

povprečja, vendar imamo le 0,12 ha njiv (12,6 % površin oziroma 246.000 ha) na prebivalca, kar pomeni kritično mejo za zagotovitev prehranske samooskrbe. Hkrati je gozda več kot 0,5 ha na prebivalca, čeprav je normativ za zadovoljivo samooskrbo z lesom 0,35 ha. Po podatkih agrokarte, izdelane na začetku devetdesetih let, je v Sloveniji skoraj 142.440 ha ali 16,4 % razpoložljivih kmetijskih zemljišč v različnih fazah zaraščanja.

Posebno vprašanje predstavlja položaj slovenskega podeželja in kmetijstva v primeru vključitve v Evropsko zvezo. Številni podatki v atlasu potrjujejo domnevo, da bo slovensko kmetijstvo Ahilova peta morebitne pridružitve. Leta 1991 je namreč povprečna slovenska kmetija imela 5,9 ha zemlje, vendar je bilo od tega samo 3,2 ha kmetijskih in 2,5 ha obdelovalnih zemljišč. Povprečna kmetija v Evropski zvezi pa ima okoli 16 ha kmetijskih zemljišč oziroma štirikrat do petkrat več kot slovenska kmetija. Še leta 1931 je povprečna slovenska kmetija merila 8,3 ha. Kako naj bi na taki skromni površini pridobili zadosten dohodek, si je skoraj nemogoče predstavljati. Dejansko pa je največ slovenskih kmetij manjših od povprečja. Najmanjše so prav tam, kjer so naravne razmere za kmetovanje najugodnejše (Severovzhodna Slovenija, Goriško polje, Slovenska Istra), in v zaledju nekaterih večjih mest (Maribor, Ptuj, Murska Sobota). Mešane kmetije so celo nekoliko večje od čistih. Zaradi pretirane razdrobljenosti tudi večje kmetije ne dosegajo pridelovalnega minimuma. V Sloveniji je dobrih 5,5 milijona parcel. Nekatere kmetije imajo do sto parcel, povprečna parcela pa meri 40,2 ara.

Industrija je najpomembnejša gospodarska dejavnost, ki zaposluje 38 % aktivnega prebivalstva in še vedno ustvarja skoraj polovico bruto domačega proizvoda. Junija 1993 je bilo v slovenski industriji zaposlenih 263.000 ljudi, kar je bilo okoli 120.000 manj kot v osemdesetih letih. Naša industrija je po ugotovitvah Igorja Vrišerja še vedno prevladujoče ekstenzivna s preveč zaposlenimi, težave ima pri prestrukturiranju proizvodnje, še vedno je premalo usmerjena na tuje trge, v več panogah je tehnološko zastarela in ima premalo kapitala za naložbe. Zanjo sta značilni premajhna storilnost in inovativnost. Razpršenost tovarn je sicer precej pripomogla k zviševanju življenjske ravni na podeželju in ublažila regionalne razlike, v razmerah tržnega gospodarstva pa bodo potrebne spremembe v organizaciji in medsebojno povezovanje.

Najbolj »evropski« smo tam, kjer nam ne bi bilo treba tako enosmerno hiteti, namreč pri motorizaciji. V sedemdesetih letih se je začela v Sloveniji hitra motorizacija, najbolj pa se je povečalo število osebnih avtomobilov. Dosegli smo takšno stopnjo motorizacije, da na osebno vozilo pridejo 3 prebivalci, kar je štirikrat več kot leta 1970. Obremenitev cest je zaradi avtomobilskega prometa zelo narasla, hkrati pa se je število prepeljanih potnikov leta 1995 v javnem avtobusnem prometu v primerjavi z letom 1990 skoraj prepolovilo. Tako se z avtomobili vozi na delo največ ljudi, okoljski prometni pritiski v mestih naraščajo, zaradi gostote cestnega prometa se potovalna hitrost manjša.

Geografski atlas večplastno prikazuje Slovenijo devetdesetih let, v času prehoda v tržno gospodarstvo, ki ga spremlja prehod iz pretežno industrijske zaposlitvene sestave v storitveno. Hiter prehod spremljajo številni razvojni in socialni problemi. Nekatere tradicionalne slovenske industrijske pokrajine so se dobesedno zlomile, povečale so se dohodkovne, s tem pa socialne in regionalne razlike. V letu 1996 je bilo razmerje med občinami v povprečnem prijavljenem dohodku na prebivalca 1 proti 2,7 (občina Hodoš - Šalovci na Goriškem in Domžale). Stihijsko se oblikuje zelo ozek razvojni pol Slovenije, ki se vse bolj omejuje na Ljubljansko regijo. Zunaj njega pa ostajajo številne slovenske robne, podeželske in v bližnji preteklosti monostrukturne industrijske regije. Vse večji razvojni in socialni problem je naraščanje brezposelnosti. Do osemdesetih let brezposelnost ni bila opazna, dejansko pa je bila prikrita in se na trgu delovne sile ni bistveno poznala. Delež brezposelnih je velik predvsem pri mlajšem, strokovno slabše kvalificiranem prebivalstvu. Največ brezposelnih je na območjih z monostrukturno (industrijsko-rudarsko) gospodarsko usmeritvijo.

Zaradi zgodovinskega razvoja in upravno-političnih sprememb so nekatere slovenske pokrajine ostale brez tradicionalnih središč, ali pa nova, ki so prevzela njihovo vlogo, niso dosegla ustrezne razvojne ravni. Ostala so šibka in izpostavljena tekmovalnosti središč onstran državne meje. To velja za obalno območje, Goriško, Kras, Koroško in deloma Spodnje Posavje. Tam je še vedno čutiti bolj ali manj močan

vpliv Trsta, Gorice in Celovca. Vloga Zagreba in Reke pa se je po osamosvojitvi Slovenije zmanjšala, a se ponovno krepi. Če se bo nadaljevalo povečevanje regionalnih razlik in zgoščanje prebivalstva, znana in inovativnih dejavnosti v okolici Ljubljane in še nekaterih manjših razvojnih otokih, bo kritična masa pridružitvenega vstopa Slovenije izredno skromna in slaba razvojna popotnica. Le delno jo lahko opravičimo s slovenskim poselitvenim vzorcem, bolj pa z le delno uspešnimi ali neuspešnimi dosedanjimi regionalnimi politikami. Tudi zadnja ni uspešna, saj so se podedovane regionalne razlike v devetdesetih letih še poglabile.

Geografski atlas Slovenije namenja ustrezno pozornost veliki razpršenosti naselij, le dobra polovica prebivalstva živi v mestih. Nekaj več kot dva milijona ljudi je razporejenih v skoraj 6000 naseljih, le Ljubljana in Maribor imata več kot 100.000 prebivalcev. Na podeželju živi skoraj polovica ljudi, a samo s kmetijstvom se preživlja le dobrih 7 %. Ostali se vsak dan vozijo na delo v zaposlitvena središča. V zadnjem desetletju je značilen pojav (sub)urbaniziranih pokrajin. Najbolj opazna poteza pokrajinskega videza zunajmestnih območij je prevladujoča podoba novejših, prostostoječih hiš. Zaradi velikega deleža prostostoječih individualnih hiš so potrebne večje površine zemljišč, v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novi Gorici, Škofji Loki in obalnih mestih celo do petnajstkrat večje kot pri zidavi večstanovanjskih stavb.

Na drugi strani pa je v Sloveniji okoli 2500 podeželskih naselij, kjer se je v zadnjih tridesetih letih število prebivalcev zmanjšalo vsaj za četrtno. Pri razvoju sodobnih dejavnosti ima podeželje obrobni pomen, tehnološki prepad med urbaniziranimi območji in podeželjem pa se po mnenju Marjana Ravbarja vztrajno poglablja. Hkrati so številni naravni viri močno izčrpani (zlasti rude), predvsem vodni pa močno onesnaženi. Prebivalci mest v kotlinah in ozkih dolinah kljub izboljšavam po oceni Metke Špes še vedno dihamo zdravju škodljiv zrak, odlaganje odpadkov na pretežno neprimernih odlagališčih pa je še vedno prevladujoč način »gospodarjenja« s potencialnimi sekundarnimi surovinami.

Številnim sodelavcem Geografskega atlasa Slovenije je brez dvoma uspel zahteven projekt, celostna predstavitev podobe naše države v prostoru in času. Kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki skoraj praviloma spremljajo tako obsežne monografije (na primer zastarelost nekaterih podatkov, avtorsko neusklajeni podatki na primer o deležu gozda, napačni podatek o količini zbranih komunalnih odpadkov), predstavlja pričujoči geografski atlas strokovno dodelan, nacionalno pomemben raziskovalni kartografski in vsebinski dosežek, ki ga lahko samozavestno ponudimo v ogled in kritično notranjo in zunanjo strokovno presojo. Upamo, da bo čimprej izšel tudi v angleškem jeziku in da ga bodo avtorji po popisu prebivalstva leta 2001 podatkovno in interpretacijsko dopolnili.

Dušan Plut

Ivan Gams in Igor Vrišer (urednika):

Geografija Slovenije

Ljubljana 1998: Slovenska matica, 501 stran, ISBN 961-213-060-4

Založba Slovenska matica je junija 1999 (z letnico 1998) izdala že dolgo pričakovano knjigo »Geografija Slovenije«. To temeljno geografsko delo prihaja na knjižne police v času velikih knjižnih izdaj o Sloveniji in Slovencih ter zapolnjuje vrzel predvsem na področju splošnih predstavitev naše države.

Izdajanje monografij ima pri nas že dolgo tradicijo, ki se je začela z Valvasorjevo »Slavo Vojvodine Kranjske«, nadaljevala z »zemljopisi« različnih predelov naše domovine v 19. stoletju (Kranjske, Koroške, Goriške in tako naprej) do obsirne geografske monografije Antona Melika, ki jo je izdala ista založba – Slovenska matica. Namen splošne monografije je podati pregledno sliko stanja in razvoja posameznih prvin geografskih značilnosti in posebnosti Slovenije. Po svoji naravi je geografska monografija eden od temeljnih priročnikov, namenjena vsem, ki iščejo bolj poglobljeno vedenje o času in prostoru, v katerem živijo.

Skoraj 500 strani obsegajoča knjiga je skupinsko delo dvanajstih avtorjev. Uredila sta jo akademična prof. dr. Ivan Gams (fizičnogeografski del) in prof. dr. Igor Vrišer (družbenogeografski del). Knjiga posega na vsa temeljna področja geografske vede, ki z različnih zornih kotov prikazuje današnjo pokrajinsko in družbeno stvarnost Slovenije ter povezanost in soodvisnost med posameznimi pokrajinskimi

dejavniki. Kratkemu uredniškemu predgovoru sledijo poglavja *Legra Slovenije v Evropi in med njenimi makroregijami* (Ivan Gams), kjer je prikazana lega Slovenije na stiku štirih velikih evropskih makroregij ter obenem na stičišču štirih različnih kulturno-jezikovnih območij. Stičnost v družbenem in naravnem pogledu je zaslužna za marsikatero svojsko potezo današnje Slovenije. Poglavje zaključuje krajši zapis o položaju samostojne Slovenije v sodobni Evropi. Drugo poglavje obravnava *površje* v Sloveniji, vključno z različnimi teorijami o razvoju le-tega. Sledi posebno poglavje o *krasu*, ki ga prikaže po posameznih tipih kraškega površja. Isti avtor nadaljuje tudi del poglavja o podnebnju, in sicer *Vreme, sončno obsevanje in temperature*, drugi del (*Padavine in vetrovi*) pa France Bernot. Poglavje se začne s klimatsko lego, za katero je odločilna prav stičnost različnih velikih pokrajinskih enot, ki znatno modificira podnebne značilnosti. Upravičeno je govoriti o regionalni in celo lokalni klimi. Sledi poglavje *Hidrografija* (Marko Kolbezen) s podrobnim prikazom rečnih režimov in hidroloških značilnosti posameznih območij Slovenije. Zaključuje ga krajši zapis o značilnostih slovenskega dela Tržaškega zaliva. V *Pedogeografskih značilnostih* (Franc Lovrenčak) so nanašane značilnosti prsti po posameznih pokrajinskih tipih, v *Rastlinstvu* pa isti avtor poda še značilnosti rastlinskega pokrova. V ospredju razprave so različne gozdne združbe, v katerih avtor predstavlja vpliv in povezanost kamninske osnove, nadmorske višine, podnebja in človekovih vplivov. Poglavje *Živalstvo* (Boris Sket) poda pregled živalskega sveta, ki ga zaključuje s prispevkom o človekovih posegih v naravo in torej tudi sestavo favne. Fizičnogeografski del monografije zaključuje poglavje *Pokrajinsko ekološka sestava Slovenije* (Ivan Gams), ki je regionalizacija po fizičnogeografskih kriterijih z opisom posameznih mezoregij.

Družbeni del začenja poglavje *Historično-geografska dediščina* (Vladimir Bračič) z orisom nekaterih zgodovinskih procesov kot so selitve prebivalstva, razvoj naselij, razvoj posameznih gospodarskih panog ter upravne razdelitve, ki so pustile svoje sledove v pokrajini in ljudeh do današnjega dne. Sledi obširno poglavje *Prebivalstvo* (Drago Perko), ki prikazuje naravno in selitveno dinamiko prebivalstva Slovenije ter njegovo starostno, spolno, izobrazbeno, versko, narodno in jezikovno sestavo. Poglavje zaključujejo besedila o Slovencih v sosednjih državah Italiji, Avstriji in na Madžarskem. V poglavju *Poselitev in naselja* (Vladimir in Vera Kokole) so podrobno prikazana podeželska naselja z različnimi tipi hiš ter tlorisno zasnovo. Temu sledi prav tako podrobna predstavitev mest in urbanizacije. Sledi poglavje *Gospodarska geografija* (Igor Vrišer), ki izčrpno poroča o posameznih gospodarskih panogah, možnostih zanje ter posledicah, ki jih puščajo v pokrajini. *Značilnosti prometa in infrastrukture v Sloveniji* sta orisala Matjaž Jeršič in Andrej Černe. Temu sledi poglavje *Turizem* (Matjaž Jeršič), ki podrobno analizira razvoj te za Slovenijo pomembne gospodarske panoge. Avtor je prikazal tudi vlogo in pomen rekreacije ter predvsem učinke na prostor. Poglavje *Varstvo naravne dediščine* (Avguštin Lah) obravnava onesnaževanje in onesnaženost okolja, ki ga povzročajo različne gospodarske dejavnosti. Knjigo zaključuje podrobna *Družbenogeografska regionalizacija Slovenije* (Igor Vrišer). Sledita še *Geslovník* in *Seznam ilustracij*.

Urednika sta imela zahtevno delo usklajevanja besedil različnih avtorjev v enotnejšo podobo knjige in to jima je brez dvoma uspelo. Zasnova monografije priča, da je bil osnovni cilj avtorjev, urednikov in založbe dati na tržišče knjigo prvenstveno za znanstveno in strokovno rabo. Urednika sta si prizadevala, da bi zahtevno besedilo kolikor mogoče približala čim širšemu krogu bralcev. Med odlike tega dela je treba postaviti enostavno, pregledno in logično razvrstitev glavnih poglavij, ekonomičnost podajanja vsebine, jasno izražanje in razumljiv slog. Vsebinska je podana strokovno in dokaj izčrpno. Vsako poglavje je opremljeno s seznamom najpomembnejše literature, ki je med besedilom dosledno citirana. Knjiga je tudi bogato opremljena, saj je besedilu dodanih okrog 140 kart, nad 90 preglednic, okrog 70 grafikonov in skic ter okrog 90 slik. V priloženem seznamu ilustracij lahko bralec poišče stran karte, grafikona ali slike, ne pa tudi tabele. S to obliko in vsebino je *Geografija Slovenije* izpolnila še eno vrzel v knjižni predstavitvi naše države, saj dopolnjuje dela, kot so *Geografski atlas Slovenije* (ki je predvsem kartografska predstavitev), *Slovenija – pokrajine in ljudje* (ki predstavlja posamezne regije), *Krajevni leksikon Slovenije* (ki opisuje posamezne kraje), *Enciklopedijo Slovenije* (ki obravnava Slovenijo in Slovence po posameznih geslih) in *Slovenija – Priročnik o značilnostih in delovanju države* (ki obravnava

več področij, vendar bolj na kratko). Nova monografija je nadaljevanje, nadgradnja in modernizacija Melikove *Slovenije* izpred skoraj štiridesetih let. Od prej naštetih del ga odlikuje znanstvena usmerjenost in opremljenost s številnimi citati, ki so koristen napotek predvsem zahtevnejšim bralcem in uporabnikom. Je delo, ki ga bodo gotovo pogosto citirale generacije geografov in vseh tistih, ki jim je spoznavanje naše države, družbe in pokrajinskih značilnosti cilj izobraževanja ali pa predmet vsakodnevnega dela.

Grafično-oblikovna plat je šibka stran tega dela. Žal je večina priloženega gradiva v manj privlačni črno-beli tehniki. Zlasti nekatere skice in karte so slabo berljive. Varčevanje pri temeljnih delih nacionalnega pomena verjetno ni najbolj na mestu. S tega stališča je tudi cena (okrog 18.000 tolarjev) neupravičeno visoka. Zavedati se je treba, da so tovrstna dela ena od oblik promocije Slovenije v svetu, a tudi geografije ter ne nazadnje založbe. Po splošni monografiji bo seglo veliko uporabnikov in bi jih najbrž še več, če bi imela knjiga tudi na zunaj privlačnejšo podobo («Geografski atlas Slovenije» in »Slovenija – pokrajine in ljudje« sta lahko za zgled). Moti tudi nedoslednost pri rabi zemljepisnih imen, posebej na kartah. Manj poučeni bralec bo nekoliko težje iskal posamezne ožje vsebine, ker vsebuje kazalo le spisek 17 poglavij, ne pa tudi podpoglavij.

Geografija danes ni le ena od izrazito »nacionalnih« ved, ki bi prvenstveno dajala znanje za šole različnih vrst in stopenj ter tešila radovednost popotovanj ter domačih in tujih krajev, željnih ljudi, temveč je poleg tega tudi veda, ki daje za obstoj in razvoj družbe strateško pomembna in takoj uporabna znanja. Prostorsko načrtovanje, varstvo naravne in kulturne dediščine, varstvo okolja, razvoj kmetijstva in podeželja, lokacija industrije, turizem, oskrba, prebivalstvena vprašanja, notranja in zunanja politika in podobno. so področja, na katerih je danes dejavna tudi geografija. Je veda, ki s svojo znanstveno metodologijo obvlada strukturo pojavov v prostoru in družbi, obvlada pa tudi probleme razvoja ter procese in je zato zmožna sinteze in ustvarjanja novega. Vsekakor bi bilo krajše uvodno poglavje o vlogi, pomenu in mestu geografije, kakor tudi o razvoju geografske znanosti v Sloveniji zelo koristen dodatek. Pri obravnavi geopolitičnega položaja naše države je treba opozoriti, da je geopolitični položaj rezultanta notranjih in zunanjih dejavnikov, ne le stvar lege in zgodovinskih tendenc bolj ali manj agresivnih sosedov. Prav tako je skoraj prezrto področje uprave in delovanja države, začevši z novo administrativno razdelitvijo – lokalno samoupravo. Skoraj prezrti so tudi kulturnozgodovinski ter umetnosti spomeniki, čeprav bi glede na njihov pomen za razpoznavnost – identiteto pokrajine več kot zaslužili primerno označitev. Pri gospodarstvu so v primerjavi s kmetijstvom, industrijo, prometom in turizmom le bežno predstavljene terciarne (uslužnostne) dejavnosti, v katerih danes dela že nad polovica zaposlenih. Verjetno bi kazalo v okviru poglavja o prometu dati precej večji pomen tudi komunikacijam in elektronskim medijem, saj ti pomembno vplivajo tudi na lokacijo različnih dejavnosti in so obenem kazalec družbenogospodarske razvitosti. Pri regionalnem razvoju bi kazalo natančneje označiti trende, kot so usmerjanje Slovenije v Evropsko unijo, pomen in probleme obmejnosti, sonaravnega razvoja in morda še nekaj trendov. Več pozornosti bi zaslužilo tudi področje varstva okolja. Nedoslednosti so še pri obravnavi Slovencev po svetu. Medtem ko Slovincem v zamejstvu knjiga namenja posebna podpoglavja, omenja slovenske izseljence in zdomce le mimogrede, pri selitvah. Poleg tega bi bilo ustrezno obravnavati Slovence po svetu v povsem ločenem poglavju, saj zanje veljajo nekatere posebnosti. Prav tako je škoda, da niso avtorji obogatili besedil z najnovejšimi spoznanji geografskih raziskav z različnih področij. Le malo je citatov iz zadnjih šestih let, čeprav je bilo v tem času veliko novih rezultatov. Tudi večja problemska naravnost ter upoštevanje najnovejših procesov, tudi če niso na prvi pogled najbolj »geografski«, bi bili splošni geografski monografiji vsekakor v prid. Tako izpopolnjena splošna monografija Slovenije bi bila nedvomno še ustrežnejši odgovor na izzive časa: geografije kot stroke in Slovenije kot države.

Ne glede na omenjene slabosti je Geografija Slovenije temeljno in temeljito geografsko delo, ki ga bomo zaradi celovite obravnave geografskega kompleksa pogosto vzeli v roke.

Nastajanje *Geografije Slovenije* in tudi lani izšlo delo *Slovenija – pokrajine in ljudje* sta vezani na več kot desetletje potekajoč projekt *Regionalnogeografska monografija Slovenije*. Glede na skupno poreklo

bo bralce, tudi če ne poznajo zgodovine obeh knjig, verjetno začudilo tolikšno razhajanje v konceptu, obliki, izbiri založbe, zunanji in notranji opremi ter tudi po nekaterih pomembnih vsebinah. Tako se že regionalizaciji Slovenije v obeh knjigah pomembno razlikujeta. Logično bi bilo pričakovati, da bosta obe deli bolj enotni in zato tudi bolj prepoznavni v strokovni javnosti in na trgu.

Geografija se je v zadnjem desetletju izkazala kot ena najbolj produktivnih strok. Atlasi sveta, nacionalni atlas, leksikon, sodelovanje pri enciklopediji ter slednjič še monografije Slovenije so dela, na katera smo lahko upravičeno ponosni. Geografiji in geografom ne manjka iniciativnosti, idej, prizadevnosti in znanstvenih rezultatov. Očitno pa se slovenska geografska (zlasti znanstvena) srenja ne uspe zediniti za usklajen nastop v javnosti in na trgu. Posebej za uporabnike bi bilo veliko koristneje združiti oblikovno dovršenost iz regionalne ter znanstveno opremljenost in vsebino (citati!) iz splošne monografije. Očitno neenotnost koncepta pri splošni in regionalni monografiji Slovenije je treba zato vzeti kot resno kritiko in opozorilo obnem. Zavedati se moramo, da bo le dobro in usklajeno delovanje geografske vede in geografov lahko prineslo večjo odmevnost in uspeh v znanstvenih, šolskih in tudi poljudnih krogih. Morda zveni izraz »lobiranje« preveč populistično in izrabljeno, a če ga geografi ne bomo zmogli, si moramo sami pripisati manjše število ur v šolah in šibkejšo podporo pri znanstvenih projektih.

Geografija se izkazuje z raziskovalnim, pedagoškim, strokovnim delom ter tudi z izdajanjem najbolj odmevnih knjig. Te so zrcalo našega ustvarjanja za številne bralce in uporabnike. Naš interes mora biti, da posredujemo tem kar najboljšo podobo. V tej luči je treba videti tudi »Geografijo Slovenije« kot pomemben kamen v mozaiku geografskih del.

Jernej Zupančič

Janja Turk, Mojca Dolgan Petrič, Ida Knez Račič, Karmen Sadar, Alenka Turel Faleskini (urednice): Bibliografija Geografskega vestnika 1925–1998 (Letniki 1–70)

Ljubljana 1999: Zveza geografskih društev Slovenije, 133 strani

Večletna prizadevanja za pripravo celostnega vsebinskega pregleda Geografskega vestnika, časopisa za geografijo in sorodne vede, ki je po letih izhajanja uvrščen na 13. mesto med vsemi slovenskimi periodičnimi publikacijami, so obrodila sadove. Že pred nekaj leti, ob sedemdeseti letnici izhajanja Geografskega vestnika, je bila sestavljena njegova bibliografija znanstvenoraziskovalnih in strokovnih prispevkov, ki so izšli v razdelkih Članki, Manjši (Krajši) prispevki, Šolska geografija, Obzornik, Razprave, Raziskovalne metode in Razgledi. Objavljena je bila v Geografskem vestniku 67 (1995, str. 215–263). V jubilejnem, sedemdesetem letniku Geografskega vestnika pa je bila objavljena njegova bibliografija, ki je zajela prispevke stalnih Vestnikovih rubrik, kot so: Književnost, Kronika, Zborovanja, Poročila, Mednarodno sodelovanje in podobno, in sicer za obdobje 1925–1997 (prim. Geografski vestnik 70, 1998, str. 255–343). Navsezadnje je uredniškemu odboru Geografskega vestnika in Komisiji za tisk pri Zvezi geografskih društev Slovenije le uspelo zagotoviti sredstva za izdajo kompletnega kazala vseh sedemdeset letnikov Geografskega vestnika v samostojni in okusno opremljeni publikaciji.

Spremnno besedo k Bibliografiji Geografskega vestnika je napisal dr. Franc Lovrenčak, glavni in odgovorni urednik Geografskega vestnika. Celotno Bibliografijo je uredila in uvod z ustreznimi pojasnili napisala Janja Turk, bibliotekarka specialistka iz knjižnice Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pri njeni sestavi so kot soavtorice sodelovale Mojca Dolgan Petrič, Ida Knez Račič, Karmen Sadar in Alenka Turel Faleskini.

Bibliografija je po ustreznih strokovnih načelih, ki so prilagojena potrebam geografske stroke, razdeljena na štiri dele. V prvem, najboljšejnem delu je temeljni izpis vseh prispevkov, v drugem je avtorsko kazalo, v tretjem je regionalno kazalo in v četrtem seznam – kazalo obravnavanih slovenskih oseb, predvsem geografov v razdelku Kronika.

Osnovni vsebinski izpis je razčlenjen na 27 poglavij, ki so namenjena posameznim vejam fizične in družbene geografije kakor tudi regionalni geografiji in aplikativnim zvrstem, kjer se je uveljavila geografija. Prav tako so v posebnem poglavju zajeta knjižna poročila domačih ali tujih znanstvenih in

strokovnih del, priročnikov, kart in drugih tiskanih del. V samostojnem poglavju je prikazana društvena oziroma stanovska kronika, pa poročila o delu društev in geografskih institucij, stanovskih kongresih, zborovanjih, seminarjih, posvetovanjih, ekskurzijah in tako dalje. Vsekakor je prvi del Bibliografije najbolj dragocen, saj omogoča neposreden vpogled v razvoj slovenske geografije po prvi svetovni vojni pa do današnjih dni. Njena praktična vrednost je tudi v tem, da omogoča raziskovalcem ali kateremukoli drugemu uporabniku geografskih izsledkov in dognanj hiter in verodostojen vpogled v vsebino opravljenega dela in objavljenih prispevkov. Prav tako bo Bibliografija Geografskega vestnika koristen pripomoček urednikom, mentorjem, recenzentom in drugim, ki bodo preverjali ali dopolnjevali ter urejevali pomanjkljivo citirana dela. Skratka, Bibliografija sedemdeset letnikov Geografskega vestnika pomeni enega izmed temeljnih in nepogrešljivih priročnikov, ki bo našel vidno mesto na naših knjižnih policah.

Podrobnejši pregled knjige je pokazal, da so nekateri avtorji predstavljeni samo s priimkom in začetnico imena. Brodar in Košir pa sta avtorja brez inicialke imena. Nekaj prispevkov so avtorji podpisali samo z začetnicama svojega imena in priimka. Škoda, da avtoricam ni uspelo razvozlati priimkov in imen vseh piscev, s čimer bi se število sodelujočih piscev vsekakor tudi zmanjšalo. Morda je bila to zadnja priložnost za verodostojno razjasnitev vseh avtorjev – sodelavcev Geografskega vestnika.

Bibliografija Geografskega vestnika je izšla v samostojni publikaciji kot del Geografskega vestnika. Zbrano in urejeno gradivo je računalniško obdelal Matjaž Rebolj. Iztok Sajko, ki je bil tudi tehnični urednik knjige, je poskrbel za prelom in oblikovanje zunanje podobe publikacije. Knjiga, ki jo je natisnila Tiskarna Pleško, je izšla v nakladi 500 izvodov.

Milan Natek

Geografski zbornik – Acta geographica XXXVIII

Ljubljana 1998: Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 197 strani, ISSN 0373-4498

Objavljeni prispevki v 38. letniku Geografskega zbornika kažejo na nadvse pestro vsebino, ki je v ospredju geografskih znanstvenoraziskovalnih preučevanj na Slovenskem v zadnjem obdobju. Razprave in študije opozarjajo na številno, vsebinsko in metodološko morda nikdar zadovoljivo pojasnjeno sodobno pokrajinsko problematiko, ki s svojimi pojavnimi oblikami in z njihovimi razvojnimi težnjami vnaša v okolje nove odnose med poglavitne prostorske sestavine. Zaradi tega mora geografija, če hoče obdržati in uveljaviti svojo temeljno vlogo tudi na področju prostorskih ved, sproti pojasnjevanju sodobne procese v pokrajini, prostoru in okolju, ki so osnovni predmet njenega raziskovanja.

Osemintrideseta knjiga Geografskega zbornika, ki je enakovredno izšla v angleščini in slovenščini, prinaša poleg uvodnika, ki ga je napisal urednik zbornika, pet razprav. M. Orožen Adamič je v prispevku, »Geografski zbornik / Acta geographica on the 50th anniversary of the Anton Melik Geographical Institute of the Scientific Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts / Geografski zbornik / Acta geographica ob 50-letnici Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU« (str. 7–10), zarisal vlogo in pomen osrednje inštitutske periodične publikacije. Vsebinska členitev objavljenih prispevkov, ki jih je prispevalo 63 avtorjev, od tega 7 iz tujine, je pokazala najraznovrstnejšo problematiko, ki ji je namenjala slovenska geografija svojo osrednjo raziskovalno poglobljenost v drugi polovici 20. stoletja.

Drago Perko objavlja študijo »The Regionalization of Slovenia / Regionalizacija Slovenije« (str. 11–57). Izvedena je bila s pomočjo geografskega informacijskega sistema, s katerim so bile ovrednotene vse naravne pokrajinske sestavine in njihove prvine kakor tudi tiste družbene pokrajinske sestavine in prvine, ki so najočitneje povezane z naravnimi (na primer nadmorska višina, naklon površja, vrsta kamnin, podnebje, raste in raba tal). Na podlagi opravljenih členitev in sintez je bila Slovenija razdeljena na 48 mezoregij, ki jim je bila dodana še mezoregija Tržaški zaliv; te so združene v 9 submezoregij in 4 makroregije, ki jih najbolj poznamo pri sestavi in orisu regionalnogeografske monografije »Slovenija – pokrajine in ljudje« (1998); objavljena pa je bila že tudi v Geografskem vestniku 68 (1996),

Geografskem atlasu Slovenije (1998), Enciklopediji Slovenije 11 (1997), Geografskem šolskem atlasu za osnovne šole (1998) in tako dalje. Nekatere prednosti predstavljene regionalizacije so naslednje: a) pokrajine – mezoregije so bile zarisane z enotnimi kriteriji; b) imena pokrajin so sistematično izpeljana od glavnih značilnosti površja mezoregij; c) pokrajine so dosledno razvrščene na makroregionalni in mezoregionalni ravni, kar omogoča njihovo primerljivost; č) prednost nove regionalizacije je tudi njena vpetost v geografski informacijski sistem Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU, kar omogoča dostop do najrazličnejših podatkov o posameznih pokrajinah.

Mauro Hrvatin objavlja »Discharge regimes in Slovenia / Pretočni režimi v Sloveniji« (str. 59–87). Petdeset let po Ilesičevih »Rečni režimi v Jugoslaviji« (Geografski vestnik 19, 1947), ki so temeljili na mesečnem nihanju (kolebanju) gladine vode v strugah rek, smo dobili nov pogled na dinamični »življenjski utrip« slovenskih rek. Avtor je statistično obdelal mesečne pretočne količnike, ki jih je dobil na osnovi podatkov o povprečnih mesečnih pretokih za obdobje 1961–1990. Gradivo je obdelal za 70 vodomerskih postaj na 57 rekah oziroma potokih. Opravljena raziskava je pokazala, da imamo v Sloveniji 8 tipov pretočnih režimov, ki so poimenovani po pokrajinah in vodnih virih, s katerimi se napajajo reke. Tipi pretočnih režimov so naslednji: 1) sredozemski dežni, 2) dinarski dežno-snežni, 3) dinarsko-alpski dežno-snežni, 4) panonski dežno-snežni, 5) alpski dežno-snežni, 6) alpski sredogorski snežno-dežni, 7) alpski visokogorski snežno-dežni in 8) alpski snežni.

Matej Gabrovec je napisal prispevek »The Triglav Glacier between 1986 and 1998 / Triglavski ledenik med letoma 1986 in 1998« (str. 89–110). Podrobnejši oris sprememb na tem našem največjem ledeniku temelji na rednih letnih merjenjih in opazovanjih ob koncu talilne dobe. V zadnjih 13 letih se je površina ledenika izredno naglo krčila. Umikanje ledenika je bilo tako hitro, da je prišlo že do njegovega razpadanja na posamezne dele. V poročilu so podrobno prikazane letne količine padavin, konec talilne dobe in stanje ledenika v posameznem ledeniškem letu. Leta 1995, ko so ledenik izmerili s teodolitom z elektrooptičnim razdaljemerom, je meril 3,03 ha, a do letošnje jeseni se je njegova površina že skoraj razpolovila.

Mimi Urbanc objavlja študijo »The impact of agriculture on the environment in Gorenjske Dobreve from the perspective of energy consumption in the area of Goriče, Letenice, and Srednja vas / Kmetijsko obremenjevanje okolja na Gorenjskih Dobravah v energetske luči na primeru naselij Goriče, Letenice in Srednja vas« (str. 111–158). V študiji, ki je razdeljena na šest poglavij, je uvodoma z regionalnogeografskega vidika prikazano obravnavano območje. Glavni poudarek je na tržni proizvodnji današnjega kmetijstva, ki se čedalje bolj približuje industrijskemu načinu pridelave. V podrobnejši analizi je avtorica osvetlila 24 kmetij, ki merijo v povprečju po 19,4 ha, od tega odpade na gozdove 58 % njihove zemljiške posesti. Med obravnavanimi kmetijami je 9 oziroma 11 čistih kmečkih gospodinjstev, mešanih je 5 in 8 dopolnilnih. Pretežno so usmerjene v mlečno govedorejo. Osnovni poudarek je avtorica namenila vprašanjem vplivov intenzivnega kmetijstva na okolje in preobrazbo pokrajine. Med drugim ugotavlja, da energetska intenzivnost v kmetijstvu vodi k čedalje večjemu onesnaževanju okolja. Njegov delež v alpskem svetu pa bo treba z novimi preučevanji še ugotoviti. Študija je vzorčni primer poglobljenega geografskega preučevanja kmetijstva in njen delež k aplikativnemu vrednotenju najraznovrstnejših človekovih posegov v pokrajino oziroma okolje.

Borut Peršolja osvetljuje »Geographical Problems of Onomastics in the Selected Example of the Kamniške-Savinjske Alps / Geografski problemi imenoslovja na izbranem primeru Kamniško-Savinjskih Alp« (str. 159–197). Doslej slovenska geografija ni sistematično raziskovala zemljepisnih imen, ki predstavljajo neprecenljivo bogastvo sleherne (še posebej kulturne) pokrajine. V njih je zarisani vsakdanji človekov odnos do okolja in njegovih značilnosti. Avtor se je lotil sistematičnega zbiranja in obdelave oziroma osvetlitve zemljepisnih imen v vzhodnem delu naših Alp. Študija je razdeljena na pet delov. V uvodu razglablja o pomenu in bogastvu zemljepisnih imen, njihovi vlogi in pomenu v geografiji, pokrajini in kartografiji ter o neprecenljivem bogastvu, ki ga nudijo jezikoslovcem, zgodovinarjem in drugim v razmislek in nadaljnjo obdelavo. V delu je strnjeno zarisana geografska podoba naših Grintavcev ter nakazan namen raziskave, ki naj prispeva k zbirki – evidenci zemljepisnih imen v obravnavani

pokrajini. V četrtem poglavju je predstavljena metodologija preučitve, način zbiranja, dopolnjevanja in preverjanja zemljepisnih imen. V sklepnem delu študije, ki je zajela 1476 zemljepisnih imen, je podana kritična ocena zbranega gradiva in nakazani so tudi nekateri metodološki pomisleki glede izvorne ali poknjžene rabe zemljepisnih imen.

Vsi objavljeni prispevki so opremljeni z vsem potrebnim znanstvenim aparatom in obogateni s preglednimi kartografskimi ponazorili, dokumentarnimi in povednimi fotografijami. Vse prevode v angleščino je opravil Wayne Tuttle. Mednarodni uredniški odbor, ki mu predseduje dr. Milan Orožen Adamič, je poskrbel za recenzije vseh objavljenih prispevkov. Tudi zadnjo knjigo Geografskega zbornika je oblikoval Matjaž Vipotnik. Opozoriti moram na nekatere nedoslednosti in razlike, ki so se pojavile med naslovi nekaterih razprav in njihovi navedbami v kazalu. Opazna je tudi nedosledna uporaba barv za posamezne pokrajine – mezoregije, ki so združene v makroregije (prim. preglednico 2 na str. 36–37 in preglednico 4 na str. 44–45). Celotno besedilo je v digitalni obliki dostopno na internet naslovu tako v angleščini (<http://www.zrc-sazu.si/www/gi/zbornik-a.htm>) kot v slovenščini (<http://www.zrc-sazu.si/www/gi/zbornik-s.htm>). Zbornik, ki je izšel v nakladi 1000 izvodov, je natisnila tiskarna Littera picta d.o.o., njegov izid pa je denarno podprlo Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Milan Natek

Joseph Franz Kaiser:

Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev

Maribor 1999: Umetniški kabinet Primož Premzl, 288 strani, ISBN 961-6055-13-5

Markt Profsbürg
von Littera Picta

Veduta in grb trga Mozirje v Celjskem okrožju.

Umetniški kabinet Primož Premzl je založnik litografij mest, trgov in dvorcev na ozemlju slovenske Štajerske, znanih pod imenom »Kaiserjeva suita«. Poleg Valvasorjevih, Vischerjevih, Reichertovih in Wagnerjevih upodobitev je to najboljše zbirka vedut slovenskih naselij. Ker se časovno umešča med srednjeveško podobo Vischerjevih vedut in modernejši videz Reichertovih upodobitev, je dragocena za poznavanje naše kulturne zgodovine, nepogrešljiva pri historični geografiji, še posebej historični urbani geografiji. Stare vedute so namreč uporaben pripomoček pri spoznavanju topografskega položaja, fiziognomije in prostorskega razvoja naselij. Hkrati prikazujejo tisto najznačilnejšo in najprepričljivejšo podobo naselja, ki poudarja njegovo identiteto ter ekonomsko in družbeno moč. V zbirki so zajeta vsa večja naselja iz slovenskega dela Štajerske (na primer Maribor, Celje, Ptuj), pa tudi tista, katerih vedute so zelo redke, ali pa je to edina upodobitev (Limbuš, Braslovče, Velenje, Mozirje). Podobe mest dopolnjujejo takratni grbi.

Knjiga, ki sta jo uredila Igor Kramberger in Primož Premzl, ima dva dela. V prvem je zbranih 94 vedut, urejenih po abecednem redu slovenskih imen krajev in upodobljenih stavb, v drugem je spremna študija dr. Ivana Stoparja o pomenu Kaiserjeve suite ter faksimila četrte izdaje zemljevidov Celjskega in Mariborskega okrožja. Monografija obsega 288 strani albumskega formata, vezana je v usnje in platno ter vložena v zaščitno kaseto. Tudi po oblikovni plati je izjemno delo.

Vladimir Drozg

Jörg Maier s sodelavci:

Bayern

Gotha 1998: Klett-Perthes, 294 strani, 74 zemljevidov, 70 preglednic, ISBN 3-623-00692-0

Znano je, da je srž regionalne geografije v interpretaciji. Ob tem pa ostaja odprto in nedorečeno vprašanje, kakšen je sodoben, aktualen, vsebinsko in metodološko »svež« regionalnogeografski prikaz, ki nadgrajuje že znano, ki ni obremenjen s faktografijo, podaja pa bistvene značilnosti o obravnavani pokrajini. V novejših razmišljanjih o regionalni geografiji je izpostavljen pomen ciljne naravnosti, celovite obravnave posamičnih primerov in tako imenovane omejene kompleksnosti.

14 geografov z Univerz v Bayreuthu in Erlangu, na čelu z Jörgom Maierjem, vodjem katedre za Ekonomsko geografijo in regionalno planiranje Univerze v Bayreuthu, je regionalnogeografsko študijo o Bavarski skušalo približati tovrstnim merilom. Kot navaja v uvodu urednik, gre za problemsko naravnano regionalni prikaz, ki gradi na strukturnih značilnostih regije, vprašanih regionalnega razvoja in spoznavanju tržnih struktur (razmerij med ponudbo in povpraševanjem). V ospredju so procesi regionalnega razvoja, endogeni razvojni potenciali, strukturne značilnosti pokrajine, elementi regionalne in lokalne identitete. »Klasičen« regionalnogeografski instrumentarij, kamor sodijo inventarizacije, tipologije, (mikro)regionalizacije, prikazovanje vzročno-posledičnih zvez med pojavi ter geneza pokrajintovornih elementov, je nadgrajen in uporabljen v sodobnejšem kontekstu. Izhodišče regionalnogeografskega prikaza je ekonomska in socialna geografija, naravnogeografske razmere pa so prikazane samo toliko, kolikor je potrebno za razumevanje kmetijstva in rekreacije.

Pomembna značilnost uporabljenega regionalnogeografskega koncepta so posamični primeri (case studies), ki natančneje osvetlujejo splošnejši prikaz ali ponazarjajo odstopanja od splošnega trenda razvoja. Tako je v poglavju o kmetijstvu prikazan problem malih kmetij in pojav posebnih kultur, poglavju o rekreaciji je dodan zapis o konfliktih med rekreacijo in varovanjem okolja ter o »mehkih« oblikah turizma, med značilnostmi gospodarskega razvoja so posebej izpostavljeni mala in srednje velika podjetja, razvoj informacijske tehnologije ter medregionalne povezave.

Naslednja značilnost, ki jo velja izpostaviti, so številni novi pojavi in procesi, ki ponazarjajo regionalno podobo Bavarske, hkrati pa postajajo inventar občje geografije. Gre za pojave kot so prenova vasi, omrežje mest, kultura na vasi, endogeni potenciali, tipi rekreacijskih območij, prestrukturiranje gospodarskih dejavnosti, alternativni energetske viri, mestne regije, regionalne razlike, regionalno povezovanje.

Ob tem dobimo vtis, da so avtorji spremenili zorni kot gledanja na pokrajino; ne opisujejo pokrajine in njenih značilnosti, temveč posamezne pojave in procese v pokrajini ter njihove prostorske učinke. V ospredju ni pokrajina, temveč pojav oziroma proces. Takšen pristop ni brez slabosti; na račun posamičnosti je prikaz celote marsikje pomanjkljiv, vprašljiv pa je lahko izbor posamičnih primerov. Nenavadno je, da je München obdelan le v kontekstu demografskega in gospodarskega razvoja, ne pa kot posebna regionalna enota. O Alpah (in katerikoli drugi pokrajinski enoti Bavarske) je podanega veliko manj kot na primer o razmerju med mestom in podeželjem, za veliko obravnavanih pojavov pa se sprašujemo, kakšna je njihova prostorska relevantnost (na primer pojav factory outlet, loan posli, globalizacija gospodarskega razvoja).

Knjiga je razdeljena na osem poglavij. V prvem je opisan vsebinski pristop k regionalnogeografskemu prikazu, v drugem pa strukturne spremembe Bavarske na poti od agrarne do postindustrijske družbe ter povečevanje bivalne in gospodarske atraktivnosti največje dežele Nemčije. Tretje poglavje obravnava prebivalstvo in naselja. Vsebinsko težišče je na razvoju prebivalstva po poselitvenih območjih (območja velikih mest, suburbana območja, del podeželja v bližini mest, del podeželja, kjer je gospodarski razvoj pozitiven, razvojno šibka podeželska območja in periferna območja). Četrto poglavje obravnava kmetijstvo, in sicer značilnosti proizvodne usmerjenosti, komercializacijo kmetijstva, socialno strukturo kmečkih gospodarstev ter posamezne tipe kmetijstva (na primer v Alpah, vinogradništvo in tako imenovana dežela česna). V petem poglavju je obdelana Bavarska kot rekreacijsko območje. Obravnavani so kulturni, ekonomski in zgodovinski dejavniki turističnega razvoja, posebej pa rekreacijska središča, počitniška bivališča ter konflikt med rekreacijo in varovanjem okolja (slednje zgolj na načelni ravni). Šesto poglavje obravnava industrijska območja (industrijski središči Augsburg in Nürnberg), prestrukturiranje gospodarstva iz starih v nove industrijske panoge, nakazani so primeri postindustrijskega razvoja. V sedmem poglavju so obdelani prostorski problemi, relevantni za vprašanja regionalnega razvoja. Prikazani so cilji razvoja podeželja in zgostitvenih območij ter energetske in prometne infrastrukture. Zadnje, osmo poglavje ima zelo obetaven naslov, vsebinsko pa je razmeroma skopo, deklarativno. Obravnava spremembe po združitvi obeh Nemčij in po odprtju meje s Česko. Prikazuje jih z izbranimi statističnimi kazalci (število prehodov prek meje, gospodarska struktura nemškega in češkega obmejnega območja, spremembe števila prebivalcev). Iz tega poglavja je jasno razvidno, da je za strukturni pristop v regionalni geografiji treba več raznovrstnih analitičnih prikazov, ki šele omogočajo sintezo.

Na koncu knjige je dodan obsežen statistični dodatek, kjer so zbrani numerični podatki, ubesedeni med tekstom. Grafični in kartografski del knjige je zgleden, oblikovno »čist«, pregleden, brez izumetničenih dodatkov, kartografske priloge so grafično-oblikovno enotne. Knjigo zaključuje bogat seznam literature.

Knjiga o Bavarski je primer moderne, nekonvencionalne in aplikativne regionalnogeografske študije. Nov je pristop in razumevanje regionalne geografije ter izbor vsebin, ki ponazarjajo strukturo pokrajine. Po urednikovih besedah je namenjena zahtevnejšemu bralcu, ki že ima določeno predznanje o Bavarski. Osebnost jo priporočam predvsem tistim, ki spremljajo vsebinski razvoj regionalne geografije, seveda pa ima informativno vrednost za vse, ki se ukvarjajo z regionalno geografijo Evrope.

Vladimir Drozg

Mosella – Eau et Morphologies 23/3–4

Metz 1998: Centre d'Etudes géographiques de l'Université de Metz, 126 strani

Ta revija, ki izhaja že od 1971, je tudi za geografе pogosto zelo zanimiva, čeprav pri nas takorekoč neznana. Za predstavitev številke 3–4 letnika 23 (december 1998) slovenski geografski srenji pa sem se odločil predvsem zaradi tega, ker vsebuje več prispevkov o krasu, in to takih, ki so širšega pomena in pomembni za krasoslovje v celoti.

Glede na to, da Mosella izhaja štirikrat letno, obseg posamezne številke in majhen format ne smeta razočarati. Pričujoča dvojna številka obsega 126 strani in prinaša sedem prispevkov, od tega kar štiri s krasoslovno vsebino.

Slovenskim geografom dobro znani francoski profesor z univerze v Aix-en-Provence, častni član ZGDS, Jean Nicod, je avtor prvega prispevka, »Vpliv izkoriščanja rudnikov v paleokrasu – nekaj primerov iz Srednje Evrope«. Ti vplivi, mišljeni so seveda negativni, so lahko mehanske, hidrološke in hidromehanske narave: stiskanje in udiranje sedimentov, presihanje izvirov in vodnih tokov in tako dalje. Ti vplivi oziroma njihove posledice često iz lokalnega prerasejo v regionalni značaj. Avtor podrobneje obdela dva primera: vpliv rudarjenja na kraško hidrologijo v Bakonjskem gozdu (Bakony) in v Budimpešti (tam se je zmanjšalo število hidrotermalnih vrelcev) ter probleme v rudarskem bazenu Olkusz v Zgornji Šleziji (izkoriščanje svinca in cinka).

O eroziji, sedimentaciji in okoljskih problemih v zvezi z akumulacijskim jezerom Bratsk v Sibiriji piše francoski krasoslovec J.-N. Salomon. Jezero Bratsk, eno najpomembnejših na svetu, je dolgo 570 km in ima okoli 6000 km obale. Do 10 m velika nihanja vodne gladine nanjo močno vplivajo. Poleg drugih vprašanj, ki jih obravnava prispevek (destabilizacija obal, zasipavanje, spreminjanje reliefa dna), posebej omenjam hitro zakrasevanje obalnih področij oziroma reaktiviranje kraških prevodnikov zaradi nastanka te akumulacije. Vložki sadrenih sedimentov se hitro raztapljajo in zaradi tega se na površju pojavljajo udori in nastajajo »vrtače«. Z vidika človeka ti procesi potekajo že dolgo (akumulacija je bila napravljena pred 50 leti) in so njihovi učinki dobro opazni. V primerjavi z naravnimi spremembami, brez vmešavanja človeka, pa gre v tem primeru za izredno hitre procese, kar dokazuje, da lahko človek s svojo dejavnostjo sproži oziroma močno pospeši tudi geomorfološke procese, ki imajo zanj nepredvidljive in daljnosežne posledice.

O kvartarni pretočitvi reke Moselle v osrednjem delu Lorene je bila napisana že cela vrsta razprav, vendar dogajanje še ni v celoti pojasnjeno. Ključnega pomena so bila dogajanja na apnenčevi planoti Haye. Pomemben prispevek k rešitvi tega geomorfološkega vprašanja so lahko tudi morfološke in sedimentološke analize kraškega podzemlja, kot to dokazujeta avtorja P. Gamez in B. Losson v prispevku o prvih rezultatih preučevanja zapolnitev v krasu Pierre-la-Treiche (vzhodni vhod v jamski sistem Sainte-Reine). Na podlagi navedenih raziskav sta avtorja ugotovila, v kateri fazi je prišlo do pretočitve. S pomočjo termoluminiscenčne analize so izmerili starost ustreznih sedimentov in tako prišli do sklepov, da je do omenjene pretočitve prišlo pred okoli 250.000 leti.

Zadnji krasoslovni prispevek (B. Barth in E. Löffler) govori o depresijah »mardellen« v Posarju, Loreni in Luksemburgu. Morda z našega stališča ni pomembno, je pa toliko bolj zanimivo, saj sta oboje, izraz in pojav oziroma morfološka oblika pri nas takorekoč neznan. »Mardelle« je vrtača na krasu v sardri. Ker se po obliki razlikuje od »navadnih« vrtač, predvsem pa zaradi bolj raznovrstnega nastanka, jo upravičeno štejemo za samostojno obliko.

Ostali trije prispevki obravnavajo fizičnogeografska vprašanja na normalnem oziroma erozijskem reliefu: o eroziji prsti v Posarju (J. Kubiniok), o vodonosniku v peščenjaku (S. Lebaut, E. Gille in L. Cadilhac) in o vplivu urejanja površja na dinamiko vodotokov (J. Corbonnois).

Prispevke ilustrira 41 slik, skic in kart ter vrsta tabel in grafikonov, dopolnjuje pa jih pomembna bibliografija. Da je Lorena jezikovno mešano ozemlje, dokazujejo tudi izvlečki. Vsak prispevek ima po tri, v francoskem, angleškem in nemškem jeziku, kar je lahko vzpodbudno tudi za naše bralce.

Andrej Kranjc

KRONIKA**80 let Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani**

Ljubljana, Kosovelova dvorana Cankarjevega doma, 4. 11. 1999

»... Pisalo se je leto 1919: mirovna konferenca v Parizu spremeni evropski zemljevid in sprejme zamišelj o Društvu narodov... epidemija španske gripe zajame Evropo... Rutherford izvede cepitev atoma... Alcock in Brown preletita Atlantik... v svoji vili v Cannesu umre veliki francoski impresionistični slikar Auguste Renoir... umorjen je Emiliano Zapata, voditelj mehiške revolucije...

... 16. julij 1919: ... Narodno predstavništvo v Beogradu je v proračunski razpravi sprejelo zakon o ustanovitvi univerze v Ljubljani. Ob ustanovitvi je delovalo pet fakultet: pravna, filozofska, tehnična (delno nepopolna – le s prvima dvema letnikoma), medicinska in teološka. Zakon je stopil v veljavo 23. julija 1919.

... 9. oktober 1919: ... Univerzitetni svet ljubljanske univerze obvesti o začetku zimskega semestra 1919/20, v katerega je bilo vpisanih 695 študentov.

... Pišemo leto 1999: ... 4. novembra 1999 je Oddelek za geografijo v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani proslavljal osemdesetletnico svojega delovanja.

Slavnostni dogodek je Oddelek povezal s tradicionalnim programom stalnega izobraževanja učiteljev, 11. Ilesčevimi dnevi. 145 udeležencev je že od dopoldanskih ur sodelovalo na tridnevnem simpoziju z naslovom »Slovenska geografija na prelomu stoletja«. Profesorji Oddelka za geografijo so predstavili referate (teme: Slovenija in globalizacija, Naravnogeografske značilnosti Slovenije kot možnosti njenega razvoja, Varstvo geografskega okolja – Slovenija in Agenda 21, Regionalni razvoj obmejnih območij v luči evropskega povezovanja, Prisoje in osoje slovenskega turizma, Nemoč ali kriza stroke, Šolska geografija v Sloveniji na prelomu stoletja), ki so objavljeni v prvem delu znanstvene revije Dela 14 (Ljubljana 1999, 254 strani), ki jih izdaja Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Obenem je Oddelek izdal predstavitevno publikacijo (dodiplomski in podiplomski študij, znanstvenoraziskovalno delo, organiziranost, sodelavci, knjižnica, kartografska zbirka, oba laboratorija; avtor: dr. Darko Ogrin, Ljubljana 1999, 14 strani).

Priložnostno je bila v predverju Kosovelove dvorane Cankarjevega doma odprta razstava ob osemdesetletnici Oddelka. Razstava vključuje 18 plakatov, ki sistematično in slikovito prikazujejo delo Oddelka, knjižnice, člane in sodelavce Oddelka, laboratorija, mednarodno sodelovanje, aktivnosti študentov, terenske vaje, ekskurzije in drugo. Avtorica Janja Turk je s skrbnim zbiranjem raznolikega gradiva (za pomoč se iskreno zahvaljuje geografom različnih generacij) in pravim občutkom pri izboru pripravila razstavo, ki je pritegnila vsakogar, pa najsi je želel videti najstarejše dokumente Oddelka, predmetnike, zanimive izrezke iz časopisov, učne programe, gradivo z zborovanj, ali pa poiskati sebe in sošolce na zanimivih fotografijah s terenskih vaj ali strokovnih ekskurzij.

Večerni program se je začel ob 18.30, ko je slovesnost svečano otvoril Slovenski oktet z Zdravljico. Prireditev sta vodila in povezovala Borut Mencinger in Irma Potočnik.

»... Živimo v večnosti. In v spremenljivosti hkrati. Z nogami na tleh. V pravem pomenu besede. Naša Zemlja je moja, tudi Tvoja. Premika se, ne miruje. Vsakih štiriindvajset ur se zasučje okrog svoje osi. In se v tem času vrne tja, od koder je krenila. Takšen je dan. Naš dan. Trenutek je zdaj. Ki nam dan je na voljo...« (iz uvodnega nagovora povezovalke).

Okrog 220 zbranih geografov in vabljenih gostov je po prostoru in času Oddelka vodil njegov sedanjí predstojnik, dr. Marijan M. Klemenčič.

Iz njegovega slavnostnega govora povzemam nekaj odlomkov: »Nedvomno je Oddelek za geografijo Filozofske fakultete še vedno osrednja slovenska geografska inštitucija, tako kot je bil vseh osem desetletij. Ali je to nalogo opravljal zadovoljivo? Edini možen odgovor je: vsekakor. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete lahko primerjamo z drevesom, ki je do druge svetovne vojne krepil korenine (dr. Anton Melik) in deblo (dr. Svetozar Ilesič), po vojni pa se je razrasel v mogočno krošnjo (več sodelavcev, razširjeni in poglobljeni stiki s tujimi inštitucijami, večje število študentov). Iz korenin in plodov so nastala nova drevesa (geografski

inštituti), ki hitro rastejo in skupaj z matičnim drevesom ustvarjajo novo kakovost – skupnost ... Sedanji mogočni geografski organizem v Sloveniji, ki ga sestavljajo geografske ustanove, učitelji in profesorji geografije, univerzitetno diplomirani geografi v nepedagoških poklicih, geografi na pomembnih družbenih in političnih položajih, geografski tisk in tako naprej, je zrasel iz enotnih korenin in enotnega debla. To je prav gotovo največje zadoščenje, ki ga ima lahko slavljencec. Je tudi dokaz, da je razumel svojo nalogo – biti sejalca – in jo v celoti izpolnil.»

Obenem je predstojnik opozoril tudi na probleme Oddelka (finančni, prostorski, menjava generacij, pomanjkljiva informacijska baza, preobremenjenost sodelavcev, nezadostna povezava z inštituti, skromna opremljenost s pedagoškimi pripomočki). Poudaril je, da člani Oddelka želimo, da slovenski geografi vstopimo v novo tisočletje povezani, enotni v različni strokovni usmerjenosti in z različnimi nalogami.

Slavnostno razpoloženje so poustvarjali pevci Slovenskega okteta, ki so priložnostno uvrstili v program domoljubne pesmi z različnih delov slovenskega etničnega ozemlja (Tam, kjer pisana so polja, O kresu, Ljubavne pesmi iz Rezije, V Gorjah, Mojcej in Rezijanska).

Zbrano občinstvo so pozdravili:

- dr. Drago Perko, predstojnik Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je knjižnici Oddelka podaril finančni prispevek za obogatitev knjižnega fonda,
- dr. Jernej Zupančič, direktor Inštituta za geografijo, ki je podaril sliko,
- dr. Milan Orožen Adamič, ki je v imenu Zveze geografskih društev Slovenije podelil Oddelku za geografijo Zlato plaketo stanovske organizacije,
- dr. Ana Vovk Korže, predstojnica Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru,
- študentje Oddelka za geografijo,
- dr. Josip Ridžanović v imenu Oddelka za geografijo Naravoslovno-matematične fakultete Univerze v Zagrebu,
- dr. Zlatko Pepeonik v imenu Hrvaškega geografskega društva in
- dr. Andrija Bognar v imenu madžarskih geografov.

Oddelku so ob priliki pisno čestitali:

- Inštitut za geografijo Naravoslovno-matematične fakultete Univerze v Novem Sadu,
- Inštitut za geografijo in prostorsko urejanje Poljske akademije znanosti v Varšavi,
- Odsek za geografijo Naravoslovno-matematične fakultete Univerze v Sarajevu in Geografsko društvo Federacije Bosne in Hercegovine,
- Geografska fakulteta Univerze v Beogradu,
- Inštitut za didaktiko geografije Univerze Johanna Wolfganga Goetheja v Frankfurtu,
- prof. dr. Karel Ruppert in prof. dr. Klaus Wolf, direktorja Inštituta za kulturno geografijo Univerze Johanna Wolfganga Goetheja v Frankfurtu,
- Univerza v Celovcu,
- Ljubljansko geografsko društvo,
- Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Dobre želje pa so izrazili še mnogi drugi. Vsem hvala.

Prvič v svoji zgodovini je Oddelek podelil svoja priznanja.

»Sodelovanje s kolegi je pogoj vsakega uspeha. Z roko v roki je veliko lažje premagovati težave: strokovne, organizacijske, tehnične, osebnostne ... Skupno delo vpliva olje v svetilko življenja. Dejanja govore glasneje kot besede ...« (iz povezovalkega prologa k priznanjem).

Ob osemdesetletnici se je Oddelek zahvalil svojim sodelavcem:

- upokojenim profesorjem: akademiku prof. dr. Ivanu Gamsu, prof. dr. Vladimirju Klemenčiču, akademiku prof. dr. Igorju Vrišerju, prof. dr. Darku Radinji, prof. dr. Matjažu Jeršiču in prof. dr. Juriju Kunaverju;
- upokojenim sodelavcem: ge. Ireni Petroši, ge. Tatjani Šifrer, g. Cirilu Vojvodi in ge. Tatjani Pretnar;

- drugim predavateljem: prof. dr. Miranu Čuku, prof. dr. Zdravku Petkovšku, prof. dr. Antonu Ramovšu, doc. dr. Žigi Knapu, prof. Mariji Košak in mag. Slavku Brinovcu;
- dr. Borutu Belcu;
- tujim sodelavcem: prof. dr. Karlu Ruppertu in prof. dr. Klausu Wolfu;
- inštitucijam: Inštitutu za geografijo, Geografskemu inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Oddelku za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, Inštitutu za raziskovanje krasa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitutu za geografijo in prostorsko urejanje Poljske akademije znanosti v Varšavi in Geografskemu odseku Naravoslovno-matematične fakultete Univerze v Zagrebu.

Slovesnost je povezovalka zaključila z razmišljanji:

»Čas mineva, in vendar je edini, ki ostane.

Čas je prazen prostor, ki ga izpolnijo šele dogodki, misli in občutja.

Čas ... postavlja vse stvari na svoje mesto.

Čas gre z vsakim drugače: z nekom v korak, z nekom v zaostanku, z nekom v teku in z nekom stoji.

Prihodnost nas vznemirja, preteklost združuje. Zato torej ujemimo sedanost.«

Po končani slovesnosti so udeleženci v preddverju Kosovelove dvorane nazdravili preteklosti, sedanjosti, prihodnosti in tudi – drug drugemu.

Okrog 150 pa se jih je podalo v Klub Cankarjevega doma, kjer so nadaljevali s »Srečanjem generacij«. Izkupiček družabnega srečanja je organizator namenil bogatenju osrednje slovenske geografske knjižnice. Plesno in kulinarično druženje je prisrčno povezoval g. Emil Šterbenk, organizacijski odbor pa je poskrbel za pester program in številna presenečenja: otvoritveni ples najstarejšega člana Oddelka, ples geografskih parov, ustanovna listina Kluba diplomantov in prijateljev Oddelka za geografijo, najštevilčnejši letnik, »dobra vila – ga. Tončka Abbad« je zbranim velikodušno podeljevala nagrade (potovanja, izleti, praktične nagrade). Veselo razpoloženje se je zaključilo »že« okrog tretje ure.

Petek je bil namenjen predavanjem, delavnicam, kratkim obiskom inštitucij in večerni okrogli mizi o izobraževanju bodočih učiteljev. Tretjega dne pa smo udeležence popeljali na dve strokovni ekskurziji, kjer smo spoznavali:

UROŠ VIDOVČ

Janja Turk, vodja knjižnice Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani na odprtju razstave ob osemdesetletnici Oddelka za geografijo.

JUROŠ VIDOVIC

»Srečanje generacij« na Oddelku za geografijo. Od leve proti desni: dr. Vladimir Klemenčič, dr. Dušan Plut, dr. Metka Špes, Danica Jakopič, dr. Marko Krevs in dr. Franc Lovrenčak.

- fizičnogeografske značilnosti Kraškega roba med Črnotičami in Črnim Kalom (vodila: dr. Darko Ogrin in asistentka Irena Mrak) in
- značilnosti prekmernega povezovanja na območju med Gorico in Kopro, kjer smo si podrobno ogledali Trst z okolico (vodili: dr. Milan Bufon, dr. Tadej Slabe in asistentka Irma Potočnik).

Sodelavci Oddelka upamo, da smo uspeli uresničiti zastavljene cilje in zadovoljiti zahteven ter raznolik okus geografske publike.

Dogodki in odmevi (povzeman le enega): »... Izrabljam to priliko, da izrazim vse priznanje organizatorjem prireditve. Ni se odlikovala zgolj s kvalitetno in brezhibno izpeljano proslavo, ampak tudi z izvrstno razstavo o nekdanjem »bitju in žitju« Oddelka, zajetjem velikega števila diplomirancev geografije iz povojnega obdobja, registracijo različnih dokumentov o delovanju Oddelka, pa do takih »malenkosti« kot so vabila, spremne besede, fotografije pedagoškega osebja in podobno. Vse skupaj je zahtevalo izredno veliko dela in zanos...« (akademik prof. dr. Igor Vrišer, Ljubljana, 5. november 1999).

Poročilo bi rada zaključila z besedami, ki jih je kot moto prevzel organizator družabnega srečanja, P. A. Pavlenko: »Življenje – to niso dnevi, ki so minili, temveč dnevi, ki smo si jih zapomnili.«

Proslavljanje osemdesetletnice Oddelka za geografijo je eden od takih dni.

Irma Potočnik

50 let Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU

Ljubljana, Steklena dvorana hotela Slon, 28. 10. 1998

Geografski inštitut je 6. novembra 1948 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti, z raziskovalnim delom pa je dejansko začel že dve leti prej. Leta 1976 je dobil ime po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966), pobudniku ustanovitve inštituta in največjem slovenskem geografu, ki je inštitut vodil do leta 1966. Sledili so mu akademik dr. Ivan Rakovec do leta 1967, akademik dr. Sveto-

zar Ilesič do leta 1981, ko je inštitut postal sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, akademik dr. Ivan Gams do leta 1983, dr. Milan Šifer do leta 1987, dr. Drago Meze do leta 1992 in Milan Natek do leta 1994. Od takrat inštitut vodi predstojnik dr. Drago Perko.

Od leta 1994 ima inštitut pet raziskovalnih enot: Oddelek za geoekologijo, Oddelek za regionalno geografijo, Oddelek za naravne nesreče, Oddelek za geografski informacijski sistem in Oddelek za tematsko kartografijo, poleg njih pa še knjižnico, kartografsko zbirko ter geografske zbirke. Od leta 1995 je na inštitutu sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

V zadnjih letih se inštitut ukvarja predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji.

Inštitut izdaja dve publikaciji: znanstveno revijo Geografski zbornik (*Acta geographica*), ki enkrat letno izhaja v angleškem in slovenskem jeziku v tiskani obliki in na medmrežju, ter znanstveno knjižno zbirko Geografija Slovenije, ki izhaja enkrat ali dvakrat na leto. Prva številka zbirke, ki obsega 176 strani, je posvečena prav petdesetletnici inštituta in njegovemu razvoju. Napisala sva jo Milan Natek in Drago Perko.

Inštitut je svojo petdesetletnico praznoval konec oktobra 1998 v Stekleni dvorani hotela Slon skupaj s številnimi povabljenici, večinoma kolegi geografi in predstavniki ustanov, s katerimi inštitut največ sodeluje. V okviru uradnega dela sporeda, ki sta ga vodila Mimi Urbanc in Franci Petek, najmlajša člana inštituta, je Zveza geografskih društev Slovenije inštitutu podelila Zlato plaketo. Zlato plaketo je za svoje delo prejel tudi najstarejši član inštituta Milan Natek. Zlato plaketo ZGDS se podeljuje posameznikom in ustanovam »... za življenjsko delo ali večdesetletno delo na področju geografije in v najrazličnejših telesih ZGDS ter za vidne in priznane dosežke na področju znanstvenoraziskovalnega, vzgojno-izobraževalnega in aplikativnega dela...«. Direktor ZRC SAZU dr. Oto Luthar je inštitutu podelil nagrado Najboljši gospodar za leto 1997. Inštitut za geografijo in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete ter založbi Mladinska knjiga in DZS so slavljenca obdarovali z dragocenimi in domiselnimi darili. Prireditve je z več skladbami popestril Vevški kvartet klarinetov. Uradni del slovesnosti je s čustvenim govorom sklenil dr. France Bernik, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Nekaj odlomkov iz tistega dela scenarija prireditve, ki je opisoval začetek inštituta:

»Spoštovani, dober večer!

Zdaj Vas vabiva, da se vrnemo za več kot pol stoletja nazaj, v Ljubljano, 21. decembra 1946, ko je Skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti zapisala: »Akademija se ozira po novih močeh in si samo želi, da bi mogla za svoja dela čimprej najti novih delavcev, posebno še za tiste znanstvene panoge, ki so v direktni vezi z življenjem in v službi ljudstva. Zato je posebna briga razširitev tretjega razreda in ustanovitev raznih raziskovalnih inštitutov.«

Skupščina je zapisala tudi: »Akademija znanosti in umetnosti je podprla, v dogovoru z Ministrstvom za prosveto, Geografsko društvo pri delu za raziskovanje Triglavskega ledenika.«

Tako se je leta 1946 začelo preučevanje slovenskih ledenikov, leta 1947 pa so se na pobudo akademika dr. Antona Melika že začele priprave za ustanovitev geografskega inštituta pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Na predlog tretjega razreda za prirodoslovne in medicinske vede je Predsedstvo Akademije na seji 23. marca 1948 sprejelo Statut geografskega inštituta. Poimenovalo ga je Geografski inštitut pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in ga razdelilo na tri sekcije: za fizično geografijo, za geografijo človeka in za regionalno geografijo. Statut je 6. novembra 1948 potrdila še skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti, in ta datum velja za rojstni dan našega inštituta.

V Ljubljani je 10. januarja 1949 upravnik dr. Anton Melik zapisal: »Prezidiju Slovenske akademije znanosti in umetnosti! Inštitut za geografijo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je pričel z delom. Da si uredi svojo poslovalnico, potrebuje svojo sobo v prostorih poslopja Slovenske akademije znanosti in umetnosti, da more v njej namestiti svoj material itd. Že sedaj je prejel gradivo po rajnkem dr. A. Šerku, ki ga nima kam spraviti. Zato kot upravnik inštituta za geografijo prosim Prezidij Slovenske akademije znanosti in umetnosti, da nam blagovoli za naše potrebe, ki bodo v dognednem času bistveno povečane radi nujnosti risalnice za inštitutskega kartografa, odkazati primerno sobo v poslojpu Akademije. Pripominjam, da bi rad studijski material in kartografske priloge iz zapuščine dr. A. Šerka takoj spravil in uredil v tem prostoru. Smrt fašizmu – svoboda narodu.«

MARCO ZAPLATIL

Slavnostno prireditev ob petdesetletnici Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU sta vodila najmlajša člana inštituta Mimi Urbanc in Franci Petek.

20. februarja 1952 pa je glavni tajnik dr. Milko Kos sporočil: »Geografskemu inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti! Obveščamo Vas, da je skupščina Akademije na svoji seji dne 7. tega meseca soglasno sprejela predlog ustanovitve Kartografskega zavoda v okviru Vašega inštituta. V tej zvezi Vas prosim, da predložite predsedstvu Akademije osnutek pravilnika za Vaš inštitut, v katerem bodo upoštevane spremembe, nastale z ustanovitvijo te nove delovne enote. Smrt fašizmu – svoboda narodu!«

Več zanimivosti o trenutnih dogajanjih na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti lahko najdete na inštitutskih domačih straneh na medmrežju: <http://www.zrc-sazu.si/www/gi/gi-s.htm>.

Drago Perko

Govor ob odkritju spominske plošče profesorju Svetozarju Ilešiču

Ljubljana, Trstenjakova ulica 9, 4. 2. 1999

Spoštovane kolegice in kolegi geografi, cenjeni akademik prof. dr. France Bernik, predsednik SAZU, gospe in gospodje!

Zbrali smo se pred hišo, ki je tesno povezana z zgodovino slovenske geografije. Prof. Svetozar Ilešič, ki mu bomo odkrili spominsko obeležje, je v tej hiši preživel svoja, za slovensko geografijo najbolj plodna leta. To sicer ni njegova rojstna hiša. Ta stoji v Zarnikovi ulici številka 9 v Ljubljani. Sem, na Trstenjakovo številka 9, se je preselil po poroki leta 1942. Čez tri leta, po koncu druge svetovne vojne in ko je iz privatnega docenta napredoval za univerzitetnega docenta in 1947 za izrednega profesorja za geografijo na Naravoslovni, pozneje Filozofski fakulteti, se začelja njegova kariera univerzitetnega učitelja v pravem smislu besede. Formalno sta bila tedaj v Geografskem inštitutu, ki se je pozneje preimenoval v Oddelek za geografijo, dva učitelja geografije, redni profesor dr. Anton Melik in izredni (po 1950 redni) profesor dr. Svetozar Ilešič. Ker pa je bil prof. Anton Melik v povojnih letih poleg druge-

ga dekan Filozofske fakultete, dve mandatni dobi rektor ljubljanske univerze, predsednik sveta za prosveto in kulturo Ljudske republike Slovenije in ljudski poslanec, je teža pedagoškega dela v Geografskem inštitutu padla predvsem na ramena prof. Svetozarja Ilesiča. Prav tedaj se je število predavanih predmetov bistveno povečalo in vse te predmete je na novo oblikoval naš slavljeneec. Čeprav je tudi on moral prevzemati druge funkcije, bil je dekan in prorektor univerze, je snov predavanj, ki jih je kot edini redno opravljal, prelin tudi v tipkano in tiskano besedo. Snov iz regionalne geografije je objavljala v poljudnem slovstvu v knjigah o gospodarski in politični geografiji sveta, o gospodarski geografiji Amerike, o Afriki, Južni Aziji, Avstraliji z Oceanijo. Nam slušateljem pa je olajšal pripravo na izpite s skriptami, ki pomenijo prve sistematične preglede številnih novih slovenskih geografskih disciplin. Naj omenim zgodovino geografije, kartografijo, matematično geografijo, hidrografijo, limnologijo, geografijo rastja (fitogeografija), geografijo tal ali prsti (pedogeografija), glaciologijo in splošno problematiko antropogeografije. Za pripravo teh tekstov in za razmnoževanje prof. Svetozar Ilesič ni imel na razpolago računalnikov in administrativnega osebja, ki so učiteljem v pomoč v sedanosti, temveč le pisalni stroj, za katerim je prebil prenekatero večero. Pri tem mu je pomagalo znanje nekaj svetovnih in slovenskih jezikov. Prvim generacijam slušateljev po drugi svetovni vojni so posebno globoko segli v spomin njegovi seminarji, v katerih smo, združeni vsi letniki v predavalnici v tretjem nadstropju stavbe rektorata na Kongresnem trgu, v živahnih načelnih debatah, vzpodbujeni po profesorjevih uvodnih besedah, izmenjavali svoja mišljenja. Iz tega seminarja, ki se je pozneje z oddelkom vred preselil v nove prostore na Aškerčevi cesti številka 12 (zdaj 2), je izšla generacija, ki je v zadnjih treh desetletjih zasedla vodilna mesta v oddelkih za geografijo na ljubljanski in mariborski univerzi. V trajnem spominu ostajajo tudi ekskurzije, ki jih je po Sloveniji vodil prof. Svetozar Ilesič. Med dolgim pešačenjem, ki je bilo obvezno na vseh ekskurzijah po krajih med izhodiščno in oddaljeno povratno železniško, redkeje avtobusno postajo, je bilo za tiste, ki so uspeli slediti visokemu profesorju, dovolj priložnosti za razgovore z njim. Osebnostno se najbolj spominjam kolesarske ekskurzije v Primorje. Potem ko je profesor v svojih objavljenih razpravah o vaseh na vzhodnem Gorenjskem, na ljubljanskem polju in na Primorskem trčil na neobdelan vpliv zemljiške parcelacije na vaški organizem, se je lotil sistematične obdelave sistemov poljske razdelitve na osnovi franciscejskega in pozneje reambuliranega katastra. Iz analiz posameznih katastrskih map, ki jih je za seminarsko vajo razdelil med nekatere slušatelje, najbrž ni mogel pričakovati kaj novega. Primorje kot nam najmanj poznani del Slovenije smo prekolesarili v nekaj dneh. Tako kot na drugih ekskurzijah smo ob večerih posedeli s profesorjem za skupno mizo in z njim vred prepevali domače pesmi. Takrat, kot tudi ob vseh razgovorih v dvoje, se je vedel z nami kot enak z enakimi, poln človeške topline, kar smo slušatelji posebno cenili. Sedanja generacija raziskovalcev, ki ji družba plača prevajanje tekstov v mednarodni jezik, najbrž ne ve, da je to še v povojnih desetletjih padlo na breme avtorjev. Da so v Nemčiji sprejeli v objavo Ilesičevo najpomembnejše raziskovalno delo, *Systeme poljske razdelitve na Slovenskem (Die Flurformen Sloweniens im Lichte der europäischen Flurforschung 1959)*, je moral njegov avtor dopolnjeni tekst sam prevesti v nemščino.

Da je tudi med generacijo srednješolskih učiteljev v prvih treh povojnih desetletjih ostal lik prof. Svetozarja Ilesiča tako živ, izhaja tudi iz tega, da nam je on posredoval večino znanja o teoretični geografiji. Dobili smo ga iz njegovih predavanj in njegovih objav, saj je v prvi povojni dobi prihajalo v geografsko knjižnico Oddelka za geografijo malo tuje literature. Posebno pogosto je v Geografskem vestniku poročal o novostih iz sovjetske geografije. V Sovjetski zvezi je bila geografija takrat tudi v srednješolskem urniku razdeljena na dva predmeta, na prirodno in ekonomsko geografijo. Vendar je prof. Svetozar Ilesič poročal predvsem o tistih objavljenih mnenjih v Sovjetski zvezi, ki so se ogrevala za enotno geografijo. Profesorjevo prizadevanje za kompleksno, to je enovito geografijo, in proti dualizmu je izhajalo že iz francoske geografske šole, ki jo je v šolskem letu 1936/37 spoznaval med študijskim izpopolnjevanjem v Parizu. Bilo je skladno tudi z regionalno geografijo njegovega medvojnega učitelja Antona Melika. Težko je reči, ali bi se brez Ilesiča slovenska in morebiti tudi jugoslovanska geografija institucionalno razdelila na dva dela ali ne. Vsekakor je njegova zgodovinska zasluga, da je ostala kljub splošni specializaciji kadrov nedeljena kot pedagoški in raziskovalni predmet. Odločne-

mu zagovorniku kompleksne geografije smo nekateri malce zamerili, ker je v začetnih osemdesetih letih za načrtovano geografijo Slovenije predvidel dvojne regije, fiziognomske, imenovane tudi pokrajinsko-tipološke ali ekološke, in funkcijske (nodalne, v nekaterih njegovih objavah imenovane tudi geografske). Dvojno regionalizacijo je uporabljal že prej v razpravah, ki so ponatisnjene v njegovi najobsežnejši knjigi *Pogledi na geografijo* (1979). Ko je ob razprodanih Melikovih regionalnih opisih Slovenije postala pereča priprava nove monografije o Sloveniji, se je prof. Ilešič nanjo pripravljaval sam in zanj dopolnil prej objavljeno dvojno regionalizacijo (Redakcijska zasnova in struktura predvidene regionalnogeografske monografije Slovenije, *Geografski vestnik* 53, 1981). V osebnem razgovoru z njim o teh pripravah me je presenetilo dvoje. Ni imel v načrtu splošne, temveč samo regionalno geografijo Slovenije. Na predlagano pritegnitev več drugih geografov k sodelovanju pa je imel pomislek, ker je pri zelo redkih videl smisel za kompleksno geografijo. Iz tega izhaja njegovo mišljenje, da je potrebno povezovali geografsko snov v regionalno strukturo, pa naj gre za prirodne ali družbenogeografske regije.

Njegovi sodelavci vemo, da je vlogo koordinatorja geografov in vodenja Geografskega društva prevzemal prej, kot govorijo uradni podatki. Zaradi prisilovične prezaposlenosti z družbenimi funkcijami in občudovanja vredne zagnanosti za objavljane svojih del, je prof. Anton Melik prepustil kolegu Ilešiču med drugim vodenje sej upravnega odbora Geografskega društva Slovenije že precej pred letom 1958, ko je postal formalno predsednik društva. On je formuliral pozitivno stališče društva in Oddelka za geografijo o potrebi ustanovitve Geografskega inštituta, kar je takratna oblast sprejela. Ta ustanova, ki je pozneje dobila naziv univerzitetnega inštituta, je bila sprva mišljena kot raziskovalna pomoč v Oddelku za geografijo, kjer je tudi več let imela svoje prostore. Svetozar Ilešič, ki se je zavedal korenin svojega očeta, rojenega v Slovenskih goricah, je prek društva uspešno podpiral ustanovitev mariborske univerze in njenega oddelka za geografijo, za kar je bil pozneje izvoljen za častnega doktorja Mariborske univerze. In še eno lastnost je najbrž podedoval po očetu: zanimanje za poljsko znanost in geografijo in za slovanstvo vobče. Oče Svetozarja Ilešiča, znan slovenski literarni zgodovinar, zagrebški univerzitetni profesor Fran Ilešič je bil namreč zagovornik neolirizma in slovanofil in čustveno navezan zlasti na Poljsko, kjer je tudi objavljaval razprave o geografskem časopisu. Zasluga Svetozarja Ilešiča je, da je vzpostavil prve raziskovalne povezave med našimi in poljskimi družbenimi geografi. Tudi za to je postal zunanji član Poljske akademije znanosti. Iz istega vira sega profesorjeva pripravljenost za strokovno udejstvovanje med geografi drugih jugoslovanskih republik, kjer je veljal morebiti za najbolj uglednega učitelja. Med letoma 1968 in 1972 je bil predsednik jugoslovanskega komiteja za geografijo in častni član treh republiških geografskih društev. To in ugled vodilnega geografa v sedemdesetih in osemdesetih letih je dvigovalo samozavest nam vsem, šolskim geografom, njegovim učencem in sodelavcem. Po smrti profesorja Antona Melika leta 1996 je zato bilo samoumevno, da je postal med drugim upravnik Geografskega inštituta Antona Melika SAZU (1966–1980) in nekaj let tudi Inštituta za raziskovanje krasa SAZU (1972–1975). Prejel je Prešernovo nagrado za svoje »Sisteme poljske razdelitve na Slovenskem«, Kidričevo nagrado za življenjsko delo leta 1977 in najvišje jugoslovansko odlikovanje za znanstveno ustvarjalnost, nagrado AVNOJ leta 1979. Po smrti akademika Antona Melika je bil leta 1967 izvoljen za dopisnega, po novejši terminologiji izrednega, in čez tri leta za rednega člana SAZU. V 4. razredu Slovenske akademije znanosti in umetnosti se je pridružil kolegoma iz nekdanje Naravoslovne fakultete, prof. dr. Srečku Brodarju in akad. Ivanu Rakovcu.

Današnje odkritje spominskega obeležja profesorju Svetozarju Ilešiču točno 14 let po njegovi smrti naj služi obnovi spomina na njegov doprinos k rasti slovenske geografije. Ob tem se zavedamo, da je bilo njegovo delovanje tako uspešno tudi zaradi trdne opore v osebi soproge, diplomirane pravnice gospe Mete Ilešič. Ni nas malo, ki smo na obiskih pri profesorju bili deležni njene gostoljubnosti. Kot lastnica hiše je z veseljem sprejela ponudbo, da Zveza geografskih društev Slovenije, katere častni predsednik je Svetozar Ilešič, postavi spominsko ploščo na pročelje hiše. Prisotnim starejšim geografom in geografinjam je to priložnost, da obnovimo spomine na velikega učitelja, mlajšim pa, da si poglobijo zavedanje, kaj vse dolgujemo našim velikim predhodnikom, med katerimi izstopata zlast Anton Melik in Svetozar Ilešič. Po obema se imenujeta najvišji odlikovanji Zveze geografskih društev Slove-

MILAN OROŽEN ADAMIC

Ob odkritju spominske plošče Svetozarju Ilešiču so bili prisotni njegovi svojci in številni slovenski geografi.

nije, po prvem za raziskovalno delo in po drugem za pedagoško geografijo. Do odkritja te plošče je privedlo tudi spoznanje o vedno bolj bledem zavedanju pomena preteklosti za našo znanost. Vsakdo prispeva vanjo le delček, tako kot hišo gradimo z dodajanjem opeke. Zakaj vsak napredek v znanosti in tudi v geografiji je vzpenjanje na ramena predhodnikov in kdor ne priznava in ne spoštuje njihovega doprinosa, ne more tega pričakovati od drugih za svoje dosežke in pogosto tega priznanja tudi ne zasluži.

Viri:

Gams, I. 1977: Sedemdesetletnica Svetozarja Ilešiča. Geografski vestnik 49. Ljubljana.

Gams, I. 1985: Svetozar Ilešič (1907–1985). Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 36. Ljubljana.

Vrišer, I. 1985: Slovenski geografi ob smrti akademika profesorja dr. Svetozarja Ilešiča. Geografski vestnik 62. Ljubljana.

Meze, D. 1967: Bibliografija profesorja dr. S. Ilešiča do poletja 1967. Geografski vestnik 39. Ljubljana.

Meze, D. 1985: Bibliografija profesorja dr. S. Ilešiča po letu 1975. Geografski vestnik 57. Ljubljana.

Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani. Podatki o Svetozarju Ilešiču v 1. knjigi (do 1956), stran 18–20, v drugi knjigi (do 1966) str. 18–20, v tretji knjigi (do 1976) stran 23–25.

Ivan Gams,

predsednik odbora ZGDS za pripravo spominske plošče

Odprtje razstave o akademiku in univerzitetnem profesorju dr. Svetozarju Ilešiču

Ljubljana, Zemljepisni muzej Slovenije, 4. 2. 1999

Povsem nemogoče je, da bi v vsem skopo odmerjenem času, ki mi je dan na razpolago vsestransko predstavil obsežno znanstveno delo akademika in univerzitetnega profesorja dr. Svetozarja Ilešiča. Za nas, ki smo bili njegovi učenci in ki smo skušali kasneje uresničiti številne njegove pobude, to skrajša ne bi bilo potrebno. Ker pa je od njegove smrti preteklo že štirinajst let in so se v tem času oblikovale številne nove geografske generacije, ne bo odveč, če na kratko spomnim na njegove poglobitvene znanstvene dosežke in vodilno vlogo na področju slovenske geografije.

V njegovem obširnem in vsestranskem znanstvenem delu je pravzaprav težko reči, katero znanstveno področje zasluži, da bi ga postavili na prvo mesto. Jih je kar nekaj. Razen tega bi verjetno ob tako

bogatem opisu, ki ga sestavlja 11 knjig in nad 100 razprav ter še 300 krajših prispevkov, ocen, priložnostnih zapisov, vsakdo med nami izbral najbližjo tematiko. Osebnostno bi na prvo mesto postavil njegovo **zavzemanje za regionalno geografijo**. Razvoj geografije v drugi polovici 20. stoletja je odrinil regionalno geografijo v stran in dal prednost posebni geografiji in njenim dejanskim, včasih pa tudi izmišljenim problemom. Nasprotno tem težnjam se je Ilesič s številnimi idejno naravnimi razpravami, polemikami in še posebej z vrsto regionalnogeografskih učbenikov, kot so Gospodarska in politična geografija sveta, Regionalna geografija, Ekonomska regionalna geografija svijeta (v srbohrvaščini), geografski orisi Amerike, Afrike, južne Azije in Oceanije, odločno zavzel za regionalno geografijo kot jedro geografije, saj je v njej videl »osnovni smisel obstoja geografije«. V ta sklop sodijo tudi številni manjši regionalnogeografski prikazi posameznih slovenskih pokrajin, od orisa planin v Ziljski dolini in Škofjeloškega hribovja iz predvojnih časov, pa do vsakokratnih uvodnih referatov na slovenskih geografskih zborovanjih, ki so nastali ob temeljitem poznavanju regionalnih razmer in so obenem ponazarjali Ilesičev regionalnogeografski koncept (na primer Savinjska Slovenija, Koroška regija, Sotelsko-Vogelajnska regija, Zahodne slovenske pokrajine). V sklop regionalnih študij sodijo tudi dela o regionalnih razlikah v Sloveniji, kot je bila na primer predvojna razprava o gospodarski strukturi v Sloveniji v luči zaposlitvene statistike ali povojna »Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi Slovenije«.

Na drugo mesto, vendar v povezavi z njegovimi stremeljami glede regionalne geografije, bi postavil vrsto razprav o **regionalizaciji** Slovenije in kasneje tudi Jugoslavije. Z njimi je po teoretični plati razčistil dileme, s kakšnimi metodološkimi pristopi členiti prostorsko stvarnost na pokrajinske enote, še posebej v primerih, ko je v ospredju pomen družbe kot geografskega faktorja. S tem je tudi zavrnil različne regionalizacijske improvizacije, ki so bile zlasti pogoste med jugoslovanskimi geografi. Njegove regionalizacije Slovenije so še danes podlaga, na katero se opirajo novejša regionalizacijske študije in tudi različne aplikacije za potrebe prakse, od planerskih regij do upravnih delitev. Med njimi naj posebej spomnim na razpravo »Slovenske pokrajine«, ki je dolgo veljala kot nepogrešljivo pri pouku v šolah.

Poseben pomen je Ilesič pripisoval **geografskim idejnim pogledom**. V tem se je močno razlikoval od večine takratnih, pa tudi sodobnih geografov, ki so menili, da je dovolj, če geografsko preučujejo in se pri tem ravnajo po ustaljenih vzorcih. S številnimi članki in razpravami, objavljenimi večidel v Geografskem vestniku, občasno pa tudi v tujih geografskih časopisih, z nastopi na slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih zborovanjih, je kar nekaj desetletij zapored vznemirjal geografsko javnost, jo opozarjal na neizdelano filozofijo geografije, prikazoval odmeve na razprave o ekonomski geografiji ali razglabljal o agrarni, socialni, historični in regionalni geografiji. V številnih prispevkih se je odločno zavzel za »enotnost geografske vede«, ki ji je grozil zaradi razcepljenosti na fizično in socialno geografijo tako imenovani »geografski dualizem« in z njim dezintegracija vede. Pri obravnavanju načelne geografske problematike mu je veliko pomagalo obvladovanje številnih svetovnih jezikov in izjemna načitanost, saj skorajda ni bilo geografske knjige ali revije na Oddelku za geografijo, ki ne bi šla skozi njegove roke. V tem pogledu je bil Ilesič eden redkih med geografi, ki je bil sposoben poseči v različne javne razprave izven geografskih krogov z geografskimi argumenti. S svojim znanjem je spodbudil razvoj marsikaterih novosti v slovenski geografiji, kot so bili na primer začetki varstva okolja, sodelovanje geografov pri prostorskem planiranju, regionalne spodbude (na primer pri formiranju Pomurske regije). Rezultati njegove velike razgledanosti so se kazali tudi v pisanju številnih univerzitetnih priročnikov, kot so bili: Antropogeografija, Hidrografija, Pedo- in fitogeografija ali Obča geografija za srednje šole in tako dalje. Z njimi smo dobili v slovenski geografiji prve obče priročnike in pogostoma tudi temeljno terminologijo. Zaradi takratnih težkih gmotnih razmer v prvih povojnih letih učinkujejo te publikacije zaradi skromnega izgleda kot skripta, a so v primerjavi z današnjimi razkošnimi geografskimi edicijami vsebinsko in metodološko bistveno bogatejša.

Ilesičevo najbolj resno in dokumentirano znanstveno delo je knjiga »Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem«, ki je izšla leta 1950. Je rezultat dolgoletnega preučevanja slovenske agrarne pokrajine in njenega razvoja, predvsem formiranja kmečkih vasi in njihovega zemljišča. Preučevanje se je opiralo

na franciscejski kataster in njegove kasnejše izdaje. S tem delom, ki mu jih ni veliko podobnih po svetu, je postavil temelje slovenski **historični geografiji**. Delo je nadaljeval še kasneje, o čemer pričajo številne kasnejše razprave in zlasti na novo zasnovana in izpopolnjena nemška izdaja »Sistemov poljske razdelitve« iz leta 1959. Zanimivo je, da tega preučevanja pozneje ni nihče nadaljeval, čeprav so zgodovinarji že večkrat izrazili potrebo po njem.

Četrto področje, s katerim se je ukvarjal Ilesič v mlajših letih, zajema nekatere **fizičnogeografske raziskave**, kot so na primer geomorfološke raziskave teras na Gorenjskem, podolžni profili Save in Soče, rečni režimi jugoslovanskih rek in klimatska delitev Jugoslavije.

O uspešnosti Ilesičevega znanstvenega delovanja pričajo številna vrhunska priznanja, ki jih je prejel, med njimi predvsem Kidričeva nagrada in nagrada AVNOJA ter častno članstvo poljske akademije znanosti.

Ob koncu tega skopega poročila o Ilesičevi znanstveni dejavnosti si dovoljujem izreči še naslednjo misel. Ob sestavljanju teh reminiscenc sem se znova vrnil v svoja mlada leta, to je v čas hitrega razvoja slovenske geografije, odpiranja novih zaposlitvenih možnosti za geografe, povezovanja s svetom in rastoče geografske strokovne samozavesti. K temu vzponu je nedvomno bistveno prispeval prav Svetozar Ilesič s svojo znanstveno ustvarjalnostjo in človeško karizmo.

Igor Vrišer

Profesor Svetozar Ilesič kot pedagog

Ljubljana, Zemljepisni muzej Slovenije, 4. 2. 1999

Spoštovana gospa Ilesičeva, dr. Marko in dr. Mirko Ilesič z družinama, spoštovani prisotni!

Zaupali so mi, da ob odkritju spominske plošče in razstave v čast našega pokojnega učitelja in vzornika akademika profesorja doktorja Svetozarja Ilesiča na kratko spregovorim o njem kot visokoškolskem učitelju in piscu visokošolskih in srednješolskih učbenikov. Pedagoško delo profesorja Svetozarja Ilesiča je na podoben način mnogovrstno in široko, kot je njegovo znanstvenoraziskovalno delo. Bil je odličen predavatelj, skrben mentor številnim diplomantom, mentor dvema magistrima ter osemnajstim doktorantom. Bil je neprekosljiv voditelj terenskega dela, ki je znal združiti prijetno s koristnim. Nič manj kot naporne, pogosto hitre hoje in vsebinsko bogatih razlag na terenu se spominjamo tudi večerov v planinskih kočah ali gostiščih, kjer se je kovalo trdno prijateljstvo in sodelovanje med učiteljem in učenci. Neredko smo 6. junija v običajnem času terenskih vaj, skupaj praznovali njegov rojstni dan.

S svojim značilnim, neponovljivo žlahtnim baritonским glasom, ki marsikateremu od njegovih sodobnikov in učencev še vedno prijetno zveni v ušesih, mimogrede, med geografi je bil nesporno najboljši pevec, je napolnil in obvladal sleherni predavateljski prostor. Ilesič je bil najprej asistent pri prof. Meliku in to od leta 1933 do leta 1947, ko je začel predavati na oddelku za geografijo. Svoje visokošolsko pedagoško delo je zaključil leta 1975.

Ilesič pomeni še danes poseben pojem kot avtor številnih priročnikov za študente geografije in splošnih priročnikov. V razmnoženih tipkopisih ali ciklostirano je izdal neverjetno število dvanajstih skript, ki so jim podobna, a tiskana skripta Ilesičevih naslednikov sledila šele precej kasneje. Posebnega pomena za kvaliteto in rast slovenske geografije so bili njegovi regionalnogeografski priročniki, ki še danes, po toliko letih, skoraj nimajo tekmecev, vsaj kar zadeva obseg in razširjenost v javnosti. To so bile znamenite Regionalne geografije obeh Amerik z Avstralijo ter Afrike in Azije.

Ilesiču je bila pri srcu tudi šolska geografija. Kot visokošolski učitelj in strokovnjak za vrsto občegeografskih predmetov in za regionalno geografijo sveta ji je s svojimi srednješolskimi učbeniki nudil najpotrebnejšo oporo. Ni dvoma, da je tudi čas po drugi svetovni vojni terjal od takrat edinih dveh visokošolskih učiteljev geografije, še zlasti pa od mlajšega Ilesiča, da prispeva svoj delež k ublažitvi velikega pomanjkanja učnih pripomočkov. Ilesič je bil praktično edini avtor srednješolskih učbenikov polnih trideset let, potem ko je leta 1947 izdal Gospodarsko geografijo sveta, prirejen ruski učbenik za ekonomsko geografijo. V takratnih razmerah, ko smo bili še odmaknjeni od zahodnoevropskih didaktičnih

tokov, je s svojo avtoriteto in znanjem tudi med šolniki užival brezprizivno zaupanje in spoštovanje. S tem je več kot nazorno pokazal kako nujna in potrebna je tesna vez med vrhunskimi strokovnjaki in uporabniki tega znanja na različnih šolskih ravneh. Njegovi učbeniki so zato pomenili tudi duhovno vez med avtorjem in njegovimi nekdanjimi študenti, učitelji v šolah. A najljubši so mu bili neposredni stiki z njimi.

Šolnike je opozarjal tudi na časopisne članke, da bi pri pouku čim lažje dosegali učinek aktualnosti in problemskosti učne snovi. Pravo vlogo in mesto šolske geografije je znal zagovarjati tudi v javnosti. Iz njegovega radijskega intervjuja, ki smo ga nekoč že citirali, povzemamo, da je Ilesiču bilo veliko do moderne aktualne šolske geografije, ki jo je branil pred zastarelim pojmovanjem o njeni izključno opisovalni in faktografski vlogi. »Tudi v šoli je mogoče proučevati zakonitosti medsebojnih vzorčnih in funkcijskih zvez med različnimi pojavi in procesi, ki ustvarjajo pokrajine. Samo z vsestransko, kompleksno in razmišljajočo geografsko izobrazbo bo mladina sposobna razumeti prostor in pokrajino, in pomagati pri njenem praktičnem urejanju«.

Ilesičev jezik v učbenikih je bil enostaven, jasen, sočen in razumljiv. Ker je svoje znanje črpal iz tuje literature in iz lastnih izkušenj, je bilo njegovim poznejšim naslednikom zelo težko dosegati enako kvaliteto in strokovno zanesljivost vsebine. Tako smo še nedavno slišali posamične učiteljske vzklike: »Dajte nam Ilesičeve učbenike ...«.

Lik profesorja Ilesiča naj dopolnijo še naslednja pričevanja. Na študentskih strokovnih ekskurzijah je imel navado vzpodbujati udeležence z besedami, da »se pokrajino učimo z nogami«. Študenti, ki jim je bilo to namenjeno, so ga začudeno pogledali, zato je nadaljeval: »Če hodimo, čutimo pokrajino že pod nogami in jo s tem mnogo bolje spoznamo kot iz hitro vozečega avtomobila ...«. Hudomušno nas je tudi opozarjal, da mora biti vsak dober geograf tudi dober poznavalec slovenskih vin. Na koncu skoraj vsake ekskurzije je bil pred odhodom vlaka skoraj obvezen postanek v gostilni. Kako tudi ne, saj je to bil takrat edini način prevoza od cilja ekskurzije proti domu.

Profesor Ilesič je bil velik ljubitelj športa, zlasti nogometa. Pomembnejše nogometne tekme so tu in tam pomenile tudi kakšno predavanje manj. Za profesorja je bilo spraševanje študentov – športnikov bolj naporno in mučno kot njim samim. Študent, državni reprezentant v dviganju uteži, pride na izpit iz matematične geografije. Profesor mu zastavi vprašanje: Gauss-Krügerjeva projekcija. Študent razmišlja in razmišlja in nazadnje izdavi: Merkatorjeva projekcija. Ilesič ponovi vprašanje: Gauss-Krügerjeva projekcija! Študent odgovori: Merkatorjeva projekcija. Ilesič še enkrat ponovi, a bolj odločno: Gauss-Krügerjeva projekcija! Študent pa spet: Merkatorjeva projekcija. Ilesič se nato vda in reče: pa naj bo Merkatorjeva projekcija!

Ilesiča ni bilo treba slepo posnemati, vsakomur je omogočil razvijanje lastnih zamisli, idej in interesov. A bil je v svojih pogledih vztrajen in dosleden, ni pa jih nikomur vsiljeval ali zahteval pokorščine. Bil je preprosto učitelj, vzgojitelj, mentor in vzornik v pravem in najzlahtnejšem pomenu te besede. Imeti takega vzornika pomeni imeti neminljiv navdih.

Literatura:

Kunaver, J. 1996: Didaktični opus profesorja Svetozarja Ilesiča in njegov pomen za razvoj slovenske šolske geografije. Geografija v šoli 5/2. Ljubljana.

Jurij Kunaver

Prispevek Petra Habiča k poznavanju hidrologije krasa

Ljubljana, Zemljepisni muzej Slovenije, 18. 2. 1999

Peter Habič je objavil prek 120 znanstvenih in strokovnih prispevkov. Med njimi jih je prek 50 s težno ali vsaj deloma hidrografske ali hidrološke vsebine, tako da jih lahko štejem kot prispevke, ki obravnavajo (tudi) hidrologijo krasa.

Naj skušam na kratko označiti, kaj je Petra Habiča privedlo do tega, da se je začel ukvarjati s hidrologijo krasa. Prvo je to, da je bil doma z Vrhniko. Povezavo Vrhničanov z Ljubljano večkrat v šali

omenja prof. France Habe, tudi vrhniški rojak, češ, da na Vrhniki otrok ne prinašajo štorcklje, ampak priplavajo po Ljubljani. Iz literature je znana tudi »enajsta šola pod mostom«. Kar se je pa Vrhnica nov resneje zanimalo za kras, spomnimo se tudi pokojnega Ivana Michlerja, je bilo za vse v ospredju vprašanje podzemeljskega toka Ljubljane med Planinskim poljem in njenimi izviri na Vrhniki. Ko se je P. Habič kot študent priključil jamarjem, je začel sam odkrivati skrivnosti podzemeljske Ljubljane, pod vodstvom I. Michlerja in P. Kunavra. Med študijem geografije se je, tudi na Melikovo pobudo, odločil za kras, posebej sta ga veselili geomorfologija krasa in speleologija. Toda še preden je dobil delovno mesto na Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU, je P. Habič leta 1961, kot inštitutski zunanji sodelavec, pomagal pri hidroloških raziskavah jame Skakavac v Bosni blizu Foče, iz katere je bila napeljana voda za oskrbo rudarskega naselja Miljevina (Gospodarič in Habič 1963). To je bilo potrdilo, da se tudi akademski inštituti lahko oziroma morajo ukvarjati z gospodarskimi in drugimi vsakdanjimi vprašanji, kar je bilo za tista leta težje sprejemljivo.

V dolgih letih dela na inštitutu se je Habič pogosto ukvarjal z uporabnimi hidrološkimi raziskavami na krasu: za oskrbo z vodo Postojne (Habič 1968), Vrhnike (Habič 1976), Črnega vrha, Goriške (posebej z izviri Mrzleka) (Habič 1982), Posočja in Bele krajine (iskanje novih vodnih virov po uničenju izvira Krupe) (Habič 1990, 1992). V zvezi z odvajanjem odpadkov, z onesnaževanjem in varovanjem vodnih virov je preučeval okolico industrijske cone Godovič, Cerknjsko polje, »vale« v Istri (Habič 1982), in Košansko dolino (Habič 1984). Včasih se je posebej ukvarjal tudi s posameznimi primeri, kot na primer izlitje nafte v Kačjih ridah (cesta Ljubljana–Postojna) in kurilnega olja v tovarni v Žužemberku.

Praktičnih vprašanj ni mogoče reševati brez teoretične osnove in brez širšega regionalnega poznavanja. P. Habič se je posebej poglobil v sledilno tehniko kot najpomembnejšo metodo za ugotavljanje podzemeljskih vodnih zvez v krasu (Habič 1989, 1990). V zadnjih letih dela na inštitutu se je ukvarjal predvsem s hidrološko vlogo epikraške cone in njenimi hidrološkimi značilnostmi (Habič 1980, 1992). Z regionalnega vidika se je P. Habič posebej podrobno lotil preučevanja hidroloških razmer v porečju Ljubljane (Habič 1987), posebej še na Cerknjskem polju, ko je bil konec šestdesetih let med koordinatorki velikega interdisciplinarnega projekta »Naravoslovne raziskave Cerknjskega jezera« in kasneje med sodelavci oziroma ocenjevalci rezultatov triletnega poizkusa stalne ojezeritve Cerknjskega jezera (Habič 1974; Gospodarič in Habič 1979).

Povsem naravno je, da sta bila Habičeva »uporabno« raziskovanje in raziskovanje v študijske namene tesno povezana. To najlepše osvetljuje primer njegove poglobitve v metodologijo oziroma tehniko sledenja podzemeljskih voda. Za oskrbo z vodo je bistvenega pomena varovanje vodnih virov, teh ni mogoče varovati, ne da bi poznali njihovo zaledje, za poznavanje zaledja je potrebno poznati podzemeljske vodne zveze, te pa najuspešneje ugotavljamo s sledilnimi metodami. Ravno sledenje je tudi dober primer, kako se je P. Habič poglobil v preučevanje tehnike in metod ter celotne panoge, ki je bila sicer daleč od njegovega prvega zanimanja in njegove usmeritve v kraško geomorfologijo. Ko se je začel zanimati za sledenje kraških voda, so se s tem ukvarjali v drugih raziskovalnih organizacijah, na Hidrometeorološkem in na Geološkem zavodu. V prvi polovici sedemdesetih let je P. Habič uspel postati nosilec velikega mednarodnega projekta raziskav za pripravo 3. mednarodnega simpozija o sledenju voda. Te raziskave so potekale v zaledju izvirov Ljubljane (med Cerknjskim poljem in Vrhniko) in v njihovem okviru je bil opravljen do tedaj največji kombinirani sledilni poizkus v Sloveniji, katerega rezultat so bila številna nova spoznanja o kraški hidrologiji med Cerknjskim jezerom in Ljubljanskim barjem, objavljena v samostojni knjigi, katere sourednik je bil tudi P. Habič (1976). Obsežne sledilne raziskave je zastavil tudi v zvezi z iskanjem rezervnih vodnih virov za oskrbo Bele krajine, ko je bil zaradi onesnaženja s PCB-ji onesposobljen najpomembnejši vir – kraški izvir Krupe. P. Habič je tesno sodeloval z mednarodno »Association of Tracer hydrology« in pri njenih raziskovalnih projektih, med drugim je raziskoval vodne jame in podzemeljske vodne zveze na kraških poljih osrednjega Peloponeza, in bil med letoma 1992 in 1997 celo predsednik te ugledne mednarodne strokovne skupine.

P. Habič je uspešno združeval teoretična spoznanja s svojim odličnim poznavanjem slovenskega krasa, še posebej njegovega podzemlja, z izsledki terenskih raziskav – sledenj. To najlepše dokazujejo primeri njegovih predvidevanj, ki so bila kasneje potrjena s sledenji:

- da voda, ki napaja izvire Mrzleka pri Gorici, teče pod strugo Soče in izvira tudi na njenem zahodnem bregu (Habič 1982);
- da voda iz požiralnikov v strugi Pivke pod krajem Pivka teče neposredno v izvire v Malnih (Habič 1987);
- da voda, ki ponika v strugi Stržena (pritok Pivke) v Rakitniku pri Postojni, teče pod zemljo v izvire Vipave (Habič 1989).

Seveda pa P. Habič svojih spoznanj ni obdržal zase (saj potem zanje ne bi niti vedeli!), ampak jih je objavljaj, zelo veliko v inštitutskem krasoslovnem zborniku *Acta carsologica*, pri katerem je bil dolgoletni član uredniškega odbora oziroma je bil njegov urednik. Pogosto je svoja spoznanja objavljaj v sklopu širše obravnave nekega problema, pojava ali ozemlja ali jih uporabljaj za širše strokovne sklepe. Tako je v okviru objav s hidrološko vsebino obravnaval oziroma pisal v zvezi z našeto tematiko o:

- hidroloških problemih severozahodnega dinarskega krasa (Habič 1972);
- vodnih sifonih (Habič 1972);
- krasu v porečju Ljubljance (Habič 1966; Gospodarič, Habe in Habič 1970; Habič 1975; Habič 1987; Habič 1989);
- hidrografske členitvi slovenskega krasa (Habič 1969, 1982);
- vplivu tektonike na pretakanje podzemeljskih voda (Habič 1982);
- udorih in kraški hidrografiji (Habič 1963; Habič 1984);
- vodni gladini v notranjskem in primorskem krasu (Habič 1984);
- kraški bifurkaciji (Habič 1987);
- hidrografskih značilnostih Notranjske (Habič 1987).

Najtežje je vprašanje, kakšna je »odmevnost« Habičevega raziskovalnega dela oziroma njegovih objav v domačih in tujih strokovnih krogih. To običajno ocenjujemo na podlagi »citiranosti« objavljenih del. Ker slovenska strokovna literatura (še) ni ustrezno obdelana, gre pri moji oceni odmevnosti v domači strokovni srenji res bolj za osebno »oceno«, sicer podprto s citati, pri čemer pa se dobro zavedam, da podatki, ki jih imam na voljo, nikakor niso popolni. Ker P. Habič ni objavil nobenega »teoretičnega« hidrološkega prispevka, je težko oceniti, v kolikšni meri so drugi avtorji uporabili podatke, v kolikšni pa sklepe in ugotovitve iz njegovih objav. Če strnem, lahko rečem, da so vzbudile pozornost predvsem njegove ugotovitve o podzemeljskih vodnih zvezah, o delovanju kraških izvirov, ponorov in o njihovi medsebojni količinski odvisnosti, o kraški hidrografiji sploh in o hidrološki delitvi krasa v Sloveniji na »pretočni« in »raztočni« kras.

Še težje je odgovoriti na vprašanje odmevnosti Habičevega dela v tujini. Na podlagi nepopolnih podatkov je mogoče sklepati, da tujih avtorjev ne zanimajo toliko naši, v konkretnem primeru Habičevi, sklepi ali splošna spoznanja, ampak predvsem posamezna dejstva in primeri iz narave, ki jih potem avtorji uporabljajo kot primere za podkrepitev lastnih trditev in teorij (Bonacci 1987; Choppy 1994; Cucchi s sodelavci 1989; Nicod 1983). Samo po sebi je umevno, da so v tujini citirani takorekoč izključno prispevki, objavljeni v tujem jeziku (angleščini) in pretežno iz »mednarodnih« (zborniki svetovnih kongresov, vodilne strokovne revije) publikacij.

Naj sklenem z ugotovitvijo, da je od okoli 50 Habičevih objav, ki govore o hidrologiji krasa, vsaj 5 citiranih v tehtnih tujih prispevkih, kar nikakor ni malo. Preden bomo lahko ustrezneje vrednotili Habičev prispevek k poznavanju kraške hidrologije, pa bo moralo preteči še precej časa.

Uporabljena literatura:

- Bonacci, O. 1987: *Karst Hydrology with special Reference to the Dinaric Karst*. Springer Verlag (Berlin), X, 184 str.
- Choppy, J. 1984: *Les sources intermittentes*. Mémoires du Spéléo-Club de Paris 19, 2–53.
- Cucchi, F. 1989: *Il Carso Triestino: note geologiche e stratigrafiche*. International Journal of Speleology 18, 49–64. Soavtorji: N. Pugliese in F. Ulcigrai.

- Habič, P. 1963: Skakavac, hidrogeološka študija. *Acta carsologica* 3, 105–130. Soavtor: R. Gospodarič.
- Habič, P. 1963: Udorne vrtače, koliševke in podzemeljski tokovi. Tretji jugoslavenski speleološki kongres (Sarajevo), 125–129.
- Habič, P. 1966: Črni potok in Lekinka v sistemu podzemeljskega odtoka iz Pivške kotline. *Naše jame* 8, 12–32. Soavtor: R. Gospodarič.
- Habič, P. 1968: Javorniški podzemeljski tok in oskrba Postojne z vodo. *Naše jame* 10, 47–54.
- Habič, P. 1969: Hidrografska rajonizacija krasa v Sloveniji. *Krš Jugoslavije* (Zagreb) 6, 79–91.
- Habič, P. 1970: Orehovški kras in izvir Korentana. *Acta carsologica* 5, 95–108. Soavtorja: R. Gospodarič in F. Habe.
- Habič, P. 1972: Die hydrologische Problematik und die Erkundung der Zusammenhänge unterirdischer Wässer im Karst der Nordwest-Dinariden. *Geologisches Jahrbuch* (Hannover) C2, 213–226. Soavtor: R. Gospodarič.
- Habič, P. 1972: O vodnih sifonih v kraških jamah. *Naše jame* 14, 15–24.
- Habič, P. 1974: Tesnenje požiralnikov in presihanej Cerkniskega jezera. *Acta carsologica* 6, 35–56.
- Habič, P. 1975: Pivka in njena kraška jezera. *Ljudje in kraji ob Pivki* 1, 41–50.
- Habič, P. 1976: Hidrogeološke značilnosti povodja Bele pri Vrhniku. *Acta carsologica* 7, 215–256.
- Habič, P. 1976: Underground Water Tracing, Investigations in Slovenia 1972–1974. *Postojna*, 309 str. (Urednika R. Gospodarič in P. Habič.)
- Habič, P. 1979: Kraški pojavi Cerkniskega polja. *Acta carsologica* 8 (1978), 7–162.
- Habič, P. 1981: Preučevanje vertikalnega prenikanja vode na primerih Planinske in Postojnske jame. *Acta carsologica* 9 (1980), 129–148. Soavtor: J. Kogovšek.
- Habič, P. 1982: Kraški izvir Mrzlek, njegovo zaledje in varovalno območje. *Acta carsologica* 10 (1981), 45–73
- Habič, P. 1982: The hydrogeological differentiation of karst areas in Slovenia. *Geographica Jugoslavica* 3, 52–59.
- Habič, P. 1982: Vpliv tektonike na pretakanje vode v krasu. *Naš krš* (Sarajevo) 6, 37–46.
- Habič, P. 1983: Movraška in Smokavska vala ter Jama pod Krogom. *Acta carsologica* 11 (1982), 77–97. Soavtorji: R. Gospodarič, A. Mihevc, F. Šušteršič.
- Habič, P. 1984: Kraške in hidrološke značilnosti Košanske doline in njen prispevek k onesnaženosti Notranjske Reke. *Acta carsologica* 12 (1983), 67–89. Soavtorja: R. Gospodarič, J. Kogovšek.
- Habič, P. 1984: Nenadni udori in hidrografska funkcija podorov v krasu. *Naš krš* (Sarajevo) 10, 95–103.
- Habič, P. 1985: Vodna gladina v Notranjskem in Primorskem krasu. *Acta carsologica* 13 (1984), 37–78.
- Habič, P. 1987: Hidrogeografske značilnosti Notranjske. *Notranjska, Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov*, 131–144.
- Habič, P. 1987: Ljubljana river Basin. *Man's Impact in Dinaric Karst, Guide-book*, 12–20.
- Habič, P. 1987: Ponorna jama Golobina na Loškem polju. *Acta carsologica* 16, 37–49.
- Habič, P. 1987: Sledilni poskus na kraškem razvodju med Idrijco, Vipavo in Ljubljano. *Acta carsologica* 16, 107–119.
- Habič, P. 1987: The Problematics of Karst Water Use and Protection on the Example of Unica near Postojna. *Karst and Man, Proceedings of the International Symposium on Human Influence in Karst*, 7–18.
- Habič, P. 1989: Kraška bifurkacija Pivke na jadransko-črnomorskem razvodju. *Acta carsologica* 18, 235–264.
- Habič, P. 1989: Rakov Škocjan Karst Valley. *International Journal of Speleology* (Trieste) 18, 1–2, 43–48. Soavtor: R. Gospodarič.
- Habič, P. 1989: Sledenje kraških voda v Sloveniji. *Zgodovinski pregled in raziskave po letu 1965. Geografski vestnik* 61, 3–20.
- Habič, P. 1990: Izviri Dobljice in njihovo širše kraško zaledje. *Acta carsologica* 19, 7–100. Soavtorji: J. Kogovšek, M. Bricelj, M. Zupan.

- Habič, P. 1990: Spoznavanje skritega krasa s sledenjem voda. Naš krš (Sarajevo) 17, 28–29, 77–84.
- Habič, P. 1992: Sledenje voda v kraškem zaledju Krupe v JV Sloveniji. Acta carsologica, 21, 37–76. Soavtor: J. Kogovšek.
- Habič, P. 1992: Tracing of Percolating and Base Flow in Karst. Tracer Hydrology, Proceedings of the 6th International Symposium on Water Tracing (Rotterdam), 213–219.
- Nicod, J. 1983: Nouvelles recherches géomorphologiques sur les karst méditerranéens. Karstologia 1, 33–38.

Andrej Kranjc

Sedemdeset letnikov Geografskega vestnika in njegov prvi urednik dr. Valter Bohinec

Ljubljana, Zemljepisni muzej Slovenije, 16. 3. 1999

Sedemdeseti letnik Geografskega vestnika, katerega vsebino nam je pravkar vestno in pregledno predstavil njegov sedanji glavni urednik, prof. dr. Franc Lovrenčak, najbrž ni nikakršen pomembnejši mejnik v življenju in poslanstvu našega osrednjega stanovskega znanstvenoraziskovalnega in strokovnega glasila. Pa vendar se nam ob njegovem častitljivem jubileju ponuja priložnost, da na kratko, s skopimi obrisi in preprostimi zaznavami preletimo njegovo vlogo in njegov pomen v razvoju slovenske geografije, ki je ena izmed tradicionalnih in osrednjih nacionalnih znanstvenih disciplin.

Z nastankom slovenske univerze pred osemdesetimi leti je dobila tudi naša geografija samostojno stolico v okviru tedanje filozofske fakultete. Z nastankom Geografskega društva leta 1922, predvsem pa z zagnano raziskovalno dejavnostjo mlajše generacije geografov in študentov geografije pa z njihovim vnesenim, a razsodnim vizionarstvom so vzkalile pobude, zahteve in premočrtne potrebe po ustanovitvi in izdajanju lastnega strokovnega časopisa, kakršnega so tedaj imeli v novonastali državi – Jugoslaviji, samo srbski geografi (Glasnik Srpskog Geografskog Društva).

Osrednja, najbolj dejavna in prizadevna skupina članov Geografskega društva na ljubljanski univerzi, ki so jo sestavljali Franjo Baš, dr. Valter Bohinec, Ivan Rakovec, Ivo Rubić in Roman Savnik, se je na svoji strokovni ekskurziji v Kamniške Alpe zaustavila na Zgornjem Jezerskem in prenočila v Kazini pri Muriju. Naslednjega dne, 1. julija 1923. leta so po dolgi in vsebinsko raznovrstni ter bogati razpravi, ki je zajemala domala celostni program razvoja slovenske geografije in njeno vlogo v vsakdanjem življenju, ustanovili interni petčlanski Geografski klub, in si začrtali okvirni program svojega prihodnjega dela. Med drugim so se obvezali, da bodo »... najkasneje v treh letih opravili diplomske izpite in doktorat...« (Bohinec in Savnik 1972, str. 163). Njihova skupna in osrednja pa je postala tudi skrb za ustanovitev in izdajanje slovenske geografske revije, ki se bo imenovala »Geografski vestnik«. Dogovorili so se, da bo njegovo glavno uredništvo prevzel in vodil dr. Valter Bohinec (od leta 1921 do 1922 je bil pomožni, med letoma 1922 in 1926 pa redni asistent na Geografskem inštitutu ljubljanske Filozofske fakultete), njegova pomočnika – sourednika pa bosta Roman Savnik in Ivo Rubić; slednji naj bi približal slovensko geografsko revijo hrvaškemu geografom, ki tudi še niso imeli svojega strokovnega glasila (Bohinec in Savnik 1972, str. 163–164). Tedaj so ustanovili tudi tiskovni sklad, v katerega so člani Kluba vplačevali del svojih avtorskih honorarjev, ki so jih dobivali za objavljene prispevke v dnevem časopisju in drugod. In dve leti kasneje, 15. junija 1925 je izšla prva dvojna številka prvega letnika Geografskega vestnika, časopisa za geografijo in sorodne vede. Natisnila ga je Tiskarna Brata Rodé in Matinčič v Celju, in sicer v nakladi 400 izvodov. Nanj pa se niso naročili samo številni stanovski kolegi, temveč je postal Geografski vestnik dragoceno in vsestransko uporabno strokovno čtivo na mizah številnih slovenskih kulturnikov, izobražencev, tehnikov in najrazličnejših drugih slojev prebivalstva v Sloveniji, zamejstvu in v tujini. S temi, pa čeprav za marsikoga suhoparnimi, pa vendarle osnovnimi dejstvi, ki so neposredno vgrajena v temelje našega najstarejšega in osrednjega društvenega strokovnega glasila, sem želel samo opozoriti na pomen in vlogo, moč in posledice dejavnosti neformalnih skupin ali posameznikov, ki so s svojim zagnanim, pogumnim in preudarnim delom, prepojenim z ljubeznijo do stroke, slovenske zemlje in njenega človeka, postavljali in utrjevali temelje sodobni slovenski geografski misli ter njenemu občeljavnemu poslanstvu v vsakdanjem življenju našega naroda.

Osnovni podatki sedemdeset letnikov Geografskega vestnika:

- število letnikov: 70,
- število knjig: 65,
- število strani: 14.066,
- število vseh avtorjev: 231,
- število avtorjev iz tujine: 42.

Vsebinska zasnova:

- razprave in članki: 502 (število) ali 18,9 % (delež),
- krajši prispevki: 65 ali 2,5 %,
- razgledi: 258 ali 9,7 %,
- raziskovalne metode: 23 ali 0,9 %,
- knjižna poročila: 1300 ali 49,1 %,
- društvena kronika: 290 ali 10,9 %,
- jubileji in nekrologi: 211 ali 8,0, kar je
- skupaj: 2650 ali 100,0 %.

Vsebinska zasnova in podoba objavljenih prispevkov v Geografskem vestniku odseva stanje, razvoj in vraščenost slovenske geografije v sodobne (sočasne) znanstvene tokove, ki so zajeli in prepojili znanstvenoraziskovalno delo z novimi, čedalje bolj celostnimi pogledi na geografske pojave kot pomembne in neovrgljive pokrajinske sestavine ter njihove razvojne težnje. Prva in podrobnejša členitev prispevkov v Geografskem vestniku, ki pa zaenkrat še ni bila opravljena (razen temeljite Ilesičeve presoje leta 1978 »Petdeset letnikov Geografskega vestnika«, Geografski vestnik 50, str. 163–174), bo nedvomno razkrila vso objektivno podobo in tudi opredelila ter ovrednotila posamezne stopnje v razvoju slovenske geografske raziskovalne dejavnosti in v njeni miselnosti. V vsebini Geografskega vestnika so bili vedno prisotni najrazličnejši sodobni (sočasni) geografski problemi Slovenije, njenih pokrajin in posameznih specializiranih vej ali področij. V njih se zrcali človekov odnos do naravnega okolja, vzročna povezanost med naravnimi in družbeno-socialnimi in gospodarskimi zakonitostmi, čedalje večje človekove zahteve ter omejene zmožnosti oziroma sposobnosti okolja, da bi nudilo družbi vse tisto, kar od njega pričakuje in terja sočasni utrip vsakdanjega življenja. V spletu nakazanih zahtevkov in zmožnosti je iskala geografija ustrezne in najprimernejše rešitve, ki so bolj ali manj temeljile na osnovnih geografskih spoznanjih in zakonitostih. Pokrajine z vsemi svojimi osnovnimi sestavinami, ki so funkcionalni vzvodi kvalitete geografskega okolja, so še danes izviren in temeljni predmet celostnega geografskega preučevanja.

Vredno je poudariti, da je bil Geografski vestnik, časopis za geografijo in sorodne vede, vedno odprt za znanstvenoraziskovalne in strokovne probleme. V njem so objavljeni najraznovrstnejši prispevki, ki skušajo prikazati in ovrednotiti slovensko zemljo in njegovo prebivalstvo z najrazličnejših vidikov in področij. Vendar so si uredniki oziroma uredništva vseskozi prizadevala, da so bili objavljeni prispevki tudi na primerni oziroma dostojni strokovni ravni. Vsebinska raznolikost člankov, razprav in študij kaže na sočasno moč in strokovno sposobnost ter usmerjenost slovenske geografije, ki je sproti ali s krajšim časovnim zamikom odkrivala in vrednotila najrazličnejše prostorske pojave in probleme, pokrajinske preoblikovalne procese in njihove deformacije. In to neposredno opozarja, da se je geografija s svojimi preučevanji, ki so bila čedalje bolj poglobljena in specializirana na posamezne pojave ali probleme, znala vedno približevati aktualnim prostorskim in socialnim ter gospodarskim problemom in pojavom, ki so sooblikovali pokrajino ter človekovo bivalno, delovno in sploh njegovo življensko okolje.

Na straneh Geografskega vestnika so našle domala vse specializirane, to je v posamezne pojave in probleme poglobljeno usmerjene raziskave, svojo sporočilno odmevnost. V njih odseva prenekatera zapletena problematika prostora, ki postaja s čedalje hitrejšim gospodarskim in socialnim razvojem, očitna materialna prepreka za nebrzdan in neobvladljiv napredek. Z objavami najrazličnejših kritičnih pogledov, temelječih na znanstvenoraziskovalnih spoznanjih in geografskih zakonitostih, na sodobne pokrajinske probleme in njihove razvojne težnje ter možnosti, je postal Geografski vestnik

stvaren, tehten ter upoštevanja vreden glasnik mnogih novih spoznanj o slovenskih pokrajinah, njihovem prostoru in prebivalstvu (na primer posledice deagrarizacije, industrializacije, sezonskega zaposlovanja, dnevnega vozaštva delovne sile, koncentracije prebivalstva, depopulacije podeželja in hribovskih predelov, degradacije okolja, praznjenja oziroma izumiranja obmejnih in nerazvitih območij, kemizacije kmetijstva in tako dalje).

Neprecenljiva sta vloga in pomen Geografskega vestnika na področju razmaha znanstvenoraziskovalne in strokovne kritike ter za teoretično, filozofsko in vsebinsko usmerjanje razvoja slovenske geografske misli. V zadnjih treh desetletjih je bil metodološkim vprašanjem in vsebinskim zasnovam geografskih preučevanj namenjen poseben razdelek. V tem vsebinskem sklopu je bilo objavljenih 24 (ali 0,9 %) prispevkov, ki z metodološko-raziskovalnega in znanstvenega vidika osvetljujejo in usmerjajo ter poglobljajo raziskovalno dejavnost slovenskih geografov. Ob tem pa tudi ugotavljamo, da je domala v vseh objavljenih prispevkih (razpravah, študijah, razgledih in tako dalje) nazorno razvidna njihova raziskovalna zasnova, temelječa na številnih novih pa že tudi na uveljavljenih in priznanih metodoloških pristopih doma in v tujini. Vsak podrobnejši in analitičen razmislek o vsebinski zasnovi in metodološki sestavi prispevkov v Vestniku nam odtisne razgled v nenavadno bogastvo oblik, pojavov in procesov, ki so spremljajoče zakonitosti v preoblikovanju in razvoju sleherne kulturne pokrajine. V njih je zaobjeta, razpoznavna ali še neodkrita ter nepojasnjena vzročno-posledična soodvisnost med naravo in njenimi sestavinami ter človekom oziroma družbo ter njenimi najraznovrstnejšimi dejavnostmi, ki vnašajo v prostor in zapuščajo v njem svojstvene sledi, ki so navsezadnje prvinski in pogloblitveni predmet geografskih preučevanj ter njenih znanstvenih spoznanj in presojanj. V znanstvenoraziskovalnih prispevkih (po številu jih je 502 ali 18,9 %), razgledih (258 ali 9,7 %), v krajših strokovnih, temeljnih terminoloških (65) ter raziskovalnih metodah, ki zavzemajo v sedemdeset letnikih Geografskega vestnika po številu skoraj tretjino objavljenih bibliografskih enot, je zakoličena življenska moč, uspešnost in raziskovalna poglobljenost slovenske geografije v zadnjih sedemdesetih letih in več.

Posebej velja opozoriti na redno rubriko »Književnost«, v kateri je bilo doslej predstavljenih 1300 geografskih in sorodnih del (knjige, zborniki, revije, karte, atlasi in tako dalje), ki so izšla doma ali v tujini. S temi poročili in recenzijami smo vseskozi dobivali vpogled v stanje in smeri razvoja naše stroke doma in po svetu. Marsikatera tuja noviteta je našla pri nas ugodna tla za svoj nadaljnji razvoj. Podoba je, da je slovenska geografija – pač v skladu z vsakokratnimi obstoječimi materialnimi in kadrovskimi možnostmi – vseskozi uspešno sledila pogloblitvnim svetovnim raziskovalnim smerem in novostim in s tem se je neposredno vključevala v mednarodno znanstveno sodelovanje. Velike zasluge za vzpostavitev enakopravnega mednarodnega znanstvenoraziskovalnega sodelovanja ima prav gotovo tudi naš jubilat – Geografski vestnik, ki je vedno vzpodbujal in svoje strani odpiral najodmevnejšim vsebinskim, metodološkim in drugim novostim na področju geografije, ki so prihajale bodisi z domačih ali tujih logov.

V sedemdeset letnikih Geografskega vestnika, ki so izšli v 65 knjigah in obsegajo 14.066 strani, je sodelovalo 231 avtorjev, ki so napisali 2650 prispevkov različnih zvrsti. Med pisci – sodelavci je skoraj petina tujcev (42 ali 18,9 %) in prihajajo iz 19 držav Evrope, Severne Amerike in Japonske. Zanimanje za objavo v Geografskem vestniku je čedalje večje. To vsaj posredno kaže na ugled in veljavo našega Vestnika, ki ga ima med domačimi kot tujimi strokovnjaki.

V zadnjih štiriinsemdeset letih, ko izhaja Geografski vestnik (med drugo svetovno vojno je »utihnil«, ko se je pridružil splošnemu »kulturnemu molku« slovenskega naroda), je postal pomemben in nepogrešljiv spremljevalec in sooblikovalec vseh generacij slovenskih, ne samo pišočih geografov, temveč tudi vseh tistih, ki so bili dejavni na številnih drugih področjih vsakdanjega življenja. Nenazadnje, dragocen prispevek Vestnika je zaznati na celotnem znanstvenem področju naše stroke, saj je na njegovih straneh nastajala, se čistila, oblikovala ter utrjevala tudi slovenska geografska terminologija. Skratka, vloga Geografskega vestnika je večplastna in mnogoznačna in ima neprecenljive zasluge za razvoj, ugled in uveljavitev slovenske geografije doma in v svetu.

V štiriinsemdeset letih je Geografski vestnik urejevalo, skrbelo za njegovo pestro vsebino in bdelelo za njegov strokovni jezik 8 urednikov ter 6 sourednikov oziroma sodelavcev (I. Rubčić in R. Savnik

1925–26, A. Melik 1927, S. Kranjec 1938–40, S. Ilešič 1938–40 in 1946–1958 ter I. Vrišer 1972), trije izmed slednjih pa so postali kasneje tudi njegovi glavni uredniki (A. Melik, S. Ilešič in I. Vrišer). Prvi urednik Vestnika je bil dr. Valter Bohinec (1925–1927). Nasledil ga je dr. A. Melik, ki je bil na čelu Vestnika polnih 31 let (1928–1958). Po njem je 14 let skrbel za Geografski vestnik dr. S. Ilešič (1959–1972). Vsi kasnejši uredniki (dr. I. Vrišer 1973–78, dr. D. Meze 1979–1984, dr. D. Radinja 1985–1990, dr. A. Kranjc 1991–93 in dr. F. Lovrenčak od leta 1994 dalje) so bili na čelu uredniških odborov v povprečju od 5 do 6 let.

Ob jubileju Geografskega vestnika je primerna priložnost in tudi naša stanovska dolžnost, da se spomnimo vsaj njegovega prvega urednika, prof. dr. Valterja Bohinca (1898–1984), čigar stoletnico rojstva smo zabeležili konec lanskega poletja, 15. letnico njegove smrti pa se bomo spomnili sredi letošnjega maja.

Valter Bohinec se je rodil 12. avgusta 1898 na Voloskem (pri Opatiji) v Istri. Srednjo šolo z maturo je opravil v Ljubljani (1916), univerzitetni študij pa nadaljeval na Dunaju, v Zagrebu, Neaplju in Heildelbergu ter v Ljubljani. Leta 1921 je promoviral za doktorja znanosti pri prof. dr. Arturju Gavaziju v Ljubljani s tezo: »Vertikalno pomikanje prebivalstva v južnem pritočju Drave od Toblaškega polja do Dravograda«. Postal je prvi doktor na Geografskem inštitutu ljubljanske univerze. Med letoma 1921 in 1922 je bil pomožni, v obdobju 1922–26 pa redni univerzitetni asistent na geografskem oddelku. Nato je poučeval na ljubljanskih srednjih šolah. Leta 1930 je opravil strokovni izpit za srednješolskega profesorja iz zemljepisa, narodne zgodovine in slovenskega jezika, leta 1939 pa še državni strokovni izpit za bibliotekarja. V obdobju 1939–1965 je bil bibliotekar in višji znanstveni sodelavec na grafičnem in kartografskem oddelku NUK v Ljubljani. V obdobju 1936–1942 je bil privatni docent za regionalno geografijo na ljubljanski univerzi. Od leta 1950 dalje je bil zunanji znanstveni sodelavec Inštituta za raziskovanje krasa SAZU, od septembra 1967 do 31. marca 1979 pa tudi zunanji znanstveni sodelavec Geografskega inštituta Antona Melika SAZU. Umril je 18. maja 1984 v Ljubljani (prim.: Gams 1968 in 1984; Savnik 1968; Natek, Perko 1999, str. 36 in 38).

Prof. dr. Valter Bohinec je bil ena izmed najmarkantnejših osebnosti slovenske geografije od nastanka Univerze v Ljubljani pa vse tja do konca njegovega plodnega in ustvarjalnega življenja. Vseskozi je ostal zvest svojim življenjskim pogledom na svet in široki ter objektivni kritični presoji ustvarjalnosti posameznika in stroke kot celote. Njegova številna in najraznovrstnejša raziskovalna dela, ki zajemajo različna področja pa organizacijske sposobnosti, vztrajna delovna vnema, poštenost in potrpežljivost, človeško razumevanje drugače mislečega so tiste zlahkatne značajske poteze, ki smo jih občudovali in cenili pri spoštovanem profesorju V. Bohincu. Zanj je bilo predvsem značilno, da se nikoli in nikdar ni silil v ospredje ne s svojimi zamislimi, idejami, načrti in programi, temveč je bil vedno pripravljen in vsakomur pomagati, kjer je bila njegova pomoč zaželjena in potrebna. Čeprav mu je bila zaprta kariera univerzitetnega učitelja geografije, je z dušo in delom ostal zvest svoji matični stroki geografiji. Na to nas opozarja bogata in pestra Bohinčeva bibliografija. Večino svojega znanstvenega in strokovnega dela, ki je objavljeno v domačih in uglednih tujih strokovnih revijah, zbornikih in kongresnih publikacijah, je opravil kot srednješolski profesor ali bibliotekar predvsem v svojem prostem času, po izpolnjenih službenih obveznostih (Gams 1984, str. 119).

Ime in delo prof. dr. V. Bohinca bo trajno vgrajeno v temelje sodobne slovenske geografije in drugih strok, ki se jim je predajal z gorečo ljubeznijo do slovenske zemlje in njenega človeka. Geografi se ga s hvaležnostjo spominjamo kot soustanovitelja naše stanovske organizacije – Geografskega društva Slovenije, pobudnika, soustanovitelja in prvega urednika ter dolgoletnega sodelavca Geografskega vestnika. Nepozabna so njegova dolgoletna in vztrajna prizadevanja za izdelavo kvalitetnih šolskih stenskih in priročnih zemljevidov, šolskih atlantov, pa stenske karte Slovenije, turističnih in avtomobilskih kart Slovenije z Istro in tako dalje. Neprecenljiv je Bohinčev prispevek pri pripravi in izdelavi srednješolskih geografskih učbenikov. Uveljavil se je tudi kot priznan urednik različnih strokovnih in priložnostnih zbornikov, odličan predavatelj na strokovnih srečanjih doma ali v tujini. Česarkoli se je lotil, in takšnih področij ni bilo malo, povsod je s svojim predanim, natančnim, doslednim in poštenim delom

zapustil vidne in trajne sledi. S svojo široko razgledanostjo po številnih strokah in z znanjem, ki ga je dopolnjeval vse do zadnjih dni svojega delovno bogatega življenja, je obogatil slovensko geografijo, speleologijo, kartografijo in bibliotekarstvo. To so tista področja, ki se jim je dr. V. Bohinec s svojim bogatim in plodnim delom raziskovalno, organizacijsko ali kako drugače nesebično razdaljal (Orožen Adamič 1987, str. 298; Gams 1978, str. 227–229).

Dragoceno delo, ki ga je z vidnimi uspehi in trajnejšo veljavo opravljal prof. dr. V. Bohinec, je zelo strokovna priznanja doma in po svetu. Že leta 1965 ga je imenovalo Österreichische Geographische Gesellschaft na Dunaju za svojega dopisnega člana. Geografsko društvo Slovenije (1968) in Prirodoslovno društvo Slovenije (1972) sta mu podelila častno članstvo, Društvo za raziskovanje jam Slovenije pa ga je imenovalo za častnega predsednika. Društvo bibliotekarjev Slovenije mu je podelilo Čopovo diplomu (1967), Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije pa diplomu (1974), Turistična zveza Slovenije zlati turistični znak (1955). Prejel je tudi več visokih državnih odlikovanj: red dela z rdečo zastavo (1968), red zaslug za narod s srebrnimi žarki (1975), ob 40. letnici SAZU pa red bratstva in enotnosti z zlatim vencem (1978).

S priložnostno razstavo, ki jo je zasnovala in pripravila gospa Bibijana Mihevc in je povezana z izidom sedemdesetega letnika Geografskega vestnika, skušamo obuditi spomin na dr. Valterja Bohinca kot pobudnika in prvega urednika našega osrednjega strokovno-znanstvenega in društvenega glasila. Ta razstava pa naj bo spobuda za začetek načrtnega preučevanja zgodovine slovenske geografije, njenih nosilcev in ustvarjalcev. Pred tričetrto stoletja je prof. dr. V. Bohinec pripravil in tudi objavil v prvi številki Geografskega vestnika strnjen pregled »Razvoj geografije pri Slovencih« (Geografski vestnik 1, 1925, str. 1–24). Odtlej dalje nimamo enakovrednega pregleda novejšega razvoja geografske misli na Slovenskem. Dolg do stroke in ljudi, ki so ji zvesto služili, terjata, da tudi temu področju geografije namenimo del svojih raziskovalnih potencialov. S spoznavanjem in vrednotenjem naše vede in njene dosedanje znanstvenoraziskovalne ter aplikativne usmerjenosti preteklosti bomo lažje premagovali ovire, ki nas zaustavljajo na poti k novim raziskovalnim izzivom in znanstvenim dosežkom.

Literatura:

- Bohinec, V., Savnik, R. 1972: Kako je nastalo Geografsko društvo Slovenije. Geografski vestnik 44. Ljubljana.
- Gams, I. 1968: Prof. dr. Valter Bohinec – sedemdesetletnik. Geografski vestnik 40. Ljubljana.
- Gams, I. 1978: Častni član GDS prof. dr. Valter Bohinec je dopolnil osemdeset let. Geografski vestnik 50. Ljubljana.
- Gams, I. 1984: V spomin prof. dr. Valterja Bohinca. Geografski vestnik 56. Ljubljana.
- Ilešič, S. 1978: Petdeset letnikov Geografskega vestnika. Geografski vestnik 50. Ljubljana.
- Natek, M., Perko, D. 1999: 50 let Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Geografija Slovenije 1. Ljubljana.
- Orožen Adamič, M. 1987: Bohinec, Valter. Enciklopedija Slovenije 1. Ljubljana.
- Savnik, R. 1968: Ob visokem življenjskem jubileju dr. Valterja Bohinca. Naše jame 10. Ljubljana.

Milan Natek

Ob grobu dr. Franceta Habeta

Postojna, pokopališče, 14. 10. 1999

Poslavljamo se od našega dragega prijatelja, geografa, častnega člana Zveze geografskih društev Slovenije, jamarskega tovariša in vzornika, raziskovalca krasa in jam, učitelja, fotografa, velikega borca za ohranitev slovenskega kraškega in jamskega sveta dr. Franceta Habeta. Po reki Stiks se je zadnjič odpejal v podzemlje, odkoder ni vrnitve. Kljub visoki starosti, ki jo je doživel, smo ob njegovi trdoživosti in volji do življenja verjeli, da bo med nami zdržal vsaj še nekaj let. Še pred dobrim mesecem je aktivno sodeloval pri odprtju obnovljenega Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU. Spontano se je oglasil

k besedi in zazelel slovenskemu krasoslovju in posebej inštitutu še mnogo let plodnega dela. Še in še je govoril, kot bi hotel prenesti na mlajšo generacijo vse svoje občutke, ki so ga prevevali ob tako slovesnem in za krasoslovje pomembnem dogodku in kot bi s tem hotel pustiti na tem svetu delček sebe. Francetovih govorov, diskusij in predavanj, ki smo jim bili desetletja priča, sedaj ne bo več. Zato je v trenutku spoznanja, da nas je zapustil, zazevala praznina, ki je ne bo mogoče z ničemer nadomestiti. Odšel je tudi del nas. Nikoli več me France ne bo med nagajivim smehom spomnil mojega nastopa, ko sem kot mlad jamar še v gimnazijskih časih povzdignil glas na nekem društvenem občnem zboru. Tako se je skupaj z menoj skušal zabavati na račun starih časov. V vsaki družbi je imel vedno pripravljeno šalo, pogosto tudi na svoj račun. Njegov prešerni smeh mi zveni v ušesih, kot da je še med nami, in takega bom ohranil v svojem spominu in prepričan sem, tudi vsi ki smo ga poznali поблиže. Njegova najljubša publika so bili mladi ali enako stari jamarji, kjer se je ob najrazličnejših dovtipih na poseben, neposreden, a ne žaljiv način, docela sprostil. Njegov radoživi značaj in osebnost bomo pogrešali, a pogrešali bomo tudi njegove nastope v javnosti, s katerimi si je kot srčen borec za varstvo okolja in za razvoj turizma na krasu in v jamah pridobil ugled, zaveznike in občudovalce. Francetovi pozivi in nastopi so bili nepogrešljiv sestavni del skoraj vsakega pomembnejšega sestanka na kraško temo. S tem je izkazoval poseben pogum in prepričanje, da je treba o problemih spregovoriti, da je treba povedati svoje mnenje, četudi je samo lastno, in se tudi v časih, drugačnih od sedanjih, tega ni bal. Pred slabima dvema letoma je nastopil na večeru, posvečenem prav njemu, na Vrhniki, pred svojimi rojaki. Razgrnil je svojo dušo, svojo preteklost, svoj način gledanja na svet, tudi skozi fotografski objektiv, vrnil se je na svoje začetke, v svoj mlin, kjer je bil rojen, na začetke svoje jamarske in krasoslovne poti. Takrat mu je kot rojak nudil vso prijateljsko pomoč in mu stal ob strani sedaj tudi žal že pokojni dr. Peter Habič.

Kdor je bil dostikrat v njegovi družbi, si je lahko zapomnil njegov najbolj pogosti dodatek pri govorjenju o problemih, kot npr. »bodimo si odkriti« ali pa »bom čisto odkrit«, kot bi hotel reči, da je na tak način življenje lažje. Ob teh spominih se nehote nasmehnem, naj mi France oprostí, saj je vedno govoril na svoj enak, značilen in navdušujoči način, da mu je moral prisluhniti vsakdo. Kot pravi pedagog je znal pritegniti k sebi mlade ljudi, neobremenjene s predsodki in preteklostjo. France je bil zato zgled odprtega, demokratičnega človeka, ki si mu videl v dno duše.

Ko se tako moramo posloviti od našega prijatelja, naj omenim, v čem je še njegova veličina. Franceta je usoda preskusila že v času druge svetovne vojne, ko mu je okupator za dve leti odvzel svobodo in mu je v Dachau grozila smrt.

Vrhnika ni rodila samo Ivana Cankarja ampak tudi znamenite krasoslovce, Michlerja, Habiča in Habeta. Tega svojega poslanstva se je France Habe docela zavedal, saj se je njegovo delovanje potem, ko je zapustil poučevanje v šoli in se vrnil v rojstne kraje, osredotočilo skoraj izključno na kras in kraške jame. Potem ko je že v diplomskem delu spoznaval skrivnosti kraške Ljubljaničnice, in že v zrelih letih zadostil pogojem za legitimno raziskovalno delo z disertacijo o Predjamskem krasu in jami in prispeval pomemben delež v zakladnico krasoslovja, se je bolj in bolj usmerjal v vprašanja kraškega turizma in probleme varstva krasa. Kmalu je postal osrednja osebnost na teh področjih in nepogrešljiv glasnik skrbi za ohranitev naših kraških biserov. S svojimi neštetimi nastopi in predavanji ter mnogimi objavami se je trajno zapisal v zgodovino slovenskega krasoslovja in si s tem zaslužil mnoga priznanja. Z uspelimi jamskimi fotografijami, znanjem in tekočim govorom, tudi v tujem jeziku, je širil sloves slovenskega krasa in njegovih posebnosti, tako doma kot v številnih državah Zahodne Evrope. To je še posebej vidna zasluga dr. Franceta Habeta. V iskanju novega znanja in širših obzorij ga je zaneslo celo na kras Južne Amerike.

Od leta 1984 je bil častni član ZGDS, saj je bil eden od najuspešnejših diplomantov prvih generacij geografov, vrstnik prof. Ilešiča, ki na svoje osnovno poslanstvo raziskovati svojo domovino in o njej pisati, ni nikoli pozabil. Iz ene od utemeljitev za državno odlikovanje povzemamo, da je bil dr. France Habe »... eden vidnejših slovenskih geografov tako zaradi svojega znanstvenega, strokovnega javnega in družbenopolitičnega delovanja ...«. Še pred in po upokojitvi je vodil in usmerjal geografske aktivne na Notranjskem in Primorskem, in vodil več mladinskih raziskovalnih taborov ali sodeloval z njimi.

Njegovih znanstvenih in poljudnih objav je več kot dvesto enot, a celotna bibliografija sploh še ni izdelana. Posebno velike so njegove zasluge pri pisanju turističnih vodnikov o slovenskem krasu in jamah, med katerimi je Postojnski jami posvetil največ pozornosti. Zaslužen je bil tudi v okviru priprav za vpis Škocjanskih jam v seznam svetovnih znamenitosti.

Bil je častni predsednik enega in častni član treh jamarskih društev, ter častni član dveh krovnih jamarskih zvez, dobitnik številnih plaket in priznanj Turistične zveze Slovenije, Avtomotozveze in še posebej Ljudske tehnike oziroma Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije. Vmes so tudi univerzitetna priznanja. Bil je dejaven tudi v okviru Delavske univerze, zlasti na področju tehnične kulture, v avtomobilizmu, kar je manj znano, a dokazuje njegovo vsestransko zanimanje za življenje okrog sebe. Dr. France Habe je prejel tudi tri visoka državna odlikovanja: Red dela z zlatim vencem leta 1977, Red zaslug za narod s srebrnimi žarki leta 1987 in Srebrni častni znak svobode Republike Slovenije leta 1999.

Bil je glasnik našega krasa tudi v tujini, zlasti med avstrijskimi ljubitelji narave in iz drugih zahodnoevropskih držav, med katerimi je imel veliko prijateljev. Dolgo je predsedoval mednarodni komisiji za varstvo krasa pri Mednarodni speleološki zvezi. Njegov sloves onkraj meja dokazujejo častna članstva v sekretariatu Mednarodne speleološke zveze, dopisno članstvo v Koroškem znanstvenem društvu v Celovcu, in častno članstvo v Avstrijski speleološki zvezi, ki mu je kot prvemu tujcu namenila odličje »Zlati jamski medved«.

V imenu IO ZGDS in njenega predsednika dr. Milana Orožna Adamiča ter vsega geografskega občestva, tudi v imenu učiteljev geografije, ki jim je nekoč pripadal, se klanjam spominu velike osebnosti dr. Franceta Habeta.

Literatura:

Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev SAZU, Ljubljana 1976, str. 269–274. Ilesič, S. 1979: Prof. dr. France Habe – sedemdesetletnik. Geografski vestnik 51, str. 205–206. Ljubljana.

Kranjc, A. 1989: Ob osemdesetletnici dr. Franceta Habeta. Geografski vestnik 61, str. 197–198.

Jurij Kunaver

Državno odlikovanje, nagradi in priznanja

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je na posebni slovesnosti v Veliki dvorani Republike Slovenije izročil 11. maja 1999 srebrni častni znak svobode Republike Slovenije prof. dr. Francetu Habetu za življenjsko delo na področju krasoslovja.

Zlati znak, ki ga podeljuje Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti za pomembne znanstvene dosežke v zadnjih treh letih, sta prejela dr. Drago Perko in dr. Milan Orožen Adamič, višja znanstvena sodelavca ZRC SAZU, in sicer za izjemne uspehe pri pripravi in izdaji temeljnih geografskih del o Sloveniji kot državi in Sloveniji kot delu sveta. Slavnostna podelitev nagrad je bila 15. januarja 1999 v okviru prireditve »Generacije znanosti IV« v dvorani Slovenskega mladinskega gledališča za Bežigradom v Ljubljani.

Melikovo priznanje, ki ga podeljuje Zveza geografskih društev Slovenije za izjemne znanstvenoraziskovalne dosežke na področju geografije, so prejeli prof. dr. Danilo Furlan in prof. dr. Julij Titl ter nova raziskovalka dr. Maja Topole.

Ilesičevo priznanje, ki ga podeljuje Zveza geografskih društev Slovenije za vidne dosežke na področju geografskega izobraževanja, so dobile prof. Mara Radinja, prof. Jelka Simčič in prof. Metka Ženko.

Stanovsko priznanje Pohvala Zveze geografskih društev Slovenije za odmevne dosežke za uveljavitev geografije v strokovnem izobraževanju in za uspešno sodelovanje v komisiji za prenovu geografskih učnih načrtov sta prejeli prof. Maja Besednjak in prof. Branka Gabrenja Müller. Enako priznanje je prejel prof. Branko Kandrič iz Maribora za odmevne uspehe njegovega gimnazijskega geografskega krožka

na mednarodnih tekmovanjih. Svečana podelitev stanovskih priznanj je bila v okviru 11. Ilesičevih dnevov, in sicer v petek, 5. 11. 1999 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Vsem prejemnikom priznanj iskrene čestitke!

Milan Natek

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU v letu 1998

Geografski inštitut Antona Melika je imel v letu 1998, ko je praznoval svojo petdesetletnico, enajst redno zaposlenih raziskovalcev in dve tehnični delavki ter več stalnih in občasnih pogodbenih sodelavcev, ki so sodelovali pri štirih raziskovalnih projektih ter več raziskovalnih in drugih nalogah.

Temeljni projekt *Geografska mikroregionalizacija Slovenije* (nosilec dr. Drago Perko) je potekal tretje leto. Raziskovalci so v prejšnjih letih s pomočjo geografskega informacijskega sistema obdelali množico slojev za kamnine, relief, vode, podnebje, prst, rastje, rabo tal, prebivalstvo in naselja ter razdelili Slovenijo na 4 makroregije, te na 9 submakroregij, te pa še na 48 mezoregij (s Tržaškim zalivom 49 mezoregij). Jedra pokrajin so določili računalniško, objektivno, meje pa ročno, subjektivno. V letu 1998 so z Wardovo metodo, ki sloni na računanju evklidskih in korelacijskih razdalj, testirali regionalizacijo Slovenije do mezoregionalne ravni, na temelju izidov testiranja pa pripravili metodologijo za delitev Slovenije na mikroregije ter njihovo združevanje v submezoregije in mezoregije.

Temeljni projekt *Vrednotenje rabe tal z vidika naravnih in družbenih razmer* (nosilec dr. Matej Gabrovec) je potekal drugo leto. Cilj projekta je analiza odvisnosti rabe tal od različnih naravnogeografskih in družbenogeografskih dejavnikov po posameznih slovenskih pokrajinah. Raziskovalci bodo testirali in medsebojno primerjali različne baze podatkov o rabi tal. S pomočjo geografskega informacijskega sistema bodo izdelali tipologijo rabe tal po katastrskih občinah in mikroregijah. Da bi lahko bolje vrednotili rabo tal v slovenskih dinarskih pokrajinah, so v letu 1998 zbrali podatke o rabi tal za leti 1961 in 1989 tudi za dinarske pokrajine v sosednjih državah. Podatke so obdelali po občinah za kraška ozemlja na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter v Črni Gori. Analiza je pokazala, da sta bila v slovenskih dinarskih pokrajinah procesa ozelenjevanja in ogozdovanja bistveno manj intenzivna kot v prej omenjenih državah. Leta 1998 so začeli urejati tudi podatke o rabi tal iz Agrokarte. Občinske podatke so združili v enotno bazo in naredili prve logične kontrole. Ker podatki za občino Ormož niso bili dostopni v digitalni obliki, so se za to ozemlje lotili digitalizacije kart rabe tal v merilu 1 : 5000.

Projekt naravne in kulturne dediščine *Triglavski ledenik in ledenik pod Skuto* (nosilec dr. Milan Orožen Adamič), ki je nadaljevanje dolgoletnega inštitutskega programa, je potekal tretje leto. Raziskovalci so nadaljevali s sistematičnim urejanjem arhivskih podatkov, fototeke in diateke ter pretipkavanjem starih zapiskov in poročil v računalnik. Podobno kot v preteklih letih so Triglavski ledenik opazovali prek celega leta, spremembe na ledeniku pod Skuto pa raziskovali in dokumentirali s terenskim delom. Triglavski ledenik so z dveh točk redno fotografirali, poleg tega pa na štirih snegomerih beležili debelino snežne odeje. Talilno obdobje se je leta 1998 končalo že 28. avgusta, ko je zapadlo 10 cm snega, 12. septembra pa je ob ponovnem poslabšanju zapadlo še 35 cm snega. Redne letne jesenske meritve so bile zaradi novozapadlega snega otežene, vendarle pa so lahko ugotovili osnovne značilnosti zadnjega ledeniškega leta. Na spodnjem, severozahodnem delu se je ledenik pri točki 53 umaknil za tri metre in se stanjšal približno za meter, zato so se še bolj povečale grbine vzhodno od te točke in severozahodni del ledenika je s svojim osrednjim delom povezan le še z dva metra širokim pasom. Na zgornjem robu se je ledenik na vzhodnem delu umaknil za dva metra, na zahodnem delu pa celo za štiri metre. Leta 1998 so uredili arhiv za zadnjih petnajst let in na podlagi tega gradiva za Geografski zbornik 38 pripravili razpravo o Triglavskem ledeniku med letoma 1986 in 1998. Opisali so snežne razmere v vsakoletni redilni dobi ter objavili rezultate vsakoletnih meritev ob koncu talilne dobe. V zadnjem razdobju na Triglavskem ledeniku zaradi stalnega tanjšanja ledu ne govorimo več le o krčenju, ampak že tudi o razpadanju ledenika. Njegova površina, ki je bila leta 1946 še petnajst hektarjev, se je do leta 1998 skrčila na manj kot tri hektarje.

Ciljni projekt *Kulturne pokrajine v Sloveniji* (nosilec dr. Drago Perko) je potekal četrto leto. Na temelju metodologije preučevanja kulturnih pokrajin, ki je bila izdelana v prejšnjih letih, so raziskovalci nadaljevali z analizo vsake od 49 mezoregionalnih enot znotraj štirih makroregij in devetih submakroregij. Prvine kulturne pokrajine so natančneje obdelali na primeru dveh dinarskih mezoregij. V naslednjem letu bodo na enak način obdelali še kulturne pokrajine v panonskem svetu, lansko in predlansko leto pa so obdelali primere kulturnih pokrajin v alpskem in sredozemskem svetu.

Naslovi najpomembnejših inštitutskih nalog v letu 1998 so bili: *Pokrajine v Sloveniji*, *Nacionalni atlas Slovenije*, *Geografskega atlas za osnovne šole*, *Slovenske občine*, *Geografski informacijski sistem*, *Pregled zemljepisnih imen s topografske karte v merilu 1:25.000*, *Tematske karte za dvanajsti zvezek Enciklopedije Slovenije in Spremljanje dela Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen*.

Izšlo je več pomembnih knjig: 735 strani obsežna regionalnogeografska monografija *Slovenija – pokrajine in ljudje*, 360 strani dolg Geografski atlas Slovenije, *Geografski atlas za osnovne šole* s 144 stranmi in knjiga *Slovenske občine*, ki ima 320 strani.

Inštitut izdaja znanstveno revijo *Geografski zbornik (Acta geographica)*, ki jo ureja dr. Milan Orožen Adamič, in znanstveno knjižno zbirko *Geografija Slovenije*, ki jo ureja dr. Drago Perko. Leta 1998 je izšel osemindeseti zvezek Geografskega zbornika z razpravami Draga Perka *The regionalization of Slovenia* 'Regionalizacija Slovenije', Maura Hrvatina *Discharge regimes in Slovenia* 'Pretočni režimi v Sloveniji' Mateja Gabrovca *The Triglav glacier between 1986 in 1998* 'Triglavski ledenik med letoma 1986 in 1998', Mimi Urbanc *The impact of agriculture on the environment in Gorenjske Dobrave from the perspective of energy consumption in the area of Goriče, Letenice, and Srednja vas* 'Kmetijsko obremenjevanje okolja na Gorenjskih Dobravah v energetski luči na primeru naselij Goriče, Letenice in Srednja vas' in Boruta Peršolja *Geographical problems of onomastics in the selected example of the Kamniško-Savinjske Alps* 'Geografski problemi imenoslovja na izbranem primeru Kamniško-Savinjskih Alpin'. Vse razprave so v enakem obsegu v angleškem in slovenskem jeziku. Geografski zbornik izhaja v obeh jezikih tudi na Medmrežju (<http://www.zrc-sazu.si/www/gi/gi-s.htm>). Pripravljena sta bila rokopisa za prvi dve knjigi iz zbirke Geografija Slovenije, ki sta izšli leta 1999.

Raziskovalci inštituta so v letu 1998 objavili 107 bibliografskih enot, na domačih in tujih srečanjih predstavili 56 predavanj in bili na sedmih študijskih potovanjih v tujini. Inštitut so obiskali trije tuji raziskovalci ter študentje z univerze v Bernu. Inštitut je sodeloval z Geografskim inštitutom univerze v Salzburgu v Avstriji pri projektu Razvoj geografskega informacijskega sistema na osnovi programskega orodja SPANS, z Geografskim inštitutom v Tsukubi na Japonskem pri geomorfoloških kartah in preučevanju naravnih nesreč, z Oddelkom za geografijo Prirodoslovno-matematične fakultete v Zagrebu s temo Geografija dolin Čabranke in Kolpe, z dunajskim Inštitutom za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo ter svetovnimi založbama Klett-Perthes, Westermann in De Agostini pa pri tematski kartografiji.

Jerneja Fridl je 28. decembra 1998 na Oddelku za geodezijo Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani uspešno zagovarjala magistrsko nalogo *Digitalna tematska kartografija in njena aplikacija v nacionalnem atlasu Slovenije*.

Dr. Drago Perko je bil mentor magistrandom Jerneji Fridl, Borutu Peršolji in Mimi Urbanc ter doktorandu mag. Tomažu Podobnikarju, dr. Matej Gabrovec pa magistrandu Franciju Petku.

Inštitut je 29. septembra v Ljubljani s sodelovanjem Prostorsko-informacijske enote ZRC SAZU, Zveze geodetov Slovenije in Zveze geografskih društev Slovenije soorganiziral simpozij *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 1997–1998*.

Zveza geografskih društev Slovenije je 29. oktobra 1998 odlikovala Milana Natka z zlato plaketo Zveze geografskih društev Slovenije za več kot tridesetletno uspešno in odmevno delo pri razvoju in uveljavljanju slovenske geografije, zlato plaketo pa je podelila tudi Geografskemu inštitutu Antona Melika ZRC SAZU ob njegovi petdesetletnici.

Raziskovalci inštituta so bili dejavni tudi kot uredniki in člani uredniških odborov številnih knjig in revij, v različnih komisijah državnih organov, pri Gibanju znanost mladini, kot mentorji podiplom-

skih mladih raziskovalcev, srednješolcev in osnovnošolcev, v Zvezi geografskih društev Slovenije in Ljubljanskem geografskem društvu ter drugod.

Drago Perko

Inštitut za geografijo v letu 1998

Inštitut za geografijo je raziskovalna ustanova, ki opravlja temeljna, aplikativna, ciljna in tržna raziskovalna dela na področju geografije in sorodnih strok, širi in pogloblja teorijo in metodologijo raziskovalnega dela, skrbi za promocijo geografske znanosti, opravlja izobraževalne in svetovalne storitve, skrbi za založništvo, knjižnične storitve INDOK centra in podobno. V okviru muzejske dejavnosti zbira, ureja, hrani, razstavlja, predstavlja zbrano, še posebej staro kartografsko gradivo, ter opravlja tudi pomembno izobraževalno vlogo. Po reformi v znanosti bili v letu 1998 na inštitutu oblikovani programska skupina »Socialna geografija« ter infrastrukturna skupina »Zemljepisni muzej Slovenije«. Program socialna geografija preučuje prostorsko razsežnost delovanja človeške družbe v odvisnosti od gospodarskih, socialnih, političnih, etničnih in ekoloških pogojev, pri čemer upošteva dane naravne pogoje v pokrajini, odnose, procese in interese v družbi ter ugotavlja prostorske učinke delovanja človeka na okolje. Predmet socialne geografije je kulturna (po človeku preoblikovana) pokrajina. Vsebinska težišča preučevanja v okviru socialne geografije so regionalni razvoj s prostorskim planiranjem, družbeni vidiki varstva okolja, politična in etnična geografija ter gospodarska geografija. Vse temeljne usmeritve imajo teoretsko-metodološko, analitično in sintetsko (plansko, tudi aplikativno) raven.

V letu 1998 so v okviru nacionalnega raziskovalnega programa potekali naslednji temeljni projekti: »Geografija naselij Slovenije« odgovornega nosilca dr. Vladimirja Drozga, »Ranljivost okolja kot omejitveni dejavnik prostorskega razvoja Slovenije« odgovorne nosilke dr. Metke Špes, usmerjeni temeljni projekt »Vpliv kvalitete okolja in ekološke ozaveščenosti na uravnotežen razvoj urbane pokrajine« iste nosilke, »Modeli geografskih raziskovanj sonaravnega regionalnega razvoja« odgovornega nosilca dr. Marjana Ravbarja, »Etnični razvoj Slovenije in Slovencev v pogojih evropskega povezovanja« odgovornega nosilca dr. Jerneja Zupančiča ter usmerjeni temeljni projekt »Čezmejno povezovanje narodnih manjšin v procesih evropskega povezovanja« istega nosilca. Naši sodelavci so sodelovali v projektih, ki sicer potekajo na drugih znanstvenoraziskovalnih ustanovah. Peter Repolusk je sodeloval pri projektu »Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško«, ki poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja pod vodstvom nosilke dr. Vere Kržišnik Bukič, Drago Kladnik pa na projektu »Značilnosti rabe tal« odgovornega nosilca dr. Mateja Gabrovca, ki poteka na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU.

V letu 1998 se je končal ciljni raziskovalni projekt »Določitev izhodišč in opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove omrežij, objektov in naprav v prostorskih dokumentih« nosilca dr. Matjaža Jeršiča, ki so ga sofinancirali z Urada za prostorsko planiranje pri Ministrstvu za okolje in prostor. Sodelovali smo pri projektu »Izdelava modelov za presojo vplivov različnih posegov na gozd in gozdni prostor«, ki poteka pod vodstvom nosilca mag. Marka Kovača na Gozdarskem inštitutu in ga sofinancira Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Poleg temeljnih in ciljnih raziskovalnih projektov smo opravili še več drugih raziskav, ki smo jih pridobili na trgu. Največ jih je bilo za potrebe prostorskega planiranja in so bili financirani s strani Urada za prostorsko planiranje. Projekta »Rekreacijske navade Slovencev« in »Zasnova rekreacije v prostoru« je vodil dr. Matjaž Jeršič, projekt »Prostorski vplivi procesa približevanja RS v Evropsko unijo« je vodil dr. Marjan Ravbar, izdelali pa smo tudi projekt »Kartografska slojna podlaga za potrebe prostorskega planiranja«, ki sta ga pripravila Matjaž Skobir in Drago Kladnik. S področja varstva okolja smo pod vodstvom nosilke dr. Metke Špes končali projekt »Kvaliteta življenja v Koprski občini« za potrebe mestne občine Koper. Pod vodstvom nosilke dr. Metke Špes se je končal tudi projekt »Vplivi onesnaženosti okolja na zdravje prebivalcev mesta Ljubljane«, ki ga je naročila Mestna občina Ljubljana. Prav tako se je končal triletni mednarodni projekt »New Prosperity for Rural Regions« (Nove možnosti obmej-

nih območij), in sicer na podlagi terenskih raziskav v Sloveniji, na Češkem in na Slovaškem. Projekt je sofinancirala Fondacija SOROS, izsledke pa smo objavili v knjižni obliki. Slednjič smo s tesnim sodelovanjem s kolegi Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU ter z založbo DZS izdali »Geografski atlas Slovenije« in tako uspešno zaključili triletni razvojno-raziskovalni projekt in dvoletno uredniško – založniško delo »Nacionalni atlas Slovenije«. Projekt je vodil dr. Andrej Černe.

Sodelavci Inštituta za geografijo smo v letu 1998 objavili skupaj 123 prispevkov, od tega 2 monografiji, 3 izvirne znanstvene članke, 2 pregledna znanstvena članka, 8 strokovnih člankov, 6 objavljenih predavanj, 6 sestavkov v Enciklopediji, 2 predgovora, 7 poglavij v strokovni monografiji, 57 drugih samostojnih sestavkov v knjigi, 1 poljudni članek, 33 kartografskih izdelkov, 3 poročila o znanstveni nalogi, 11 elaboratov in drugih študij, 7 uredniških del, 7 drugih sestavkov, 1 recenzijo ter eno magistrska naloga. Poleg navedenega je nekaj prispevkov še v tisku.

Novembra 1998 je izšel Geografski atlas Slovenije, prvi nacionalni atlas naše države in naroda. To znanstveno in strokovno zaokroženo, vsebinsko obsežno in široko, s številnimi tehničnimi novostmi, v celoti z računalniško tehniko izdelano ter estetsko dovršeno delo pomeni zaključek petletnega dela na tem projektu in eno od najbolj promocijskih izdelkov slovenske geografije. Izdelali smo ga s tesnim sodelovanjem kolegov z Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU in Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Založbe DZS d. d.

V okviru redne založniške dejavnosti Inštituta za geografijo smo izdali dve številki Geographice Slovenice (30. in 31. številko), oziroma celo tri, če štejemo 29. številko iz leta 1997, ki je fizično izšla v koledarskem letu 1998. Uredniška politika se drži zastavljenega koncepta izdajanja prvenstveno obširnejših znanstvenih monografij, zlasti tistih z večjo teoretsko in metodološko veljavo. Med temi je veliko povzetrov magisterijev in doktoratov ter znanstvenih projektov. 29. številka Geographice Slovenice avtorja dr. Matjaža Jeršiča »Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije« prinaša izsledke raziskovalnega projekta, ki sta ga sofinancirali Ministrstvo za znanost in tehnologijo in Ministrstvo za okolje in prostor. 30. številka avtorice dr. Metke Špes »Degradacija okolja kot dejavnik diferenciacije urbane pokrajine« je objava njene disertacije. Obe našeti deli sodita med pomembne teoretske in aplikativne prispevke, po katerih segajo tako študentje ter učitelji geografije kakor praktiki. Izjema je 31. številka »Nove možnosti podeželja / New Prosperity for Rural Regions«, ki povzema prispevke z mednarodnega znanstvenega srečanja v Tatrah in je večinoma v angleškem jeziku.

Sodelavci inštituta so se udeleževali domačih in mednarodnih strokovnih in znanstvenih srečanjih ter sestankov, okroglih miz in drugih podobnih prireditev, večinoma z aktivno udeležbo. Nekaj je bilo tudi vabljenih predavanj. Zelo pomembne so tudi delavnice in druge oblike izobraževanja ter usposabljanja. V letu 1998 sta se sodelavca dr. Marjan Ravbar in mag. Irena Rejec Brancelj udeležila dveh takih mednarodnih delavnic in sicer v okviru projekta »Podonavje«, ki sicer poteka na medvladni ravni.

Sodelavci Inštituta za geografijo so dejavno sodelovali tudi pri izdelavi recenzij, poročil, ocen, pripomb in podobnega za Ministrstvo za okolje in prostor, Urad za prostorsko planiranje in za Ministrstvo za zunanje zadeve. Sodelovali smo s Svetom za varstvo okolja (prispevki, druge oblike), z Uradom Republike Slovenije za narodnosti (priprava gradiva, sodelovanje pri pripravi besedil, drugo) in s Komisijo Državnega zbora za Slovence po svetu.

Med odmevnostjo našega znanstvenega in strokovnega dela je treba omeniti tudi medijski odziv, ki je bil znatnejši pri dveh zadevah: pri Geografskem atlasu Slovenije je bilo precej odmevov v časopisju (pri praktično vseh vidnejših), na Televiziji Slovenija in POP TV ter na radiu. Medijsko dokaj odmevna je bila disertacija dr. Jerneja Zupančiča, ki jo je predstavil v tiskovnem središču Concordia na Dunaju konec leta 1997 ter dvakrat na avstrijskem Koroškem spomladi leta 1998; odmevi so prihajali do marca 1998.

Zemljepisni muzej Slovenije je v letu 1998 nadaljeval s siceršnjimi dejavnostmi, kot so zbiranje, urejanje, varovanje, hranjenje in razstavljanje starejših zemljevidov in drugega arhivskega gradiva, virov, dokumentov in podatkov, opravljal je promocijske naloge za celotno geografijo in širše, z razstavami izobraževal zainteresirano javnost in šole različnih vrst in stopenj. V letu 1998 so sodelavci muzeja pod

vodstvom Bibijane Mihevc pripravili: razstavo o 75 letnici društvenega delovanja geografov (še iz leta 1997), razstavo o akademiku prof. dr. Svetozarju Ilešiču, razstavo »Od projekta do knjige« o slovenskem nacionalnem atlasu v Cankarjevem domu, razstavo »Nacionalni atlas Slovenije« v atriju Narodnega muzeja, razstavo »Sonaravni razvoj v Slovenskih Alpah« ob priliki mednarodnega posveta na to temo v Kranjski Gori in še kasneje v Ljubljani, razstavo »Geografski atlas Slovenije« kot najpomembnejši del stalne postavitve, ki bo potovala po Sloveniji po različnih ustanovah. Poleg tega so organizirali srečanje geografov, priredili 11 tiskovnih konferenc ter 8 drugih srečanj in znanstvenih sestankov, skrbeli za prireditve »Geografskih večerov« skupaj z Ljubljanskim geografskim društvom in podobno. Začeli so tudi že urejati zapuščino prof. Valterja Bohinca.

Knjižnica je nadaljevala redno dejavnost zbiranja, bibliotekarskega urejanja gradiva in knjig, virov ter podatkov za sodelavce Inštituta za geografijo ter tudi za javnost. Zaradi pomanjkanja sredstev smo nakupili le nekaj deset novih naslovov: predvsem učbenike, priročnike in drugo temeljno literaturo s področij socialne geografije in sorodnih strok. Nadaljevalo se je urejanje prispevkov za COBISS – lokalno in vzajemno bazo; v prvi vrsti sodelavcev našega inštituta.

Čeprav sodelovanje pri izobraževanju raziskovalcev – srednješolcev, pri izobraževanju učiteljev geografije in predstavljanju geografskih vsebin poljudni javnosti ne sodi v redni program dela našega inštituta, je za geografijo kot stroko prav ta dejavnost zelo pomembna. Sodelovali smo tudi pri vodenju strokovnih ekskurzij ter izvedli nekaj predavanj ter seminarjev študentom geografije. Sodelavci našega inštituta so bili zelo dejavni tudi pri društvenem delu v okviru Zveze geografskih društev Slovenije ter Ljubljanskega geografskega društva. Tudi te dejavnosti nimajo vedno neposredne zveze z našim znanstvenoraziskovalnim ter strokovnim delom, ker pa so za geografijo kot vedo pomembne, nudi Inštitut za geografijo precejšnjo podporo tudi tem stanovskim dejavnostim.

Jernej Zupančič

Inštitut za raziskovanje Krasa ZRC SAZU v letu 1998

Nadaljevali smo celovito preučevanje krasa, in sicer kraškega površja, jam in kraških voda. Temeljne študije so bile izhodišče za poučevanje o krasu in načrtovanje življenja na njem. Raziskave so vpete v mednarodne krasoslovne tokove.

Raziskave so bile združene v projektih, ki jih je denarno omogočalo Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Projekt Kras v Sloveniji 2 je vključeval geološke, geomorfološke, speleološke in hidrološke raziskave krasa ter preučevanje zgodovine krasoslovnih raziskav. Krasoslovna in Krasoslovna informacijska zbirka začenjata graditi vedenje o naši naravni dediščini na način, ki bo dostopen tudi širšemu krogu uporabnikov. Speleološke raziskave za varovanje in ohranjanje Škocjanskih jam so opredelile tudi razvojne tipe jamskih prostorov ter vlogo udornic v razvoju tega dela krasa. S Karto ranljivosti krasa vzdolž avtocest v Sloveniji smo ugotavljali vplive avtocest na naš kras. Kartiranje ranljivosti in ogroženosti za varstvo kraških vodonosnikov je naš prispevek v mednarodnem projektu COST Action 620. V okviru podiplomskih raziskav smo končali prvi del raziskav speleogeneze matičnega Krasa, nadaljujemo pa z ocenjevanjem razmerja med napajanjem in praznjenjem kraškega vodonosnika v zaledju Vipave, ekologije Reke in paleokraških pojavov v zgornjekrednih apnencih Matarskega podolja in Slavnika. Sodelavec opravlja podiplomski študij z raziskavami raztapljanja karbonatnih kamnin v laboratoriju na univerzi v Bremnu.

Nadaljevali smo krasoslovni nadzor gradnje avtocest na Krasu. Razkrivajo se nam novi pogledi na razvoj krasa in njegovega površja. Posebej smo preučili tudi naplavine v vrtačah. Sodelovali smo pri načrtovanju trase avtocest med Kozino in Klancem, Bičem in Hrastjem ter Ponikvami in Hrastjem. Naredili smo krasoslovno inventarizacijo območja Sabotina in speleološko inventarizacijo Škocjanskih jam. Izdelali smo poročilo o geoloških, hidrogeoloških, geomorfoloških in morfostrukturnih razmerah ter speleoloških pojavih na območju vojaškega poligona Poček. Za to študijo smo izvedli obsežno sledenje podzemeljskih voda.

Nadaljevali smo delo v mednarodnih projektih, med njimi tudi v že omenjenem projektu COST Action 620. S kitajskimi raziskovalci iz Yunnanskega geografskega inštituta in Geološkega inštituta Kitajske akademije znanosti smo končali prvi del raziskav južnokitajskega krasa. Projekta Varovanje krasa in uporaba jam in Študij razvoja kamnitega gozda ter značilnosti kraškega vodonosnika v Lunanu v provinci Yunnan sta denarno podprli slovensko in kitajsko ministrstvo za znanost in tehnologijo. Nadaljevali smo raziskave pri projektu Fosilni sesalci in kras, ki je vključen v program PROTEUS. Sodelujemo z raziskovalci univerze v Montpellierju. S krasoslovci provansalske univerze smo s korelacijo in spektralno analizo raziskovali zaledje Vipave in Hublja. Raziskave v podprogramu Pole-Equator-Pole, v katerem sodelujemo z raziskovalci bergenske univerze, pa so nam dale nova spoznanja o starosti sige v naših jamah. Nadaljevali smo delo pri IGCP-UNESCO Project 379 z naslovom Kraški procesi in kroženje ogljika. S sodelavci Geološkega inštituta Akademije znanosti iz Prage nadaljujemo paleomagnetne raziskave naplavin, najdenih v jamah, ki so bile odkrite pri gradnji avtoceste. Sodelavka je v programu Inštituta za preučevanje puščav iz Las Vegasa raziskovala kot Fulbrightova študentka ameriški kras. Začenjamo delo pri hidrogeološkem projektu Gospodarjenje z vodami v kraških vodonosnikih (Stalagmite), ki ga denarno omogoča Evropska skupnost v programu INCO-Copernicus. Sodelujemo s krasoslovci iz Velike Britanije, Francije, Slovaške in Bolgarije.

Udeležili smo se Sedimentološkega kongresa v Španiji, sestanka ALCADI na Slovaškem, sestankov v okviru projektov COST 620 in 621 v Belgiji in Franciji, Drugega mednarodnega simpozija o kraških vodonosnikih v Teheranu, Regionalne konference Mednarodne geografske zveze v Lisboni, 9. simpozija o geologiji Bahamov in sestanka projekta IGCP-UNESCO Project 379, ki je bil v Kentuckyu ter Geološkega kongresa o avtocestah v Arizoni.

Organizirali smo 6. mednarodno krasoslovno šolo, ki je bila namenjena raziskovanju alpskega krasa, in sestanek raziskovalcev v projektu COST Action 620.

Izdali smo knjigi South China Karst 1 in Tektonska zgradba sistema Postojnskih jam ter dva Krasoslovna zbornika.

Tadej Slabe

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1998/99

V študijskem letu 1998/99 v delu Oddelka za geografijo ni bilo večjih pretresov ali sprememb glede na zadnja leta. Kljub temu stalne manjše spremembe dokazujejo, da je študijski program živ organizem in da oddelek stremi k neprestanemu izboljševanju kakovosti študija.

Namesto treh študijskih smeri in številnih kombinacij je že polno zaživela dvosmernost študija geografije: samostojna nepedagoška in dvopredmetna pedagoška smer; pri slednji gre za enakovrednost obeh predmetov. Oddelek se pripravlja na uvedbo nabirno-izbirnega sistema študija, s katerim bi bila v polni meri omogočena meduniverzitetna izmenjava študentov. Prilagajanje na nov sistem naj bi bilo dokaj enostavno, saj je že sedanji študijski program, posebno samostojna smer, izrazito usmerjen v povezovanje s sorodnimi strokami.

Število študentov se neprestano povečuje: v študijskem letu 1998/99 jih je bilo 483, in sicer 141 v prvem, 116 v drugem, 98 v tretjem, 59 v četrtem letniku, absolventov pa je bilo 69. Vzrok za manjši osip je pogosto uveljavljanje možnosti ponovnega vpisa in sproti študij. Večina predmetov traja en semester, tako da študentje v izpitnih obdobjih lahko sproti opravljajo izpitne obveznosti.

V študijskem letu 1998/99 se je na magistrski študij vpisalo 7 študentov, magistrirali pa so trije. V tem času so si pridobili doktorat znanosti kar štirje kandidati.

Na drugo delovno mesto je odšla kartografinja Veronika Leskovšek; drugih kadrovskih sprememb ni bilo. Glede na obseg pedagoških obveznosti oddelek potrebuje vsaj še enega učitelja, dva asistenta in asistenta-stažista ali mladega raziskovalca.

Običajna živahna izmenjava univerzitetnih učiteljev se je nadaljevala tudi v lanskem študijskem letu. Tako so oddelek obiskali priznani strokovnjaki iz Nemčije, Velike Britanije, Poljske, Avstrije, Italije, med-

tem ko so člani oddelka gostovali na Poljskem, v ZDA, Veliki Britaniji, Novi Zelandiji. Na oddelku je na nekajmesečnem doktorskem študiju Darren Purcell iz ZDA.

Študenti so sodelovali s hrvaškimi kolegi na terenskih vajah v Paklenici, se udeležili poletne uni-
verze v Bovcu in terenskega dela na Palma de Mallorci v okviru programa Socrates-Erasmus.

Oddelek je organiziral Melikove dneve v Kranjski Gori (november 1998), slovensko-nemški semi-
nar o globalizaciji in razvoju slovenskih mest v Ljubljani (april 1999) ter terensko delo za učitelje geografije
na področju spoznavanja prsti na Krasu (november 1998).

Člani oddelka so nadaljevali delo pri raziskovalnih projektih, in to s simboličnimi finančnimi sredstvi:

- Trajnostni razvoj v slovenskih Alpah (vodja dr. Anton Gosar),
- Pomen regionalnih virov v sonaravni razvojni strategiji (dr. Dušan Plut),
- Slovenska geografska terminologija (dr. Franc Lovrenčak),
- Vsebinska in organizacijska prenova geografije kot šolskega predmeta nacionalnega in splošno izo-
braževalnega pomena (dr. Jurij Kunaver),
- Geografska analiza Ljubljane in njene razvojne možnosti (dr. Mirko Pak).

Kot pomembna dogodka člani oddelka štejemo obisk kolegov na Geografskem oddelku Prirodno-
matematične fakultete v Zagrebu in na Oddelku za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru. S tem
smo želeli deloma obuditi, predvsem pa okrepiti sodelovanje z omenjenima oddelkoma.

Pomembna naloga, ki čaka Oddelek za geografijo, je prizadevanje za sodelovanje z geografskima
inštitutoma. Na uspešno izvedbo naloge pa ne vpliva le dobra volja inštitucij, pač pa tudi odnos obla-
sti do izobraževalne in raziskovalne sfere; v boju za lastno preživetje namreč ni veliko prostora za
sodelovanje.

Marijan M. Klemenčič

Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru v študijskem letu 1998/99

Nedvomno je potrebno na prvo mesto zapisati pozitivne kadrovske spremembe, ki so obogatile Odde-
lek za geografijo na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru: dr. Vladimir Drozg je napredoval v izrednega
profesorja za družbeno in regionalno geografijo, mag. Uroš Horvat je dosegel doktorat znanosti na področ-
ju geografije turizma pod mentorstvom dr. Matjaža Jeršiča in mladi raziskovalec Dimitrij Krajnc je uspešno
zagovarjal magistrsko delo s področja agrarne geografije pod mentorstvom dr. Boruta Belca. S temi,
za naš Oddelek velikimi spremembami, se je precej okrepila družbena geografija. Okrepli bomo tudi
didaktiko geografije, saj bo z novim študijskim letom Eva Konečnik zasedla delovno mesto asistentke
za didaktiko geografije in družbeno geografijo. S tem bo dr. Karmen Kolenc Kolnik dobila prepotreb-
no pomoč pri opravljanju nastopov in hospitacij tako na geografskem oddelku kot pri razrednem pouku.
Velika rana didaktike nasploh na pedagoški fakulteti je podvrednoten pomen tega predmeta, kar zah-
teva celovito rešitev.

V prihodnje bo potrebno pridobiti pomoč tudi na področju fizične geografije, še zlasti zaradi odho-
da naših dolgoletnih profesorjev v zasluženi pokoj.

Kljub stalnemu prizadevanju po kadrovski krepitvi Oddelka ne moremo brez pomoči pogodbe-
nih sodelavcev. Uspešno sodelujemo z dr. Mirkom Pakom s Filozofske fakultete in dr. Stanetom Pelcem
s Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani ter dr. Marjanom Ravbarjem z Inštituta za geografijo, z ma-
riborske univerze pa nam pri pedagoškem pomaga delu dr. Lučka Lorber.

Tako je sedaj na Oddelku za geografijo redno zaposlenih sedem oziroma osem sodelavcev (en redni
in en izredni profesor, trije docenti in trije asistenti), od jeseni naprej pa še asistentka. Skupaj s pogod-
beni sodelavci je na geografskem oddelku 13 predavateljev oziroma asistentov, kar pa še vedno ne zadostuje
za opravljanje potrebnih obveznosti. Zato ostaja prioriteta kadrovska krepitev Oddelka. Krmilo Oddel-
ka je od februarja 1999 ponovno prevzela dr. Ana Vovk Korže, ki jo je eno leto nadomeščal dr. Igor Žiberna.

Raziskovalno poglobljanje stroke je poleg krepitve pedagoškega dela naša glavna usmeritev. Raz-
vijamo zlasti fizično in družbeno geografijo ter didaktiko geografije in, žal, manj regionalno geografijo.

Zaradi zavedanja nujnosti razvoja regionalne geografije, si prizadevamo ustvariti team in se s skupnimi močmi usmeriti v regionalne študije, kjer bi se sintetizirala spoznanja iz naših posameznih raziskovalnih področij. Vseskozi nas spremlja zavest, da moramo lastne raziskovalne rezultate prenašati na študente, ki se z našo pomočjo razvijajo v profesorje geografije, saj jih v prihodnosti čaka zahtevna naloga, to je delo z vedno zahtevnejšo mlado generacijo.

Prek Zavoda za šolstvo v Ljubljani ter Geografskega društva v Mariboru in Ljubljani prenašamo raziskovalne rezultate v prakso. Seminarji, delavnice in terensko delo so namenjeni geografom, ki si želijo osvežiti in poglobiti lastno znanje.

Izvajali smo:

- terensko delo za geografe z naslovom »Spoznajmo prsti v Sloveniji« po Severovzhodni Sloveniji (dr. Vovk Korže),
- pripravo učiteljev geografije na maturo »Matura 2000« (dr. Žiberna, dr. Vovk Korže – Delo na terenu: fizičnogeografske naloge; dr. Horvat, mag. Počkaj Horvat – Delo na terenu: družbenogeografske naloge; dr. Kolenc Kolnik – Pomen terenskega dela kot notranje ocene za maturo),
- sodelujemo pri pisanju učbenikov, delovnih zvezkov in priročnikov za geografijo (dr. Kolenc Kolnik in dr. Vovk Korže),
- pripravljamo študijsko gradivo za študente: Hidrogeografija (dr. Vovk Korže).

Prisotni smo tudi v različnih komisijah:

- predmetni maturitetni komisiji za geografijo, zadolženi za usposabljanje učiteljev geografije, ki sodelujejo na maturi in za usklajevanje ter posodobljanje predmetnega maturitetnega kataloga (dr. K. Kolenc Kolnik),
- urbanistični komisiji mesta Maribor (dr. Drozg),
- komisiji za zagovor disertacije dr. M. Krevsa (dr. Drozg),
- pri mentorstvu magistrske in doktorske naloge D. Krajnc (dr. Belec), magistrske naloge E. Konečnik (dr. Kolenc Kolnik) in podiplomskem študiju M. Petauer (dr. Vovk Korže).

S predvideno razdružitvijo obstoječe Pedagoške fakultete v tri nove fakultete (Filozofsko, Naravoslovno-matematično in Pedagoško) naj bi študij geografije potekal na bodoči Filozofski fakulteti. S tem se v prihodnje odpirajo možnosti enopredmetnega študija geografije in nepedagoške smeri (poleg obstoječe pedagoške). Na ta izziv smo se pripravili in v Elaborat o ustanovitvi Filozofske fakultete, ki ga je pripravila Komisija za ustanovitev Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, vključili predvidene programe enopredmetne, dvopredmetne, pedagoške in nepedagoške geografije. Čas bo pokazal možnosti tovrstne realizacije. Če sledimo zahtevam univerze po kreditnem ovrednotenju študija, lahko pričakujemo, da se bo mobilnost študentov povečala, kar poznamo že od naših sosedov. Tudi na to smo se pripravili in opremili obstoječ predmetnik s kreditnimi točkami.

Znanstvenoraziskovalno delo je podobno kot pedagoško zelo pestro in kaže na raziskovalno usmerjenost sodelavcev. S prispevki smo sodelovali na mednarodni geografski konferenci Globalisation – Regionalisation/Regionalismus v Pecu (dr. Belec, dr. Vovk Korže in mag. Krajnc) in na mednarodnem strokovnem posvetu v Kranjski Gori »Sonaravni razvoj v Slovenskih Alpah in v sosedstvu« (dr. Žiberna in dr. Kolenc Kolnik). Dr. Drozg aktivno sodeluje z Uradom za prostorsko planiranje (vabljen predavanje na strokovnem posvetu Slovenski prostor – naselja, sodelovanje pri pripravi politike prostorskega razvoja, raziskovalno-aplikativna naloga o oblikah poselitve v Sloveniji). Sodeluje tudi v mednarodni skupini za preučevanje regionalnega razvoja v Srednji in Vzhodni Evropi (pod pokroviteljstvom Akademije za prostorsko in deželno planiranje s sedežem v Hanovru). Delovna skupina se je sestala v Linzu in v oktobru 1999 v Kestelyu. Prav tako smo bili prisotni na medinštitutskem seminarju o bodočnosti mest (dr. Drozg), pri urbanistični delavnici Maribor – vzhod pa je dr. Drozg predaval o urbanosti slovenskih mest. Naš sodelavec ima tudi stike s službo Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo. Sodeluje tudi v mednarodnem projektu Urbani marketing. Dr. Belec in dr. Žiberna sodelujeta v projektu Posestna razdrobljenost Severovzhodne Slovenije z vidika poseljenosti pokrajine in problematika vključevanja v integrirano evropsko kmetijstvo; nosilec raziskovalnega projekta je dr. Belec.

Slovensko-hrvaško znanstveno sodelovanje poteka prek projekta Vpliv družbenoekonomskih sprememb na razvojne procese in transformacijo slovensko hrvaških mejnih območij, kjer pod nosilstvom dr. Belca sodelujeta še dr. Lorberjeva z mariborske in dr. Feletar z zagrebške univerze.

S prispevki, ki jih izkazuje bibliografija, smo sodelovali na znanstvenih kolokvijih, konferencah in delavnicah. Skupaj smo redno zaposleni na Oddelku v minulem študijskem letu objavili okoli 100 prispevkov, od tega manjši delež v tujini (Avstriji, Nemčiji, Hrvaški, Slovaški in Češki).

V mesecu marcu 1999 nas je obiskal dr. J. Maier z Univerze v Bayreuthu in pripravil dvojico predavanj, za študente geografije ter delavce univerze. Pričakovali smo tudi obisk prof. Goparja iz Indije ter prof. S. A. Daltona iz Velike Britanije.

Za dvopredmetni pedagoški študijski program geografije je iz leta v leto večje zanimanje, kar se kaže v povečanem številu vpisanih študentov v prvi letnik. V študijskem letu 1998/99 je bilo vpisanih v 1. letnik kar 91 študentov, od tega prvič 60. V drugem in tretjem letniku se število študentov nekoliko zmanjša, a še vedno presega 50. Tako je skupno število študentov geografije okrog 260: 230 rednih in 30 izrednih. V tem študijskem letu bo program geografije, prenovljen iz leta 1996, prvič stekel v vseh štirih letnikih. Prinesel bo manjše spremembe v zaporedju predmetov (na primer po starem programu je geografija podeželja bila v drugem, sedaj je v četrtem letniku).

Zaradi prevelikega zanimanja za študij geografije je vpis na to študijska smer letos omejen. Na razpolago je 60 vpisnih mest, po analizi prijav z informativnega dneva pa se je izkazalo, da je zanimanje za ta študij kar dvakrat večje.

Letno diplomira na geografiji okoli 15 študentov. Z vsemi opravljenimi obveznostmi (izpiti, kolokviji, nastopi in hospitacije ter sklepna seminarska naloga iz vzporedne študijske smeri) dobi diplomant možnost, da se prijavi na diplomski izpit, ki zajema ožji in širši sklop vsebin. Kandidat jih spozna že med študijem, še zlasti pa pri pisanju diplomskega dela.

Z letošnjim letom pričakujemo prvi vpis na podiplomski študij geografije za področje izobraževanja. Razpisali smo magistrski in doktorski študij, pri čemer bo mogoč tudi enovit doktorski študij. Zloženke s potrebnimi informacijami so na razpolago pri predstojnici Oddelka.

Prav tako sodelujemo pri podiplomskem študiju za pridobitev specializacije s področja okoljskega izobraževanja. Ta specialistični študij je zasnovan interdisciplinarno. Poleg geografov sodelujejo še fiziki, biologi in kemiki. Zaradi skromne zastopanosti »ekološko obarvanih predmetov« na študijski smeri geografije smo se v okoljsko izobraževanje vključili z naslednjimi predlaganimi predmeti: antropogeno spreminjanje vremena in podnebja, relief in človek, varovanje prsti, vegetacija v kulturni pokrajini, kopenske vode, gospodarstvo in prostor, prebivalstvo in naselja. Ker je študij namenjen izobraževanju, bomo sodelovali še z didaktiko okoljskega izobraževanja.

Perspektive članov Oddelka so usmerjene v kvalitetno in poglobljeno pedagoško in raziskovalno delo. Prijavili smo se na zborovanje geografov Ljubljana 2000, uspeli na razpisu permanentnega izobraževanja z metodami terenskega dela za geografe, pripravljamo srečanje geografov Oddelkov Filozofske in Pedagoške fakultete konec septembra 1999 v Vzhodni Sloveniji na temo podeželje. Seveda si prizadevamo čim sodobneje opremiti predavalnice, se končno povezati v internet mrežo in, kar je najpomembnejše, pomagati mladim sodelavcem pri njihovem geografskem podiplomskem izobraževanju.

Informacije o našem oddelku: <http://www.uni-mb.si/~geografija>.

Ana Vovk Korže

ZBOROVANJA**Mednarodni seminar »Bodočnost mest – globalizacija in regionalizacija kot moteča dejavnika«**

Ljubljana, 13.–14. 4. 1999

Sedmi mednarodni medinštitutski seminar sodelavcev Oddelkov za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Univerze Johann Wolfgang Goethe v Frankfurtu od 13. do 14. aprila 1999 leta v Ljubljani je potrdil potrebnost in koristnost tovrstnih strokovnih sestankov. Podobno kot na vseh dosedanjih srečanjih je bila v ospredju regionalno-razvojna problematika Slovenije in enega najbolj značilnih zgostitvenih območij na sploh, Frankfurtske kotline. Torej območja vse bolj naglega urbanizacijskega razvoja in sprememb, ki vedno bolj zajemajo tudi naš prostor. Preučevanje, usmerjanje in reševanje regionalno-razvojne problematike zahteva tudi naglo prilagajanje in razvijanje teoretskih izhodišč in metodoloških postopkov. Zato je takšna izmenjava spoznanj za naše preučevanje in ravnanje zelo dragocena ter najkrajša in najcenejša pot do bistvenih in najnovejših informacij. Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije ter Urad za prostorsko planiranje Ministrstva za okolje in prostor Republike Slovenije sta strokovno srečanje finančno podprla.

Vedno močnejša soodvisnost, prepletenost in odvisnost prostorskih procesov so botrovali tudi naslovu in vsebini tokratnega strokovnega srečanja, ki se je prvenstveno ukvarjalo z vprašanji urbanizacije in suburbanizacije. Ni dvoma, da je prav aktualna in zanimiva tematika pritegnila spoštljivo število udeležencev, ki so tehtno posegli v razpravo.

Uvodne misli o globalizacijskih vplivih na razvoj mest vključno s suburbanizacijo, ki se prav v Frankfurtski kotlini izredno hitro razrašča in oblikuje nov, prostorsko težko definiran mestni prostor, je podal K. Wolf v referatu »Globalizacija in regionalizacija – novi pogledi na geografsko preučevanje mest«. V bistvu je bil to teoretski okvir, znotraj katerega so ostali udeleženci frankfurtskega geografskega inštituta prikazali nekatere izmed najbolj aktualnih procesov, problemov in pojavov v zgostitvenih območjih. J. Scheller je poročal o »Perspektivah regionalne upravne ureditve v zgostitvenih območjih na primeru regije Rhen-Main«, C. Rohrbach o »Regionalni identiteti – globalne vasi – kot priložnosti ali oviri v regionalnem razvoju«, J. Würgens o »Omrežju mest kot perspektivi medobčinskega sodelovanja« ter O. Kinkel o »Spillover učinkih kot delu mestno-obmestne problematike na primeru Frankfurta in njegovega zgostitvenega obmestnega pasu (Speckguertel)«. Izpostavljeni so bili konfliktni problemi med mestom in okolico kot posledica izjemno živahne suburbanizacije. Še posebej izstopajo problemi financiranja infrastrukture ob vedno bolj nedoločljivih mestno-obmestnih razlikah, funkcionalnem povezovanju in prepletanju ob še vedno obstoječih ostrih občinskih mejah. Soodvisnost med mestom in njegovo okolico je vedno bolj komplicirana in nastajajoči problemi težko rešljivi. Ob tem se nedvomno kaže zamisliti nad našim pretiranim drobljenjem osnovnih upravnih enot, ki urbanizaciji in razvoju naših mest ne koristijo.

Tudi domači referenti so obravnavali urbano problematiko in jo razširili še na vprašanja regionalnega razvoja, kar je zaradi majhnosti Slovenije razumljivo. Tako sta D. Plut in M. Ravbar poročala o »Slovenskih mestih v luči globalizacije in trajnostno sonaravnega razvoja«, M. M. Klemenčič o »Urbanizaciji Slovenije v luči globalizacije«, M. Pak o »Globalizaciji in razvoju slovenskih mest«, A. Černe o »Vprašanjih regionalnega razvoja Slovenije«, M. Krevs o »Glavnih razlikah v življenjski ravni med slovenskimi mestnimi, obmestnimi in podeželskimi območji«, V. Drozg o »Nekaterih morfoloških značilnostih slovenskih mest«, D. Rebernik o »Izbranih elementih socialnogeografske preobrazbe Ljubljane« in H. Šolar o »Vlogi in pomenu oskrbnih središč v slovenskem poselitvenem sistemu«. Vsekakor bolj raznolika vendar nič manj tehtna urbanizacijska problematika je ne glede na to, da je bilo o njej govora že na več mestih, pritegnila veliko pozornost, še posebej v primerjavi in soočenju z dogajanjem v Frankfurtski kotlini ter s spoznanji nemških geografov. Strokovna razprava se je nadaljevala tudi ob obisku Oddelka za urbanizem in okolje Mestne občine Ljubljana ter na enodnevnih ekskurziji do Maribora in Ptuja z izbrano urbanizacijsko-suburbanizacijsko problematiko njenih obmestij.

Kako vsestransko koristni so takšni sestanki, se zavedamo pravzaprav šele ob dogajanju samem. Zato kaže še posebej izpostaviti potrebo po vsaj vsakoletnem obravnavanju te najbolj dinamične regionalno-razvojne problematike na sploh in spomniti na dva jugoslovanska simpozija o urbani geografiji z mednarodno udeležbo leta 1970 in 1979, katerih gradivo je bilo leta 1971 tiskano v *Geographici Slovenici* 1 in leta 1980 v *Geographici Slovenici* 10.

Slovenski geografiji bi bila nedvomno storjena velika škoda, če se tovrstno strokovno srečanje ne bi nadaljevalo, kar velja tudi sicer za vse redkejša inštitucionalizirana mednarodna srečanja slovenskih geografov. Referati tega srečanja so tiskani v publikaciji Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani Dela 14.

Mirko Pak

Mednarodna konferenca »Soil conservation in large-scale land use«

Bratislava, Slovaška, 12.–15. 5. 1999

Evropsko združenje za varovanje prsti (ESSC) je ob 10. obletnici obstoja v sodelovanju z Ministrstvom za kmetijstvo Republike Slovaške, Inštitutom za rodovitnost prsti, Inštitutom za geografijo slovaške znanstvene akademije ter Društvom pedologov organiziralo mednarodno konferenco o varovanju prsti. Organizacijsko in vsebinsko vodstvo konference je prevzel Inštitut za rodovitnost prsti. Gre za dobro organiziran inštitut, ki poleg raziskovalnega dela razvija tudi uporabno znanje. Sodelavci tega inštituta pripravljajo namreč podatke za kmetijce in vrtničarje (podatke o značilnostih prsti, o pedoekoloških enotah, vrednotenju rodovitnosti prsti, načrtovanju gnojenja ter o eroziji prsti). Za gradbince pripravljajo podatke, ki so pomembni za gradnjo na različnih tipih prsti. Za načrtovalce ravnjanja z vodami ugotavljajo hidrofizikalne lastnosti, onesnaženost in trdoto vode ter druge kemične lastnosti.

Cilji konference, ki je privabila strokovnjake z različnih področij ukvarjanja s prstmi in rabo tal, so bili:

- predstaviti probleme rabe in varovanja prsti,
- povezati znanja in izkušnje o posledicah velikopotezne rabe tal,
- predstaviti mednarodno in domačo zakonodajo o merilih in priporočilih, ki zadevajo rabo tal.

Razprave so zajele več vidikov rabe tal, zlasti kmetijskega in gozdarskega. V uvodnem nagovoru je priznani znanstvenik in pisec številnih knjig s področja prsti dr. Blum spregovoril o rabi tal in varovanju prsti kot dvema nujno povezanim elementoma v vsaki pokrajini.

Tematski sklopi konference so bili vsebinsko zaokroženi: zajemali so fizikalno uničevanje prsti in reliefa zaradi intenzivnega kmetijstva in gozdarstva, kemično in biološko poslabšanje lastnosti prsti zaradi rabe tal, zakonodajo varovanja prsti ter socialne in okoljske vidike rabe tal. Na konferenci je bilo predstavljenih 59 referatov in 32 posterjev.

V zborniku povzetkov največ prispevkov obravnava erozijo prsti zaradi kmetijstva (analizo erozijskih procesov, fizikalno degradacijo prsti in modele za erozijo prsti). Nekaj manj jih osvetljuje problematiko fizikalne destrukcije prsti in reliefa zaradi gozdarstva. Nasploh pa prevladujejo prispevki o eroziji kot naravni nevarnosti v pokrajini ter o požarih. Biološko in kemično poslabšanje prsti je obrazloženo z vidika velikopoteznega kmetijstva in onesnaževanja. Pravni, socialni in okoljski vidiki varovanja prsti so zbrani v zadnjem tematskem sklopu. Pri teoretičnih vidikih degradacije prsti je bil poudarek na eroziji prsti kot posledici rabe tal. Vključena sta bila tudi ekonomski in ekološki vidik velikopoteznega kmetijstva. Predstavljeni so bili praktični primeri vinogradniških pokrajin, požari v Španiji ter erozija kot naravno tveganje. Erozija je izstopala kot omejitveni faktor rabe tal.

Zbrani prispevki prinašajo spoznanja o posledicah političnih in ekonomskih sprememb ter vplivih na pokrajino in prsti, o strategiji varovanja prsti za kmetijstvo in potencialnih vplivih intenzivne rabe tal na hidromorfne prsti.

Iz pregleda udeležencev konference je razvidno, da so sodelovali strokovnjaki iz Evrope in Vzhodne Azije (Japonske). Glede na število prispevkov, referatov in posterjev je bilo očitno, da je najbolj

zastopana Srednja Evropa (prišli so predstavniki iz večine držav), pa tudi Vzhodna Evropa. Precej manj je bilo udeležencev iz drugih delov Evrope, kar je omejilo sicer živahne razprave. Podobni problemi varovanja prsti zaradi rabe tal so še bolj prišli v ospredje.

Zaključek konference je bil namenjen spoznavanju Slovaške. Z avtobusi so bile organizirane strokovne ekskurzije v notranjost države, kjer so udeleženci spoznavali degradacijo in rekultivacijo (renaturalizacijo) prsti neposredno na terenu. Prav tako je bilo možno neposredno spoznati posledice erozije prsti (erodirane in akumulirane prsti) ter geomorfološke posledice erozije.

Avtorica tega poročila je sodelovala s prispevkom o hidromelioriranih prsteh v Sloveniji. V ravninah večjih rek, kjer voda počasi odteka v podtalje, so prsti zamočvirjene. Ker pa so ravnine tudi najgosteje poseljene, je večina zamočvirjenih prsti izsušena in namenjena kmetijski rabi ali poselitvi. V prispevku so prikazane osnovne značilnosti hidromelioriranih prsti na primeru Prekmurske ravnine. Osrednji cilj prispevka je bil pojasniti pomen izsušenih prsti za kmetijsko proizvodnjo na eni strani ter njihovo vlogo v ekosistemu na drugi strani.

Ena izmed jasnih ugotovitev te konference je, da imajo države Srednje in Vzhodne Evrope precejšnje probleme z varovanjem prsti, ker še nimajo smernic za tako imenovani trajnostni razvoj. Popolno zavarovanje »naravnih« površin na eni strani ter intenzivno kmetijstvo na drugi strani ne rešujeta problema varovanja prsti. K sreči je organizacija konference na to temo veliko pripomogla k spoznanju o nujnosti celovitega in trajnostnega gledanja na pokrajino, pri čemer pa geografi zagotovo ne smemo manjkati.

Ana Vovk Korž

Mednarodno zborovanje »Land use and land cover change«

Honolulu, Havaji, Združene države Amerike, 10.–13. 7. 1999

Skupina LUCC (Land use and cover change) je bila znotraj Mednarodne geografske zveze ustanovljena novembra 1996, in to z namenom, da bi raziskovanja rabe tal uvrstili v globalna okoljska raziskovanja. Glavni namen te študijske skupine je spodbujati geografe k raziskovanju rabe tal, predstaviti rabo tal tudi kot domeno geografov, pospešiti uporabo in primerjavo novih in starih podatkovnih baz in zemljevidov ter utemeljiti primerjavo rezultatov raziskav različnih regij sveta.

Tokratno zborovanje je od 10. do 13. julija 1999 gostil Oddelek za okoljske študije, ki deluje v okviru havajske univerze (University of Hawaii). Zborovanja se je udeležilo nekaj več kot trideset geografov, predvsem iz azijskih držav. Iz Evrope nas je bilo sedem. Poudarek je bil na študijah spremembe rabe tal, teme referatov pa so bile razdeljene v tri skupine:

- raba tal in sprememba rabe tal ter sorodna problematika,
- raba tal in sprememba rabe tal ter sorodna problematika v azijsko-tihoocenskem območju,
- projekt Svetovni atlas rabe tal.

Največ zanimanja je vzbudila metodologija kartografskega prikaza rabe tal in sprememb rabe tal. Očitno je, da daljinsko zaznavanje (remote sensing) s pomočjo vse boljših satelitskih posnetkov prevzema pobudo tudi pri prikazovanju in analizi rabe tal za velika območja. Tako je na primer dr. Lele Sharachchandra z Inštituta za socialne in ekonomske spremembe iz Bangaloreja v Indiji predstavil zemljevid rabe tal, ki jo je obdelal s pomočjo satelitskih posnetkov in geografskim informacijskim sistemom. Območje obdelave je obsegalo več sto km², ločljivost satelitskih posnetkov pa je bila 10 krat 10 m!

Zemljevidi, ki prikazujejo rabo tal v preteklih obdobjih, so za manjša območja v večini primerov izdelani s pomočjo digitalizacije avtorskih originalov. Za večja območja se je kot zelo primeren način prikaza izkazal prikaz prevladujoče kategorije rabe po katastrskih občinah. Prav v slednjem smo se slovenski geografi pokazali v svetli luči, saj imamo na voljo podatke o rabi tal izpred 200 let, obenem pa se prostorske enote (katastrske občine) niso bistveno spremenile, kar za marsikatero drugo državo ne velja. Slovenijo sem zastopal z referatom Sprememba rabe tal na Gorenjskem. Poleg tega sem na željo udeležencev še bolj podrobno predstavil slovensko geografijo in Slovenijo na sploh (na žalost niti geo-

grafi ne vedo točno, kje in kaj je Slovenija). Udeležence so izjemno navdušili zemljevidi rabe tal, ki smo jih izdelali na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU, zato je bil inštitut povabljen k sodelovanju v pomembnem mednarodnem projektu Svetovni atlas rabe tal, ki bo predstavljen na svetovnem geografskem kongresu avgusta 2000 v Seulu v Južni Koreji.

Že pred zborovanjem je izšla zbirka povzetkov vseh predstavljenih referatov, zbornik člankov pa je v tisku.

Franci Petek

Mednarodni simpozij »Nature conservation and sustainable development on karst terrains«

Budimpešta in Miskolc, Madžarska, 5.–9. 9. 1999

Simpozij »Ohranjanje narave in sonaravni razvoj na krasu« je bil osrednja letna prireditev v okviru komisije Mednarodne geografske zveze z imenom »Sustainable development & management of karst terrains«, neposredni organizator je bila Ilona Bárány-Kevei z Oddelka za klimatologijo in pokrajinsko ekologijo z univerze József Attila v Szegedu. Pred samim simpozijem je bil sestanek »upravnega odbora« (polnopravnih članov) te komisije. Čeprav čas simpozija morda ni bil najbolj posrečeno izbran, saj se je takoj naslednji dan po koncu simpozija začela v Franciji »evropska« krasoslovna konferenca, ki se je je želela udeležiti večina »pomembnejših« krasoslovcev, se je v Budimpešti oziroma v Miskolcu zbralo okoli 50 strokovnjakov iz osmih držav (Avstrija, Izrael, Japonska, Madžarska, Nemčija, Poljska, Slovenija, Velika Britanija).

Simpozij se je začel v nedeljo, 5. septembra v Budimpešti, v vhodni dvorani jame Szemplőhegy, v Budimpešti je namreč cela vrsta jam, med njimi več tudi turističnih, s pozdravi predsednika komisije IGU (John Gunn), državnega podsekretarja z Ministrstva za varstvo narave (János Tardy), častnega predsednika Mednarodne speleološke zveze (Hubert Trimmel), predstojnika Oddelka za geografijo univerze v Szegedu (Gábor Mezősi), »nestorja« madžarskih krasoslovcev (Lászlo Jakucs) in organizatorke (Ilona Bárány-Kevei). Po predstavitvi varstvenih in gospodarskih vprašanj termalnih jam in izvirov v Budi in ogledu jame Szemplőhegy je Lászlo Zámbo z univerze Eötvös Lóránd udeležence podrobneje seznanili s terensko hidrološko raziskovalno postajo v neposredni bližini, nad jamo Józsefhegy, kjer že vrsto let opazuje intenzivnost korozije in prenos onesnaževanja s površja v podzemlje. Izsledki teh opazovanj so toliko bolj zanimivi, ker je svet nad jamo pozidan in torej posebno ugoden za ugotavljanje vpliva človeka na kraško podzemlje. Računalniško podprti merilni instrumenti so bili nabavljeni s pomočjo sredstev iz programa Phare.

Popoldne so se udeleženci z avtobusom preselili v Miskolc in si še istega dne pozno zvečer ogledali jamo Tapolca, pravo podzemeljsko »toplico«. V naravnih in deloma umetnih rovih in podzemeljskih dvoranah so urejene podzemeljske toplice z vodo med 27 in 32 °C. Tapolca ni le zdraviliški, ampak tudi pomemben turistični objekt, saj jo letno obišče okoli 200.000 ljudi. Plavanje v topli vodi po jamskem rovu, osvetljenem s podvodnimi svetilkami, je res edinstveno doživetje. Tudi urejevalna in obnovitvena dela ter novogradnje dokazujejo, da gre za uspešno turistično naložbo.

Naslednji dan (6. september) je bil posvečen predavanjem. V treh tematskih skupinah (Ohranjanje in urejanje krasa in jam, Človekov vpliv na kras, Vpliv okolja na kraški ekološki sistem, procesi in problemi) se je zvrstilo 14 predavanj, posebej pa so avtorji na kratko razložili tudi vsebino 14 posterjev.

V prvi skupini so izstopali prispevki o varovanju pomembnih turističnih jam – Jenolan Caves v Avstraliji (v zvezi s turističnim obiskom in avtomobilskim prometom) in Marble Arch na Irskem (zatrpavanje jamskih rofov s sedimenti zaradi rezanja šote v zaledju). A. Tyc s Šlezijske univerze v Sosnowcu je podrobneje predstavil cilje in program nove mednarodne šole »Environment protection in karst area and sustainable development and management of karst regions in Middle Europe« ter razložil zaraščanje antropogene »puščave« pri Olkuszu v Šleziji. V drugo skupino sodijo predavanja o človekovem vplivu na kras, kot je bilo pojasnjeno na primerih s krasa na Japonskem, Akka na severovzhodu in Hirao-dai na jugu (kamnolomi, izkoriščanje gozdov), v Izraelu (primer vpliva kamnoloma

na vire pitne vode v krasu) in v Sloveniji (izlitja nafte na krasu in njihove posledice za kraške vodne vire). V tretji skupini so se zvrstili prispevki, ki so govorili predvsem o prsti na krasu in o preučevanju korozije: o rezultatih preučevanja intenzivnosti korozije s pomočjo (Gamsovih) tablet na Japonskem, o odnosu med prstjo in reliefom na agteleškem krasu, o vplivu prsti na razvoj škrapelj, o težkih mineralih v prsti in o pomenu mikroorganizmov za korozijo. Medtem ko so med predavatelji prevladovali gostje, ki so predstavili kraško tematiko z vsega sveta, so bili na posterjih prikazani takorekoč izključno primeri s krasa na Madžarskem.

Zadnja dva dneva so imeli udeleženci priložnost podrobneje spoznati madžarski kras. En dan so prebili v okolici Agteleka, kjer so jim domači (G. Mezősi, I. Bárány-Kevei) in tuji (K.-H. Pfeffer) strokovnjaki razložili razvoj tega krasa v zvezi z vplivi človeka (povečana sedimentacija, evtrofikacija kraških jezerc). Agteleški kras je kraška planota na meji s Slovaško (tam se nadaljuje s krasom na Silicki planini) in je od 1996 kot del »agteleškega in slovaškega krasa« vpisan v seznam svetovne naravne dediščine pri UNESCO. Ob ogledu dela največje madžarske jame Baradla so bili udeleženci seznanjeni tudi s posledicami turističnega obiska.

Poseben dogodek je bil obisk raziskovalne postaje v vrtači Béke nad jamo Béke (del sklopa jame Baradle). Podobno kot nad jamo Józsefhegy v Budimpešti je tudi tu glavni namen preučevanje korozije, vendar tu predvsem v naravnem okolju, v veliko večjem obsegu in bolj celovito. Na površju nad jamo je velika vrtača, kjer cela vrsta naprav prestreza padavine in vodo, ki odteka po površju, skozi prst in polzi po skalah ter jo samodejno analizira in shranjuje podatke v računalniku. Ne gre le za nekaj mest, ampak za ves sklop: posebej je mogoče analizirati površinsko in posebej podpovršinsko vodo, vključno s tisto, ki prenika tik nad skalno osnovo, posebej lovi tudi tisto vodo, ki se steka z apnenčevega čoka. Zbrani podatki, žal še ne urejeni in še ne objavljeni, naj bi nazorno prikazovali način odtekanja padavinske vode v kraško podzemlje ter intenzivnost korozije na površju, v prsti, na stiku s skalno podlago in na poti skozi skalno gmoto do jame. Kot ilustracijo, za kakšen velikostni red opazovanj gre, naj povem, da je v sediment na dnu vrtače skozi celotni profil, to je devet metrov globoko, izkopan jašek, tako da je moč spremljati padavinsko vodo od površja skozi sediment (na vsakih nekaj metrov globine je vzorčevalno oziroma merilno mesto) prav do skalne podlage v globini devetih metrov. Zadnje merilno mesto je v rovu jame Béke, kjer se pojavlja voda, ki prenika skozi dno vrtače v zakraselo podlago. Tudi ta postaja je bila opremljena s pomočjo denarja programa Phare. Ne vem, če je še kje na svetu tako kompleksno opremljen prerez krasa za spremljanje vode s površja do jame v podzemlju. Vsekakor ogled terenske postaje Béke toplo priporočam tako raziskovalcu kot študentu.

Drugi dan je bil namenjen krasu v pogorju Bükk, ki je, poleg agteleškega, najbolj znan kras na Madžarskem. Pod vodstvom priznanega krasoslovca iz Miskolca A. Hevesija so udeleženci v vznožju pogorja obiskali jamo Anna in lehnjaku, nekaj kraških izvirov in vodotokov, ki odlagajo lehnjak v dolini reke Szalajke, ter kamnolom Belpátfalva, ki oskrbuje z apnencem največjo cementarno na Madžarskem. Na planoti so strokovnjaki v okolici Jávorkúta seznanili udeležence z zaraščanjem travnih površin in s težavami v zvezi s tem (ohranjanje flore, vnašanje tujih rastlinskih vrst), z gozdarjenjem na kraškem svetu in s problematiko naravnega parka. Kot na našem Krasu je tudi tu posebno občutljivo vprašanje ravnotežja med naravnim rastjem in ohranjanjem travniških površin. Mimogrede naj omenim, da na Japonskem, kot je predstavil predavatelj K. Urata, celo v nacionalnem parku vsakoletno požigajo travo v velikem obsegu in tako preprečujejo zaraščanje. Na planoti Nagymező, kjer so zelo lepo razvite vrtače, se je razvila dolga in zanimiva razprava o nastanku vrtač med udeleženci iz tujine, zagovorniki novih zamisli, in madžarskimi geomorfologi, v glavnem zagovorniki »tradicionalnih« pogledov.

Čeprav je bil simpozij mednarodni in so bili udeleženci tudi iz zunajevropskih držav, je vseeno pustil vtis, kot da je šlo predvsem za madžarski kras in za težave z njegovim varovanjem in ohranjanjem. Terenski del je vsekakor podal odličen pregled krasa na Madžarskem. Eno od perečih vprašanj sedanje komisije za razvoj in gospodarjenje s krasom je prav premajhno vključevanje geografov v preučevanje tematike te komisije, še posebej geografov – mladih raziskovalcev. To se je jasno pokazalo tudi na tem simpoziju, saj je bila najšibkejša prav ta kategorija udeležencev, z izjemo mladih raziskovalcev, katerih mentor je

Ilona Bárány-Kevei, glavni organizator tega sicer zelo uspešnega in odlično pripravljenega mednarodnega srečanja geografov – krasoslovcev.

Sestanek komisije je potekal pred simpozijem, med 2. in 4. septembrom. Poleg predsednika Johna Gunna z univerze v Huddersfieldu (Velika Britanija) so se sestanka udeležili še redni člani (gre za upravni odbor) iz Madžarske, Japonske in Slovenije. Sestanek je potekal v prostorih Oddelka za klimatologijo in pokrajinsko ekologijo univerze »József Attila« v Szegedu. Ker se komisiji izteka štiriletni rok in ker bo leta 2000 mednarodni geografski kongres, je bil sestanek posvečen predvsem predstavitvi dela komisije v preteklem mandatu (priprava rednega zvezka bibliografije in sklepne publikacije). Velika razpršenost raziskovalcev in veliko število mednarodnih srečanj se odražata tudi v slabem sodelovanja predvsem mladih raziskovalcev pri tako ozko usmerjenih komisijah, kot je ta. Zato bo komisija predlagala organom IGU, naj bi v bodoče zopet dobili »Komisijo za kras«, v kateri bodo lahko sodelovali vsi geografi, ki se ukvarjajo s krasom. Komisija je pripravila tudi smernice oziroma priporočila za delo bodoče komisije in okvirni predlog novih rednih članov. Kot primer človekovega vpliva na kras je organizator – madžarski član komisije, Ilona Bárány-Kevei, pripravil ogled krasa v pogorju Mecsek na južnem Madžarskem, s poudarkom na oskrbi okoliškega prebivalstva (vključno z velikim mestom Pécs) s kraško vodo.

Andrej Kranjc

NAVODILA**NAVODILA AVTORJEM ZA PRIPRAVO ČLANKOV
V GEOGRAFSKEM VESTNIKU**

Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, ki denarno podpira izdajanje Geografskega vestnika, je sprejelo posebna navodila o oblikovanju periodičnih publikacij. Navodila, ki natančno opredeljujejo obliko periodične publikacije kot celote in obliko članka kot njenega sestavnega dela, temeljijo na slovenskih standardih SIST ISO, povzetih po mednarodnih standardih ISO: SIST ISO 4 (Pravila za krajšanje besed v naslovih in naslovov publikacij), SIST ISO 8 (Oblikovanje periodičnih publikacij), SIST ISO 215 (Oblikovanje člankov v periodičnih in drugih serijskih publikacijah), SIST ISO 214 (Izvilleki za publikacije in dokumentacijo), SIST ISO 18 (Kazala periodike), SIST ISO 690 (Bibliografske navedbe – vsebina, oblika in zgradba), ISO 690-2 (Bibliografske navedbe, 2. del: Elektronski dokumenti ali njihovi deli), SIST ISO 999 (Kazalo k publikaciji), SIST ISO 2145 (Oštevilčenje oddelkov in pododdelkov v pisnih dokumentih) in SIST ISO 5122 (Strani z izvilleki v periodičnih publikacijah). Ministrstvo za znanost in tehnologijo je hkrati postavilo tudi zahtevo, da morajo periodične publikacije izhajati vsaj dvakrat letno.

Na temelju zahtev Ministrstva za znanost in tehnologijo in Poslovnika komisije za tisk Zveze geografskih društev Slovenije so nastala spodnja navodila o pripravi člankov za Geografski vestnik.

Geografski vestnik je znanstvena revija Zveze geografskih društev Slovenije, ki izhaja od leta 1925. Namenjena je znanstveni in strokovni predstavitvi dosežkov z vseh področij geografije in sorodnih strok.

Od leta 2000 izhaja (predvidoma) dvakrat letno. Uredništvo sprejema prispevke za prvo letno številko do 31. decembra prejšnjega leta (za prvo številko v letu 2000 izjemoma do 29. februarja 2000), za drugo letno številko pa do 30. junija tekočega leta.

Članki morajo imeti naslednjo zgradbo:

- glavni naslov članka,
- avtorjev predlog rubrike (avtor naj navede, v kateri rubriki (Razprave, Razgledi, Metode) želi objaviti svoj članek),
- ime in priimek avtorja,
- avtorjeva izobrazba in naziv (na primer: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor),
- avtorjev poštni naslov (na primer: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija)
- avtorjev elektronski naslov,
- avtorjev telefon,
- avtorjev faks,
- izvilleček (skupaj s presledki do 800 znakov),
- ključne besede,
- abstract (angleški prevod naslova članka in slovenskega izvillečka),
- key words (angleški prevod ključnih besed),
- članek (skupaj s presledki do 30.000 znakov za razprave oziroma do 20.000 znakov za razgledne in metode),
- summary (angleški prevod povzetka članka, skupaj s presledki do 8000 znakov, z navedbo prevajalca).

Članek naj ima naslove poglavij in naslove podpoglavij označene z vrstilnimi števnikmi (na primer 1. Uvod, 1.1. Metodologija, 1.2. Terminologija). Razdelitev članka na poglavja je obvezna, podpoglavja pa naj avtor uporabi le izjemoma. Priporočeno je, da ima članek poglavji Uvod in Sklep.

Avtorji naj pri citiranju med besedilom navedejo priimek avtorja in letnico, več citatov ločijo s podpičjem in razvrstijo po letnicah, navedbo strani pa od priimka avtorja in letnice ločijo z vejico, na primer: (Melik 1955, 11) ali (Melik in Ilešič 1963, 12; Kokole 1974, 7 in 8).

Enote v poglavju Viri in literatura naj bodo navedene po abecednem redu priimkov avtorjev, enote istega avtorja pa razvrščene po letnicah. Če je v seznamu več enot istega avtorja iz istega leta, se letnicam dodajo črke (na primer 1999a in 1999b). Vsaka enota je sestavljena iz treh stavkov. V prvem stavku sta pred dvopičjem navedena avtor in letnica izida (če je avtorjev več, so ločeni z vejico, z vejico sta ločena tudi priimek avtorja in začetnica njegovega imena, med začetnico avtorja in letnico ni vejice), za njim pa naslov in morebitni podnaslov, ki sta ločena z vejico. Če je enota članek, se v drugem stavku navede publikacija, v kateri je članek natisnjen, če pa je enota samostojna knjiga, drugega stavka ni. Izdajatelja, založnika in strani se ne navaja. Če enota ni tiskana, se v drugem stavku navede vrsta enote (na primer elaborat, diplomska, magistrska ali doktorska naloga), za vejico pa še ustanova, ki hrani to enoto. V tretjem stavku se za tiskane enote navede kraj izdaje, za netiskane pa kraj hranjenja. Nekaj primerov (ločila so uporabljena v skladu s slovenskim pravopisom):

Melik, A. 1955a: Kraška polja Slovenije v pleistocenu. Dela Inštituta za geografijo 3. Ljubljana.

Melik, A. 1955b: Nekaj glacioloških opažanj iz Zgornje Doline. Geografski zbornik 5. Ljubljana.

Natek, K., Natek, M. 1998: Slovenija, Geografska, zgodovinska, pravna, politična, ekonomska in kulturna podoba Slovenije. Ljubljana.

Richter, D. 1998: Metamorfne kamnine v okolici Velikega Tinja. Diplomska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.

Šifrer, M. 1997: Površje v Sloveniji. Elaborat, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Avtorji naj se izognejo pisanju opomb pod črto na koncu strani. Pri številih, večjih od 9999, se za ločevanje milijon in tisoč uporabljajo pike (na primer 12.535 ali 1.312.500). Pri pisanju merila zemljevida se dvopičje piše nestično, torej s presledkom pred in za dvopičjem (na primer 1 : 100.000). Med številkami in enotami je presledek (na primer 125 m, 33 %), med številom in oznako za potenco ali indeks števila pa presledka ni (na primer 12³, km², a₃).

Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Preglednica 1: Število prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Vse grafične priloge (fotografije, zemljevidi, grafi) v članku so oštevilčene enotno, imajo svoje naslove in so črno-bele. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Grafične priloge imajo lahko širino točno 134 mm ali 64 mm, višino pa največ 200 mm. Za grafične priloge, za katere avtorji nimajo avtorskih pravic, morajo avtorji od lastnika avtorskih pravic pridobiti dovoljenje za objavo. Primer:

Slika 1: Rast števila prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Slika 2: Izsek topografske karte v merilu 1 : 25.000, list Kranj.

Avtorji morajo prispevke oddati natisnjene v enem izvodu na papirju in v digitalni obliki, zapisane s programom Word. Digitalni zapis besedila naj bo povsem enostaven, brez zapletenega oblikovanja, poravnave desnega robu, deljenja besed, podčrtavanja in podobnega. Avtorji naj označijo le mastni in ležeči tisk. Besedilo naj bo v celoti izpisano z malimi črkami (razen velikih začetnic, seveda), brez nepotrebnih krajšav in kratic. Zemljevidi naj bodo izdelani v digitalni vektorski obliki s programom Corel Draw, grafi pa s programom Excel ali programom Corel Draw. Fotografije in druge grafične priloge morajo avtorji oddati v obliki, primerni za skeniranje, ali pa v digitalni rasterski obliki z ločljivostjo 300 pik na inčo, najbolje v formatu TIFF ali JPG. Če avtorji ne morejo oddati prispevkov in grafičnih prilog, pripravljenih v omenjenih programih, naj se predhodno posvetujejo z urednikom.

Prispevki v Geografskem vestniku niso honorirani. Avtorske pravice za članke ureja pogodba, ki jo podpiseta avtor in Zveza geografskih društev Slovenije: avtor obdrži moralne avtorske pravice, izdajatelj pa materialne avtorske pravice. Avtor sam poskrbi za prevod izvlečka, ključnih besed in povzetka svojega članka ter naslovov preglednic in slik in besedil v grafičnih prilogah, uredništvo Geografskega vestnika pa za njihovo lektoriranje. Uredništvo da vsak članek v recenzijo.

Prispevki za rubrike Književnost, Kronika in Zborovanja naj skupaj s presledki obsegajo do največ 8000 znakov.

Avtorji naj prispevke pošiljajo na naslov urednika:

Drago Perko

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Gosposka 13

1000 Ljubljana

e-pošta: drago@zrc-sazu.si

telefon: 061 125 60 68

faks: 061 125 77 93

Drago Perko

UVODNIK

Drago Perko	V osmo desetico Geografskega vestnika	7
--------------------	---	---

RAZPRAVE

Dušan Plut	Regionalizacija Slovenije po sonaravnih kriterijih	9
	<i>Regionalization of Slovenia by sustainability criteria</i>	24
Dimitrij Krajnc	Strukturne spremembe v kmetijstvu subpanonske Severovzhodne Slovenije po letu 1990 in možnosti nadaljnega razvoja	27
	<i>Structural changes in the agriculture of Subpannonian Northeast Slovenia after 1990 and the possibilities of further development</i>	38
Dejan Rebernik	Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945	41
	<i>Population development in Ljubljana after 1945</i>	58
Nataša Germ	Suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice	61
	<i>Suburbanisation of Slovenska Bistrica</i>	68
Dejan Cigale	Nekatere značilnosti bližnje rekreacije prebivalstva Domžal	71
	<i>Some characteristics of daily and weekend recreation of Domžale residents</i>	89

RAZGLEDI

Milan Bufon	Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji	91
	<i>Problems of territoriality in political and cultural geography</i>	102
Colin H. Williams	The communal defence of threatened environments and identities	105
	<i>Skupno varovanje ogroženega okolja in narodnih skupnosti</i>	120
Petr Šindler	Political, social and economical development of Ostrava region in Czech republic	121
	<i>Politični, socialni in ekonomski razvoj Ostravske regije na Češkem</i>	127
Rajko Pavlovec	Ljudsko poimenovanje nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem	129
	<i>Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)</i>	133

METODE

Irena Rejec Brancelj	Metodološki vidiki preučevanja kmetijskega obremenjevanja okolja v slovenskih pokrajinah	135
	<i>Methodological aspects of studying agricultural environmental pollution in regions of Slovenia</i>	150

ISSN 0350-3895

9 770350 389506